Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

1872
1873
1874

84
Т-60

U 9

ԿՈՄՍ

ՄՕՆԹԷՔՔՐԻՍԹՈՅ

ՅԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՏԻՄԱՅԷ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ

ՏՊԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷՑԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԳՐԱՏԻՒՆ ՀԱՐԴԱՐԵԱՆ
Կ. ՊՕԼԻՍ
ՀՈՓՄՈՓՃԼՄԱՐ ԵՐԿՈՒՇ. № 50

Զմիւռնիա

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ
1874

358-54ք
15693-ակ

ԿՈՄՍ

ՄՕՆԹԷ-ԿՐԻՍԹՈՅ

ԳԼՈՒԽ Ա

ՆԱԽԱՃԱՇԸ

Ի ՆՉՊԷՍ որ արդէն ըսինք՝ կոմսը սակաւակեր էր, Ալպէրը վախնալով որ գուցէ առջի բերան Բարիզեան կեանքը ձանձրացուցիչ տհաճելի երեւի ամենէն նիւթական բայց միանգամայն ամենէն կարեւոր այս կէտին վրայօք,

— Սիրելիդ իմ կոմս, ըսաւ, կը վախնամ որ մեր Բարիզի կեանքերնիները ձեր Հռոմի կերակուրներուն չափ հաճելի չերեւին ձեզ։ Պէտք է հարցընել և ձեր ախորժանաց համեմատ քանի մը պնակ կերակուր պատրաստել տալ։

— Եթէ գիս աւելի աղէկ ճանչցած ըլլայիք, պարոն, պատասխանեց կոմսը ժպտելով, գրեթէ նուաստացուցիչ այսպիսի հոգ մը պիտի չընէիք ինձի պէս ճանապարհորդի մը, որ հետզհետէ Իտալիոյ, Տաճկաստանի, Հնդկաստանի և Չինաստանի տարբեր կերակուրներուն սովորած եմ։ Ինձի պէս աշխարհաշրջիկ անձ մը մասնաւոր կերակուրներ չկրնար ուտել։ Ամեն բան և ամեն տեղ, սակայն քիչ կ'ուտեմ. և այսօր որ իմ սակաւակերութեանս համար կը մեղադրէք գիս, ախորժակ ունեցած օրս է, քանզի երէկ առաւօտէն՝ի վեր ամենևին բան մը կերած չեմ։

— Ինչպէս, երէկ առաւօտէն՝ի վեր, պուտպին կոչնականները, երէկ առաւօտէն՝ի վեր բան մը կերած չէք։

— Ո՛չ, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ. Նիմի շրջականերէն տեղեկութիւն մը ստանալու համար՝ պարտաւորեցայ Ճանբայէս ղեղիլ, և քիչ մը ուշ մնալուս չուզեցի կենալ:

— Ուրեմն կառքին մէջ կերթաք, հարցուց Մորսէրֆ:

— Ո՛չ, այլ քնացայ միայն, ինչպէս կ'ընեմ ամեն անգամ որ կը տաղտկանամ և զբօսնուլ չեմ ուզեր, կ'անօթենամ և ուտելու ախորժակ չեմ ունենար:

— Ուրեմն քունին կը հրամայէք դուք, պարոն, հարցուց Մորէլ:

— Գրեթէ:

— Եւ այս բանիս համար դեղ մը ունիք:

— Այո՛, անվրիպելի դեղ մը:

— Ահա այդ դեղը մեր Ափրիկեցի զօրաց համար խիստ կարևոր է. քանզի շատ անգամ ուտելու կերակուր չենք ունենար և քիչ անգամ խմելու ջուր կը դանենք:

— Այո՛, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. դժբաղդաբար այն դեղը ինծի պէս տարօրինակ կեանք մը վարող մարդու մը համար ընտիր ըլլալով, կրնայ վտանգաւոր ըլլալ բանակի մը համար, որ պիտի չկրնայ պէտք եղած ժամանակը արթննալ:

— Կրնա՞նք այդ դեղին ինչ ըլլալը գիտնալ, հարցուց Տըպրէ:

— Ո՛հ, այո՛, ինչո՞ւ չէ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. ես գաղտնիք չեմ պահեր, այն դեղը խառնուրդ մի է աղնիւ աբիոնի, որուն անարատը գտնելու համար անձամբ Գանթոն գացած եմ, և խիստ ընտիր մանրադործի, որ Արևելք կը գտնուի, այսինքն Տիգրիսի և Եփրատայ մէջ տեղը. հաւասար քանակութեամբ այս երկու դեղերը իրարու հետ խառնելով, դեղահատեր կը շինուին, հարկ եղած ատենը կ'առնուին, և տասն վայրկեան ետքը աղեցուկութիւնը կ'ըզդայ մարդ: Հարցուցէք Պ. Ֆրանզ ա'Էբլինէ սեպուհին, կարծեմ օր մը անոր համը նայեցաւ:

— Այո՛, պատասխանեց Մորսէրֆ, այդ մանրադործին համար Ֆրանզ քանի մը խօսք ըսաւ ինձ, և որուն վրայ իւր մտայ մէջ խիստ քաղցր յիշատակ մը մնացեր էր:

— Ուրեմն, ըսաւ Պոշան՝ որ իրը խմբագիր չէր ուզեր հաւատալ այն խօսքերուն, այդ դեղահատերը միշտ վրանիդ կը կրէք:

— Միշտ, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ:

— Արդեօք անքաղաքավարութիւն մը կրնա՞յ ըլլալ եթէ այդ թանկագին դեղահատերը տեսնել ուզենք, շարունակեց Պոշան՝ օտարականին ստախօսութիւնը բռնել յուսալով:

— Ո՛չ, պարոն — պատասխանեց կոմսը և իւր ծոցէն միապաղաղ զմռուխտէ փորուած հրաշագեղ աման մը հանեց, որուն բերանը ոսկի պտուտակով մը կը գոցուէր: Այս պտուտակը բանալով կանաչ գոյնով և ոլոռի մեծութեամբ գնտակ մը դուրս ելաւ, որ սաստիկ և բարկ հոտ մ'ունէր. ամանին մէջ չորս կամ հինգ հատ մը ևս կային, և երկոտասնեակ մը կրնային պարունակել:

Սեղանակիցները ամանը ձեռքէ ձեռք անցընելով սեղանին բոլորտիքը դարձուցին՝ աւելի այն պզտիկիկ զմռուխտը քննելու քան թէ մէջի դեղահատերը տեսնելու կամ հոտոտելու համար:

— Եւ ձեր խոհարարը կը շինէ ձեզ այս դեղերը, հարցուց Պոշան:

— Ո՛չ, պարոն, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, իմ ՃշմարիտԶուարճութիւններս անարժան ձեռքերու չեմ յանձներ. ես բաւական քաջ քիմիագէտ եմ, և իմ ձեռօքս դեղահատերս կը շինեմ:

— Խիստ հիանալի զմրուխտ մ'է այս, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ և երբէք այս մեծութեամբ տեսած չէի, թէև մայրս ընտանեկան խիստ երևելի գոհարներ ունի:

— Ասոր նման երեք հատ ունէի, կրկնեց Մոնթէ-Քրիսթօ, մէկը արևելեան Կայսեր տուի, որ իւր սուրին վրայ հագցընել տուաւ, միւսը մեր սրբազան Պապին, որ իւր խոյրին վրայ զետեղել տուաւ՝ գրեթէ անոր նման, բայց ոչ այնչափ գեղեցիկ զմրուխտի մը գիմացը, զոր Նաբօլէոն կայսրը Պիոս Է. իւր նախորդին տուեր էր. երրորդը ինձ պահեցի և մէջը փորել տուի, որով թէև իւր արժողութեան կէսը կորսընցուց, բայց ուզած գործածութեանս խիստ յարմար եկաւ:

Իւրաքանչիւր ոք զարմացմամբ Մոնթէ-Քրիսթոյի երեսը կը նայէր. վասն զի այնչափ պարզութեամբ կը խօսէր, որով յայտնի կը ցուցընէր թէ կամ Ճշմարիտ կը խօսէր և կամ խենթ էր. սակայն ձեռքը բռնած զմրուխտը բնականաբար գինքը դէպ 'ի առաջին ենթադրութիւնը կը տանէր:

— Եւ այն երկու վեհապետները ձեր շքեղ նուէրին փոխարէն ինչ տուին ձեզ, հարցուց Տըպրէ:

— Կայսրը կնոջմ՝աղատութիւնը շնորհեց, պատասխանեց կոմսը, և սրբազան Պապը՝ մարդու մը կեանքը: Որով կենացս մէջ մէկ անգամ գահի աստիճաններուն վրայ ծնած մարդու մը զօրութիւնն ունեցայ:

— Բէբբինօն էր աղատածնիդ, այնպէս չէ՞, ըսաւ Մորսերֆ:

— Գուցէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտելով:

— Պարոն, չէք կրնար երևակայել թէ որչափ զուարճութիւն կ'ըզդամ ձեր այդպէս խօսիլը լսելով, ըսաւ Մորսերֆ: Ձեզ իմ քարեկամացս իբր դիւցազն, իբր Հաղար և Մէկ Գիշերներուն մէկ դիւթիչը կամ միջին դարուն կախարդը ներկայացուցի. բայց Բարիզեանները նորաձևն իրաց վրայ այնչափ դժուարահաւատ կ'երևին, որ անվիճելի ճշմարտութիւնները երևակայութեան մտահաճոյքը կը կարծեն՝ երբ այս ճշմարտութիւնները իրենց հանապազօրեայ կենաց ամեն հանգամանաց չհամապատասխանեն: Օրինակի համար, ծօքի –Գլըպի յապաղեալ անգամի մը ծառուղիի մը վրայ բռնուիլն ու կողոպտուիլը, Սէն-Ջրնի կամ Սէն-Ժերմէն փողոցը չորս հոգիի սպաննուիլը, Թանբլի ծառուղւոյն սրճարանի մը, կամ Ժիւլիէնի աղբիւրներուն մէջ տասն, տասնուհինգ, կամ քսան դողերու բռնուիլը ամեն օր Պոշանը կը տպագրէ և Տըպրէն կը կարդայ. այսու ամենայնիւ չեն ուզեր հաւատալ Մարաննի, Հումի դաշտերուն կամ Բոնթէնի ճահիճներուն աւազակաց դոյութեանը: Ուստի կ'աղաչեմ, պարոն կոմս, դուք ըսէք այս պարոններուն որ ես աւազակներու ձեռքը ընկայ. և առանց ձեր մարդասէր բարեխօսութեանը, հաւանականաբար այսօր Սան-Սեպաստիանոյի ստորերկրեայ գերեզմանատան մէջ յաւիտենական յարութեան պիտի սպասէի՝ փոխանակ այս Հէլտէր փողոցի փոքրիկ անարժան տանս մէջ անոնց ճաշ մը տալ կարենալու:

— Բայց չխոստացայք որ այս փոքրիկ ծառայութեանս խօսքը երբեք պիտի չընէք:

— Համարեցէք թէ ուրիշի ըրիք այն ծառայութիւնը և ոչ ինձ, պարոն կոմս, ըսաւ Ալպէր, և զան ինձի հետ կը շփոթէք: Խօսե-

ցէք, կ'աղաչեմ. ըստ որում եթէ այն պատմութիւնը ընելու համձիք, գուցէ ոչ միայն զիտցածներս, այլև չզիտցածներէս շատ բան պիտի պատմէք:

— Բայց կարծեմ թէ, ըսաւ կոմսը ժպտելով, դուք այն դործին մէջ բաւական մեծ խաղ մը խաղալնուդ համար պատահածները ինձի չափ զիտնալու էք:

— Ես իմ զիտցածներս կ'ըսեմ, ըսաւ Մորսերֆ, բայց կը խոստանաք ինձ որ չզիտցածներս ալ դուք ըսէք:

— Իրաւացի է այդ պահանջումը, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Ուրեմն մտիկ ըրէք, կրկնեց Մորսերֆ, թէև լսելու պատմութիւնս անձնասիրութեանս պիտի դպչի. երեք օրէ ի վեր դիմակաւորի մը սիրահարութեանց ենթակայ եղած էի, զոր Թուլլիայի կամ Բոբէայի ընտանիքէն կը կարծէի, քանի որ պարզապէս գեղջկուհւոյ մը սիրահարութեանց ենթակայ եղեր եմ: Բոլոր զիտցածս այս է որ ապուշի մը պէս խաբուեցայ, և գեղջկուհւոյն տեղը՝ անմօրուք և բարակ մէջքով տասնուհինգ կամ տասնուվեց տարեկան ծաղկահաս աւազակ մ'ելաւ առջևս, որուն անբիծ ուսին վրայ համբոյր մը զետեղելու համարձակութիւն առած միջոցիս՝ իր ատրճանակը կոկորդիս բռնեց և իր եօթն կամ ութ ընկերներուն օդնութեամբը զիս Սան-Սեպաստիանոյի դամբարանները տարաւ, ուր խիստ զիտուն աւազակապետ մը տեսայ, որ Նեապոլ-Յիշատակարանները կը կարդար, և իր ընթերցումը ընդմիջելու համձելով ինձ դարձաւ ըսելու որ եթէ հետևեալ առտու ժամը վեցին չորս հազար թալեր իր քսակին չյանձնեմ, ժամը վեցը քառորդ անցած՝ ապրելէ պիտի դադրիմ: Նամակը կորսուած չէ, այլ իմ ստորագրութեամբս և Լուիձի Վանբայի յետին դրութեամբը Փրանղլին քովը պահուած է: Եթէ տարակուսիք, Փրանղլին կը դրեմ, ու ստորագրութեանց վաւերականութիւնը հաստատել կու տամ: Ահա զոլոր զիտցածս այս է. հիմա չզիտցածս ալ այն է, պարոն կոմս, թէ ինչպէս կարելի է որ Հումի աւազակները ձեզմէ այնչափ կ'ակնածեն, որոնք ամենևին մէկուն ակնածութիւն ընել չեն զիտեր: Ստուգիւ Փրանղ և ես մեծ զարմանքի մէջ մնացինք:

— Զարմանալու հարկ չկայ, պարոն, պատասխանեց կոմսը, տա-

ըիէ աւելի ժամանակէ՝ ի վեր Լուիզի վանքան կը ձանչնայի։ Իր պատանութեան մէջ, երբ տակաւին հովիւ մ՚էր, օր մը ձանրաս ցուցընելուն համար՝ իրեն չեմ յիշեր ինչ ոսկի մը տուի. ան ալ ինձ պարտաւոր չմնալու համար, անոր փոխարէն՝ իւր ձեռօքը քանդակեալ գաշոյն մը տուաւ ինձ, զոր գինուցս սրահին մէջ տեսած պիտի ըլլաք։ Ժամանակ մը ետքը՝ կամ այս փոխադարձ փոքր նուէրները մոռնալուն, որ մեր մէջը բարեկամութեան կապ մը պիտի ըլլար, և կամ զիս չձանչնալուն համար՝ զիս բռնելու փորձ փորձեց. բայց ընդհակառակն՝ իւր երկոտասնեակի չափ մարդերովը ես զան բռնեցի։ Կրնայի Հռոմի ոստիկանութեան յանձնել, որ այսպիսի պարագաներու մէջ դատապարտութեան վճիռը տալու չյապաղիր, և ի շնորհս անոր այս անգամ կրնար աւելի արտորալ. այսու ամենայնիւ առանց ինձս մը հասցընելու՝ գինքը և իւր ընկերները ազատ թողուցի։

— Ա՛յն դաշամբ որ ուրիշ անգամ նոյն յանցանքը չգործեն, ըսաւ խմբագիրը ծիծաղելով. ուրախութեամբ կը տեսնեմ որ իրենց խօսքը ճշդիւ բռներ են։

— Ո՛չ, պարոն, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, միայն այն դաշամբ որ թէ գիս և թէ իմիններս պիտի յարգեն միշտ։ Գուցէ այս ըսածս տարօրինակ երևի ձեզ, ով ընկերասէր, յառաջադիմասէր և մարդասէր պարոններ. բայց գիտցէք որ ես նմանիս հոգը չեմ տանիր, չեմ ուզեր պաշտպանել այն ընկերութիւնը, որ գիս չպաշտպաններ և գուցէ գլխաւորաբար ինձս ջնջելու համար ինձ կ՚ընկերանայ. սրտիս մէջէն անոնց յարգը ջնջելովս և անոնց դէմ չէզոքութիւն պահելովս կը պարտաւորեմ զանոնք որ փոխարէնն ինձ ընեն։

— Ահա քաջասիրտ մարդու մը բերանէն եսութեան վրայ օրինաւոր և տմարդի կերպով խօսուիլը առաջին անգամ կը լսեմ. կեցցէս, պարոն կոմս։

— Գոնէ համարձակ կը խօսի, ըսաւ Մորէլ. բայց ապահով եմ որ պարոն կոմը զղջացած չէ այնպիսի բացարձակ կերպով մեզ ցուցուցած իւր սկզբանցը մէջ անգամ մը սխալելուն համար։

— Ինչպէս սխալեցայ սկզբանցս մէջ, պարոն, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ, որ չէր կրնար ինքզինքը զսպել Մաքսիմիլիէնի երեսը նայելու այնպիսի ուշադրութեամբ մը, որ անվեհեր երիտասարդը կոմսին այս յստակ և ակնդետ նայուածքներուն դէմ արդէն երկու երեք անգամ իւր աչքը խոնարհեցընելու պարտաւորեր էր։

— Ինձ այնպէս կ՚երևի, կրկնեց Մորէլ, որ Պ. Մորսէրֆը ազատելով, զոր չէիք ձանչնար, ձեր նմանին և մարդկային ընկերութեան ծառայութիւն մը մատուցիք։

— Որուն ամենէն ընտիր զարդը կը կազմէ, ըսաւ ծանրութեամբ Պոշան Շամբանեի գինիի բաժակը՝ ի մի ումպ պարպելով։

— Պարոն կոմս, ըսաւ Մորսէրֆ, դուք որ ամենէն երևելի բանադատներէն մէկն էք, ահա այս խօսքին մէջ բռնուեցաք. և հիմա յայտնի պիտի ապացուցանենք ձեզ որ դուք ինքնասէր չըլլալնէդ զատ՝ ընդհակառակն մարդասէր իսկ էք։ Դուք ինքզինքնիդ Ա-րևելեան, Մալայեան, Հնդիկ, Զինացի և Վայրենի կը կոչէք. գերդաստանական անուամբ Մօնթէ-Քրիսթօ, և մկրտութեան անուամբ Սէնպատ նաւաստի կ՚անուանէք զձեզ, և ահա ոտքերնիդ Բարիզ կոխած առաջին օրէն մեր այլակերպն Բարիզեաններուն ամենէն մեծ ձիրքերը և ամենէն մեծ պակասութիւնները բնազդմամբ ունիք, այսինքն ձեր չունեցած մոլութեանց տէր կ՚ըլլաք և ձեր ունեցած առաքինութիւնները կը պահէք։

— Սիրելիդ իմ դերակոմս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, բոլոր ըսածներուս և ըրածներուս մէջ՝ ձեր և այս պարոններուն կողմէն ինձ եղած գովեստից արժանի բան մը չեմ տեսներ։ Դուք անծանօթ չէիք ինձ, ըստ որում կը ձանչնայի զձեզ, ըստ որում ձեզ երկու սենեակ տուեր էի, ըստ որում իմ կառքերէս մէկը ձեզ թողուցած էի, ըստ որում Գորսօ փողոցէն դիմակաւորներուն երթևեկութիւնը միատեղ տեսանք, վերջապէս ըստ որում Տէլ Բորղօ հրապարակին վրայ մի և նոյն պատուհանէն ականատես եղանք այն սպանման հանդէսին, որուն ազդեցութենէն քիչ մնայ պիտի հիւանդանայիք։ Ուրդ՝ կը հարցընեմ բոլոր այս պարոններուն, միթէ կրնայի իմ հիւրս՝ ինչպէս որ կ՚ըսէք՝ այն սոսկալի աւազակներուն ձեռքը թողուլ։ Ասկէ զատ՝ ինչպէս որ գիտէք, զձեզ ազատելով պաշտնի խորհուրդ մը ունէի, որ էր ձեր միջոցաւ կարենալ Գաղղիա պտըտելու եկած ժամանակս Բարիզի ակումբները մտնել։ Ի

ձկըբան այս դիտաւորութիւնս անորոշ և անցաւոր խորհուրդ մը կարծեցիք, բայց այսօր յայտնի կը տեսնէք որ ստոյգ իրողութիւն մ'է, և կը յուսամ որ խօսքերնիդ պիտի պատուէք:

— Այո՛, ըսաւ Մորսէրֆ, բայց դուք որ հրաշագեղ վայրերու, զարմանալի գէպքերու և մտացածին հորիզոններու սովորած էք, կը վախնամ որ մեր երկիրը ձեզ հաճելի չերեւի, սիրելիդ իմ կոմս, ձեր դիպուածալի կենաց սովորական եղած վիլլասանական գէպքերէն և ոչ մէկը պիտի տեսնէք մեր երկրին մէջ: Մեր Քիմլօրասօն՝ Մօնմարթրն է, մեր Հիմալայան՝ Վալէրիէն լեռը, մեր ընդարձակ Անապատը՝ Կրընէլի դաշտը, որուն մէջ թէև Արդէզեան հորեր բացուած են կարաւաններուն ջուր մատակարարելու համար: Մենք ալ գողեր ունինք, որոնք բազմաթիւ իսկ են, թէև ըսուածին չափ չկայ, բայց այս գողերը ամենէն փոքր լրտեսը ինչպէս նաև ամենէն մեծ իշխանը կը սոսկացընեն. վերջապէս Գաղղիա այնպիսի ազատ երկիր մը և Բարիզ այնչափ շատ քաղաքակրթեալ քաղաք մ'է, որ մեր ուխտունեհինգ նահանգաց մէջ փնտռելով (ուխտունեհինգ նահանգաց կ'ըսեմ, ըստ որում Քօրսիան մէջը չեմ դներ) ամենևին լեռ մը պիտի չգտնէք, որուն վրայ հեռագիր մը չըլլայ, և խիստ փոքր քարայր մը՝ որչափ ալ մութ ըլլայ, որուն մէջ ոստիկանութեան պաշտօնակալը կազի լոյս մը դրած չըլլայ: Ուստի միայն մէկ ծառայութիւն կրնամ մատուցանել ձեզ, սիրելիդ իմ կոմս, և որուն համար միշտ պատրաստ պիտի ըլլամ, այն է՝ իմ կամ բարեկամաց միջոցաւ զձեզ ամեն տեղ ներկայացընել, թէև այս բանիս համար ամենևին մէկու պէտք չունիք. քանզի ձեր անունովը, հարստութեամբը և խելքովը (Մօնթէ-Քրիսթօ հեգնական թեթև ժպիտով մը խոնարհութիւն մը ըրաւ) ինքնին ամեն տեղ կը ներկայացուիք և ամեն տեղ աղէկ ընդունելութիւն կրնաք գտնել, ուստի իրօք միայն մէկ բանի մէջ կրնամ օգտակար ըլլալ ձեզ. եթէ Բարիզեան կենաց սովորած ըլլալովս, կամ բարեկեցութեան փորձառութեամբս և կամ մեր շուկաները ճանչնալովս կրնամ ձեզ ծառայութիւն մը ընել, ձեզի համար յարմար տուն մը գտնելու յանձն կ'առնում: Ձեմ համարձակիր առաջարկել ձեզ որ բնակվից ըլլաք ինծի հետ, ինչպէս որ ես Հռոմի մէջ ձեզի հետ եղայ,

ես որ ետութիւնը չեմ սիրեր, բայց սակայն չափազանցութեամբ ուզնիմ. ըստ որում իմ տանս մէջ ինձմէ զատ մէկուն ստուերը չերեւիր, բայց 'ի երբ այդ ստուերը կնոջ մը ըլլայ:

— Ամուսնական զգուշութիւն մ'է այդ, ըսաւ կոմսը, իրօք, պարոն, առաջարկեալ ամուսնութեան մը վրայ խօսելուց ինձ Հռոմ, միթէ ձեր մօտակայ երջանկութեանը խնդակից պիտի ըլլամ:

— Միայն խօսք մը կայ, պարոն կոմս:

— Խօսքը կրնայ արդեամբ կատարուիլ, կրկնեց Տըպրէ:

— Հայրս մեծ փափաք ունի զայն կատարելու, և կը յուսամ թէ քիչ ժամանակէն եթէ ոչ կինս՝ գոնէ նշանածս՝ օրիորդ Էօժէնի Տանկլարը ձեզ ներկայացընեմ:

— Էօժէնի Տանկլար ըսիք, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ. կեցիք կ'աղաչեմ, հայրը սեպուհ Տանկլարը չէ:

— Այո՛, պատասխանեց Մորսէրֆ. բայց իւր ասպետութեան տիտղոսը մօտ ժամանակներս ստացած է:

— Հոգ չէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, բաւական է որ տէրութեան այնպիսի ծառայութիւններ մատուցած ըլլայ, որոց համար այն տիտղոսին արժանանայ:

— Խիստ մեծ ծառայութիւններ ըրաւ, ըսաւ Պոշան. թէև ազատասիրտ անձ մ'է, սակայն 1829ին փոխառութիւն մը ըրաւ Կարոլոս Ժ.ին համար, որ գինքը պատուոյ Լէգէոնի սեպուհ և ասպետ ըրաւ, այնպէս որ ժապաւէնը ոչ եթէ իւր ծոցին մէջ կը կրէ, ինչպէս որ կը կարծուի, այլ պարզապէս իւր կոճակնոցին վրայ:

— Պոշան, Պոշան, ըսաւ Մորսէրֆ ծիծաղելով, այդ ծաղրաբանութիւններդ օրագրիդ բանասիրականին համար պահէ, և իմ առջիս աներես մի դպչիր:

Ետքը Մօնթէ-Քրիսթոյի կողմը դառնալով ըսաւ.

— Ասկէ քիչ մը առաջ այնպիսի կերպով սեպուհին անունը արտասանեցիք, որով զան ճանչնալնիդ կը յուսընէիք:

— Ձեմ ճանչնար զան, ըսաւ անտարբերութեամբ Մօնթէ-Քրիսթօ. բայց հաւանականաբար մօտերս պիտի տեսնուիմ անոր հետ, քանզի Լընտընի Րիչարտ և Պլընթ վաճառատան, Վենետյի Արսթէյն և Էսթերէս ու Հռոմի Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատանց կողմանէ բաց վարկ ունիմ:

Վերջին երկու անուններըը արտասանած ատենը՝ Մոնթէ-Քրիսթօ աչքին ծայրովը Մաքսիմիլիէն Մորէլին նայեցաւ։

Եթէ օտարականը յուսացեր էր որ այս անուններըը Մաքսիմիլիէն Մորէլի վրայ ազդեցութիւն պիտի ընեն, ամենևին սխալած չէր. վասն զի Մաքսիմիլիէն էլեկտրական սարսուռ մ՚ընդունած ի պէս սարսռեցաւ։

— Թոմսըն և Ֆրէ՚նչ. ըսիք, հարցուց անոր, այդ վաճառատունը կը ճանչնաք, պարոն։

— Հռոմի մէջ իմ սեղանաւորներս են, պատասխանեց կոմսը հանգարտութեամբ. միթէ գործ մը ունիք անոնց հետ և կրնամ ձեզ ծառայութիւն մը ընել։

— Ո՛հ, պարոն կոմս, արդեօք կրնայիք մեր խուզարկութեանց մէջ օգնել մեզ, որոյմէ մինչև ցարդ օգուտ մը չկրցանք տեսնել. ժամանակաւ այդ վաճառատունը մեծ ծառայութիւն մ՚ըրաւ մերինին, և չգիտեմ ինչ պատճառաւ իւր այս գործը ամեն անգամ ուրացաւ։

— Պատրաստ եմ ձեր հրամաններըը կատարելու, պարոն, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ խոնարհութիւն մը ընելով։

— Բայց Պ. Տանկլարի պատճառաւ մեր խօսակցութեան կարդէն զարմանալի կերպով շեղեցանք, ըսաւ Մորսերֆ. խօսքերնիս Մոնթէ-Քրիսթօ կոմսին համար յարմար բնակարան մը գտնելուն վրայ էր. ա՛ղէ մտածենք, պարոններ, մեծ Բարիզի այս նոր հիւրը ո՞ւր կրնանք բնակեցընել։

— Փոպուր Սէն-Ժէրմէն, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ. պարոնը կրնայ այն տեղ պարտէզով գեղեցիկ փոքր տուն մը գտնել։

— Բա՛, աղէկ գիւտ, Շաթօ-Ռընօ, ըսաւ Տըպրէ. այդ տխուր և տաղտուկ արուարձանէն ուրիշ տեղ չէք ճանչնար. ականջ մի դնէք անոր, պարոն կոմս, և Շօսէ տ՚Անդէն բնակեցէք, որ Բարիզի Շէմարիտ կեդրոնն է։

— Ըստ իս, ըսաւ Պոշան, Պ. կոմսը Օբէրայի ծառուղին, առաջին դասակոնը տուն մը կրնայ գտնել պատշգամով, որու վրայ իւր արծաթեակուռ բարձերը դնել կու տայ, և իւր ծխափողը ծխելու և կամ գեղահատերը կլլելու ատենը՝ բոլոր մայրաքաղաքը իւր աչքին առջևը կը տեսնէ։

— Դուք ինչ կը մտածէք, Մորէլ, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, դուք ալ առաջարկութիւն մը չունիք։

— Այ՛, ըսաւ երիտասարդը ժպտելով. ընդհակառակն ես իսկ առաջարկութիւն մը պիտի ընեմ. սակայն կ՚ըսպասեի որ պարոնը իրեն եղած այս մեծ առաջարկութեանց մէկն ընդունի. բայց որովհետև չպատասխանեց, կարծեմ թէ կրնամ առաջարկել խիստ փոքր բայց վայելուչ տուն մը, զոր քոյրս տարիէ մը՝ի վեր վարձած է Մէսլէյ փողոցին մէջ։

— Քո՞յր մը ունիք, հարցուց Մոնթէ-Քրիսթօ։

— Այ՛, պարոն, խիստ աղնիւ քոյր մը։

— Ամուսնացեա՞ծ է։

— Գրեթէ ինն տարիէ՝ի վեր։

— Երջանի՞կ է, հարցուց վերստին կոմսը։

— Մարդկային արարած մը երջանիկ ըլլալու ներելի եղածին չափ, պատասխանեց Մաքսիմիլիէն. իր սիրած մարդուն հետ ամուսնացաւ, այն անձը որ մեր դժբաղդութեանը մէջ մեզ հատատարիմ մնաց, այն է՝ Էմմանուէլ Հէրպօ։

Մոնթէ-Քրիսթօ անյայտ կերպով ժպտեցաւ։

— Վեցամսեայ հանգստեան ժամանակս հոն կ՚անցընեմ, շարունակեց Մաքսիմիլիէն, և իմ Էմմանուէլ աներիս հետ Պ. կոմսին պէտք ունեցած տեղեկութիւնները տալու պատրաստ պիտի ըլլանք։

— Ներեցէք, պարոն Մորէլ, ըսաւ Ալպէր՝ Մոնթէ-Քրիսթոյի խօսելու սկսելէն առաջ. արդեօք դիտաւորութիւննիդ Հանապարհորդ մը Սէնպատ նաւատեին ընտանեկան կեանց մէջ բանտարկե՞լ է, պատրիա՞ք ընել կ՚ուզէք այնպիսի մարդ մը որ Բարիզ տեսնելու համար եկած է։

— Ո՛հ, ամենևին, պատասխանեց Մորէլ ժպտելով, քոյս քսանևհինգ տարեկան է և աներս երեսուն. երկուքն ալ առոյգ, գեղարթ և երջանիկ են. ասկէ զատ՝ Պ. կոմսը իւր տունը եղածին պէս պիտի ըլլայ հոն, և իւր հիւրընկալուները՝ միայն տեսնելու համար իրեն ժամանակը պիտի տեսնէ։

— Շնորհակալ եմ, պարոն, շնորհակալ եմ, ըսաւ Մոնթէ-

Քրիսթօ. ձեր քրոջը և աներին ներկայացուելովդոհ պիտի ըլլամ, եթէ բարեհաճիք ինձ այս պատիւը ընել. սակայն կը ցաւիմ որ մեր սեղանակցայ և ոչմէկուն առաջարկութիւնը պիտի կրնամ ընդունիլ, ըստ որում իմ բնակելու տեղս արդէն պատրաստուած է։

— Ի՛նչպէս, ըսաւ Մորսէրֆ, ուրեմն պանդո՞կը պիտի իջնէք. ձեզի համար խիստ տգեղ բան մը պիտի ըլլայ այդ։

— Ինչո՞ւ, միթէ Հռոմի բնակարանս տգե՞ղ էր, հարցուց Մոնթէ-Քրիսթօ։

— Հռոմ տարբեր խնդիր մ'է, ըսաւ Մորսէրֆ. հոն յիսուն հազար թալեռ ծախք ըրեր էիք ձեր բնակարանը կահելու համար. բայց կարծեմ ամեն օր այսպիսի ծախքեր ընելու դիտաւորութիւն չունիք։

— Այդպիսի խորհուրդ մը պիս չարդիլեց, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ, այլ ես միտքս դրեր էի որ Բարիզի մէջ ինձ սեպհական տուն մը ունենամ. ուստի առաջէն սենեկապանս ղրկեցի, և անշուշտ տուն մը գնած և կահած պիտի ըլլայ։

— Բարիզը ճանչցող սենեկապան մը ունիք կ'ըսէք, հարցուց Պոշան։

— Ինծի պէս ան ալ առաջին անգամն է որ Գաղղիա կը մտնէ. խափչիկ մ'է և ամենևին չխօսիր, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ։

— Ուրեմն Ալին է, ըսաւ Ալպէր ի զարմացումն ամենուն։

— Այո՛, պարոն, նոյն ինքն Ալին է, իմ Նուպիացիս, համրս, զոր կարծեմ Հռոմ տեսաք։

— Այո՛, շատ աղէկ կը յիշեմ, պատասխանեց Մորսէրֆ. բայց ինչպէս յանձնեցիք Նուպիացիի մը որ Բարիզի մէջ ձեզի տուն մը գնէ, և համրի մը՝ որ զայն կահէ։ Ողորմելին դուցէ ամեն բան ձեր կամայ հակառակ ըրաւ։

— Կը սխալիք, պարոն. ընդհակառակն ես վստահ եմ որ ամեն բան իմ կամայս համաձայն պատրաստած է, վասն զի ինչպէս դիտեք իմ կամքս ամեն մարդու կամքին չհամաձայնիր։ Ասկէ ութ օր առաջ Բարիզ հասնելովս առանձին որսացող քաջ շան մը ուղեցած բնազդմամբը բոլոր քաղաքը պտրտած է. իմ ամեն մտայինհաճոյքս, յօժարութիւններս և պէտքերս կը ճանչնայ, և ամեն բան

ըստ իմ քմայս՝ի գործ դրած է։ Գիտէր որ այսօր ժամը տասնին Բարիզ պիտի հասնէի, և ժամը իննէն՝ի վեր Քօնթէնտըլօ դուռը ինձ կ'ըսպասէր, ու այս տոմսակը տուաւ ինձ, որ տանս հասցէն է. նայեցէք, կարդացէք։

Եւ Մոնթէ-Քրիսթօ Ալպէրին տոմսակ մը տուաւ։

— Շանզ-Էլիզէ, թիւ 30, կարդաց Մորսէրֆ։

— Ահա ճշմարիտ տարօրինակ գործ մը, ըսաւ Պոշան՝ չկրնալով ինքզինքը զսպել։

— Իշխանական գործ մը, յաւելցուց Շաթօ-Ռընօ։

— Ի՛նչպէս, ձեր տունը տակաւին չէք ճանչնար, հարցուց Տըպրէ։

— Ո՛չ, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ, արդէն ըսի թէ ժամանակս մէջ սխալել չեմ ուզեր. ուստի հազիւ կառքիս մէջ վրաս գլուխս շիտկեցի, և գերակոմսին դուռը իջայ։

Երիտասարդները իրարու երես նայեցան. չէին գիտեր թէ արդեօք Մոնթէ-Քրիսթոյի խօսքերը կատակաբանութիւն մ'են. բայց այս մարդուն տարօրինակ բնութեանը չնայելով անոր բերանէն ելած խօսքերը պարզութեան այնպիսի կնիք մ'ունէին, որ չէին կրնար ենթադրել թէ ճշմարիտ չխօսիր։ Մանաւանդ թէ ի՛նչ բանի համար պիտի ստէր։

— Ուրեմն, ըսաւ Պոշան, ըստ մեր կարողութեանը Պ. կոմսին փոքրիկ ծառայութիւններ մատուցանելով պէտք է գոհ ըլլանք. ես իբր խմբագիր, Բարիզի բոլոր թատրոնները անոր առջևը կը բանամ։

— Շնորհակալ եմ, պարոն, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ ժպտելով. գործակատարս արդէն հրաման ընդունած է ինձմէ՝ բոլոր թատրոններէն մէկ մէկ օթեակ վարձելու։

— Գործակատարնիդ ալ Նուպիացի և համր է, հարցուց Պոշան։

— Ո՛չ, պարոն, այլ պարզապէս ձեր հայրենակիցներէն մէկն է, եթէ սակայն Քորսիացի մը մէկուն հայրենակիցը կրնայ ըլլալ. բայց դուք կը ճանչնաք զան, պարոն Մորսէրֆ։

— Արդեօք պարոն Պէրթո՞ւչիօն է, որ այնպէս յաջողութեամբ պատուհանները վարձեր էր։

— Ճիշտ ան է, զձեզ Ճաշի հրաւիրելու պատիւ ունեցած օրս դուք իմ տունս տեսաք զան։ Խիստ բարի մարդ մ'է, որ քիչ մը զինուորութիւն, քիչ մը մաքսանենգութիւն և քիչ մը ինչ որ վերջապէս մարդս կրնայ ընել՝ ըրած է։ Կրնամ հաստատել իսկ որ ոստիկանութեան հետ անդամ չնչին կռիւ մը ըրած է, դանակի հարուածի պէս բան մը։

— Եւ այն պարկեշտ քաղաքային ձեր գործակատարը ըրած էք, պարոն կոմս, ըսաւ Տըպրէ. տարին որչափ կը դողնայ ձեզմէ։

— Հաւատացէք որ ուրիշէ մը աւելի չդողնար, ըսաւ կոմսը. սակայն իմ գործս կը կատարէ. ամենևին անկարելիութիւն չգիտեր, և այս պատճառաւ քովս կը պահեմ զան։

— Ուրեմն, ըսաւ Շամբօ-Ռընօ, ամեն բան պատրաստուած է. Շանզ-Էլիզէի մէջ տուն մը, ծառաներ և գործակատար մը ունիք. բայց տիկին մը կը պակսի ձեզ։

Ալպէր ժպտեցաւ. քանզի գիտէր որ կոմսը գեղանի Ցոյն կին մը ունէր, զոր ինքը Վալ և Արճէնթինա թատրոններուն մէջ տեսեր էր։

— Ունեցածս աւելի ընտրելի է, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. աղախին մը ունիմ ես։ Դուք ձեր տիկինները Օբէրայի, Վօտըվիլի, Վարիէթէի թատրոններուն մէջ կը վարձէք, սակայն իմս կոստանդնուպոլիս գնած եմ. թէև սուղի նստաւ ինձ, բայց այս կողմանէ ցաւելու տեղ չունիմ։

— Բայց կը մոռնաք, ըսաւ Տըպրէ ծիծաղելով, թէ Գաղղիացիքս ազատ ենք անունով և բնութեամբ, ինչպէս ըսաւ Կարոլոս Թագաւոր. ձեր աղախինը Գաղղիոյ հողը կոխելուն պէս ազատած է։

— Ո՞վ պիտի ըսէ իրեն այդ խօսքը։

— Ո՞վ, ամեն մարդ։

— Ցունարէնէն ուրիշ լեզու չխօսիր։

— Այդ ուրիշ խօսք է։

— Բայց դուն պիտի տեսնե՞նք զան, հարցուց Պոշան. և մինչ համրէն զատ ներքինիներ ալ ունի՞ք։

— Ո՛չ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. արևելականութիւնս մինչև այդ

կէտը չեմ տանիր. քովս եղողը ազատ է ինձմէ բաժնուելու, և քովէս բաժնուողը ոչ ինձ և ոչ ուրիշի պէտք կ'ունենայ. և ահա դուցէ այս պատճառաւ է որ ինձմէ բաժնուիլ չեն ուզեր։

— Սիրելիս, ըսաւ Տըպրէ ոտք ելնելով, ժամը երեքուկէս է. կոչնականդ անհամեմատ մէկն է, բայց որչափ և ընտիր ըլլայ ընկերութիւն մը, պարտաւորեալ է մարդ բաժնուելու. ըստ որում պէտք եմ պաշտօնատունը երթալ. կոմսին վրայօք պաշտօնեային պիտի խօսիմ, որպէս զի անոր ով ըլլալը իմանամք։

— Զգուշացիր, ըսաւ Մորսէրֆ. ամենէն խորամանկներն անդամ անորմէ ետ կեցած են։

— Ոստիկանութիւննիս երեք միլիոն ֆրանք ռոճիկ ունի. ստոյգ է որ գրեթէ միշտ կանխաւ ծախք կ'ընէ. բայց հոգ չէ, միշտ չիսուն հազարի չափ ֆրանք կրնայ մնալու այս գործին համար։

— Եւ երբ անոր ով ըլլալը իմանաս, ինձ ալ պիտի հաղորդես։

— Կը խոստանամ։ Նորէն տեսնուինք, Ալպէր. պարոններ, ձեր ամենախոնարհ ծառան եմ։

Տըպրէ դուրս ելնելով նախասենեկին մէջ բարձրաձայն պոռաց.

— Մօտեցուր կառքը։

— Այսօր խորհրդարանը չպիտի երթամ, ըսաւ Պոշան Ալպէրին. քանզի Տանկլարի ատենաբանութենէն աւելի ընտիր յօդուած մը ունիմ ընթերցողներուս հաղորդելու։

— Շնորհք ըրէ, Պոշան, ըսաւ Մորսէրֆ, դեռ խօսքը մի ըներ, կ'աղաչեմ. զան ներկայացընելու և անոր վրայ խօսելու արժանաւորութենէն մի զրկեր զիս։ Սոյզն ըսէ, հետաքրքրական մարդ մը չէ՞։

— Հետաքրքրականէն աւելի է, պատասխանեց Շամբօ-Ռընօ, կենացս մէջ տեսած ամենէն սարսռելնակ մարդերէս մէկն է։ Մորէլ, հետս պիտի դաս։

— Ներէ ինձ որ կոմսին իմ այցատոմս տամ, որ բարեհաճէ ցաւ մեզ փոքրիկ այցելութիւն մը խոստանալ, Մէսլէ փողոցը, թիւ 14։

— Ապահով եղիք որ պիտի չմոռնամ, պարոն — ըսաւ կոմսը խոնարհութիւն մը ընելով։

Եւ Մաքսիմիլիէն Մորէլը Շաթօ-Ռընօ սեպուհին հետ դուրս ելաւ՝ Մօնթէ-Քրիսթոյ Ալպերին հետ միասին թողլով։

ԳԼՈՒԽ Բ

ՆԵՐԿԱՑԱՑՈՒՄԸ

Երբ Ալպէր Մօնթէ-Քրիսթոյի հետ առանձին մնաց.

— Պարոն կոմս, ըսաւ անոր, ներեցէք ինձ որ ամուրիի մը բնակարանը պտըտցընելով զձեզ, իմ առաջնորդի պաշտօնս սկսիմ։ Դուք որ Իտալիոյ պալատները բնակելու սովորած էք, պիտի տեսնէք թէ քանի քառակուսի ոտք տեղի մը մէջ կրնայ բնակիլ Բարիզի երիտասարդներէն մէկը, որ աղէկ բնակութիւն ունեցողներէն կը համարուի։ Մէկ սենեակէն միւսը անցնելու առեննիս պէտք ենք պատուհանները բանալ որ շունչ առնէք։

Մօնթէ-Քրիսթօ արդէն կերակուրի սենեակը և գետնայարկի սրահը կը ճանչնար։

Ալպէր նախ իւր արուեստանոցը տարաւ զան, որ ինչպէս արդէն ըսուեցաւ՝ իւր ամենէն սիրելի սենեակն էր։

Մօնթէ-Քրիսթօ Ալպէրի այս հաւաքածոյից յարգը կը ճանչնար, որոնք էին հինօրեայ մոլթարկղը, ճաբոնի յախճապակիները, Արևելեան կերպասները, Վենետիկի ապակեղէնները, աշխարհիս ամեն երկիրներէ բերուած զէնքեր, ամենն ալ կը ճանչնար, և մէկ նայուածքով անոնց դարը, երկիրը և ծագումը գիտէր։

Մորսերֆ կարծեց թէ ինքն է այն առարկաներուն բացատրիչը. ընդ հակառակն ինքը կոմսէն հնախօսութեան, հանքաբանութեան և բնական պատմութեան վրայ տեղեկութիւններ կ'ըստանար։

Առաջին դասիկոնը իջան։

Ալպէր իւր կոչնականը սրահը մտցուց, որուն պատերը արդի պատկերահաններուն գործքերովը ծածկուած էին, որոնք էին՝

Տիւբրէի վայրանկարները՝ երկար եղեգներով, բարձրաբերձ ծառերով, բառաչող կովերով և սքանչելի երկինքով։

Տըլակրուայի Արաբացի ձիաւորները՝ իրենց սպիտակ երկար վերարկուներովը, փառաւոր գօտիներովը և արծաթապատ զէնքերովը, որոց ձիերը կատաղութենէ զիրար կը խածնէին, իսկ ձիաւորները երկաթեայ լախտերով զիրար կը ջախջախէին։

Պուլանժէի նկարները, որոնք այնպիսի ճարտարութեամբ նըշդըծած կը ներկայացընէին, որ բանաստեղծին ախոյեան կը կանդնէր նկարիչը։

Տիազի պատկերները, որոնք ծաղիկները բնականէն աւելի գեղեցիկ և արևը աւելի լուսաւոր կը ներկայացընէին։

Տրղանին՝ Սալվաթօր Ռօզայի քաշածներուն նման բայց աւելի բանաստեղծական նկարները։

Ժիրոյի և Մուլէրի ներկախառն կապարով նկարները, որոնք հրեշտակի գլխով աղաներ և կուսի դէմքով կիներ կը ներկայացընէին։

Տօզայի Արևելեան ճանապարհորդութեան նկարատետրէն առնուած ծրագիրեր, որոնք քանի մը վայրկենի մէջ ուղտի մը թամբին վրայէն կամ մզկիթի մը գմբեթին տակը կապարեայ գրչաւ նկարուած են. վերջապէս ինչ որ նախընթաց դարերուն հետ կորուսեալ կամ մոռցուած արուեստին փոխարէնը արդի արուեստը կրնար տուժել՝ հոն ամփոփուած էր։

Ալպէր կը յուսար որ գոնէ այս անգամ այն զարմանալի ճանապարհորդին նոր բան մը պիտի ցուցընէ. բայց շատ զարմացաւ երբ տեսաւ որ Մօնթէ-Քրիսթօ, առանց հեղինակներուն ստորագրու-

թիւնները քննել պէտք ունենալու, որոյմէ թէև մէկ քանին միայն սկզբնական նշանագիրները ունէին, իւրաքանչիւր գործին հեղինակին անունը իսկոյն կու տար, որով յայտնի կ'երևէր թէ ոչ միայն այն անուններուն ամեն մէկը իրեն ծանօթ էր, այլև անոնց իւրաքանչիւրին տաղանդը ինքը քննած և յարդած էր։

Սրահէն պառկելու սենեակը անցան. այս վերջինը խիստ վայելուչ և ընտիր շէնք մը ունէր. միայն մէկ պատկեր մը կախուած էր փառաւոր ոսկի շրջանակի մէջ առնուած և Լէորոլտ Ռոպէրի ստորագրութեամբը։

Այս պատկերը Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին անմիջական ուշադրութիւնը գրաւեց. վասն զի կոմսը երեք արագընթաց քայլերով սենեկին մէջ յառաջանալով՝ յանկարծ անոր առջևը կանգնեցաւ։

Այս պատկերը քսանևհինգ կամ քսանևվեց տարեկան կին մը կը ներկայացնէր թուխ դոյնով և վշտահար արտահայտութեամբ տակը հրապոյտ աչք։

Քաթալանցի որսորդուհիներուն նկարելի հագուստը հագած էր՝ կարմիր և սև կուրծքնոցով և մազերը ոսկի ասեղներով զարդարուած։

Իր նայուածքը ծովուն վրայ յարած էր, ու կողմնակի վայելուչ պատկերը աչեց և երկնից կրկնակի կապոյտէն կ'անջատուէր։

Բարեբաղդաբար սենեակը այնչափ լուսաւոր չէր, եթէ ոչ՝ Ալպէր պէտք պիտի կարենար կոմսին այտերուն վրայ պատող կապարագոյն դունատութիւնը տեսնել, և անոր ուսերուն և կուրծքին ջղական սարսուռը դիտել։

Վայրկեան մը լռութիւն եղաւ, ինչ ատեն Մօնթէ-Քրիսթօ պատկերին դիմացը ակնկառոյց մնայ։

— Գեղեցիկ տիկին մը ունիք հոս, դերակոմս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ կատարեալ անխռով ձայնով մը, և այս հագուստը, որ անտարակոյս պարահանդէսի հագուստ մը պիտի ըլլայ, սքանչելի կերպով կը վայլէ անոր։

— Ո՛հ, պարոն, ըսաւ Ալպէր, այդ սխալմանը համար չեմ նեղեր ձեզ, եթէ այս պատկերին քովը ուրիշ մը տեսած ըլլայիք. մայրս չէք ճանչնար դուք, պարոն, և ահա այս շրջանակին մէջ տեսածնիդ իմ մայրս է. վեց կամ ութ տարի առաջ այս հագուստով ինքզինքը նկարել տուաւ, որ ինչպէս կ'երևի մտային հաճոյք մ'է. սակայն նմանողութեան կողմանէ այնպէս ճիշդ է, որ կարծեմ թէ 1830ին մայրս կը տեսնեմ։ Կոմսուհին այս պատկերը կոմսին բայակայութեանը ժամանակ շինել տուաւ. անտարակոյս կը կարծէր թէ անոր դարձին՝ հաճելի զարմանք մը պատճառէ։ Բայց, զարմանալի բան, այս պատկերս հօրս տհաճելի երևցաւ. և նկարչութեան արժէքը, որ ինչպէս կը տեսնէք, Լէորոլտ Ռոպէրի ամենէն ընտիր գործերէն մէկն է, կարող չեղաւ անոր վրայ ստացած հակակրութեանը յաղթել։ Գաղանի կ'ըսեմ, սիրելիդ իմ կոմս, հայրս թէև Լիւքսանպուրգի գործունեայ ատենակալներէն մէկը և համբաւաւոր վարժ զօրապետ մ'է, սակայն արուեստները այնչափ սիրող չէ. մայրս ընդ հակառակն հիանալի կերպիւ նկարել գիտէ, և այսպիսի երևելի գործի մը յարգը աղեկ ճանչնալուն՝ չուզեց բոլորովին իրմէ հեռացընել զայն, այլ ինձ տուաւ, որպէս զի հօրս տհաճելի չերևի, որուն պատկերն ալ հիմա պիտի ցուցընեմ ձեզ Արօէն քաշուած։ Այսպէս ընտանեկան խօսքեր ընելուս ներեցէք ինձ, սակայն՝ ձեզ կոմսին սենեակը տանելու պատիւը պիտի ունենամ, այս բաներս կը պատմեմ ձեզ՝ որպէս զի չըլլայ թէ անոր առջևը այս կենդանագրին վրայ գովութեան խօսք մը բերաննէդ փախցընէք։ Սակայն և այնպէս այս պատկերը աղէտալի ազդեցութիւն մը ունի, վասն զի շատ քիչ անգամ կը պատահի որ մայրս սենեակս եկած ժամանակ անոր չնայի, և գրեթէ ամեն անգամ անոր նայած ժամանակը կու լայ։ Միայն այս պատկերին շինուելուն պատճառաբեր գրեթէ գժտութիւն մը մտաւ կոմսին և կոմսուհւոյն մէջ, որոնք թէև քսան տարիէն աւելի ժամանակէ ի վեր ամուսնացած են, սակայն առջի օրուան պէս իրարու հետ սիրով են։

Մօնթէ-Քրիսթօ հարևանցի նայուածքով մը Ալպէրին երեսը նայեցաւ որպէս զի իմանայ թէ արդեօք այս խօսքերուն տակը երիտասարդը դիտաւորութիւն մը ունի. սակայն յայտնի կ'երևէր որ բոլորովին պարզմտութեամբ խօսեր էր։

— Ատոնք են, ըսաւ Ալպէր, իմ բոլոր հարստութիւններս, որչափ և անարժան ըլլան ձեզ, պարոն կոմս, ներեցէք ինձ որ ձեր հրամանին յանձնեմ զանոնք. համարեցէք թէ ձեր տան մէջ կը

պտնուիք, և որպէս զի աւելի դոհ ըլլաք, հաճեցէք ընկերանալ ինձ Պ. տը Մորսէրֆին սենեակն երթալու, որուն Հռովմէն գրեցի ձեր ինձ ըրած ծառայութիւնը, և ձեր խոստացած այցելութիւնը անոր իմացուցի. կրնամ ըսել թէ կոմսն ու կոմսուհին անհամբերութեամբ ձեր գալստեանը կ'ըսպասէին որ ձեզ շնորհակալ ըլլալ կարենան: Գիտեմ որ ամէն բանէ յափրացած էք, պարոն կոմս, և ընտանեկան տեսարանները Սէնպատ Նաւաստիին վրայ շատ ազդեցութիւն չունին, ըստ որում այնչափ ուրիշ տեսարաններ տեսած էք: Այսու ամենայնիւ ընդունեցէք իմ առաջարկութիւնս իբր Բարիզեան կինոց, ընկերութեանց, այցելութեանց և ներկայացմանց մէջ մտնելու սկիզբ մը:

Մօնթէ-Քրիսթօ առանց պատասխանելու խոնարհութիւն մ'ըրաւ, առանց այլայլելու և ուրախութեամբ այս առաջարկութիւնը կ'ընդունէր իբրև ընկերութեան այնպիսի պատշաճութիւն մը, զոր ամէն պատուաւոր մարդ ընդունելու պարտաւորութիւն ունի:

Ալպէր իւր սենեկապանը կանչեց և հրամայեց որ երթայ պարոն և տիկին Մորսէրֆին իմացընէ Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին հասնիլը:

Ալպէր և Մօնթէ-Քրիսթօ անոր ետևէն դացին:

Երբ կոմսին նախասենեակը հասան, սրահին վրայ բացուող սենեկին դրան վրայ գինանշանի վահան մը տեսան, որուն փառաւոր շրջանակը և զարդերը կը ցուցընէին թէ այս տան տէրը որչափ յարգ կ'ընծայէր այն գինանշանին:

Մօնթէ-Քրիսթօ անոր դիմացը կեցաւ և ուշադրութեամբ քննեց զայն:

— Անտարակոյս ձեր ընտանեկան գինանշանը պիտի ըլլայ այս, ըսաւ. թէև ազգատոհմական նշանները կը ճանչնամ, սակայն ինչ պատճառաւ հնարուիլը չեմ գիտեր. ես որ դիպուածով կոմս մ'եմ, ու այս տիտղոսը Ս. Ստեփաննու ասպետական աստիճանի միջոցաւ Թոսկանայի մէջ ստացած եմ, այս տիտղոսով դոհ կրնայի ըլլալ եթէ ինձ կրկնած չըլլային թէ շատ ճանբորդութիւն ընողին այս տիտղոսն ունենալը խիստ կարևոր բան է. քանզի իրօք պէտք է կառքին դրան վրայ գինանշան մը ունենալ դոնէ մաքսատուներուն

այցելութենէն աղատ ըլլալու համար: Ներեցէք այսպիսի խնդիր մը բանալուս:

— Իրաւացի է ըսածնիդ, պարոն, ըսաւ Մորսէրֆ համոզեալ պարզմտութեամբ մը, և դուք աղէկ դուշակեցիք թէ այս մեր գինանշանն է, այսինքն հօրս գերդաստանական գինանշանը, սակայն ինչպէս որ կը տեսնէք՝ անոր հետ խառն ուրիշ գինանշան մը կայ կարմիր գունով արծաթի շրջապատով, ան ալ մօրս գերդաստանական գինանշանն է. մօրս կողմանէ Սպանիացի եմ, բայց Մորսէրֆի ընտանիքը Գաղղիացի է, և լսածիս նայելով Գաղղիոյ հարաւային կողմի ամենէն հինաւուրց մէկը:

— Այո՛, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ, թռչուններն ալ նոյնը կը ցուցընեն: Սուրբ Երկրին տիրելու համար գացող կամ փորձն ընող գրեթէ ամեն գինեալ ուխտաւորները՝ գինանշանի տեղ կամ խաչեր կը կրէին՝ ի նշան իրենց նահատակութեանը, որուն համար ուխտ ըրած էին, և կամ չուող թռչուններ՝ ի նշան իրենց երկար ճանապարհորդութեանը, զոր հաւատոյ թևերով կը յուսային կատարել: Ձեր նախահայրերէն մէկը այն խաչակրաց մէկը եղած պիտի ըլլայ, և եթէ միայն Ս. Լուդովիկոսի ժամանակէն հաշուենք, դարձեալ երեքտասաներորդ դարէն ըսել է, որ նոյնպէս շատ հին է:

— Կարելի է, ըսաւ Մորսէրֆ. հօրս սենեկին մէկ կողմը աղգաբանական ծառ մը կայ, ուրկից կրնանք տեղեկանալ, և որոց վրայ ժամանակաւ յիշատակութիւններ աւելցուցած եմ, բայց հիմա անոնք մտքէս անգամ չեն անցնիր. այսու ամենայնիւ, պարոն կոմս, կրնամ ըսել թէ մեր ժողովրդապետական կառավարութեան ուշադրութիւնը անոնց վրայ գլխաղելու սկսած է:

— Ձեր կառավարութենէն աւելի երջանիկ էք դուք, ըստ որում գինանշաններիդ ստուգապէս աւելի ընտիր և աւելի որոշ է: Ցայսմիկ կ'երևի որ դուք Բրովանսէն և միանգամայն Սպանիայէն էք, ինչպէս կը ցուցընէ նաև այն աղնիւ քաջալանուշեայն դիմաց վրայի այն թռուխ գոյնը, որուն վրայ այնչափ հիացայ, եթէ ձեր ցուցուցած պատկերը ճշդիւ կը նմանի անոր:

Պէտք էր որ Եգիպտոս մը կամ Սփինքս մը ըլլար որ կոմսին այս

խիստ մեծ քաղաքավարական խօսքերուն երեսուներին տակ սքողեալ հեգնական խօսքերը դուշակէր։

Ալպէր ժպիտով մը շնորհակալ եղաւ անոր, և ձանրան ցուցընելու համար անոր առջևը անցնելով՝ զինանշաններուն ներքև եղած դուռը հռեց, որ ինչպես արդէն ըսինք՝ սրահին վրայ կը բացուէր։

Այս սրահին ամենէն նշանաւոր տեղը նոյնպէս պատկեր մը կախուած էր, որ երեսունևհինգ կամ երեսունևութ տարեկան մարդ մը կը ներկայացընէր ընդհանուր զօրապետի միազգեստով. այս պատկերը ներկայացընող անձը՝ ի նշան իր բարձրագոյն աստիճաններուն՝ ոլորածոյ կրկին ուսադիրներ կը կրէր, Պատուոյ Լէգէոնի պատուանշանը պարանոցէն կախուած էր, որ իր հրամանատար ըլլալը կը ցուցընէր, և կուրծքին վրայ ձախ կողմը՝ մեծ պաշտօնատարի շքանշանը և ձախ կողմը՝ մեծ խաչ մը կը կրէր, որոգմէ յայտնի կ'երևէր որ այս անձը Ցունաստանի և Սպանիոյ պատերազմներուն դացած էր, և կամ, այն երկու երկիրներուն մէջ քաղաքական երևելի պաշտօններ վարած էր։

Մօնթէ-Քրիսթօ միւս պատկերին ըրածին պէս այս պատկերին վրայ մանրակրկիտ ուշադրութեամբ մը զբաղած միջոցին՝ կողմնակի դուռը բացուեցաւ և Մորսէրֆ կոմսը ներկայացաւ։

Գրեթէ քառասունևհինգ տարեկան մարդ մ'էր, բայց գոնէ յիսուն տարեկանի երևոյթն ունէր, և որուն ընչացքն ու ընթրիները տարօրինակ կ'երևէին զինուորական ձևով կտրուած խոզանակի նման գրեթէ ձերմակ մազերուն հետ։

Քաղաքացիի զգեստ հագած էր և իր կոճակնոցին վրայ ժապաւէն մը կը կրէր, որուն զանազան գոյները շքանշանի զանազան աստիճանները կը յիշեցընէին։

Այս մարդը բաւական շնորհալի քաղուածքով և արտորնօք կոմսին դիմացը եկաւ։

Մօնթէ-Քրիսթօ առանց քայլ մը յառաջանալու՝ սկսաւ դիտել զան, կարծես թէ իր ոտքերը գետինը բևեռեր էին, ինչպես և աչերը Մորսէրֆ կոմսին դիմաց վրայ։

— Հայր իմ, ըսաւ երիտասարդը, պատիւ ունիմ ձեզ պ. Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը ներկայացընել, այն ազնիւ բարեկամը, զոր՝

ինչպէս ըսի՝ դժուար պարագաներու մէջ ճանչնալու բարեբաղդութիւնն ունեցայ։

— Բարի եկաք, ըսաւ Մորսէրֆ կոմսը ժպիտով մը Մօնթէ-Քրիսթօն բարևելով. մեր դերդաստանին մէկ ժառանգը ազատելով այնպիսի ծառայութիւն մը ըրիք, որուն համար յաւիտեանս երախտապարտ պիտի մնանք։

Այս ըսելով Մորսէրֆ կոմսը Մօնթէ-Քրիսթոյին թևաթոռ մը կը ցուցընէր, ու միևնոյն ժամանակ ինքն ևս անոր դիմացը նստաւ։

Իսկ Մօնթէ-Քրիսթօ թէև Մորսէրֆի նշանակած թևաթոռը առաւ, բայց այնպիսի տեղ մը որոշեց, ուր թաւշեայ մեծ վարագոյրներուն ստուերին մէջ գտնուելով, կոմսին յոգնած և բազմահոգ դիմաց վրայ վաղ հնձուած խորշերուն մէջ դրոշմուած պաղտնի յատոյ ամբողջ պատմութիւնը կարդայ։

— Տիկին կոմտուհին, ըսաւ Մորսէրֆ, իր վրան գլուխը շիտակելու գացած էր, երբ գերակոմսը ձեր այցելութիւնը ընդունելու բարեբաղդութեան լուրը իմացուց. հիմա պիտի իջնէ և պիտի գայ ձեզ բարևելու։

— Մեծ պատիւ է ինձ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, որ այսպէս բարիզ հասած օրս յարաբերութիւն ունեցայ այնպիսի անձի մը հետ, որուն արժանաւորութիւնը ունեցած համբաւոյն կը հաւասարի, և որուն բաղդը իրաւամբ կը ժպտի, և միթէ կրնայ գլանալ ձեզմէ Միլիճայի դաշտերուն մէջ կամ Ալթլասի լեռներուն վրայ մարաջախտի դաւազան մը։

— Զինուորական պաշտօնս թողուցած եմ, պարոն, ըսաւ Մորսէրֆ քիչ մը շառագնելով։ Թագաւորութեան վերահաստատութեան ժամանակ՝ ատենակալ կոչուելով՝ առաջին անգամ պատերազմի դաշտ, և Պուրմոն մարաջախտին հրամանին տակն էի. կրնայի այն ատեն բարձրագոյն հրամանատարութիւն մը պահանջել, և ով գիտէ ինչ պիտի պատահէր եթէ անդրանիկ ցեղը դահլին վրայ հաստատ մնար։ Սակայն ըստ երևութիւ յուլիսի յեղափոխութիւնը բաւական փառաւոր ըլլալուն՝ չէր կրնար ապերախտ չհամարուիլ. իրօք կայսերական ժամանակէն չեղող բոլոր պաշտօնները չուզեց ճանչ-

նալ, հետևաբար ես իսկ հրաժարականս տուի. ըստ որում պատե-
րազմի դաշտին մէջ ուսադիրներ շահող մարդու դահլիճներուն սա-
հուն յատակին վրայ գործ տեսնելը դժուար է: Սուրը թողուցի,
քաղաքականութեան մէջ մխուեցայ, և օտտակար արուեստներու պա-
րապեցայ: Քանի տարի շատ ջանքեր ըրի, բայց միայն բաղձանք մը
ունեցայ, և ժամանակս չներեց:

Ա,յդպիսի ընթացքներն են որ ձեր ազգին միւս երկիրներուն վրայ
ունեցած գերազանցութիւնը կը յայտնեն, պարոն, պատասխանեց
Մօնթէ-Քրիսթօ. աղնուական ընտանիքէ և մեծ հարստութեան տէր
ըլլալով, նախ և առաջ զինքը անշան գինուորի մը աստիճանին
որ խիստ հազուագիւտ է. ետքը զօրապետ, Գաղղիոյ ատենակալ,
Պատուոյ Լէգէոնի հրամանատար ըլլալէ ետև՝ կը հաւանիք վերս-
տին արուեստներ սորվելու սկսիլ, ոչ ուրիշ յուսով և ոչ ուրիշ
վարձքով. բայց եթէ ձեր նմաններուն օտտակար ըլլալու համար.
. . : Ա՛հ, ստուգիւ, պարոն, այս դովելի գործ մ՛է, կրնամ
իսկ ըսել՝ վսեմ գործ մը:

Ալպէր զարմացմամբ Մօնթէ-Քրիսթոյի խօսքերը մտիկ կ՛ընէր.
անոր այսպիսի յուզեալ խորհրդոյ մէջ նետուիլը տեսնելու սովո-
րած չէր:

— Ափսոս, շարունակեց օտարականը՝ անտարակոյս այս խօսքերէն
Մորսէրֆին ձակատին վրայ տեսնուած հազիւ նշմարելի ամպը փա-
րատելու համար, Իտալիոյ մէջ գործերը աւոնց հակառակն են. մենք
մեր ցեղին և տեսակին համեմատ կ՛ապրինք, և մեր բոլոր կենացը
մէջ մի և նոյն աստիճանը, մի և նոյն չափը և շատ անգամ իսկ մի
և նոյն անօգտակարութիւնը կը պահենք:

— Բայց, պարոն, պատասխանեց Մորսէրֆ կոմսը, Իտալիա ձե-
զի պէս անձի մը հայրենիքը ըլլալու արժանի չէ, և Գաղղիա իւր
դիրքը կը բանայ ձեզի, պատասխանեցէք անոր կոչմանը, Գաղղիա
դուք ապերախտ չըլլայ ամեն մարդու համար. իւր զաւակներուն
հետ խստութեամբ կը վարուի, սակայն սովորաբար օտարականաց
լաւ ընդունելութիւն կու տայ:

— Հայր իմ, ըսաւ Ալպէր ժպիտով մը, յայտնի կ՛երևի որ Մօն-
թէ-Քրիսթոյ կոմսը դուք չէք ճանչնար: Իւր հաճութիւնները այս

աշխարհէս դուրս են. ամենևին պատուոյ չփափաքիր, միայն թէ ի-
րեն եղածը չմերժեր:

— Իմ վրայօքս ասկէ աւելի ձիշդ բացատրութիւն մը երբէք
լսած չէի, պատասխանեց օտարականը:

— Պարոնը իւր ապագային տէրը եղած է, ըսաւ Մորսէրֆ կոմսը
հառաչանքով մը, և այս պատճառաւ կենաց ծաղկալի ձանրան ընտ-
րած է:

— Ստուգիւ այդպէս է, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի ժպի-
տով մը, զոր պատկերահան մը պիտի չկրնար նկարել, և դիմա-
պետ մը զան լուծելու համար յուսահատելու էր միշտ:

— Պարոն կոմս, եթէ զձեզ յոգնեցընէլէն չվախնայի, ըսաւ զօ-
րապետը՝ Մօնթէ-Քրիսթոյի ձևերուն վրայ յայտնի զմայլած, զձեզ
խորհրդատուն կը տանէի, ուր մեր արդի ատենակալները չձանչ-
ցողի մը համար հետաքրքրական ատեան մը պիտի կազմուի այսօր:

— Խիստ երախտագէտ պիտի ըլլամ ձեզ, պարոն, եթէ այս ա-
ռաջարկութիւնը ուրիշ անգամ կրկնելու բարեհաճիք, բայց այսօր
տիկին կոմսուհւոյն ներկայացուելու յոյս տուիք ինձ. ուստի պիտի
սպասեմ:

— Ո՛հ, ահա մայրս, պոռաց դերակոմսը:

Իրօք Մօնթէ-Քրիսթօ աշխուժիւ գլուխը դարձընելով, տիկին
Մորսէրֆը տեսաւ, որ զօրապետին մտած դրան դիմացը եղած ու-
րիշ դրան մը սեմին վրայ անշարժ և զունատեալ մնացեր էր.
Մօնթէ-Քրիսթօ իւր կողմը դարձած ժամանակը՝ չդիտցուիր ինչ
պատճառաւ՝ դրան ոսկեզօծեալ շրջանակին կոթընցուցած իւր ձեռ-
քը ինքնին վար սահեցաւ. քանի մը վայրկենէ՝ի վեր հոն կեցած
ըլլալով անդրալեռնեան այցելուին արտասանած վերջին խօսքերը
լսեր էր:

Մօնթէ-Քրիսթօ ոտք ելաւ և խորունկ խոնարհութեամբ կոմսու-
հին բարևեց, որ նոյնպէս լուութեամբ և մեծարանօք խոնարհութիւն
մը ըրաւ:

— Ի՞նչ եղար, տիկին, հարցուց Մորսէրֆ կոմսը. արդեօք սրա-
հիս տաքութիւնը զքեզ անհանգի՞ստ կ՛ընէ:

— Ի՞նչ ունիս, մայր իմ, պոռաց դերակոմսը Մէրսէտէսի քովը
վազելով:

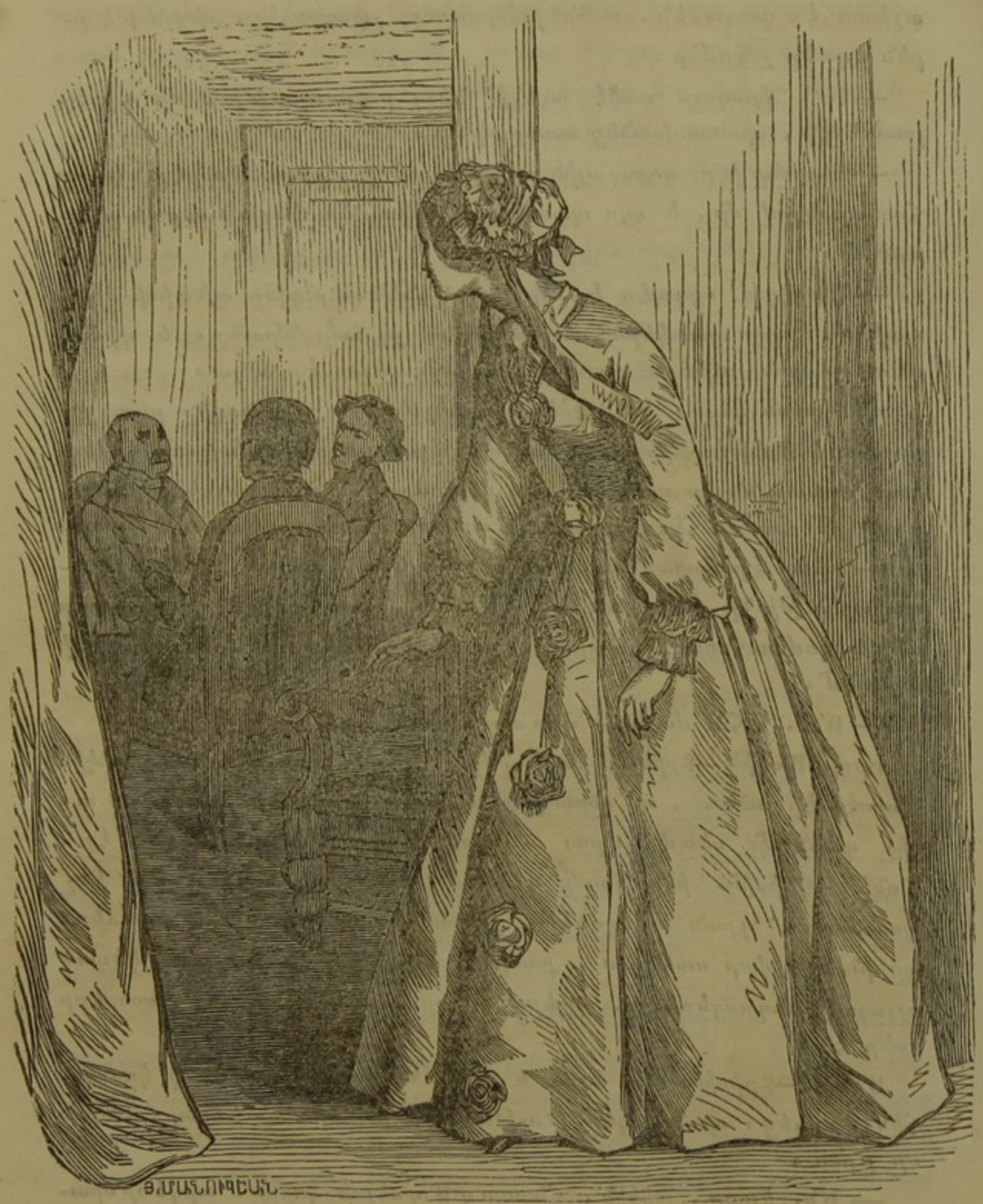

ՅԱՄԱՆՈՊԵԱՆ

Կոմսուհին ժպիտով մը երկուքէն ալ շնորհակալ եղաւ։

— Ո՛չ, ըսաւ, այլ այլայլութիւն մը զգացի առաջին անգամ տեսնելուս այն անձը, առանց որոյ միջամտութեանը հիմա արտասուաց

և սուգի մէջ ընկղմած պիտի ըլլայինք։ Պարոն, շարունակեց կոմսուհին՝ թագուհիի մը պէս յառաջանալով, զաւակիս կեանքը ձեզ պարտաւոր եմ, և ձեր այս բարութեանը համար կ՚օրհնեմ զձեզ։ Ասկէ զատ՝ երախտապարտ եմ որ ձեզ սրտանց շնորհակալ ըլլալու համար այս առիթը ներկայացընելու հաճութիւնը տուիք ինձ։

Կոմսը առաջին անգամն աւելի խորունկ խոնարհութիւն մը ըրաւ, իսկ Մէրսէտէս աւելի գունատեալ կ՚երեւէր։

— Տիկին, ըսաւ Մօնթէ–Քրիսթօ, Պ. կոմսը և դուք խիստ պարզ գործի մը համար մեծ ազնուութեամբ կը վարձատրէք զիս։ Մարդ մը ազատելը, հօր մը վիշտը խնայելը, կնոջ մը խանդաղատանաց գթալը բարեգործութիւն մը չէ բնաւ, այլ մարդկութեան պարտք մը։

Այս խիստ քաղցրութեամբ և քաղաքավարութեամբ արտասանուած խօսքերուն Մորսէրֆ խորունկ ձայնով մը պատասխանեց.

— Խիստ երջանիկ է զաւակս, պարոն, որ ձեր բարեկամութիւնը ստացեր է, և փառք կու տամ Աստուծոյ որ այսպէս անօրիներ է։

Եւ Մէրսէտէս իւր պեղանի աչքերը դէպ՝ ի երկինք վերցուց այնպիսի անվերջ երախտագիտութեամբ մը, որ կոմսը անոր աչքերէն երկու արտասուաց հոսիլը տեսեր էր։

Պ. Մորսէրֆ կոմսուհւոյն մօտեցաւ.

— Տիկին, ըսաւ մեկնելու պարտաւորեալ ըլլալուս համար արդէն Պ. կոմսէն ներում խնդրեցի, կ՚աղաչեմ՝ դուն ալ նոյնը կրկնելու հաճէ։ Ատենը ժամը երկուքին կը բացուի, հիմա երեքն է, և ես ատենաբանելու պիտի երթամ։

— Գնա, պարոն, քու բացակայութիւնդ մոռցընելու պիտի ջանամ, ըսաւ կոմսուհին նոյն յուզեալ ձայնով։ Պարոն կոմսը կը բարեհաճի, շարունակեց կոմսուհին Մօնթէ–Քրիսթոյի կողմը դառնալով, այսօր մինչև իրիկուն մեզի հետ մնալ։

— Շնորհակալ եմ, տիկին, և հաւատացէք ինձ որ այս առաջարկութեան համար երախտագէտ եմ ձեզ. սակայն ձանապարհորդութեան կարգով այս առտու ձեր տունը իջած եմ. Բարիզ ինչպէս եկած եմ, չեմ գիտեր. ուր կը գտնուիմ, հազիւ թէ գիտեմ։

Այս անհանգստութեանս համար յուսամ թէ չէք մեղադրեր զիս։

— Գոնէ ուրիշ անգամ այս հաճութիւնը պիտի ունենանք, կը խոստանաք մեզ, հարցուց կոմսուհին։

Մօնթէ-Քրիսթօ առանց պատասխանելու խնայարհութիւն մը ըրաւ, բայց իւր շարժումը հաւանութիւն ունենալը կը հաստատէր։

— Ուրեմն չեմ ուզեր արդելք ըլլալ ձեզ, պարոն, ըսաւ կոմսուհին, քանդի չեմ ուզեր որ երախտապիտութիւնս անքաղաքավարութիւն մը կամ դլխացաւութիւն մը պատճառէ։

— Սիրելիդ իմ կոմս, ըսաւ Ալպէր, եթէ կը հաճիք, Հռովմի մէջ ձեր ինձ ըրած ազնիւ քաղաքավարութեան փոխարէնը Բարիզ հատուցանելու փորձ մը ընեմ, և մինչև ձեր կառքերուն պատրաստ ըլլալը իմ կառքս ձեր հրամանին յանձնեմ։

— Հաղար անգամ շնորհակալ եմ ձեր մարդասիրութենէն, պարոն դերակոմս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, բայց կարծեմ թէ պ. Պէրթուչիօն ըստ պատշաճի ամեն բան կարգի դրած է իմ քովէս բաժնուելէն ի վեր, որ չորսուկէս ժամ է, և ձեր դրան առջև լծեալ կառք մը պիտի գտնեմ հիմա։

Կոմսին այս կերպ գործերուն սովորած էր Ալպէր. գիտէր որ ներոնի պէս անկարելին գտնելու կը ջանար, և ամենևին բանի մը վրայ չէր զարմանար. միայն ուզեց անձամբ տեսնել թէ ինչ կերպով իւր հրամանները կը գործադրուին, ուստի մինչև տան դուռը անոր ընկերացաւ։

Մօնթէ-Քրիսթօ սխալած չէր. Մորսէրֆ կոմսին նախասենեկին մէջ հասնելուն պէս, Հռովմի մէջ կոմսին այցցատոմսը երկու եւրիտասարդներուն տանող սպասաւորը՝ իւր սիրոյ գալը տեսնելով կամարազարդ գաւիթէն դուրս ցատկեր էր, այնպէս որ մեծանուն Ճանապարհորդը սանդուխին վերի կողմը չհասած՝ իրօք կառքը պատրաստ իրեն կ'ըսպասէր։

— Պարոն, ըսաւ կոմսը Ալպէրին, մինչև տունս ինձ ընկերանալու առաջարկութիւն չեմ ըներ. քանդի առանց պատրաստութեան տուն մը պիտի կարենամ յուսընել ձեզ, թէև ինչպէս որ գիտէք՝ յանպատրաստից գործ տեսնելու մէջ մեծ համբաւ ունիմ։ Օր մը որոշեցէք և ներեցէք ինձ որ հրաւիրեմ զձեզ. այն ժամանակ աւելի ապահով պիտի ըլլամ հիւրընկալութեան օրինաց դէմ չմեղանչելու։

— Քանի որ օր մը կը խնդրէք, պարոն կոմս, ես ապահով եմ որ ինձ յուսընծեցիք տուն մը պիտի չըլլայ այլ պալատ մը։ Ստուգիւ ձեր հրամանին տակ ոգի մը ունենալու էք։

— Թող այդ կարծիքը ունենան ինձ համար, րսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ իւր փառաւոր կառքին թաւշապատ աստիճանները կոխելով, դուցէ կանանց քով ազդեցութիւն մը ունենամ։

Այս ըսելով կառքին մէջ նետուեցաւ, որուն դուռը իւր ետեւէն դոցուեցաւ և արշաւանօք մեկնեցաւ, բայց ոչ այնչափ արագութեամբ որով կոմսը չկարենար նշմարել այն յուշիկ շարժումը, որ տիկին Մորսէրֆի դռնուած սրահին վարագոյրը կ'երերցընէր։

Երբ Մորսէրֆ իւր մօրը քով վերադարձաւ, զան իւր դահլիճին մէջ թաւշեայ մեծ թևաթոռի մը վրայ նստած գտաւ. բոլոր սենեակը ստուերի մէջ ընկղմած էր, այնպէս որ հազիւ թէ հոս հոն ամանի մը կամ շրջանակի մը վրայ ոսկեզօծի գոյնը կը փայլէր։

Ալպէր կոմսուհւոյն երեսը չկրցաւ տեսնել, վոր շուքի շրջանակի մը պէս իւր գլխին վրայ ծածկուած շղաշատեռ քօղին տակը պահեր էր. սակայն անոր ձայնը այլայլած երևցաւ իրեն. ծաղկամանին վարդերուն, արևածաղիկներուն բուրմանց մէջ քացախի կծու և բարկ հոտին հետքն իսկ նշմարեր էր. իրօք վառարանին վրայի բանուած ամաններուն մէկուն մէջ կաշի պատեանէն ելած կոմսուհւոյն սրուակը ելիտասարդին անհանգիստ ուշադրութիւնը դրաւեց։

— Տկարութիւն մը ունիս, մայր իմ, հարցուց ներս մանելով, և իմ բացակայութեանս ժամանակը անհանգիստ եղար։

— Եմ, ոչ, Ալպէր, այլ այս վարդերը, բրաբիոնները և նարնջի ծաղիկները օդերուն տաքցած ժամանակը, որոյ սովորած չենք, այնպիսի սաստիկ հոտեր կը բուրեն . . . . ։

— Ուրեմն, մայր իմ, ըսաւ Մորսէրֆ ձեռքը զանգակին երկնցընելով, նախասենեակդ տանել տամ զանոնք։ Ստուգիւ անհանգիստ ես. ասկէ առաջ իսկ ներս մտած ժամանակդ խիստ դեղնած էիր։

— Ստուգիւ դեղնած էի, Ալպէր։

— Անպիսի դեղնութիւն մը որ զեմդդ աւելի վայելուչ կ'երևցընէր, մայր իմ, սակայն գիս և հայրս վախցուցիր։

— Հայրդ դիղնուԹեանս վրայ քեզ խօսեցա՞ւ, հարցուց աշխուժիւ Մէրսէտէս։

— Ո՛չ, մայր իմ, բայց չե՞ս յիշեր որ այս դիւտողուԹիւնը քեզ ըրաւ։

— Ձեմ յիշեր, ըսաւ կոմսուհին։

Ալպէրի հնչեցուցած զանգակին ձայնէն ծառայ մը ներս մտաւ։

— Այս ծաղիկները նախասենեակը կամ զարդարանաց սենեակը տար, ըսաւ դերակոմը. քանզի տիկին կոմսուհին անհանգիստ կ'ըլլան։

Ծառան հնազանդեցաւ։

Բաւական երկար ժամանակ լուԹիւն մը եղաւ, որ մինչև ծաղկանց տարուիլը տևեց։

— Այս ՄօնԹէ-ՔրիսԹօ անունը ի՞նչ կը նշանակէ, հարցուց կոմսուհին երբ ծառան ծաղկանց վերջին ամանով դուրս ելաւ, գերդաստանի՞ անուն է, երկրի՞ ԹէԹ պարզ տիտղոս մ'է։

— Կարծեմ ԹէԹ տիտղոս մ'է, մայր իմ, և ոչ ուրիշ բան։ Կոմսը Թոսկանայի արշիպելագոսին մէջ կղզի մը գներ է, և այս առաւտուան իւր ըսածին նայելով՝ ռոՃիկ մը հաստատեր է։ Գիտես որ այս բանս Ֆիորէնցայի, Բարմայի և ՄալԹայի մէջ կ'ըլլայ. սակայն ինքը ազնուականուԹեան ամենէն պահանջում մը չունի, և ինքզինքը դիպուածական կոմս կ'անուանէ, ԹէԹև Հռովմի ընդհանուր կարծիքը զան խիստ մեծ իշխան մը կը համարի։

— Իւր հոս մնացած կարՃ միջոցին մէջ տեսնել կրցածիս չափ՝ իւր ձևերը խիստ ազնիւ երևցան ինձ, ըսաւ կոմսուհին։

— Ո՛հ, կատարեալ են, մայր իմ, այնչափ կատարեալ, որ շատ պարագաներու մէջ Եւրոպիոյ երեք ամենէն երևելի, այսինքն Անգղիական, Սպանիական և Գերմանական ազնուականուԹեանց մէջ Ճանչցուած ազնուապետական ձևերուն կը գերազանցէ։

Կոմսուհին վայրկեան մը մտածեց, և այս կարՃատև վարանումէն ետև կրկնեց.

— Սիրելիդ իմ Ալպէր, ՄօնԹէ-ՔրիսԹօ կոմսը աղէկ Ճանչցար, այնպէս չէ՞. ես իրրև մայր խնդիր մը պիտի ուղղեմ քեզ. դուն բաւական խոհեմ ես, և քու տարիքիդ սովորական եղածէն աւելի

դատողուԹիւն ունիս. կը կարծե՞ս որ կոմսը իրօք երևցածին պէս ըլլայ։

— Եւ ի՞նչ է երևցածը։

— Հիմա ըսիր ԹէԹ մեծ իշխան մ'է ան։

— Ես ըսի ԹէԹ այնպէս կը կարծեն, մայր իմ։

— Բայց քու կարծիքդ ի՞նչ է, Ալպէր։

— Ստոյգ կ'ըսեմ որ որոշ կարծիք մը չունիմ անոր վրայ. ՄալԹայի կ'երևի ինձ։

— Իւր ծննդեանը վրայ չէ խնդիրս, այլ իւր անձին։

— Այդ տարբեր խնդիր է. այնչափ տարօրինակ բաներ տեսայ, որ եԹէ իմ կարծիքս կ'ուզես որ ըսեմ, ես զան Պայրընի մարդոց մէկը կը կարծեմ, որուն վրայ ԹշուառուԹիւնը իւր աղէտալի կնիքը Թողուցած է. ինչպէս Մանֆրէտ մը, Լարա մը, Վէրներ մը կամ վերջապէս հին ընտանիքի մը Ճնացորդներէն այնպիսի մէկը, որ իւր հայրական հարստուԹիւններէն զրկուած՝ ժառանգուԹեանց մէկ Ճիւղը գտած է իւր բաղդախնդիր ոգւոյն զօրուԹեամբը, որ գինքը ընկերուԹեանց օրէնքէն վեր կը դասէ։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես։

— Ըսել կ'ուզեմ ԹէԹ ՄօնԹէ-ՔրիսԹօ Միջերկրական ծովուն մէջ կղզի մ'է առանց բնակչաց, առանց պահապան զօրաց, և ամեն ազգի մաքսանենգերու ու ամեն երկրի ծովահէններու ապաստան մ'է։ Ո՛վ գիտէ ԹէԹ այս արժանաւոր գործաւորները իրենց իշխանին ի՞նչ հարկ կը վճարեն այս ապաստանուԹեան համար։

— Կարելի է, ըսաւ կոմսուհին։

— Բայց ինչ հոգ, շարունակեց երիտասարդը, մաքսանենգ ըլլայ կամ ոչ, պիտի խոստովանիս անշուշտ, մայր իմ, քանզի աչքդ տեսար, որ ՄօնԹէ-ՔրիսԹոյ կոմսը երևելի մարդ մ'է և բարիզի ընկերուԹեանց մէջ խիստ մեծ յաջողուԹիւններ պիտի ունենայ։ Այս առտու Շաթօ-Ռընօն անգամ հիացուց։

— Եւ քանի՞ տարեկան կրնայ ըլլալ կոմսը, հարցուց Մէրսէտէս՝ յայտնի կարևորուԹիւն մը ընծայելով այս հարցման։

— Երեսունևհինգ կամ երեսունևվեց տարեկան, մայր իմ։

— Անկարելի որ այդչափ երիտասարդ ըլլայ, ըսաւ Մէրսէտէս՝

Ալպէրի ըսածին՝ միանգամայն և իր կարծեաց պատասխանելով։

— Այո՛, ոտոյգ է. առանց մասնաւոր դիտման կամ մտածութեան երեք կամ չորս անգամ ըսած է ինձ թէ այս ինչ ժամանակին հինգ տարեկան էի, այս ինչ միջոցին տասն տարեկան, և այս ինչին տասներկու. ես որ իւր մանրամասն պատմութեանց վրայ մեծ հետաքրքրութիւն ունէի, յիշած թուականները իրարու կը մօտեցընէի, և ամենևին անոր սխալիլը չտեսայ։ Ուստի ապահով եմ որ այս զարմանալի մարդուն տարիքը երեսունևհինգէն աւելի պիտի չըլլայ։ Բայց յայտնէ չտեսաք, մայր իմ, ինչպէս կենդանի են անոր աչքերը, ինչպէս սև են մազերը, և ինչպէս ձակատը՝ թէև ժրգոյն՝ բայց անկնճիռ է. իւր կազմուածքը ոչ միայն զօրաւոր՝ այլև առոյգ է։

Կոմսուհին դառն խորհրդոյ յորձանաց տակ ընկճեալ գլուխը խոնարհեցուց։

— Եւ այս մարդը քեզի հետ բարեկամացա՞ւ, Ալպէր, հարցուց Մէրսէդէս ջղային սարսուռով մը։

— Կարծեմ, մայր իմ։

— Իսկ դուն . . . կը սիրե՞ս զան։

— Այս անձը ինձ շատ հաճելի երևցաւ՝ Ֆրանց ա՛Էպինէի կարծեաց հակառակ, որ կ՛ուզէր համոզել զիս թէ միւս աշխարհէն եկած մարդ մ՛է։

Կոմսուհին երկիւղի շարժում մ՛ըրաւ։

— Ալպէր, ըսաւ այլայլեալ ձայնով մը, ամեն ժամանակ զղուշացած եմ զքեզ նոր բարեկամներէ։ Հիմա դուն մարդ ես, և կրնաս ինձ խրատ տալ. այսու ամենայնիւ ես կը կրկնեմ քեզ թէ՝ խոհեմութիւնը ձեռքէ մի՛ ձգեր, Ալպէր։

— Սիրելի մայր իմ, այդ խրատին օգտակարութիւնը կը ճանչնամ, սակայն պէտք է գիտնամ թէ ինչ բանի վրայ վստահ չըլլամ։ Կոմսը ամենևին նաթտ չխաղար, կոմսը կաթիլ մը Սպանիոյ գինիով ոսկեզօծեալ ջուր կը խմէ. կոմսը այնչափ հարուստ է, որ առանց գլուխ ծաղրելու՝ չկրնար ստակ փոխ տալ. ուրեմն ինչ բանի համար կոմսէն վախնամ։

— Իրաւունք ունիս, պատասխանեց կոմսուհին, սակայն ես այ-

լանդակ երկիւղներ ունիմ, մասնաւորաբար այնպիսի մարդու մը նկատմամբ, որ քու կեանքդ աղատած է։ Աղէկ միտքս եկաւ, հայրդ ինչպէս ընդունեց զան, Ալպէր։ Հարկ է որ կոմսին հետ կրցած-նէս աւելի աղէկ վարուիլ։ Հայրդ երբեմն զբաղեալ է, և իւր գործոյը մտածած ժամանակը՝ բան մը հոգը չըներ. կարելի է որ առանց ուզելու . . . ։

— Հայրս կատարեալ կերպով աղէկ վարուեցաւ անոր հետ, մայր իմ, ընդմիջեց Ալպէր. և կրնամ ըսել իսկ թէ հօրս սիրտը փաղաքշելին կոմսին երկու կամ երեք պատուադիր խօսքերը, որոնք այնպիսի ճարտարութեամբ և յարմարութեամբ արտասանուեցան, որ կարծես թէ կոմսը երեսուն տարիէ՛ի վեր հայրս կը ճանչնար։ Անոր ըրած գովութեանց իւրաքանչիւր փոքրիկ նետերը հօրս զուարճութիւն մը կու տային, յաւելցուց Ալպէր ծիծաղելով, այնպէս որ խիստ մեծ սիրով իրարմէ բաժնուեցան և հայրս ուզեց իսկ խորհրդարանը տանիլ զան որ իւր ատենախօսութիւնը լսէ։

Կոմսուհին չպատասխանեց. այնպիսի խորունկ մտածութեան մէջ ընկղմած էր, որ իւր աչքերը քիչ քիչ դոցուեր էին։

Երիտասարդը անոր առջևը կանգնած՝ այնպիսի որդիական սիրով անոր երեսը կը նայէր, որ ծաղկահաս և գեղեցիկ մայր ունեցող զաւակաց քով աւելի խանդակաթ և աւելի քաղցր է։ Եւ տեսնելով որ անոր աչքերը դոցուեցան, վայրկեան մը ևս անոր քաղցր շնչառութիւնը լսելու համար կեցաւ, և զան քնացած կարծելով՝ ոտից ծայրերուն վրայ քալելով անկէ հեռացաւ, և զգուշութեամբ սենեկին դուռը քաշեց։

— Աղէկ դուշակեցի ես, մրմնջեց Ալպէր գլուխը շարժելով, որ այս մարդը ամենուն վրայ մեծ ազդեցութիւն պիտի պատճառէ։ Անվրիպելի կշիռի մը մէջ անոր զօրութիւնը կը չափեմ։ Մայրս ալ այս դիտողութիւնը ըրաւ. պէտք է որ այս մարդը երևելի մէկն ըլլայ։

Այս ըսելով իւր ձիերուն քովը իջաւ, բայց ոչ առանց գաղտնի սրտմտութեան մը Մոնթէ-Քրիսթոյ կոմսին այնպիսի կառաձիեր ստանալուն համար, որոնք իւր աշխէտ ձիերուն յարգը կը նուաղեցընէին ճանչցողներուն քով։

— Ստուգիւ, ըսաւ ինքնիրեն, մարդիկ հաւասար չեն. պէտք եմ աղաչել Հայրս որ ասոր Ճշմարտութիւնը բարձր խորհրդարանին մէջ պարզէ։

ԳԼՈՒԽ Գ

ՊԱՌՈՆ ՊԷՐԹՈՒԶԻՕ

Կոմսը վեց վայրկեանի մէջ իւր տունը հասեր էր։

Այս վեց վայրկեանները բաւական եղեր էին որ քսանէն աւելի երիտասարդներ զինքը տեսնեն, որոնք իրենց գնել չկրցած կառաձիերուն արժողութիւնը Ճանչնալով, ձիերնին յառաջ մղեր էին, որպէս զի տեսնեն այն փարթամ իշխանը, որ տասնական հազար ֆրանքնոց ձիեր լծեր էր իւր կառքին։

Ալիին որոշած տունը, ուր պիտի բնակէր Մօնթէ-Քրիսթօ, Շանզ-Էլիզէի աջ կողմը, գաւիթի և պարտէզի մէջ տեղը շինուած էր. գաւիթին մէջ բարձրացած տերևախիտ ծառերը շէնքին Ճակատին մէկ մասը կը ծածկէին. այս ծառերուն բոլորտիքը երկու թևերու նման երկու ծառուղիներ կային, որոնք դէպ 'ի աջ և ձախ

կողմը տարածուելով, կառքերը վանդակապատէն կրկնակի սանդուխին առջևը կը տանէին. սանդուխին իւրաքանչիւր աստիճանին վրայ ծաղիկներով լեցուն յախճապակեայ թաղարներ կային։

Այս տունը, որ ընդարձակ տարածութեան մը մէջտեղը շինուած էր, գլխաւոր դունէն զատ՝ ուրիշ դուռ մը ևս ունէր, որ Բօնթիէօ փողոցին վրայ կը բացուէր։

Կառապանը դռնապանին ձայն տալէն առաջ՝ միաձոյլ վանդակները իրենց ծխնիներուն վրայ դարձան։

Կոմսին գալը հեռուէն տեսեր էին, և ծառաները ինչպէս Հռոմ և ամեն տեղ, նոյնպէս և Բարիզ փայլակի մը արագութեամբ անոր կը ծառայէին։

Կառավարը կառքը ներս մտցուց, առանց անոր գնացքը յամրացընելու՝ կէս բոլորակը դարձաւ, և ծառուղւոյն աւազին վրայ անիւներուն ձայնը չմարած՝ վանդակները վերստին փակուեցան։

Սանդուխին ձախ կողմը կառքը կեցաւ. դռնակին առջևը երկու հոգի ներկայացան, որոց մէկն էր Ալի, որ անպատմելի ուրախութեամբ իւր տիրոջը կը ժպտէր, և Մօնթէ-Քրիսթոյի միայն մէկ նայուածքովը վարձատրուած կը գտնուէր։

Միւսը խոնարհութեամբ բարևեց զան և կառքէն իջնելուն օգնելու համար իւր թևը կոմսին ներկայացուց։

— Շնորհակալ եմ, պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը յուշիկ կերպով կառքին երեք աստիճաններէն ցատկելով. ո՞ւր է նօտարը։

— Փոքր սրահն է, տէր իմ, պատասխանեց Պէրթուչիօ։

— Հապա այցատոմսերը, զորօնք տպել տալդ պատուիրեցի տասը թիւը իմանալուդ պէս։

— Պատրաստ են, պարոն կոմս. Բալէ-Րօյալի ամենէն երևելի փորագրիչին գացի ու առջիս փորագրել տուի. առաջին տոմսը տպուելուն պէս՝ ձեր հրամանին համեմատ նոյն վայրկենին Պ. սեպուհ Տանկլարին տարուեցաւ, փողոց Շօսէ-տ'Անթէն, թիւ 7. ձեզ պատկերները Ձեր Վսեմութեան պատկելու սենեկին կրակարանին վրան են։

— Աղէկ. ժամը քանի է։

— Չորս։

Մօնթէ-Քրիսթօ իւր ձեռնոցները, գլխարկը և գաւազանը այն նոյն Գաղղիայի սպասաւորին տուաւ, որ Մորսէրֆ կոմսին նախասենեկէն դուրս նետուեր էր կառքը պատրաստելու համար. եւրը փոքր սրահը մտաւ՝ պէրթուչիոյին ետևէն երթալով, որ իրեն ճանբան կը ցուցնէր:

— Այս ինչ խեղճ կիներ են այս նախասենեկին մէջ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. կը յուսամ թէ ասոնք պիտի փոխել տաս:

Պէրթուչիօ խոնարհութիւն մը ըրաւ:

Գործակատարին ըսածին համեմատ՝ նօտարը փոքր սրահին մէջ կ'ըսպասէր, որ պարկեշտ մէկը կ'երևէր և Բարիզի երկրորդական գրագրութենէ քաղաքին շրջավայրերուն նօտարութեան բարձր աստիճանին հասեր էր:

— Գնել ուզած գիւղի տանս վաճառումը կատարող նօտարը դո՞ւն ես, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Այո՛, պարոն կոմս, պատասխանեց նօտարը:

— Վաճառման մուրհակը պատրա՞ստ է:

— Այո՛, պարոն կոմս:

— Հետդ բերա՞ծ ես:

— Ահա՛ տեսէք:

— Շատ աղէկ. բայց ո՞ւր կը գտնուի այս գնած տունս, հարցուց անտարբերութեամբ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ կէս մը պէրթուչիոյին և կէս մը նօտարին ուղղելով իւր խօսքը:

Գործակատարը շարժում մը ըրաւ, որով իւր չգիտնալը կ'իմացընէր:

Նօտարը զարմացմամբ Մօնթէ-Քրիսթոյի երեսը նայեցաւ:

— Ինչպէս, պարոն կոմս, ըսաւ, ձեր գնած տունը ո՛ւր կը գտնուի՝ չէ՞ք գիտեր:

— Սաւգիւ ո՛չ, ըսաւ կոմսը, և ինչպէս կրնայի գիտնալ. այս առտու տակաւին Բարիզ հասայ, և առաջին անգամն է որ ոտքս Գաղղիա կը կոխեմ:

— Ուրեմն իրաւունք ունիք, պատասխանեց նօտարը, ձեր գնած տունը Օթէյլ կը գտնուի:

Այս խօսքերուն վրայ՝ պէրթուչիօ յայտնի դեղնեցաւ:

— Եւ ո՞ւր կը գտնուի Օթէյլ, հարցուց կոմսը:

— Ասկէ երկու քայլ հեռու՝ հրաշագեղ տեղ մ'է, պատասխանեց նօտարը, Բասսիէն քիչ մը անդին՝ Պուլօնյի անտառին մէջ տեղը:

— Այդչափ մօտ է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. ուրեմն գիւղի մէջ չէ. Բարիզի դրան այդչափ մօտ տուն մը ինչպէս կրնա դնել տուիր, պարոն պէրթուչիօ:

— Ե՞ս, ըսաւ պէրթուչիօ զարմանալի եռանդեամբ մը. ոչ, ամենևին. այն տունը գնելու չհրամայեցիք ինձ. հաճեցէք յիշողութիւննիդ ամփոփել և մտածել քիչ մը:

— Այո՛, իրաւունք ունիս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, հիմա միտքս եկաւ. օրագրի մը մէջ գեղեցիկ տուն մը վերնագրով ծանուցումը կարդացի, և այս կեղծ վերնագրէն խաբուեր եմ:

— Տակաւին ժամանակ ունինք, ըսաւ պէրթուչիօ աշխուժիւ. և եթէ Ձեր վսեմութիւնը հաճի ինձ յանձնել ուրիշ ամեն կողմ տուն մը փնտռելու, կամ Էնկիէն, կամ Ֆոնթընէ-օ-Րօզ, և կամ պէվիւ ամենագեղեցիկ տուն մը կրնամ գտնել:

— Ո՛չ, ոչ, ըսաւ անհոգութեամբ Մօնթէ-Քրիսթօ. հիմա այս գնեցի, չեմ ուզեր ձեռքէ հանել:

— Պարոնը իրաւունք ունի, ըսաւ աշխուժիւ նօտարը, որ իւր վարձքը կորսընցընելէն կը վախնար. տունը խիստ պատուական է, վազուն ջուր, խիտ անտառակ, և վայելուչ շէնք մը ունի, թէև երկար ժամանակէ՝ ի վեր անբնակ մնացած է. առանց հաշուի դնելու անոր մէջի կահ կարասիքը, որոնք ոսկեայ և հին ըլլան, թանկագին են, մանաւանդ այսօր որ ամեն մարդ հնութիւններ կը փնտռէ: Ներեցէք համարձակութեանս, կը տեսնեմ որ պ. կոմսին կամքը ժամանակիս ընթացքին կը համապատասխանէ:

— Ուրեմն յարմար տուն մ'է այդ, ըսաւ կոմսը:

— Ատկէ աւելի է, խիստ պատուական տուն մ'է:

— Ուրեմն այսպիսի առիթ մը չփախցընենք, ըսաւ կոմսը. ո՞ւր է դաշնագիրը, պարոն նօտար:

Եւ դաշնագիրը ձեռքը առնելով, տանը գտնուած կողմը և կալուածատիրոջ անունը կարդալէն ետև՝ արագութեամբ ստորագրեց.

— Պէրթուչիօ, ըսաւ, յիսունևհինգ հազար ֆրանք տուր պարոնին։

Գործակատարը անապահով քայլերով դուրս ելաւ և վայրկեան մը ետքը դրամաթղթոց ծրարով մը վերադարձաւ, և նօտարին յանձնեց զանոնք։

— Հիմա օրինաց ամեն պայմանները կատարուած են, հարցուց կոմսը։

— Ամենքն ալ, պարոն կոմս։

— Բանալիները քովդ են։

— Տունը պահպանող դռնապանին քովն են. բայց ահա այս հրամանագիրը, որ տանուտէրն ըլլալնիդ պիտի ձանչցընէ անոր։

— Շատ աղէկ։

Եւ Մոնթէ-Քրիսթօ գլխովը նօտարին նշան մը ըրաւ, որով ըսել կ'ուզէր.

— Երթաս բարեաւ, ալ քեզի պէտք չունիմ։

— Բայց, ըսաւ առաքինի գրագիրը, կարծեմ թէ կը սխալիք. ընդ ամենը յիսուն հազար ֆրանք պիտի ըլլայ։

— Այո՛, բայց քու վաստիդ։

— Նոյն դումարին մէջ պարունակեալ է, պարոն կոմս։

— Օթէօյլէն մինչև հոս չեկա՞ր։

— Այո՛։

— Արաբ նեղութիւնդ անշուշտ պէտք է վարձատրուի, ըսաւ կոմսը և նշանով մը անոր ձանրայ տուաւ։

Նօտարը ետ ետ երթալով և մինչև դեռինը ողջունելով դուրս ելաւ։

Արձանագրութեանց պաշտօնը ընդունած օրէն՝ ի վեր առաջին անգամն էր որ այսպիսի մարդու մը կը հանդիպէր։

— Պարոնին հետ դնա, ըսաւ կոմսը Պէրթուչիոյին։

Եւ գործակատարը նօտարին ետևէն դուրս ելաւ։

Կոմսը մինակ մնալուն պէս՝ իր ծոցէն բանալիքուած թղթադարան մը հանեց, և իր պարանոցէն կախուած փոքր բանալիով մը, զոր միշտ կը կրէր, բացաւ զայն։

Վայրկեան մը անոր մէջ փնտռելէն ետև՝ քանի մը ծանօթու-

թիւններ պարունակող երես մը բացաւ, այն ծանօթութիւնները սեղանին վրայ դրուած վաճառման դաշնագրին հետ բաղդատեց, և իր յիշողութիւնը ամփոփելով ինքնիրեն ըսաւ.

— Ճիշդ այս է. Օթէօյլ, Ֆոնթէնէն փողոցը, թիւ 28. հիմա արդեօք հաւատոյ երկիւղով անոր խոստովանութիւնը ստանալ պէտք եմ թէ բնական երկիւղով. սակայն ժամ մը ամեն բան պիտի իմանամ։ — Պէրթուչիօ, պուռաց կոմսը տեսակ մը ուռով սկսիւ մը վրայ զարնելով, որ ծնծղայի ձայնին նման սուր և երկար հնչում մը հանեց. Պէրթուչիօ։

Գործակատարը դրան առջև երևցաւ։

— Պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը, ժամանակաւ լինձ ըսիր թէ Գաղղիա ձանապարհորդութիւն ըրած ես։

— Այո՛, տէր իմ, Գաղղիոյ քանի մը կողմերը։

— Անշուշտ Բարիզի շրջակաները կը ձանչնաս։

— Ո՛չ, տէր իմ, ոչ, պատասխանեց գործակատարը տեսակ մը ջղային սարսուռով, որուն պատճառը սաստիկ անհանգստութիւն մը երևցաւ Մոնթէ-Քրիսթոյի, որ անոր սրտի յուզմունքը աղէկ կը ձանչնար։

— Մեղք, ըսաւ, որ Բարիզի շրջակաները չես ձանչնար, քանզի այս իրիկուն նոր տուես տեսնել կ'ուզեմ, և հետս գալով կրնայիր օգտակար տեղեկութիւններ տալ լինձ։

— Օթէօյլ պիտի երթաք, ըսաւ Պէրթուչիօ, որուն երեսի պընձի գոյնը գրեթէ կապարագունի փոխուեցաւ, և վիս Օթէօյլ պիտի տանիք։

— Կը հարցընեմ քեզ. Օթէօյլ երթալու համար ինչ պատճառունիս զարմանալու։ Երբ ես Օթէօյլ բնակիմ, դուն ալ հետս պիտի գաս, ըստ որում դուն ալ իմ տունէս ես։

Պէրթուչիօ իր սիրոյ սեղ նայուածքէն զլուխը խոնարհեցուց, և անշարժ ու ապաբան մնաց։

— Բայց ըսէ, ինչ եղար։ Կառքը պատրաստել տալու համար երկրորդ անգամ զանգակը հնչեցընել պիտի տաս լինձ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ այնպիսի ձայնով մը, որով Լուի ԺԴ. իր երեսելի խօսքը արտասանեց թէ՝ «Քիչ մնաց որ չպիտի սպասէի»։

Պէրթուչիօ մէկ ոստումով փոքր սրահէն նախասենեակն անցաւ և կերկերեալ ձայնով մը պոռաց.

— Նորին Վսեմութեան ձիերը լծեցէք:

Մօնթէ-Քրիսթօ երկու կամ երեք նամակ գրեց: Վերջին նամակը կնքելու ժամանակը՝ գործակատարը ներս մտաւ.

— Նորին Վսեմութեան կառքը պատրաստ է, ըսաւ:

— Շատ աղէկ. ձեռնոցներդ ու գլխարկդ առ, ըսաւ կոմսը:

— Ստուգիւ ձեզի հետ գալ պէտք եմ ես:

— Անշուշտ. պէտք է տեսնես և պէտք եղած հրամաններն ընես. քանզի այն տունը բնակելու միտք ունիմ:

Երբէք օրինակը տեսնուած չէր որ կոմսին մէկ հրամանին պատասխան մը կարենային առ:

Ուստի գործակատարը առանց ընդդիմութեան իր տիրոջ ետևէն գնաց. կոմսը կառքը մտաւ և նշան ըրաւ անոր որ հետը գայ:

Գործակատարը կառքին առջևի նստարանին վրայ ակնածութեամբ նստաւ:

ԳԼՈՒԽ Դ

ՕԹԻՕՒԼԻ ՏՈՒՆԸ

Մօնթէ-Քրիսթօ դիտեր էր որ Պէրթուչիօ սանդուխէն իջնելու ժամանակը՝ Փորսիայի ծուլահէնութեան պէս իր բեմամատո-

ղը օդին մէջ խաչին նշանը ըրեր էր, և կառքին մէջ իր տեղը նստած ժամանակն ալ յուզ ձայնով կարճ աղօթք մը կը մրմնար:

Անհետաքրքիր որ և է մէկը կրնար դուք ունենալ գործակատարին այն շրջապատութեան համար յայտնած դժկամակութեանը: Սակայն կոմսը, ինչպէս կ'երևէր, հետաքրքիր ըլլալով, չէր ուզեր Պէրթուչիօն այն փոքր ձանրորդութենէն աղատ թողուլ:

Քսան վայրկեանի մէջ Օթէօյլ հասան:

Գործակատարին սրտի անհանգստութիւնը երթալով կ'աճէր:

Երբ պիւղը մտան, Պէրթուչիօ կառքին անկիւնը ամփոփուելով ջերմեռանդ յուզմամբ սկսաւ մի առ մի ընել այն տուները որոց առջևէն կ'անցնէին:

— Կառքը կեցընել տուր Ֆօնթէն փողոցը, թիւ 28, ըսաւ կոմսը՝ իր անգութ նայուածքովը գործակատարին նայելով, որուն այս հրամանը կ'ընէր:

Պէրթուչիոյի երեսը քրտինքով պատեցաւ. սակայն հնազանդեցաւ, և կառքէն դուրս հակելով կառավարին պոռաց.

— Ֆօնթէն փողոցը, թիւ 28:

Այս թիւ 28 տունը պիւղին ծայրը կը գտնուէր:

Երթալու տեղերնին չհասած՝ պիշէրը վրայ հասեր էր, կամ գոնէ ելեկտրութեամբ լցուած սև ամպ մը այս կանխահաս վթութեան՝ վիպասանական յարակից դէպքի մը երևոյթն ու վսեմութիւնը կ'ընծայէր:

Կառքը կեցաւ, սպասաւորը դռնակին առջևը վազեց և բացաւ զայն:

— Պիտի չիջնե՞ս դուն, պարոն Պէրթուչիօ, և կառքին մէջ սպիտի մնաս. բայց ի՞նչ մտմտուք ունիս դուն այս իրիկուն:

Պէրթուչիօ կառքէն դուրս ցատկեց և իր ուսը ներկայացուց կոմսին, որ այս անգամ անոր վրայ կռթնելով կառքին երեք աստիճաններէն վար իջաւ:

— Զարկ դուռը, ըսաւ կոմսը, և ան ըլլալս իմացուր:

Պէրթուչիօ զարկաւ, դուռը բացուեցաւ և դռնապանը դուրս ելնելով,

— Ի՞նչ կ'ուզէք, հարցուց:

— Նոր տէրդ եկած է, բարի մարդ, պատասխանեց սպասաւորը։

Ա.յս ըսելով նօտարին տուած հրամանագիրը դռնապանին ներկայացուց։

— Ուրեմն տունը ծախուեցա՛ւ, հարցուց դռնապանը, և պարոնը պիտի դայ բնակելու։

— Ա.յո՛, բարեկամ, ըսաւ կոմսը, պիտի և չանամ որ նախկին տիրոջդ վրայ ցաւելու տեղի չունենաս։

— Ամենևին ցաւելու տեղի պիտի չունենամ, պարոն, ըսաւ դռնապանը, ըստ որում շատ քիչ անգամ կը տեսնէինք զան. հինգ տարիէն աւելի է որ եկած չէ, և շատ աղէկ ըրած է վաճառելու այնպիսի տուն մը որ իրեն չէր ծառայեր։

— Եւ ինչ էր նախկին տիրոջդ անունը, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Սէն-Մէրանի մարքիզ. ապահով եմ որ իրեն արժած գնովը ծախած չէ այս տունը։

— Սէն-Մէրանի մարքիզ, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ. ինձ այնպէս կ'երևի թէ այս անունը անծանօթ չէ ինձ, ըսաւ կոմսը. Սէն-Մէրանի մարքիզ. . . ։

Եւ անոր ո՛վ ըլլալը իւր յիշողութեան մէջ փնտուել կը ձևացընէր։

— Ծերունի աղնուական մ'էր, շարունակեց դռնապանը, և Պուրպոններուն հաւատարիմ ծառան. միակ աղջիկ մը ունէր Պ. Վիլլֆօրի հետ ամուսնացած, որ առաջ Նիմ՝ եղբը Վէրսայլ՝ թաղաւորի գործակալ եղաւ։

Մօնթէ-Քրիսթօ իւր նայուածքը Պէրթուչիոյի վրայ տարաւ, որ չխնալու համար պատին կռթընած էր և իւր գոյնը պատէն աւելի կապարագոյնի փոխուեր էր։

— Բայց այն աղջիկը չմեռա՛ւ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ, կարծեմ թէ այնպէս ըսին։

— Ա.յո՛, պարոն, քսանևմէկ տարի կայ, և այն ժամանակէն՝ի վեր ողորմելի մարքիզը երեք անգամ չտեսանք։

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, որ գործակատարին տկարութիւնը տեսնելով՝ հասկըցեր էր որ պարանը աւելի քաշելով պիտի կոտրէր։ Բարի մարդ, Ճրագ մը տուր մեզ։

— Կ'ուզէ՞ք որ հետերնիդ գամ։

— Ո՛չ, հարկ չէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, երկու ոսկի նուիրելով դռնապանին, որ օրհնութեան և հառաչանաց ձայներով շնորհակալ եղաւ անոր։

— Ո՛հ, պարոն, ըսաւ դռնապանը՝ անօգուտ տեղը կրակարանին քիւին և անոր քովի տախտակներուն վրայ փնտռելէն ետև, կը ցաւիմ որ մոմ չունիմ։

— Պէրթուչիո, կառքին լապտերներէն մէկն առ և եկու սենեակներն ինձ ցուցընես, ըսաւ կոմսը։

Գործակատարը առանց խօսք մը խօսելու հնազանդեցաւ, բայց լապտերը բռնած ձեռքին դողդղալէն յայտնի կ'երևէր թէ ծերչափ անտանելի էր այս հնազանդութիւնը։

Բաւական ընդարձակ դեհնայարկը պտըտեցան, անկէ անցան առաջին դահլիճը, որ սրահէ մը, լոգարանէ մը և երկու պառկելու խուցերէ կը բաղկանար։

Ա.յս պառկելու խուցերուն մէջէն պտուտաո որ սանդուխովմը պարտէզ մը կ'իջնուէր։

— Ահա գաղտնի սանդուխ մը, ըսաւ կոմսը, որ բաւական վայելուչ է։ Հոս բռնէ լապտերը, պարոն Պէրթուչիո. առաջ անցիր, և նայինք այս սանդուխը ո՞ւր կը տանի։

— Պարոն, ըսաւ Պէրթուչիո, պարտէզը կը տանի։

— Եւ ինչպէս դիտես այս բանը, ըսէ, կ'աղաչեմ։

— Ա.յսինքն պէտք է որ տանի։

— Ուրեմն տեսնենք։

Պէրթուչիո հառաչանք մը հանեց և առջևէն քալեց։

Իրօք սանդուխին վերը պարտէզ մը կար։

Արտաքին դրան առջևը գործակատարը կեցաւ։

— Ինչո՞ւ չես քալեր, պարոն Պէրթուչիո, ըսաւ կոմսը։

Բայց Պէրթուչիո խլացեր, ընդարմացեր և գրեթէ ոգեսպառ եղեր էր։

Ողորմելւոյն շփոթած աչքերը իւր բոլորտիքը սոսկալի անցեալի մը հետքերը կը փնտռէին, և իւր կնճռած ձեռքերը ահռելի յիշատակներ հեռացընել կը ջանային։

— Պիտի չքալե՞ս, ըսաւ կոմսը։

— Ո՛չ, ո՛չ, պոռաց Պէրթուչիօ՝ լապտերը ներքին պատին անկիւնը դնելով, ոչ, պարոն, անկարելի է, չեմ կրնար երթալ։

— Ի՞նչ կը նշանակէ այդ, ըսաւ կոմսը անողոք ձայնիւ։

— Բայց յայտնի կը տեսնէք որ բնականէն դուրս է այս, պոռաց գործակատարը. Բարիզի մէջ տուն մը գնել ուզէք, ձիշդ Օթէյլ գաք գնելու, և ձեր գնած տունն ալ Ֆոնթէնն փողոցը, թիւ 28ն ըլլայ։ Ա՛հ, ինչո՞ւ ես ամեն բան հոն չպատմէի ձեզ, տէր իմ. անշուշտ պիտի չսիրեիք զիս որ ձեր հեծը գամ։ Կը յուսայի որ ուրիշ տուն մը ըլլար ձեր գնածը։ Կարծես թէ այս սպանութիւն գործուած տունէն զատ ուրիշ տուն չկայ Օթէյլի մէջ։

— Ո՛հ, այդ ինչ սոսկալի խօսք է, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ յանկարծ կենալով, Թշուառական մարդ, ինչ կ'ըսես, միշտ դաղտնիք և ընդվայր երկիւղներ ունիս։ Ա՛ռ շուտով սա լապտերը և երթանք պարտէզը պտըտելու. ինծի հետ պէտք չես վախնալ։

Պէրթուչիօ լապտերը առաւ և հնազանդեցաւ։

Լուսինը պարապ տեղը կը մրցէր ամպոց ծովուն հետ, որոնք իրենց մութեան կոհակներովը զայն կը ծածկէին. հազիւ թէ վայրկեան մը լուսնին տակը լոյսը կ'երևէր, որ անբաւութեան խորութեանց մէջ աւելի մութ ամպերու տակ կը թաղուէր։

Վար իջնելով գործակատարը պարտէզին ձախ կողմը ուղեցաւ։

— Այդ կողմը մի՛ երթար, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, ծառուղիները տեսնելու ինչ հարկ կայ. ուղղակի դիմացինս երթանք, ուր պղեղիկ մարզադետին մը կը տեսնեմ։

Պէրթուչիօ իւր ձակատէն հոսած քրտինքը սրբեց, բայց հնազանդեցաւ։

Սակայն շարունակ դէպ 'ի ձախ կողմը կը զարնէր։

Ընդ հակառակն Մոնթէ-Քրիսթօ աջ կողմը կ'երթար, և խիտ ծառերուն քովը հասնելով կեցաւ։

Գործակատարը չկրցաւ համբերել։

— Հեռացէք ատկէ, պարոն, պոռաց, հեռացէք ատկէ, կ'աղաչեմ. ձիշդ այն տեղը կեցած էք։

— Ո՞ր տեղը։

— Այն տեղը ուր որ գետինը ընկաւ։

— Սիրելիդ իմ պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ ձիձաղելով, խելքդ գլուխդ ժողվէ, կը հրամայեմ քեզ, ոչ Սարթէնա կը գտնուինք և ոչ Գորթէ։ Անտառի մէջ չենք, այլ Անգղիական պարտէզի մը մէջ, որ աղէկ խնամուած չէ, բայց այս բանիս համար պէտք չէ գրպարտել անոր տէրը։

— Պարոն, կ'աղաչեմ, հոգ մի՛ կենաք, հոգ մի՛ կենաք։

— Կարծեմ թէ խենթեցեր ես, Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը պաղութեամբ. եթէ ատոյգ է, իմացուր ինձ որ գժբաղդութիւն մը պատահելէն առջ գքեզ յիմարանոց մը գնել տամ։

— Ափսո՛ս, տէր իմ, ըսաւ Պէրթուչիօ գլուխը շարժելով և ձեռքերը միացընելով այնպիսի կեցուածքով մը, որ կրնար կոմսին ծիծաղը բերել, եթէ աւելի մեծ օգտի մը մտմտուքը այս միջոցիս զինքը զբաղած չըլլար, և տագնապալի խղճի մը արտայայտութեան ուշադիր չըլլար, ափսո՛ս, տէր իմ, գժբաղդութիւնը հոս պատահեցաւ։

— Պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը, թևերովդ այնպիսի շարժուձեր կ'ընես, և աչքերդ այնպէս կ'ողորես որ կարծես թէ գիւահարեր ես և դևը չես կրնար հանել. ես պրեթէ միշտ գիտած եմ որ տեղէն շարժիլ չուզող ամենէն յամառ դևը գաղտնիքն է։ Ես գիտէի որ դուն Քորսիացի մ'ես, գիտէի որ ամեն ժամանակ տխրակաց ես ու վրէժխնդրութեան հին պատմութիւն մը կ'որձաս, և հոգս չէի ըներ Իտալիոյ մէջ. ըստ որում այս տեսակ գործերը հասարակ են հոն. սակայն Գաղղիոյ մէջ մարդասպանութիւնը գլխաւորաբար առանց պատժոյ չմնար. ոստիկանները մարդասպանը կը փնտռեն, գատաւորները կը գատապարտեն և կառափնարանները վրէժը կը լուծեն։

Պէրթուչիօ իր ձեռքերը միացուց, և այս զանազան շարժմունքներն ըրած ատենը՝ ձեռքը բռնած լապտերին լոյսը իւր այլայլեալ երեսը կը լուսաւորէր։

Մոնթէ-Քրիսթօ Հուսմի մէջ Անտրէայի տանջանքը գիտած աչքովը Պէրթուչիօն դիտեց. ետքը այնպիսի ձայնով մը որ ողորմելի գործակատարին բոլոր մարմինը դողացուց, ըսաւ.

— Ուրեմն աբբայ Պիւզոնին տուտ ըսաւ երբ 1829ին իւր Գաղղիա ըրած ճանապարհորդութենէն ետև՝ գքեզ ինձ ղրկեց յանձնարարական նամակով մը, որուն մէջ քու թանկագին յատկութիւններդ կը գովէր: Ուրեմն աբբային գրեմ, և գքեզ անոր պատասխանատուութեանը յանձնեմ. անշուշտ այն ատեն պիտի իմանամ թէ ինչ կը նշանակէ այս սպանութեան գործը: Միայն թէ կ'իմացընեմ քեզ, պարոն Պէրթուչիօ, թէ որ երկրի մէջ որ ապրիմ, սովորութիւն ունիմ անոր օրինաց համաձայն վարուելու և քեզի համար Գաղղիոյ ոստիկանութեան հետ գժտելու փափաք չունիմ:

— Ո՛հ, կ'աղաչեմ, մի ընէք այդ բանը, տէր իմ, ըսաւ Պէրթուչիօ յուսահատական ձայնիւ. ես միշտ հաւատարմութեամբ ծառայեցի ձեզ, այնպէս չէ՞, ամեն ատեն պարկեշտութեամբ վարուեցայ, և կրցածէս աւելի բարի գործեր իսկ ըրի:

— Ճեմ կրնար ուրանալ այդ բանը, կրկնեց կոմսը. բայց ինչ պատճառաւ այդպէս այլայլեցար: Գէշ նշան մ'է այդ. մաքուր խիղճը այտերուն այդչափ գեղնութիւն և բոլոր անձին այդչափ սարսուռ չկրնար պատճառել. . . :

— Բայց, պարոն կոմս, կրկնեց Պէրթուչիօ երկմտելով, դուք չըսի՞ք ինձ թէ Աբբայ Պիւզոնին, որ Նիմի բանտերուն մէջ գիս խոստովանեցուց, ձեր քովը ղրկած ժամանակը իմացուց ձեզ թէ ես մեծ մեղքի մը տէր եմ:

— Այո՛, բայց ես կարծեցի թէ գողութիւն մը ըրած ես, ըստ որում գքեզ իմ քովս կը ղրկէր ըսելով թէ ընտիր գործակատար մը կրնաս ըլլալ:

— Ո՛հ, ոչ, պարոն կոմս, ըսաւ Պէրթուչիօ արհամարհանօք:

— Եւ կամ, որովհետև գործակից էիր, չկրցեր էիր դիմանալ մարթի մը շինելու փափաքիդ, ինչպէս կ'ըսէք ձեր երկրին մէջ հակառակ մտօք, քանի որ մարթի մը կ'ուրէք:

— Ո՛հ, այո՛, տէր իմ, այո՛, իմ բարի տէրս. ատոյգ է, ըսաւ Պէրթուչիօ կոմսին աւջևը ծնկան վրայ գալով. այո՛, վրէժխնդրութիւն մ'էր զոր կատարեցի, կ'երդնում, պարզ վրէժխնդրութիւն մը:

— Այո՛, կը հասկընամ, բայց չհասկըցածս ալ տա է թէ ինչպէս ձիշդ այս տունը քեզ այդ աստիճան ելևթերութիւն կ'ազդէ:

— Ինչո՞ւ կը զարմանաք, տէր իմ, վրէժխնդրութիւնը այս տանը մէջ կատարուեցաւ:

— Ինչպէս, իմ տանս մէջ:

— Բայց տակաւին ձերը չէր, կրկնեց Պէրթուչիօ պարզութեամբ մը:

— Բայց որո՞ւն էր այս տունը, կարծեմ դռնապանը ըսաւ թէ Սէն-Մէրանի մարքեզինն էր: Սէն-Մէրանի մարքեզն ինչ վրէժ ունէիր լուծելու:

— Անորմէ լուծելու վրէժ մը չունէի, պարոն, այլ ուրիշէ մը:

— Ինչ զարմանալի չարմարութիւն, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ մտածել ձևացընելով, որ ըստ դիպաց այնպիսի տան մը մէջ կը գտնուինք, ուր տեղի ունեցած տեսարանը քեզ այնպիսի խղճի տագնապ կ'ազդէ:

— Պարոն, ըսաւ գործակատարը, ստուգիւ այս ամեն եղածները պէտք է որ ճակատագիրը տնօրինէ. քանզի ձիշդ Օթէօյլի մէջ այնպիսի տուն մը կը գնէք, ուր ես մարդ մը սպաննած եմ. ձիշդ այն սանդուխէն պարտէզը կ'իջնէք, ուրկից ան ալ իջաւ. ձիշդ հարուածը ընդունած տեղը կը կենաք. երկու քայլ անդին՝ այս սպիտակ տակը այն փոսը կը գտնուէր, որու մէջ մանուկը թաղեց. այս ամենը դիպուածական չկրնար ըլլալ, ոչ. վասն զի այն ժամանակ դիպուածը Նախախնամութեան նմանելու էր:

— Համարեա թէ Նախախնամութիւնն է որ ամեն բան այսպէս կը տնօրինէ, պարոն Քորսիացի. ամեն բան կ'ենթադրեմ ես, մանաւանդ որ խօթացեալ մտայ պէտք է ներել: Աղէ ուրեմն, ամփոփէ յիշողութիւնդ և պատմէ ինձ այդ եղելութիւնը:

— Միայն անդամ մը պատմած եմ, պարոն, և զայն աբբայ Պիւզոնիին: Այսպիսի դաղտնի խօսքերը միայն խոստովանութեան կնիքին տակը կը պատմուին, յատկացուց Պէրթուչիօ դլուխը շարժելով:

— Ուրեմն գքեզ խոստովանահօրդ քով ղրկեմ, սիրելիդ իմ Պէրթուչիօ, որպէս զի դաղտնիքդ անոր պատմես, ու անոր հետ կարթուսեան կամ Պէնետեան կրօնաւոր եղիր: Սակայն ես կը վախնամ այն անձէն, որ այսպիսի մտացածին ուրուականներէ կ'երկչի,

ու երբէք չեմ սիրեր որ՞իմ մարդիկս չհամարձակին դիշեր ժամանակ պարտէզս պտըտիլ։ Ասկէ զատ՝ ստոյգ կ'ըսեմ որ ոստիկանութեան գործակալի մ'այցելութենէն այնչափ չեմ ախորժիր, վասն զի գիտցիր, պ. պէրթուչիո, որ Իտալիոյ մէջ ոստիկանութեան կը վճարեն լուռ կենալուն համար, իսկ Դաղղիոյ մէջ ընդհակառակն խօսելուն համար կը վճարեն։ Է՛հ, ես գքեզ Քորսիացի, քաջ մաքսանենդ և արժանաւոր գործակատար մը կը կարծէի, սակայն կը տեսնեմ որ աղեղիդ համար ուրիշ լարեր ունիս։ Այսուհետև քեզ պէտք չունիմ, պարոն պէրթուչիո։

— Ո՛հ, տէր իմ, ըսաւ գործակատարը այս սպառնալիքէն վախնալով. եթէ ձեր ծառայութեանը տակ մնալս ասկէ կախեալ է, ամեն բան կը պատմեմ. և եթէ ձեզմէ բաժնուիմ, աւելի աղէկ է որ կառավնարանը երթամ։

— Բայց մտածէ, եթէ սուտ խօսիս, աւելի աղէկ է որ ամենևին չպատմես։

— Ո՛չ, պարոն, հոգւոյս փրկութեանը վրայ կ'երդնում որ ամեն բան պիտի պատմեմ. աբբայ Պիւզոնիին իսկ գաղտնեացս միայն մէկ մասը պատմած եմ։ Բայց նախ կ'աղաչեմ որ այդ սօսիին քովէն հեռանաք. տեսէք՝ լուսինը ամպերէն պիտի պարզուի հիմա, ու այդ տեղ կանգնած և վերարկուին մէջ ծածկուած տեսնելով զձեզ, կարծեմ թէ պ. Վիլլֆօրը կը տեսնեմ. . . . ։

— Ինչպէս, պ. Վիլլֆօրը . . . ։

— Ձեր Վսեմութիւնը կը ճանչնայ զան։

— Նիմ քաղաքին թագաւորի գործակալը։

— Այո՛։

— Որ Սէն-Մէրանի մարքէզին աղջկան հետ ամուսնացեալ էր։

— Այո՛։

— Եւ առեանին մէջ ամենէն խիստ և անաչառ դատաւորն ըլլալուն համբաւն ունէր։

— Այո՛, պարոն, ճիշդ այդ մեծ համբաւ ունեցող անձը . . . ։

— Եաքը՞։

— Անօրէն մարդ մ'էր ան։

— Ձեմ կարծեր, անկարելի է։

— Սակայն ճիշդ ըսածս է։

— Պատմէ ուրեմն որ լսեմ, պարոն պէրթուչիո, վասն զի յիւրաքանչիւր հետաքրքրութիւնս կը շարժես։

— Եւ կոմսը Լուչիայէ եղանակը երգելով, դնաց նստարանին վրայ նստելու և պէրթուչիո անոր ետևէն գնաց իւր յիշողութիւնը ամփոփելով։ պէրթուչիո ոտքի վրայ անոր առջին կանգնեցաւ։

ԳԼՈՒԽ Ե

ՎՐԻԺԱՆԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ո՞րկից կը փափաքիք որ պատմութիւնս սկսիմ, հարցուց պէրթուչիո։

— Ուրկից որ կ'ուզես, պատասխանեց Մոնթէ-Քրիսթօ. վասն զի ամենևին պարագաները չեմ դիտեր։

— Կարծէի թէ աբբայ Պիւզոնին Ձեր Վսեմութեանը պատմած է . . . ։

— Այո՛, միայն քանի մը մասերը պատմեց, սակայն անկէ ի վեր եօթն կամ ութ տարի անցաւ, և ամեն բան մոռցած եմ։

— Ուրեմն աներկիւղ Ձեր Վսեմութիւնը կրնամ ձանձրացընել։

— Սկսէ, պարոն Պէրթուչիօ, սկսէ, իրիկուան Օրագրին դորձը պիտի տեսնես ինձ:

— Պատմութիւնս 1815էն կ'սկսի:

— Ո՛հ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, 1815ին պատմութիւնը՝ եւրկաւանը չէ:

— Ոչ, պարոն, սակայն անոր մանրամասն պարագաները այնպէս մտացս մէջ ձնացած են, որ կարծես թէ պատահածին հետեւալ օրն ենք: Կայսեր ծառայութեան ներքեւ անգրանիկ եղբայր մը ունէի, որ բոլորովին Քորսիացւոյմէ կազմուած գնդի մը մէջ տեղակալ էր: Երկուքս ալ որբ մնալով ես հինգ տարեկան, եղբայրս տասնեւութ տարեկան, ինծի իր որդւոյն պէս մեծցուց ու ես խիստ շատ կը սիրէի զան: 1814ին՝ Պուրպոններուն ժամանակը սուսնացաւ: Կայսրը Էլպա կղզիէն վերադառնալով եղբայրս վերստին իւր առջի պաշտօնին անցաւ և Ուաթէրլոյի պատերազմին մէջ թեթեւ վէրք մը առած՝ բանակին հետ Լուաւր գետին ետին քաշուեցաւ:

— Հարիւր-Օրեայ իշխանութեան պատմութիւնն է այդ, պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը, եթէ չեմ սխալիր՝ այդ պատմութիւնը պատմած ես արդէն:

— Ներեցէք, տէր իմ. այս նախնական մանրամասն տեղեկութիւնները կարեւոր են, և դուք խոստացաք ինձ որ պիտի չձանձրանաք:

— Շարունակէ. խօսքիս վրայ եմ:

— Օր մը նամակ մը ընկալանք. պէտք է գիտնաք որ Քորսիոյ հրուանդանին ծայրը գտնուած Ռոլիանօ ըսուած գիւղակը կը բնակէինք. այս նամակը եղբօրմէս եկած էր և կ'իմացընէր մեզ թէ բանակը ցրուելու հրաման ստացած ըլլալով, Շաթորուին, Քլերմօն-Ֆէրանին, Բիւիին և Նիմին վրայէն պիտի վերադառնայ, և կ'աղաչէր զիս որ եթէ քիչ մը ստակ ունիմ՝ իրեն ղրկեմ մեզի ծանօթ պանդոկապետի մը տունը, որուն հետ յարաբերութիւններ ունէի:

— Մաքսանենգութեան յարաբերութիւններ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Է՛հ, պարոն կոմս, ինչ ընեմ, ապրիլ պէտք է:

— Անշուշտ, շարունակէ նայինք:

— Արդէն ըսի ձեզ թէ եղբայրս խիստ կը սիրէի. ուստի որշեցի որ ուզած ստակը չղրկեմ, այլ ես անձամբ տանիմ անոր: Հալաբ ֆրանքի չափ ստակ ունէի. հինգ հարիւրը եղբօրս կնոջ Աստղթային թողուցի, մնացեալ հինգ հարիւրը հետս առի ուձանապարհորդութիւնը, քանզի մակոյկ մը ունէի, զոր ապրանքով պիտի բեռնաւորէի. դիւտաւորութիւնս ըստ ամենայնի կը յաջողէր, սակայն երբ մակոյկը բեռնաւորեցինք, հողմը սկսաւ հակառակ կողմէն փչել, որով չորս կամ հինգ օր չկրցանք Ռոնի մէջ մտնել. վերջապէս յաջողեցանք ու մտնելէ առաջ Պէլկրատի և Պոքէրի մէջ տեղը մակոյկս թողուցի և դէպ 'ի Նիմ ճանրայ ընկայ:

— Պատմութիւնդ վերջացընելու մօտ ես, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, պարոն. բայց քիչ մը ժամանակ ևս ներեցէք ինձ, և պիտի տեսնէք որ ամենէն կարեւոր անցքերը պատմեր եմ: Այն միջոցին հարաւային մեծ կոտորածին ժամանակն էր: Թրէթայօն, Թրուֆէմ և Կրաֆան անունով երկու կամ երեք աւազակներ կային, որոնք փողոցներուն մէջ Պոնաբարդական կասկածեալները կ'ըսպաննէին: Անտարակոյս Ձեր Վսեմութիւնը այս սպաննութիւնները լսած է:

— Անորոշ կերպով միայն. վասն զի այն միջոցին Գաղղիայէն շատ հեռու էի. շարունակէ:

— Նիմ քաղաքը արիւնով ներկուած էր. ամեն կողմ դիակներ կը գտնուէին. մարդասպանները խումբ խումբ եղած կ'ըսպաննէին, կը կողոպտէին և կ'այրէին: Այս կոտորածը տեսնելով սարսուռ մը պատեց զիս ոչ ինծի համար, քանզի ես Քորսիացի ձկնորս մը ըլլալով վախնալու տեղ չունէի. ընդհակառակն այն միջոցին մաքսանենգներու համար յարմար ժամանակ մ'էր. սակայն իմ երկիւղս եղբօրս համար էր, որ Կայսեր զինուորներէն մէկն էր, ու իր միազգեստովն և ուսադիրներովը Լուաւրի վրայէն վերադառնալուն՝ փոտանդէ մէջ կը գտնուէր: Ուստի մեր պանդոկապետին տունը վա-

ղեցի. իմ նախազգայութեանցս մէջ խաբուած չէի. եղբայրս նախ-
ընթաց իրիկունը Նիմ հասեր և իջևանած պանդոկին դրան առջևը
սպաննուեր է: Սպաննողները ձանչնալու համար շատ աշխատեցայ,
սակայն անոնք այնչափ սարսափ պատճառեր էին որ մարդ չհամար-
ձակեցաւ անոնց անունը տալու: Ան ատեն մտածեցի որ Գաղղիա-
կան ոստիկանութեան դիմեմ. քանզի լսեր էի թէ բանէ մը չվախ-
նար, և թագաւորի գործակալին ներկայացայ:

— Ան թագաւորի գործակալին անունը Վիլըֆոր էր, հարցուց
Մօնթէ-Քրիսթօ անհոգութեամբ:

— Այո՛, տէր իմ, Մարսիլիայէն հոս եկեր էր, ուր գործակա-
լի փոխանորդ էր: Իր եռանդը յառաջանալու արժանացուցեր էր
զինքը: Կայսեր Էլպա կղզիէն ելնելուն լուրը կառավարութեան
տուողներուն առաջիններէն մէկն էր կ'ըսեն:

— Ուրեմն, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ, անոր ներկայացար:

«— Պարոն, ըսի անոր, եղբայրս երէկ Նիմի փողոցներուն մէջ
սպաններ են. չեմ գիտեր ո՛վ է սպաննողը, բայց ձեր պարտքն
է գիտնալը: Դուք ոստիկանութեան ղլուխն էք, և ոստիկանութեան
կ'ինայ իր պաշտպանել չկրցած մարդոց վրէժը լուծելու:

«— Եւ ո՛վ էր եղբայրդ, հարցուց թագաւորի գործակալը:

«— Քորսիացի խումբին տեղակալը:

«— Յափշտակչին զինուորներէն մէկը, այնպէս չէ՞:

«— Գաղղիացի բանակայ մէկ զինուորն էր:

«— Ինչ կ'ուզես հիմա. եղբայրդ սուր վերցուց և սուրով մեռաւ:

«— Կը սխալիք, պարոն, դաշոյնով մեռաւ:

«— Ես ինչ ընեմ, պատասխանեց դատաւորը:

«— Արդէն ըսի, կ'ուզեմ որ վրէժը լուծէք:

«— Եւ որմէ՞:

«— Զան սպաննողներէն:

«— Մինթէ ես կը ձանչնամ զանոնք:

«— Փնտռել տուէք:

«— Ինչ պատճառաւ. եղբայրդ անշուշտ անոնց հետ դժուա-
թիւն մը ունենալով հետերնին կռուած է: Կայսերութեան ժամա-
նակ բոլոր այն հին զինուորները իրենց անկարգութեանց չափը ան-

ցուցին, բայց հիմա գործերնին դէշի դարձած է. քանզի մեր հա-
րաւային ժողովուրդը ոչ զինուորները կը սիրէ և ոչ անկարգու-
թիւնները:

«— Պարոն, կրկնեցի, ինծի համար չեմ աղաչեր. քանզի ես
անոր համար կամ պիտի լամ և կամ վրէժը պիտի լուծեմ. բայց
իմ թշուառ եղբայրս կին մը ունի: Եթէ ինձ ալ դժբաղդութիւն
մը հասնի, այն ողորմելի արարածը անօթութենէ պիտի մեռնի.
քանզի եղբօրս աշխատութեամբը միայն կ'ապրէր: Անոր համար կա-
ռավարութենէն փոքրիկ ռոճիկ մը պահանջեցէք:

«— Ամեն յեղափոխութիւն իր աղէտները ունի, պատասխանեց
Պ. Վիլըֆոր. եղբայրդ ալ այս յեղափոխութեան զոհ եղաւ.
դժբաղդութիւն մ'է այս, սակայն կառավարութիւնը անոր ընտանեացը
պարտաւոր չէ ասոր համար: Եթէ Յափշտակչին կողմնակիցներուն՝
Թագաւորին կողմնակիցներէն լուծած վրէժները դատելու ըլլայինք,
եղբայրդ դուքէ այսօր 'ի մահ պիտի դատապարտուէր: Պատահա-
ծը խիստ բնական է, քանզի վրէժխնդրութեան օրէնքը այս է:

«— Դուք դատաւոր մ'էք, պարոն, պուացի այն ատեն, ձեզի
կը վայլէ որ այսպէս խօսիք . . . :

«— Ստուգիւ բոլոր Քորսիացիք խելթ են, պատասխանեց Պ. Վի-
լըֆոր, և կը կարծեն իսկ թէ իրենց հայրենակիցը կայսր է: Սի-
րելիս, ժամանակէն կը խաբուիք դուք. պէտք էր որ այդ խօսքը
երկու ամիս առաջ գայիր ինձ ըսելու. այսօր շատ ուշ է. գնա՛
ուրեմն ասկէ, և եթէ չես երթար, ես զքեզ հանել կու տամ:»

— Վայրկեան մը անոր երեսը նայեցայ, որպէս զի տեսնեմ թէ
արդեօք նոր թախանձանքներով կրնայի յոյս մը ունենալ. այս
մարդուն սիրտը քարեղէն էր. ուստի անոր մօտեցայ և կէս ձայնով
ըսի. «Ուրեմն, քանի որ Քորսիացիները կը ձանչնաք, պէտք էք
գիտնալ իսկ թէ ինչպէս իրենց խօսքին վրայ կը կենան: Կ'ըսէք
թէ աղէկ ըրեր են որ եղբայրս սպաններ են, ինչո՞ւ, վասն զի Պո-
նապարտական էր, և դուք թագաւորական էք. ուրեմն ես ալ որ
Պոնապարտական եմ՝ խօսք մը ունիմ ձեզ ըսելու. ես ալ զձեզ
պիտի սպաննեմ, ուստի ինքզինքնիդ աղէկ նայեցէք, կրցածնուդ չափ
զգուշացէք, քանզի առաջին անգամ որ դէմ առ դէմ պիտի գանք,

ձեր վերջին ժամը հասած պիտի ըլլայ»: Ա.յս խօսքին վրայ՝ տա-
կաւին իր զարմանքէն չսթափած՝ դուռը բացի և աներևոյթ եղայ:

— Ո՛հ, քու այդ պարկեշտ դէմքովդ այդպիսի գործեր ալ կ'ը-
նես, պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, և այն՝ թագա-
ւորի գործակալի մը: Բայց միթէ վախցար քեզմէ:

— Ա.յո, այնչափ վախցաւ որ այն օրէն՝ի վեր առանձին դուրս
չելաւ և դիս ամեն կողմ փնտռել տալով իր տանը մէջ փակուե-
ցաւ:

«Բարեբաղդաբար այնպէս գաղտնի պահուած էի, որ չկրցաւ զիս
գտնել: Ան առեն սկսաւ վախնալ, ու չուզեց Նիմ՝ մնալ. և ո-
րովհետև մեծ ազդեցութիւն ունէր, կառավարութենէն խնդրեց որ
ուրիշ քաղաք մը երթայ, ու նոյն պաշտօնով Վէրսայլ հաստատուե-
ցաւ. բայց գիտէք աղէկ որ իր թշնամիէն վրէժը լուծելու հա-
մար երդում ընող Քորսիացիի մը ամենևին հեռատորութիւն չկայ,
և թէպէտ Վիլլֆօրի կատքը աղէկ լծուած էր, սակայն ինձմէ
կէսօրուանէն առջի առաջ չկրցաւ անցնիլ, թէև ես ոտքով կը
հետևէի անոր:

«Ամենէն առջի նկատելու բանը սպաննելը չէր, հարկաւ անդամ
զան սպաննելու առիթին ունեցայ, այլ պէտք էր առանց տեսնուելու
և մանաւանդ առանց բռնուելու սպաննել:

«Ա.յնուհետև ես իմ անձիս տէրը չէի. քանդի կը պարտաւորէի
եղբօրս կինը պաշտպանել և անոր ապրուստը հոգալ:

«Երեք ամսէ՝ի վեր Պ. Վիլլֆօրը կը լրտեսէի. երեք ամսուան
մէջ շրջագայութիւն մը, քայլ մը չըրաւ որ ես անոր ուր երթալը
չտեսնէի:

«Վերջապէս գիտեցի որ դաղտնապէս Օթէօյլ կուգայ, ու միշտ
ետևէն երթալով տեսայ որ այս տունը կը մտնէր. միայն թէ փո-
խանակ ամեն մարդու պէս փողոցին մեծ դուռէն մտնելու, կամ ձիով,
կամ կառքով կուգար, ու իր ձին կամ կառքը պանդոկ մը կը
ձգէր, և այս փոքր դուռէն՝ որ հոս կը տեսնէք՝ ներս կը մտնէր —:

Մօնթէ-Քրիսթօ գլխովը շարժում մը ըրաւ, որով կը յայտնէր
թէ Պէրթուչիոյի նշանակած կողմը մտածեան մէջ դուռ մը կը
տեսնէր:

— Ա.յնուհետև Վէրսայլ լրտեսելու պէտք չունէի. Օթէօյլ բնա-
կեցայ և Վիլլֆօրի երթևեկութիւնը կը դիտէի: Քանի որ պայ-
ծառելու համար ասկէ աւելի յարմար տեղ չկար:

«Ա.յս տունը Վիլլֆօրի աներին Պ. Սէն-Մէրանին էր, ինչ-
պէս որ դուռնապանը Ձեր Վսեմութեան ըսաւ:

«Պ. Սէն-Մէրանը Մարսիլիա կը բնակէր. հետևաբար այս դեղջ-
կական տունը իրեն չէր ծառայեր. այս պատճառաւ պարոնուհի ա-
նուամբ Ճանչցուած ծաղկահաս այրի կին մը զայն վարձած էր:

«Իրօք՝ իրիկուն մը պատին վրայէն նայած ժամանակս՝ նորատի և
դեղեցիկ կին մը տեսայ, որ առանձին կը պտրտէր այս պարտէզին
մէջ, որուն վրայ նայող դրացիի պատուհան մը չկար. յաճախ
փոքր դրան կողմը նայելէն հասկըցայ որ այն իրիկուն Պ. Վիլլ-
ֆօրի կ'ըսպասէր:

«Երբ այնչափ մօտեցայ իմ գտնուած տեղիս, որ մթութեան մէջ
իսկ անոր դիմայց գծագրութիւնը կրնայի որոշել, տեսայ որ այս պե-
ղանի ծաղկահաս անձը տատնաւութ կամ սանտինին տարեկան
բարձրահասակ և խարտեաշ կին մ'էր:

«Եւ որովհետև տան հագուստով էր և սեղմուած զգեստներ
հագած չէր, գիտեցի որ ազի էր և իր յղութիւնը բաւական յա-
ռաջացած կ'երևէր:

«Քանի մը վայրկեան ետքը՝ փոքրիկ դուռը բացուելով մարդ մը
ներս մտաւ. կինը կրցածին չափ վազելով անոր դիմացը ելաւ.
երկուքն ալ իրարու գիրկը նետուեցան, սիրով գիրար համբուրե-
ցին և միատեղ տան մէջ մտան:

«Ա.յս մարդը Պ. Վիլլֆօրն էր:

«Ընդուշտ դուրս ելած ժամանակը, մանաւանդ լմեր գիշերով
մեկնէր, առանձին այս պարտիզին մէջէն պիտի անցնէր:

— Ա.յդ կնոջ անունը չկրցար իմանալ, Հարցուց կոմսը:

— Ո՛չ, տէր իմ, պատասխանեց Պէրթուչիօ. հիմա պիտի տես-
նէք որ իմանալու ատեն չունեցայ:

— Շարունակէ:

— Նոյն իրիկունը կրնայի թագաւորի գործակալը սպաննել. սա-
կայն պարտիզին ամեն կողմերը աղէկ չէի ճանչնար:

«Կը վախնայի որ եթէ մէկ հարուածով չկարենայի սպաննել, անոր ձայներէն մարդիկ վրայ պիտի հասնէին ու ես պիտի չկրնայի փախչիլ։

«Երեք օր եպքը՝ իրիկուան ժամը եօթնին՝ տեսայ որ ծառայ մը այս տունէն ձիով դուրս ելնելով՝ արշաւանօք Սէվրի ճանբան վարեկաւ. հասկըցայ որ Վէրսայլ կ'երթար ու չսխալեցայ։

«Երեք ժամ եպքը՝ նոյն ծառան փոշիով ծածկուած վերադարձաւ։ Իրմէ տասն վայրկեան եպքը՝ վերարկուով ծածկուած մարդ մը պարտիզին փոքր դուռը բացաւ, և ներս մտնելով՝ զայն ներսէն դոցեց։

«Իսկոյն պատէն վար իջայ։ Թէև Վիլլֆօրի երեսը տեսած չէի, սակայն սրտիս բաբախմանէն հասկըցայ որ ան է։ Փողոցը պտըտեցայ, ու պատին անկիւնը դուրս ցցուած քարին վրայ ելայ, ուրկից առաջին անգամ պարտիզին մէջ դիտեր էի։

«Ա,յս անգամ միայն դիտելով գոհ չեղայ. ծոցէս դանակս հանեցի, անոր սրուած ըլլալը քննեցի, ու պատին վրայէն պարտիզին մէջ ցատկեցի։

— Առաջին հոգս եղաւ դրան քովը վազել. բանալին ներքին կողմը դրան վրայ թողուցեր, ու միայն փականքին մէջ դարձուցեր էր զայն։

«Արդ այս կողմէն փախչելու ամենևին արգելք մը չունէի. այն ատեն ամեն կողմ սկսայ դիտել։

«Պարտէզը երկար քառակուսի դիրք մը ունէր. մէջ տեղը Անգղիական բարակ խոտերու մարզադաշտին մը կար, որուն անկիւններր թանձրախիտ տերևներով և աշնանային ծաղիկներով խառն խիտ ծառեր կային։

«Տունէն փոքր դուռը կամ փոքր դռնէն տունը երթալու համար՝ Պ. Վիլլֆօր պարտաւորեալ էր թէ մտնելու և թէ դուրս ելնելու ժամանակ այս խիտ ծառերուն քովէն անցնիլ։

«Սեպտեմբերի վերջն էր. հովը սաստիկ կը փչէր. երկնից մութ ամպերը վայրկեան առ վայրկեան ծածկուած ժիգ ոյն լուսնին տկար լոյսը ծառուղիներուն աւազը սպիտակ կ'երևցընէր, սակայն չէր կրնար այս խիտ ծառերէն թափանցել, որոց մէջ մարդ մը առանց տեսնուելու կրնար պահուիլ։

«Ընպիսի ծառի մը ետին պահուեյայ, որուն խիստ քովէն Վիլլֆօր պիտի անցնէր. հազիւ թէ տեղաւորուեր էի, որ գլխիս վրայ բարձրացած ծառերը կորայընող մրրկալից հողմին ձայնին հետ հեծութեան ձայներ եկան ականջիս։

«Բայց գիտէք, պարոն կոմս, կամ գուցէ չէք գիտեր թէ սպասնութեան վայրկենին սպասող մարդը կարծէ թէ օդին մէջ միշտ բարակ ձայներ կը լսէ։

«Երկու ժամ անցաւ, և ինձ այնպէս երևցաւ թէ մերթ ընդ մերթ նոյն հեծութեան ձայները կը լսէի։

«Ժամացոյցը կէս գիշեր հնչեց։

«Ժամացոյցին վերջին հարուածին աղէտագոյժ հնչիւնը տակաւին մարած չէր, երբ տկար լոյս մը տեսայ այս գաղտնի սանդուխին պատուհաններուն առջևը, ուրկից մենք հիմա իջանք։

«Դուռը բացուեցաւ և վերարկուով մարդը երևցաւ։

«Սոսկալի վայրկեանը հասեր էր. սակայն այնչափ երկար առնէ՝ի վեր այս վայրկենին պատրաստուած էի որ ամենևին վհատութիւն մը չզգացի. դանակս հանեցի, ու պատրաստուեցայ։

«Վերարկուով մարդը ուղղակի դէպ՝ի իմ կողմս եկաւ. բայց յառաջացած ժամանակը կարծեցի թէ աչ ձեռքը զէնք մը բռնած է. ուստի սկսայ վախնալ չէ թէ անոր հետ կռուելու, այլ գուցէ չյաջողելուս համար։

«Բայց երբ ինձմէ միայն քայլ մ'անդին հասաւ, տեսայ որ զէնք կարծածս ուրիշ բան չէր, բայց եթէ բահ մը։

«Անոր ինչ նպատակաւ այս բահը բռնելը գոն չգուշակեր էի, երբ ծառերուն քովը կեցաւ, իր բոլորտիքը նայեցաւ և սկսաւ գետինը փոս մը փորել։

«Ան ատեն տեսայ որ իւր վերարկուին մէջ բան մը ունէր, զոր խոտերուն վրայ դրաւ, որպէս զի ազատ կարենայ գործել։

«Ստոյգն ըսելով՝ այն միջոցին ատելութեանս հետ հետաքրքրութիւնս ալ շարժեցաւ. ուզեցի տեսնել թէ ինչ պիտի ընէ Պ. Վիլլֆօր. անշարժ և առանց շունչ առնելու տեղս կեցայ և սպասեցի։

«Պ. Վիլլֆօրի նպատակը գուշակեր էի, երբ թաղաւորի զոր-

ձակալը իմ կարծիքս հաստատեց. իւր վերարկուին մէջէն երկու ոտք երկայնութեամբ և վեց կամ ութ բթաչափ լայնութեամբ արկղիկ մը հանելը տեսայ:

«Թողուցի որ արկղիկը փոսին մէջ դնէ, որուն վրայ հողը ծածկեց. ետքը անոր վրայ կոխեց, որպէս զի իւր պիչերային դործին հետքը աներեւոյթ ընէ:

«Այնատեն անոր վրայ յարձակեցայ և դանակս կուրծքը խօթեցի ըսելով. 'Ես Ճիովաննի Պէրթուչիօն եմ. մահդ եղբօրս և պանձդ անոր այրւոյն համար կը պահանջեմ. կը տեսնես որ վրէժխնդրութիւնս յուսացածէս աւելի աղէկ կատարուեցաւ':

«Չեմ գիտեր թէ այս խօսքերս լսեց, չեմ կարծեր, վասն զի առանց հառաչանք մը հանելու դեմինը փրուեցաւ. անոր կիպիչ արեան ձեռացս և երեսիս յայտելը զղացի. սակայն այն աստիճան արեան ծարաւի էի, այնչափ ինքզինքս կորուսած էի, որ անոր արիւնը փոխանակ այրելու կը զովացնէր գիս:

«Մանրերկրորդի մը մէջ բահով մնատուկը դուրս հանեցի, ետքը որպէս զի առնելս չիմացուի' փոսը վերսին հողով լեցուցի, բահը պատին վրայէն դուրս նետեցի, ու դուռնէն դուրս ելայ, զոր երիտ անգամ դարձնելով բանալիքեցի և բանալին հետս առի:

— Բարի, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, կը տեսնեմ որ մարդասպանութիւնդ գողութիւնով մը աւելի ծանրացուցիր:

— Ո՛չ, տէր իմ, պատասխանեց Պէրթուչիօ. վրէժ մը լուծեցի ու անոր փոխարէնը հատուցի:

— Գոնէ գտած գումարդ մե՞ծ էր:

— Մնատուկին մէջ ստակ չկար:

— Ո՛հ, այո՛, կը յիշեմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. մանկան մը խօսքը ըրիր:

— Այո՛, տէր իմ. իսկոյն մինչև գետը վազեցի, անոր եղերքը նստայ, և արկղին մէջ պարունակուածը դիտնալու աճապարելով, դանակովս փականքը կոտրեցի:

«Նոր ծնած մանուկ մը բարակ կտաւի մէջ պատեր էին. անոր ծիրանեգոյն երեսը և մանիշակագոյն ձեռքերը կ'իմացընէին որ բնականէս պարանոցին բոլորտիքը եղած նեարդական յօդակապերէն

անզգայացեր էր. սակայն որովհետև դեռ պաղած չէր, կ'երկմտէի գետին մէջ նետելու:

«Իրօք՝ վայրկեան մը ետքը՝ անոր սրտին բարախումը զգացի. պարանոցը պատած կապերը կտրեցի, և որովհետև Պասթիայի հիւանդանոցին մէջ հիւանդաց խնամածու էի, այսպիսի պարագայի մէջ բժշկի մը ընելիքն ըրի, այսինքն բոլոր զօրութեամբս անոր թոքերուն մէջ փչեցի, և քառորդ մը շարունակ զարմանալի ջանքեր ընելէ ետև՝ տեսայ որ շունչ կ'առնու և ձայն մը լսեցի:

«Ես իսկ ուրախութեան ձայն մը հանեցի. 'Ուրեմն Աստուած չանիծեց զիս, ըսի ինքնիրենս, քանզի կը ներէ որ 'ի կենդանութիւն կանչեմ մարդկային արարած մը 'ի փոխարէն այն կեանքին որ ուրիշէ մը հանեցի':

— Եւ ինչ ըրիր այն մանուկը, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ. փախչելու պէտք ունեցող մարդու մը համար բաւական նեղութիւն տուող բեռ մ'էր:

— Մանաւանդ որ սպահելու իսկ ամենևին միտք չունէի. սակայն գիտէի որ Բարիզի մէջ վանատուն մը կայ, ուր այս ողորմելի արարածները կ'ընդունին:

«Քաղաքին դռնէն ներս մտնելով, իմացուցի թէ այս փոքր մանուկը Ճանբուն վրայ գտայ, և ըսածս կը հաստատէր արկղիկը. բարակ կտաւները կը յայտնէին որ մանուկը հարուստ ընտանիքէ էր և վրաս գտնուած արիւնն իսկ կրնար մանկան արիւնը ըլլալ, քան թէ ուրիշ մէկու մը:

«Ամենևին մէկը գէմ չդրաւ ինձ. այլ առաջարկեցին որ վանատունը տանիմ, որ Անֆէր փողոցին ծայրը կը գտնուէր. զգուշութեամբ խանձարուրը երկու կտոր ըրի, այնպէս որ անոր վրայ նշանակուած երկու պիրերէն մէկը մանուկը փաթթուած կտորին վրայ մնայ, իսկ միսը քովս պահեցի. մանուկը վանատան շրջափակ դաւթին մէջ դրի, զանգակը հնչեցուցի և բոլոր ուժովս փախայ:

«Այս դէպքէն տասնեհինգ օր ետքը Ռօշիանօ դարձայ և եղբօրս կնոջը Ասունթային ըսի.

«— Մխիթարուէ, քոյր իմ. Իսրայէլ մեռաւ, բայց ես վրէժը լուծեցի —:

«Այն ատեն այս խօսքերուն նշանակութիւնը հարցուց, և ես բոլոր եղածները պատմեցի անոր։

«— Ճիվաննի, ըսաւ Աստնթա, պէտք էիր այն մանուկը մեր տունը բերել, և մենք անոր կորսընցուցած ծնողաց տեղը կը խնամէինք զան. անունը Պէնէտէթթօ կը դնէինք, և Աստուած այս բարեգործութեան համար իրօք պիտի օրհնէր զմեզ— ։

«Այս խօսքերուն պատասխան՝ քովս պահած խանձարուրին կտորը ցոյց տվի, որով աւելի հարստացած ժամանակներս կրնայինք երթալ և պահանջել զան ։

— Եւ ինչ գիրեր կային այդ խանձարուրին վրայ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ ։

— Հ և Ն, որոց վրայ սեպուհի նշան մ'ալ կար ։

— Կը տեսնեմ որ ազգատոհմական նշաններն ալ կը ճանչնաս. ուր սորվեցար զանոնք, Պ. Պէրթուչիօ ։

— Ձեր քովը ամեն բան կը սորվի մարդ, պարոն կոմս ։

— Շարունակէ, հետաքրքրութեամբ երկու բան կ'ուզեմ իմանալ ։

— Որո՞նք են, տէր իմ ։

— Ինչ եղաւ այն փոքր տղան. չըսիր թէ փոքր տղայ մ'էր ։

— Ո՛չ, տէր իմ. անոր վրայ խօսիլս չեմ յիշեր ։

— Ուրեմն սխալած պիտի ըլլամ ։

— Ո՛չ, սխալած չէք, վասն զի իրօք փոքր տղայ մ'էր. բայց Ձեր վսեմութեան պիտնալ ուզած երկու բաներուն երկրորդը ա՛րն է ։

— Երկրորդն այն է թէ ինչ յանցանքի համար գքեզ ամբաստաներ էին երբ դուն խոստովանահայր մը ուզեցիր, և աբբայ Պիւզանին Նիմի բանտին մէջ եկաւ գքեզ դատաւ ։

— Այս պատմութիւնս դուցէ շատ երկարի, տէր իմ ։

— Հոգ չէ. ժամը հազիւ տասն է. դիտես որ չեմ քնանար, և կարծեմ թէ դուն ալ քնանալու մեծ փափաք չունիս ։

Պէրթուչիօ խոնարհութիւն մը ըրաւ և իր պատմութիւնը շարունակեց ։

— Կէս մը գիս շրջապատող տխուր յիշատակները ջրուելու և

կէս մը անբաղդ այրի կնոջ պէտքը հոգալու համար, վերստին մաքսանենգութեան պաշտօնին ձեռք զարկի, որ յեղափոխութեանց հետևութիւնն եղող օրինայց թոյլտուութեամբը աւելի դիւրացեր էր ։

«Մերթ Ավինեօն, մերթ Նիմ, և երբեմն Իւզէս տեղի ունեցած յարատև ապստամբութեանց պատճառաւ գլխաւորաբար Հարաւային կողմի ծովեզերքը աղէկ պահպանուած չէին ։

«Կառավարութենէն մեզ շնորհուած այս տեսակ մը գինադադարման առիթը չփախցընելով՝ բոլոր ծովեզերայց հետ հաղորդակցութիւններ հաստատեցինք ։

«Նիմի փողոցներուն մէջ եղբօրս սպաննուելէն ետքը այն քաղաքը մտնել չուզեցի ։

«Այն պանդոկապետը, որուն հետ գործեր կ'ընէինք, տեսնելով որ այնուհետև մենք իրեն չենք երթար, ինք մեզ եկաւ, և Պէլկարուէն Պոքէր երթալու ճանբուն վրայ Բա՜ փէ՜ Կոք անունով փոքր պանդոկ մը հաստատեց ։

«Այսպէս թէ Էկ-Մօրթի, թէ Մարթիկի և թէ Պուքի մէջ երկուտասնեակի չափ ժամերանոյներ ունէինք, որոց մէջ վաճառք կը պահէինք, և՝ ի հարկի՝ մաքսաւորներու և պահապան զօրայց դէմ ապաստան մը կը գտնէինք ։

«Մաքսանենգութիւնը խիստ շահաւոր արհեստ մի է երբ խելացիութեամբ և ուժով գործ տեսնուի. սակայն ես լեռներու մէջ կը բնակէի. քանզի մաքսաւորներէն և պահապան զինուորներէն վախնալու կրկին պատճառ ունէի, մտածելով որ դատաւորայ առջև ելնելով հարցափորձի տակ պիտի իյնայի. հարցափորձի մէջ միշտ անցեալը կը քննեն, և իմ անցեալիս մէջ՝ մաքսանենգութեամբ փախուցած գլանիկներէն և առանց հրամանի բերուած օղիէն աւելի ծանր պարագաներու պիտի հանդիպէի ։

«Ուստի մեռնիլը հազար անգամ նախամեծար համարելով զարմանալի զգուշութիւններ կը բանեցընէի, որոնք շատ անգամ կ'ապացուցանէին ինձ թէ մեր՝ մարմնոյ տարած խնամքը գրեթէ մեծ արգելք մ'է մեր խորհրդոց յաջողութեանը, որոնք անընդհատ ուրոշում մը, և աներկիւղ ու անմիջական գործադրութիւն մը կը պահանջեն ։

«Իրօք՝ երբ մարդս իւր կեանքը զոհելու յանձնառու եղած է, ուրիշ մարդոց չհաւասարիր, և կամ միւսները այնուհետև իր հաւասարը չեն, և ո՛վ որ այս որոշումը ըրած է՝ նոյն վայրկենին կ՚ըզգայ որ իւր ոյժը կ՚աւելնայ և հոգիովնը կ՚ընդարձակի:

— Փիլիսոփայօրէն կը խօսիս, պարոն Պէրթուչիօ, ընդհատեց կոմսը. ուրեմն կենացդ մէջ ամէն բանի հետաձած ես:

— Կը ներէք, տէր իմ:

— Ըսել կ՚ուզեմ թէ իրիկուան ժամը տառնուկէսին փիլիսոփայութիւնը խիստ ուշ է. առկէ զատ ընելու ուրիշ դիտողութիւն չունիմ, ըստ որում ըսածդ ճիշդ կը գտնեմ:

— Ճանապարհորդութեանդս ասպարէզը երթալով աւելի ընդարձակուեցաւ և աւելի շահաւէտ եղաւ: Ասունթա խնայող կ՚ին մ՚էր, և մեր փոքր հարստութիւնը կը կրկնապատկուէր: Օր մը որ Ճանապարհորդութիւն մը ընելու համար պիտի մեկնէի, «Գնա, ըսաւ ինձ, և՝ դարձիդ՝ զարմանքդ պատճառող բան մը պիտի տեսնես»:

«Պարապ տեղը հարցուփորձ ըրի. չուզեց իւր գաղտնիքը յայտնել, ու ես մեկնեցայ:

«Բացակայութիւնս երեք տարի տեւեց. Լոքքա գալի իւղ առնելու, Լիվորնոյէն Անգղիական բամբակներ բերնաւորելնիք, և առանց դիպուածի այս ապրանքները ցամաք հանելնիք:

«Եղած շահը բաժնուեցանք և ուրախութեամբ տեղերնիս դարձանք:

«Տունս մտնելով Ասունթայի սենեկին մէջ եօթն կամ ութ տասան մանուկ մը տեսայ օրօրոցի մը մէջ, որ բնակարանին կարասեաց հետ բաղդատելով խիստ փառաւոր կ՚երեւէր:

«Ուրախութիւնս բարձրաձայն յայտնեցի. քանի թագաւորի դրծակալը սպասնելէս՝ ի վեր ըլլացած վիշտս այս մանուկը կորսընչցնելս էր:

«Աւելորդ է ըսել թէ ըրած սպանութեանս վրայ ամենևին խղճի տագնապ մը չունեցայ:

«Անբաղդ Ասունթան ամէն բան դուշակեր էր. չմոռնալու համար՝ մանկան վանատունը յանձնուելուն օրը և ժամը արձանագրած

ըլլալով, բացակայութեանս միջոցին խանձարուրին կտորը աւեր, Բարիզ գայեր և անձամբ ներկայացեր է զան պահանջելու:

«Ամենևին դիտողութիւն մը չընելով մանուկը յանձներ ես Ասունթային:

— Ա՛հ, ստոյգ կ՚ըսեմ, պարոն կոմս, այն ողորմելի արարածը որբանին մէջ քնացած տեսնելով, սիրտս փղձկեցաւ և աչքերէս արտասուքներ հոսեցան:

«— Ճշմարիտ, Ասունթա, ըսի, դուն աղնիւ կին մ՚ես, և նա խաղնամոզն Աստուած պիտի օրհնէ զքեզ»:

— Այս ըսածդ կը ցուցընէ որ դուն հաւատք ունիս, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ:

— Ափսոս, տէր իմ, կրկնեց Պէրթուչիօ. Աստուած այս մանուկը իբրև պատիժ ղրկեց ինձ:

«Երբէք չար բնութիւնը մը այնչափ շուտով յայտնուած չէ, սակայն կրնամ ըսել թէ ամէն խնամքով մեծցուցինք զան. քանզի քոյրս իշխանաղունի մը զաւակին պէս կը խնամէր զան. դեղեցիկ դէմքով տղայ մ՚էր բայց կապուտ աչքերով ճիշդ այն Հինական յախճապակիներուն դոյնին նման, որ կաթնագոյն ներկին հետ այնպէս վայելուչ կ՚երեւի. միայն թէ իւր խիստ խարտեաշ մազերը դէմքին զարմանալի երեւոյթ մը կու տար, որ իւր նայուածքին աշխուժութիւնը և ժպիտին չարամտութիւնը կ՚աւելցընէր:

«Դժբաղդաբար առակ մը կայ որ կ՚ըսէ թէ խարտեաշը խիստ բարի կամ խիստ չար կ՚ըլլայ. առակը Պէնէտէթթոյի համար շատ ճիշդ է ըսեր, և իւր ծաղիկ հասակէն իւր չարութիւնը յայտնեց:

«Ատոյգ է որ մօրը սէրը և քաղցրութիւնը անոր առաջին հացքը կատարելով ղեղծումներ ըրաւ: Խեղճ քոյրս չորս կամ հինգ մղոն քալելով քաղաքը կ՚երթար, և անկէ վաղահաս պտուղներ և խիստ ընտիր շաքարեղէններ կը դնէր անոր համար. սակայն տղան Բալմայի նարինջներէն և ձէնովայի շաքարեղէններէն աւելի՝ գրասյիներուն պարտէզներէն պողպած շագանակները և անոնց շտեմարաններուն մէջէն չորցած դեղձերը նախամեծար կը համարէր, թէև մեր պարտիզին շագանակները և դեղձերը իւր կամքին յանձնուած էին:

«Պէնէտէթթօ հինգ կամ վեց տարեկան կար, երբ օր մը մեր Վազիլիօ բարեկամը, որ մեր քաղաքին սովորութեան համեմատ, ոչ իւր քսակը կը բանլիքէր և ոչ գոհարները, քանզի ինչպէս որ ամեն մարդ և դուք իսկ գիտէք, Քորսիայի մէջ գող չկայ. մեր Վազիլիօ բարեկամը դանգատեցաւ մեզ ըսելով թէ՝ Լուի ոսկի մը աներևոյթ եղեր էր իւր քսակին մէջէն. ամեն մարդ այնպէս կարծեր էր թէ աղէկ համրած չէ, սակայն ինքը կը պնդէր որ իւր ըսածին վրայ ապահով է:

«Ա՛յն օրը Պէնէտէթթօ առաւօտէն տունէն մեկներ էր. քոյրս և ես մեծ անհանգստութեան մէջ կը դանուէինք, բայց իրիկունը տեսանք զան որ տունը կը վերադառնար հետը կապիկ մը ընդ քարշ բերելով, զոր ծառի մը տակ շղթայով կապուած գտեր էր՝ կ'ըսէր:

«Արդէն ամէ՛ն մի՛ վեր այս չար տղան կապիկ մը ստանալու մեծ փափաք մը ունէր:

«Ընտանեաց մը, որ Ռօլիանօ գալով հետը այն կենդանիները բերած էր, անտարակոյս թելադրած էր զան այն գաղտապարտելի գործը ընելու:

«— Մեր անտառներուն մէջ կապիկ և մանաւանդ շղթայեալ կապիկ չկայ, ըսի անոր. խոստովանէ՛ ինձ, ուրկից ստացար այս կապիկը — :

«Պէնէտէթթօ իւր ստախօսութեանը վրայ հաստատ կեցաւ, և այնպիսի մանրամասն տեղեկութիւններ ալ աւելցուց, որոնք աւելի իւր հնարագիտութիւնը կը յայտնէին քան թէ ճշմարտախօսութիւնը. ասոր վրայ ես բարկացայ, և ան սկսաւ ծիծաղիլ. սպառնացայ, և երկու քայլ ետ քաշուելով՝

«— Դուն չես կրնար դիս ծեծել, ըսաւ, քանզի հայրս չես և իշխանութիւն չունիս — :

«Ամենևին չկրցանք հասկընալ թէ այս աղէտալի դպտնիքը ո՛վ յայտնեց անոր, զոր այնպէս զգուշութեամբ պահեր էինք անորմէ:

«Ինչ և է՝ այս պատասխանը, որուն մէջ տղան ինչ ըլլալը յայտնի կ'երևէր, զրեթէ զիս վախցուց. իրօք վերցուցած ձեռքս առանց յանցաւորին դպչելու վար իջեցուցի. Պէնէտէթթօ յաղթեց զիս, և այս յաղթութիւնը այն աստիճան համարձակութիւն

ուաւ անոր, որ անկէ ետքը Ասունթայի ստակները (որչափ տղան ղեղծումներու մէջ կ'ինչնար, այնչափ կնոջ սէրը կարծես կ'աւելնար) կը գործածուէին իւր մտային հաճոյքը, որոց չէր կրնար կինը դէմ դնել, և իւր յիմարութեանց, զորոնք արդիլելու զօրութիւն չունէր ամենևին:

«Երբ Ռօլիանօ ըլլայի, ամեն բան աղէկ կ'երթար. բայց մեկնելուս պէս՝ Պէնէտէթթօ տան տէրը կ'ըլլար և ամեն բան դէշի կը դառնար:

«Հաղիւ տասնուվեց տարեկան էր, տասնևութ կամ քսան տարեկան ընկերներ որոշեր էր, որոնք Պասթիայի և Գորթէի ամենէն երևելի սրիկաներն էին, և արդէն անոնց խորամանկութեանցը համար ոստիկանութիւնը մեզ յայտարարութիւններ ըրած էր:

«Ես իսկ վախցայ. որ և է քննութիւն մը աղէտալի հետևութիւններ կրնար ունենալ. ձիշդ նոյն միջոցին երևելի գործի մը համար Քորսիայէն մեկնելու վրայ էի:

«Երկար ժամանակ մտածեցի, և պատահելու դժբաղդութիւնները արդիլելու նախազգայութեամբ որոշեցի որ Պէնէտէթթօն հետս առնիմ:

«Կը յուսայի որ մաքսանենգի խիստ և գործունեայ կեանքը, նաւուն մէջի նեղութիւնները պիտի կրնային փոխել այն բնութիւնը, որ խանգարելու պատրաստ էր, եթէ սակայն արդէն սոսկալի կերպով խանգարած չըլլար:

«Ուստի Պէնէտէթթօն մէկ կողմ կանչեցի և առաջարկեցի անոր որ հետս գայ՝ տասներկու տարեկան տղայ մը համոզելու համար ամեն խոստումներն ընելով:

«Թողուց որ խօսքս վերջացընեմ. անկէ ետև բարձրաձայն ծիծաղելով

«Խենթեցեր ես, հօրեղբայրս, ըսաւ (այսպէս կ'անուանէր զիս երբ ուրախ ըլլար). ես ուզեմ իմ անցուցած կեանքիդ հետ, իմ անհոգ և պատուական ծուլութիւնս քու չարաչար աշխատութեանդ հետ փոխել, դիշերը ցորեկն և ցորեկը դիշեր դարձնել, ամեն ժամանակ պահուիլ, և երբ երևան ելնել՝ հրացանի հարուածներ ընդունիլ, և այս ամենը յանձն առնուլ

միայն քիչ մը ստակ շահելու համար: Ես ուզածիս չափ ստակ ունիմ. երբ խնդրեմ, մայր Ասունթան կու տայ, կը տեսնես ուրեմն որ ապուշ մէկը պիտի ըլլայի՝ եթէ առաջարկութիւնդ ընդունէի:

«Այս համարձակութեան և խելացիութեան վրայ ապաքան մնայի:

«Պէնեդէթթօ քովէս հեռանալով իւր ընկերներուն քովը դարձաւ խաղալու, և հեռուէն գիս իբրև ապուշ մը անոնց կը ցուցընէր:

— Սիրուն զաւակ, մրմնջեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Ո՛հ, եթէ իմն ըլլար, պատասխանեց Պէրթուչիօ, եթէ իմ զաւակս կամ գոնէ եղբօրորդիս ըլլար, անշուշտ ուղիղ Ճանբան կը բերէի զան, քանզի խիղճը ոչ կու տայ: Անկարելի էր ինձ պատժել կամ ծեծել այնպիսի զաւակ մը, որուն հայրը սպաններ էի: Ուստի խրատներ կու տայի քրոջս, որ անոր համար իրարու հետ վիճելու ժամանակնիս՝ միշտ այն փոքրիկ աղէտաբեր տղան կը պաշտպաններ, և երբ խոստովանեցայ ինձ թէ շատ անգամ մեծամեծ դուռմարներ պակսեր էին իւր քովէն, տեղ մը ցուցուցի անոր, ուր մեր փոքրիկ դանձը կրնար պահել: Այսու ամենայնիւ ես որոշումս ըրած էի, Պէնեդէթթօ կատարեալ կարդալ, գրել և համրել գիտէր. վասն զի երբ աշխատել ուզէր, ուրիշներուն մէկ շաբթուան մէջ սորվածը օրուան մը մէջ կը սորվէր. որոշումս ըրած էի, կ'ըսեմ, երկար Ճանապարհորդութիւն ընող նաւու մը մէջ գրագրութեան պիտի դնէի, և առանց անոր իմացընելու՝ առտու մը զանբռնել տալով նաւր պիտի ղրկէի. և այս կերպով ու նաւապետին յանձնարարութիւն ընելով, բոլոր իւր ապագան իրմէ կախեալ էր:

«Այս որոշմանս վրայ Գաղղիա անցայ:

«Այս անգամ մեր գործերը Լիոնի ծոցին մէջ պիտի կատարուէին, սակայն այս գործերը երթալով կը դժուարանային, ըստ որում 1829ին մէջն էինք:

«Խաղաղութիւնը կատարելապէս վերահաստատուեր էր, և հետեւաբար ծովեզերայ հսկողութիւնը աւելի կանոնաւոր և աւելի խիստ եղեր էր:

«Այս հսկողութիւնը նոյն միջոցին բացուած Պօքէրի տօնավաճառին պատճառաւ աւելցեր էր յանկարծ:

«Մեր գործոց սկիզբը անարգել կատարուեցաւ:

«Պօքէրէն մինչև Արլ՝ Ռոնի երկու գետեզրերը խարսխած բազմաթիւ նաւերուն մէջ մեր նաւակն ալ կապեցինք, որ մաքսէ փախուցած ապրանքները պահելու համար կրկին յատակ ունէր:

«Անկէ սկսանք գիշեր ժամանակ մեր նաւուն արգիլեալ վաճառքները դուրս հանել և քաղաքը մտցընել զանոնք մեզի հետ յարաբերութիւն ունեցող մարդոց և քանի մը պանդոկապետներու օգնութեամբը, որոց տունը վաճառքները կը պահէինք:

«Կամ մեր գտած յաջողութենէն անխոհեմութիւն ընելնուս և կամ մատնուելնուս համար, իրիկուն մը կէսօրէն ետև ժամը դէպ 'ի հինգին սեղան նստելու վրայ էինք, երբ մեր նաւակին մանչը զարհուրած վազելով եկաւ իմացուց մեզ թէ մաքսաւորաց խումբ մը տեսեր էր, որոնք դէպ 'ի մեր կողմը կը յառաջանային:

«Անմիջապէս ոտք ելանք, սակայն խիստ ուշ էր:

«Արդէն շրջապատեր էին մեր նաւակը, որ անոնց խուզարկութեան առարկայն եղեր էր:

«Մաքսաւորաց հետ քանի մը գինուորներ ալ տեսայ. ուրիշ անգամ գինուորական որ և է մէկը տեսած ժամանակս սովորաբար ուշնեցած աներկիւղութեանս հակառակ՝ այս անգամ այս գինուորներէն վախցայ, ուստի նաւակին ստորին յարկը իջայ, ծակէ մը գետին մէջ նետուեցայ, և ջուրին տակէն լողալով, ու միայն շունչ առնելու համար մերթ ընդ մերթ ջուրին երեսը գալով, դէպ 'ի նոր բացուած ջրանցք մը յառաջացայ, որ Պօքէրէն Էկ-Մորթ տանող ջրանցքը Ռոնի ջրանցքին հետ կը միացընէր:

«Հոն հասնելուս պէս՝ ազատած էի, ըստ որում առանց տեսնուելու այս կողմէն կրնայի փախչել:

«Ուստի առանց վտանգի այն ջրանցքին քովը հասայ:

«Ըստ դիպաց և առանց առաջէն մտածելու չէր որ ես այս Ճանբան զարկի:

«Ձեր Վսեմութեան արդէն խօսեցայ Նիմի պանդոկապետի մը վրայ, որ Պէլկարտէն Պօքէր երթալու Ճանբուն վրայ փոքր պանդոկ մը հաստատեր էր:

— Այո՛, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, աղէկ կը յիշեմ։ Այն մարդը, եթէ չեմ սխալիր, քու ընկերդ էր։

— Ճիշդ այդպէս է, պատասխանեց Պէրթուչիօ. սակայն եօթն կամ ութ տարի առաջ այն մարդը իր պանդոկը Մարսիլիայի հին դերձակի մը թողուցեր էր, որ իր արուեստին մէջ շատ ճնաս կրած ըլլալով, ուզեր էր իր բաղդը ուրիշ արուեստի մը մէջ փորձել։ Առանց կրկնելու կը հասկըցուի անշուշտ որ առջի պանդոկապետին հետ ունեցած պայմաններս երկրորդին հետ ալ հաստատեցինք. և ահա այն պանդոկին մէջ ապաստան մը գտնել կը յուսայի։

— Եւ այդ մարդուն անունը ինչ էր. հարցուց կոմսը, որ Պէրթուչիոյի պատմութենէն օգուտ մը տեսնել կը ցանկանէր։

— Գասպար Քատրուս, որ լա Գարդօնթ դիւղէն կնոջ մը հետ ամուսնացած էր, և գիւղին անուանուելը կը կանչէր զան. այս ողորմելի կինը ձախճախներէն յառաջ եկող տենդէ մը խիստ կը տանջուէր, ու միշտ հիւանդոտ էր. իսկ Քատրուս քառասուն կամ քառասունհինգ տարեկան ուժեղ կայտառ մարդ մ'էր, որ շատ անգամ զանազան պարագաներու մէջ իր քաջութեան և մտացի արթնութեան ապացոյցները ցուցուցեր էր մեզ։

— Այս հղածները որ տարւոյն մէջ պատահեցան ըսիր, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։

— 1829ին, պարոն կոմս։

— Ո՞ր ամսոյ մէջ։

— Յունիս ամսոյ մէջ։

— Ամսոյն սկիզբը թէ վերջը։

— Ամսոյն 3ին իրիկունը։

— Ինչ կ'ըսես, 3 յունիսի 1829ին . . . ։ Շարունակէ։

— Եւ այն Քատրուսին պանդոկին մէջ ապաստանիլ կը յուսայի. բայց որովհետև ըստ սովորութեան ամեն անգամ փողոցին վրայ նայող դռնէն ներս չէինք մտներ, մտածեցի որ մեր սովորութենէն չշեղիմ, ուստի պարտիզին ցանկին վրայէն անցայ, աղաղուն ձիթենիներուն և վայրի թզենիներուն մէջէն սպրդելով, գաղանի պանդոկին վերնայարկը եկայ, ուր շատ անգամ խիստ հանգիստ գիշերներ անցուցած էի. քանզի կը վախնայի որ պանդոկին մէջ ճանապարհորդ մը չգտնուի։

«Այս վերնայարկը պանդոկին գետնայարկ սրահէն տախտակամածով մը բաժնուած էր, որուն վրայ գիտմամբ ծակեր բացած էինք, որպէս զի հոն գտնուելնիս իմացընելու յարմար ժամանակը կարենանք անկէ գիտել։

«Եթէ Քատրուս միայնակ ըլլար, միտք ունէի իմ հոն ըլլալս իմացընել, մաքսաւորներուն ներկայութենէն ընդմիջնալ ընթրիքը իրեն հետ վերջացընել, և պատրաստուած մօտալուտ մրրկին ժամանակ Ռոնի եղերքը հասնիլ, որպէս զի մակուկին և մէջի եղողներուն ինչ ըլլալը տեսնեմ։

«Երբ վերնայարկը մտայ, տեսայ որ Քատրուս իսկ այն միջոցին Ճանապարհորդի մը հետ ներս կը մտնէր։

«Լուռ կեցայ և սպասեցի հոն, չէ թէ պանդոկապետին գաղտնիքը իմանալու դիտաւորութեամբ, այլ քանզի ուրիշ կերպ չէի կրնար ընել. մանաւանդ որ այս պարագային սէս տասն անգամ պատահած էր։

«Քատրուսի ընկերացող մարդը Գաղղիոյ հարաւային կողմերուն օտարական ըլլալը յայտնի կը ցուցընէր. Պոքէրի վաճառականդէսին գոհարներ ծախելու համար շրջող վաճառականներէն մէկն էր, որոնք վաճառականդէսի մէկ ամսուան տևողութեանը մէջ երբեմն հարիւր կամ հարիւր յիսուն հազար ֆրանքի գործ կ'ընեն, և եւրոպայի ամեն կողմերէն թէ վաճառող և թէ գնող կու գան։

«Քատրուս աշխուժիւ առաջ ներս մտնելով ու տեսնելով որ գետնայարկի սրահը ըստ սովորութեան դատարկ և միայն իր շունէն պահպանուած էր, իւր կինը կանչեց,

«— Ո՞ւր ես, լա Գարդօնթ, ըսաւ, այն բարի քահանան զմեզ չէ խաբեր. ազամանդը ճշմարիտ է եղեր —։

«Ուրախութեան ձայն մը լսուեցաւ, և գրեթէ անմիջապէս ետքը՝ սանդուխը սկարութենէ և հիւանդութենէ ծանրացած քայլին տակ ճռնչեց։

«— Ինչ ըսիր, հարցուց մեւեալէ մը աւելի դեղնած կինը։

«— Թէ ազամանդը ճշմարիտ է, և ահա այս պարոնը, որ Բաւիղի առաջին գոհարավաճառներէն մէկն է, պատրաստ է մեզ յիսուն հազար ֆրանք համրել։ Միայն թէ ազամանդին մեր ըլլա-

լուն ապահով ըլլալու համար, կը խնդրէ որ պատմես թէ ինչ զարմանալի միջոցաւ այն ադամանդը մեր ձեռքը անցաւ, ինչպէս որ ես արդէն պատմեցի անոր: Նստէք, պարոն, եթէ կը հաճիք, և օդը ծանր ըլլալուն, երթամ քիչ մը զովացուցիչ ըմպելիք բերեմ — :

«Ակնավաճառը պանդոկին ներքին կողմը և անոր տէրերուն յայտնի աղքատութիւնը ուշադրութեամբ կը զննէր, որոնք կ'ուզէին այնպիսի ադամանդ մը ծախել, որ իշխանի մը գգրոցէն ելած կ'երևէր:

«— Պատմէ, տիկին, ըսաւ անոր՝ անշուշտ ամուսնոյն բացակայ եղած ատենը յարմար ժամանակ կարծելով, որպէս զի պանդոկապետը իւր կնոջը նշան մը չընէ, և ինքը տեսնէ թէ երկուքին պատմութիւնը իրարու համեմատ են:

«— Այո՛, ըսաւ կինը արագութեամբ, այս երկնային օրհնութիւն մ'էր որ յանկարծակի ժամու մեզ հասաւ: 1814ին կամ 1815ին ամուսինս Էտմոն Տանթէս անունով նաւաստիի մը բարեկամութիւնը ստացեր էր, բայց երկար տարիներ զան չտեսնելով, բոլորովին մոռցեր էր այն բարի տղան, որ ընդհակառակն չէ մոռցեր երկանս հետ ունեցած բարեկամութիւնը, և իր մեռնելու տենը այն քու տեսած ադամանդը անոր թողուցեր է:

«— Բայց նաւաստին ինչպէս այս ադամանդին տէրը եղեր է, հարցուց ակնավաճառը: Թանտ մնայէն առաջ ունէր զայն:

«— Ո՛չ, պարոն, պատասխանեց կինը. բայց կ'երևի թէ բանտին մէջ խիստ փարթամ Անգլիացիի մը հետ ծանօթացեր է, որուն հիւանդութեան ժամանակ Տանթէս իւր եղբօրը պէս անոր մեծ խնամք տանելուն համար՝ Անգլիացին բանտէն ելնելու ժամանակ այս ադամանդը Տանթէսի թողուցեր է. սակայն ողորմելի նաւաստին ալ նոյն բաղդը չունենալով, բանտին մէջ մեռնելու ատենը նոյն գոհարը մեզ թողուցեր է բարի աբբայի մը միջոցաւ, որ այս առտու եկաւ մեզ յանձնեց զայն:

«— Պատմութիւնը նոյնն է, մրմնջեց ակնավաճառը. այսու ամենայնիւ՝ որչափ և անհաւանական երևի ՚ի սկզբան, կրնայ ճշմարիտ ալ ըլլալ. հիմա միայն գինը կը մնայ, որուն վրայ համաձայնչենք:

«— Ինչպէս, համաձայն չե՞նք, ըսաւ Քատրուս. ես կարծէի թէ պահանջած դնոյս հաւանեցար:

«— Ես քառասուն հազար ֆրանք տուի:

«— Քառասուն հազար. այս գնով անշուշտ պիտի չծախենք: Աբբան մեզ ըսաւ թէ յիսուն հազար ֆրանք կ'արժէ և այն՝ առանց մանրիլն:

«— Եւ ի՞նչ էր այդ աբբային անունը, հարցուց անխոնջ կրկտողը:

«— Աբբայ Պլուզոնի, պատասխանեց կինը:

«— Օտարական մ'է ուրեմն:

«— Կարծեմ Մանթուայի շրջականերէն Իտալացի մ'էր:

«— Ցուցուր ադամանդը, կրկնեց ակնագործը, որ երկրորդ անգամ տեսնեմ, երբեմն մէկ անգամ տեսնելով գոհարը աղէկ չճանչցուիր — :

«Քատրուս իւր ծոցէն սև կաշիէ ակնադարան մը հանեց, բացաւ և անոր տուաւ զայն:

«Ադամանդը տեսնելով, որ փոքր կաղինի չափ կար և աչքիս առջևը եղածին պէս կը լիշեմ, լա Գարգօնթի աչքերը անյագ ցանկութեամբ փայլեցան:

— Եւ դուն ինչ կը մտածէիր այն ատեն, ով դուներուն էտին ականջ դնող պարոն, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ. այս առաստպէլին հաւատացիր:

— Այո՛, տէր իմ. վասն զի Քատրուսը բարի մարդ մը կը ճանչնայի, և գողութիւն մը կամ ոճիր մը գործելու անկարող կը կարծէի զան:

— Այս կարծիքդ փորձառութենէդ առելի սրտիդ որպիսութիւնը կը յայտնէ, պարոն Պէրթուչիո: Էտմոն Տանթէսը կը ճանչնայիր դուն:

— Ո՛չ, տէր իմ, մինչև այն օրը անոր անունը լսած չէի, և նիմի բանտերուն մէջ աբբայ Պլուզոնիին միայն անգամ մը անոր անունը լիշելէն ՚ի վեր անոր վրայ խօսելնին լսած չեմ բնաւ:

— Աղէկ. շարունակէ:

— Ակնավաճառը Քատրուսին ձեռքէն մատնին առաւ, և իր ծոցէն պողպատեայ փոքր ունելիք մը և պղնձեայ կշիռ մը հանեց. ետքը մատնիին մէջ ադամանդը բռնող ոսկի ակիշները քանալով, հանեց զայն, և կշիռով ձշդիւ կշռեց:

«— Մինչև քառասունհինգ հազար ֆրանքի պիտի ելնեմ, ըսաւ, բայց այս դումարէն մէկ սու աւելի չեմ կրնար տալ. մանաւանդ որ չունիմ, քանզի Ճիշդ ադամանդին արժողութեանը համապատասխան դումար մը աւի վրաս:

«— Եթէ ատոր մնայ, ըսաւ Քատրուս, հետդ Պոքէր կու գամ և հինգ հազար ֆրանքը կու տաս:

«— Ո՛չ, ըսաւ ակնավաճառը՝ մատնին և ադամանդը Քատրուսի տալով, ո՛չ, ասկէ աւելի արժողութիւն չունի. այս գինն ալ տալուս կը յաւիմ, վասն զի ադամանդին մէջ պակասութիւն մը դտայ, որ առաջ չտեսեր էի. բայց հոգ չէ, իմ խօսքս մէկ է, քառասունհինգ հազար ֆրանք ըսի, խօսքս ետ չեմ առներ:

«— Գոնէ ադամանդը մատնիին մէջ հագցուր վերստին, ըսաւ լա Գարդօնթ խստութեամբ:

«— Իրաւունք ունիս, ըսաւ ակնավաճառը ու ադամանդը խորշին մէջ տեղաւորեցուց:

«— Աղէկ, աղէկ, ըսաւ Քատրուս ակնադարանը իր ծոցը դնելով, ուրիշի կը ծախենք:

«— Այո՛, կրկնեց ակնավաճառը, բայց ուրիշը ինձի պէս դիւրահաւատ չկրնար ըլլալ. ուրիշը ձեր ինձի տուած տեղեկութիւններէն չբաւականանար. ձեղի պէս մարդիկ յիսուն հազար ֆրանքնոց ադամանդի մը տէրը չեն կրնար ըլլալ. ուրիշը կ'երթայ դատաւորաց կ'իմացընէ, պէտք է այն ատեն արբայ Պիւզոնին դանել, և երկու հազար Լուինոց ադամանդ տուող արբանները հաղուագիւտ են. դատաւորները գոհարը կը դրաւեն, ձեղ բանտ կը ղրկեն, և եթէ անմեղ ըլլալնիդ յայտնուի. երեք կամ չորս ամիս բանտի մէջ մնալե ետև՝ ձեզ կ'ազատեն, բայց մատնին դիւանատան մէջ կը կորսուի կամ երեք ֆրանքի արժողութեամբ կեղծ գոհար մը կու տան ձեր ադամանդին տեղը, որ յիսուն հազար ֆրանք կ'արժէ, դուք յիսունհինգ հազար, բայց դուք ալ համոզուած էք անշուշտ որ ծախու առնողը վաճառի մէջ է:

«Քատրուս և կինը նայուածքով լրարու կը հարցընէին:

«— Ո՛չ, ըսաւ Քատրուս, մենք այնչափ հարուստ չենք որ հինգ հազար ֆրանք կորսընցընենք:

«— Ինչպէս որ կ'ուզես, բարեկամ, ըսաւ ակնավաճառը. թէև ես, ինչպէս որ կը տեսնէք, մաքուր ստակ բերեր էի —:

«Եւ իր ծոցերուն մէկէն բուռ մը ոսկի հանելով, պանդոկապետին շլացեալ աչաց փայլեցուց, և միւսէն ալ ծրար մը դրամ-թղթեր հանեց:

«Քատրուսի մտաց մէջ յայտնապէս խիստ մրցում մը կար. իրեն այնպէս կ'երևէր որ իր ձեռաց մէջ շրջշրջած կաշիէ փոքրիկ ակնադարանը իբր արժողութիւն չէր համապատասխաներ այն անբաւ գումարին որ իր աչքը կը դիմէր:

«Իր կնոջը դարձաւ:

«— Ինչ կ'ըսես, հարցուց ցած ձայնով:

«— Տուր, տուր, ըսաւ կինը. եթէ ադամանդը չառած Պօքէր դառնայ՝ կրնայ գմեզ ամբաստանել. և ըսածին պէս՝ ոլ դիտէ մէկ մ'ալ արբայ Պիւզոնին գանելնիս:

«— Շատ աղէկ, ըսաւ Քատրուս, առ ադամանդը քառասունհինգ հազար ֆրանքի. բայց կինս ոսկի շղթայ մը կ'ուզէ, և ես ղայդ մը արծաթ օղերը —:

«Ակնավաճառը իր ծոցէն երկար և տափակ տուփ մը հանեց, որուն մէջ ուզածներնուն շատ օրինակները կային:

«— Տեսէք, ես ինչպէս գործի մարդ եմ. ընտրեցէք —:

«Կինը ոսկի շղթայ մը ընտրեց, որ կրնար հինգ Լուի արժել, և էրիկը ղայդ մը օղերը զատեց գրեթէ սահմանհինգ ֆրանք արժողութեամբ:

«— Կը յուսամ որ դանդատելու տեղ չունիք, ըսաւ ակնավաճառը:

«— Երբան ըսաւ թէ յիսուն հազար ֆրանք կ'արժէ, մրմնաց Քատրուս:

«— Տուր հոս, ինչ սոսկալի մարդ ես եղեր, կրկնեց ակնավաճառը ադամանդը անոր ձեռքէն քաշելով. քառասունհինգ հազար ֆրանք կը համրեմ անոր, որ տարին երկու հազար հինգ հարիւր ֆրանք եկամուտ կը բերէ, այսինքն այնպիսի հարստութիւն մը որ ես կը փափաքէի ունենալ, և տակաւին պոհ չէ:

«— Ո՞ւր է քառասունհինգ հազար ֆրանքը, հարցուց Քատրուս բիրտ ձայնով մը:

— Ես — պատասխանեց Աստվածը։

«Ես ուզում էի իմանալ, թե ինչպես պիտի ես ես ապրեցնում ինձ ստեղծած մարդկանց։

«Ահա հարցս, որի համար ես եկել եմ քեզ մոտ, — ասաց Աստվածը, — ասա ինձ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները։

«Ես ուրախ եմ, որ դու հարցրիր ինձ այդ մասին, — պատասխանեց Աստվածը, — ես ուզում եմ, որ դու իմանաս, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները։

«Ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները, — ասաց Աստվածը, — ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները։

«Ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները, — ասաց Աստվածը, — ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները։

«Ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները, — ասաց Աստվածը, — ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները։

«Ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները, — ասաց Աստվածը, — ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները։

«Ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները, — ասաց Աստվածը, — ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները։

«Ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները, — ասաց Աստվածը, — ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչպես պիտի ապրեցնեն մարդիկ իրենց հոգիները։

«— Հոս մնացիր, ըսաւ Քատրուս, գիշերը հոս կ'անցընես:

«— Այո՛, հոս մնայիր, ըսաւ լա Գարգօնթ դողդոջուն ձայնով մը. աղէկ հոգ կը տանինք քեզ:

«— Ո՛չ, պէտք է որ Պօքէր երթամ պատկիմ. մնաք բարեաւ —:

«Քատրուս մինչև դրան սեմը յառաջացաւ:

«— Ոչ երկինք կը տեսնուի ոչ գետին, ըսաւ ակնավաճառը պատուհէն դուրս ցատկելով: Ա՛յ կողմէն երթալ պէտք է թէ ձախ:

«— Ա՛յ կողմէն, ըսաւ Քատրուս. բայց սխալելու երկիւղ չկայ. ձանբուն երկու կողմը ծառեր տնկուած են:

«— Աղէկ, հասկըցայ, ըսաւ ձայնը դրեթէ հեռաւորութեան մէջ կորսուելով:

«— Գոյէ դուռը, ըսաւ լա Գարգօնթ, որուտումի ժամանակ դուռը բաց չեմ սիրեր:

«— Մանաւանդ երբ տան մէջ ստակ կայ, այնպէս չէ՞ — պատասխանեց Քատրուս՝ երկու անգամ դրան փականքը դարձընելով, ու ներս մտնելով, պահանոցին մօտեցաւ, քսակը և թղթադարանը դուրս հանել, և երկուքին միատեղ լրենց ոսկին և թղթադրամները երրորդ անգամ սկսան համրել:

«Ա՛յն երկու անձանց վրայ տարօրինակ այլայլութիւն մը կը տեսնէի և ճրագին տակը լուսովը անոնց դիմաց վրայ անյագութիւն մը կ'երեւէր:

«Կինը մանաւանդ սոսկալի երեսոյթ մը ունէր, որուն վրայ տիրացած ջերմային դողդոջիւնը կրկնապատկեր էր:

«Իր դիմաց դեղին դոյնը կապարագունի փոխուեր էր, և խոռուեալ աչքերը կը փայփլային:

«— Ինչո՞ւ առաջարկեցիր որ հոս պառկի, հարցուց լա Գարգօնթ մեռած ձայնով մը:

«— Անոր համար որ . . . Պօքէր վերադառնալու նեղութիւն չկրէ, պատասխանեց Քատրուս սարսռելով:

«— Ո՛հ, ըսաւ կինը աննկարագրելի զգացումով մը, ես կարծէի թէ ուրիշ պատճառի համար է:

«— Կնիկ, կնիկ, պոռաց Քատրուս, ինչո՞ւ այդպիսի խորհուրդ-

ներ կ'անցնին մտքէդ, և ինչո՞ւ միտքդ եկած ատենը զանոնք քեզի համար չես պահեր:

«— Հոգ չէ, ըսաւ լա Գարգօնթ վայրկեան մը լուռ կենալէն ետև, դուն մարդ չես:

«— Ի՞նչպէս:

«— Եթէ դուն մարդ ըլլայիր, ասկէ դուրս չէր ելներ:

«— Կնիկ:

«— Կամ թէ Պօքէր չէր հասներ:

«— Կնիկ:

«— Պօքէրի ձանբուն մէջ մտած անկիւն մը կայ, ուրկից դառնալու սահպուած է ակնավաճառը, քանի որ ջրանցքին երկայնքը ուրիշ աւելի կարճ ձանբայ մը կայ:

«— Կնիկ, Աստուծոյ գէմ կը մեղանչես. մտիկ ըրէ —:

«Իրօք կայծակի մը ահռելի ձայնը լսուեցաւ. մի և նոյն ժամանակ կապուտագոյն լոյս մը կարծես սրահը սիւսի բոցավառեր, և որուտումի ձայնը սակաւ առ սակաւ նուազելով այս անիծեալ տունէն ակամայ կը հեռանար:

«— Տէր Յիսուս — ըսաւ լա Գարգօնթ խաչ հանելով:

«Նոյն միջոցին և սովորաբար որուտումին հետևութիւնն եղող տիւրած ահաբեկ լռութեան ժամանակ՝ դուռը զարնուեցաւ:

«Քատրուս և կինը սարսռեցան և սրտադող իրարու երես նայեցան:

«— Ո՞վ է, պոռաց Քատրուս ոտք ելնելով և սեղանին վրայ ցրուած ոսկիներն ու թղթադրամները կոյտ մը ընելով և ձեռքերով ծածկելով:

«— Ես եմ, ըսաւ ձայն մը:

«— Ո՞վ ես դուն:

«— Է՛հ, չճանչցար, Յովհաննէս ակնավաճառն եմ:

«— Դուն ինչ կ'ըսէիր, էրիկ, մութէն լա Գարգօնթ սոսկալի ժպիտով մը, որ ես Աստուծոյ գէմ կը մեղանչէի:

«— Ահա Աստուած վերստին կը վերադարձընէ մեղ զան —:

«Քատրուս տժգոյն և ոգեսպառ իրաթոռին վրայ ընկաւ վերստին:

«Ընդհակառակն լա Գարգօնթ ոտք ելաւ և հաստատ քայլերով դէպ 'ի դուռը երթալով բացաւ զայն:

«— Հրամայէ ներս, սիրելի պարոն Յովհաննէս, ըսաւ անոր։

«— Ո՛երևի թէ, ըսաւ ակնավաճառը՝ վրայէն անձրևի ջուրերը մտակի պէս վազելով, սատանան չուզեր որ այս իրիկուն Պօքէր վերադառնամ։ Այսչափ խենդութիւնը բաւական է, սիրելիդ իմ պարոն Քատրուս. դուն ինձ ընդունելութիւն տուիր, կ'ընդունիմ քու առաջարկութիւնդ ու եկայ որ հոս պառկիմ— ։

«Քատրուս իր ձակատէն վազած քրտինքը սրբելով քանի մը խօսքեր թոթովեց։

«Լա Գարդօնթ դուռը դոցեց և փականքը երկու անգամ դարձուց։

ԳԼՈՒԽ Զ

ԱՐԵԱՆ ԱՆՁՐԵՒ

Ակնավաճառը ներս մտնելով, զննութեան նայուածք մը ձգեց իր բոլորտիքը, սակայն բան մը չէր երևեր որ իր սրտին մէջ կասկած մը երկնէր եթէ չունէր, բան մը չէր երևեր որ զանոնք հաստատէր եթէ ունէր։

«Քատրուս իր երկու ձեռքերը տակաւին թղթադրամներուն և ոսկիներուն վրայ դրած էր։ Լա Գարդօնթ կրցածին չափ քաղցրութեամբ իր հիւրին կը ժպտէր։

«— Ա՛հա, ըսաւ ակնավաճառը, կ'երևի թէ հաշուին ձշդութիւնը տարակոյս ունէիք, և իմ մեկնելէս ետև ձեր դանձը վերսոին կը համրէք։

«— Ո՛չ, ըսաւ Քատրուս. զմեզ այս դանձին տէրն ընող դիպուածը այնչափ կեղակարծ է, որ չենք կրնար հաւատալ, և եթէ նիւթական ապացոյցը աչքերնիս առջև չունենանք, կարծենք թէ տակաւին երազ կը տեսնենք— ։

«Ակնավաճառը ժպտեցաւ։

«— Պանդոկին մէջ հիւր ունիք, հարցուց։

«— Ո՛չ, պատասխանեց Քատրուս, ամենևին մարդ չենք պառկեցըներ մեր պանդոկը. քաղաքին շատ մօտ ըլլալնուս համար մարդ չօթևանիր հոս։

«— Ուրեմն ձեզ մեծ նեղութիւն պիտի պատճառեմ։

«— Դո՛ւք մեզ նեղութիւն պիտի պատճառէք, սիրելի պարոն, ըսաւ մարդասիրութեամբ լա Գարդօնթ, ամենևին, ձշմարիտ կ'ըսեմ։

«— Ուրեմն ո՛ւր պիտի պառկեցընէք զիս։

«— Վերի սենեակը։

«— Բայց ձեր սենեակը չէ՞ այն։

«— Հոգ չէ, անոր քովը ուրիշ սենեակ մ'ալ կայ, որուն մէջ անկողին մը ևս ունինք— ։

«Քատրուս զարմացմամբ իր կնոջը երեսը նայեցաւ։

«Ակնավաճառը փոքրիկ եղանակ մը երգեց՝ իր կռնակը վառարանին դարձուցած, որուն մէջ լա Գարդօնթ քանի մը փայտ նետեր էր հիւրին ղեետները չորցընելու համար։

«Այն միջոցին կինը սեղանին մէկ անկիւնը, ուր սփռոց մը տարածեր էր, ձաշի մը դուզնաքեայ մնացորդները բերաւ, որուն միացուցեր էր երկու կամ երեք թարմ հաւկիթներ։

«Քատրուս թղթադրամները թղթադարանին մէջ և ոսկիները քսակին մէջ ամփոփեր և պահանոցին մէջ դրեր էր։ Սենեկին երկայնքէն լայնքը տխուր և մտախոհ կը պտտէր ու մերթ ընդ մերթ իր աչքը ակնավաճառին վրայ կը վերցընէր, որ կրակարանին առջևը կեցած կը ծխէր, և իւր մէկ կողմը չորցած առենը միւս կողմը կը դարձընէր։

«— Ահա, ըսաւ լա Գարդօնթ՝ սեղանին վրայ շիշ մը պինի դնելով, երբ կ'ուզես՝ ընթրիքդ պատրաստ է։

«— Հապա, դո՛ք, Հարցուց Յովհաննէս։

«— Ես պիտի չընթրեմ, պատասխանեց Քատրուս։

«— Մենք շատ ուշ ճաշեցինք այսօր, ըսելու փութայ լա Գարդօնթ։

«— Ուրեմն առանձին պիտի ընթրեմ, ըսաւ ակնավաճառը։

«— Մինչ քեզի պիտի ծառայենք — պատասխանեց լա Գարդօնթ այնպիսի եռանդով մը, որ իրեն սովորական չէր, և ոչ իսկ իր պիւղայի հիւրերուն կը ցուցընէր։

«Քատրուս մերթ ընդ մերթ փայլակի արագութեամբ իր կնոջ կը նայէր։

«Մրրիկը կը շարունակէր։

«— Մտիկ ըրէ, մտիկ ըրէ, ըսաւ լա Գարդօնթ. ճշմարիտ աղէկ ըրիր որ ետ դարձար։

«— Բայց այս արդէնք չէլլար որ եթէ ընթրելու առեն մրրիկը խաղաղի՝ ես վերստին ճանբայ ելնեմ։

«— Արեւմտեան հիւսիսային հողմն է, ըսաւ Քատրուս գլուխը շարժելով, որ մինչև վաղը կը տեւէ —։

«Եւ հառաչանք մը հանեց։

«— Վա՛յ անոնց, ըսաւ ակնավաճառը սեղանը նստելով, որ դուրս կը գտնուին։

«— Այո՛, կրկնեց լա Գարդօնթ, շատ դէշ դիշեր մը պիտի անցընեն —։

«Ակնավաճառը սկսաւ ընթրել, և լա Գարդօնթ կը շարունակէր հոգատար ասպնջականի մը ամեն փոքրիկ ծառայութիւնները կատարելու։

«Եթէ ակնավաճառը առաջէն ճանչցած ըլլար զան, այսպիսի մեծ փոփոխութիւն մը անշուշտ պիտի զարմացընէր զինքը և իր սրտին մէջ կասկածներ պիտի ծագէին։

«Իսկ Քատրուս խօսք մը չէր խօսեր, այլ իր շրջազգեստը կը շարունակէր և հիւրին երեսը նայելու անդամ կ'ներկմտէր։

«Երբ ընթրիքը լմընցաւ, Քատրուս անձամբ դուռը բացաւ.

«— Կարծեմ թէ մրրիկը կը դադրի — ըսաւ։

«Բայց նոյն միջոցին՝ կարծես թէ անոր սուտը հանելու համար

կայծակի մը սոսկալի ձայնը տունը դղրդեց, անձրեւախառն հողմի յորձանք մը ներս մտնելով ճրագը մարեց։

«Քատրուս դուռը վերստին գոցեց, և կինը շիչամերձ կրակարանէն ճրագ մը վառեց։

«— Անշուշտ խոնջեցած պիտի ըլլաս, ըսաւ լա Գարդօնթ ակնավաճառին. սենեակդ պատրաստ է. անկողնիդ վրայ սպիտակ սաւաններ փռեցի, վեր ելիր, և հանգիստ պառկէ քնացիր —։

«Մրրկին խաղաղիլը սառգելու համար Յովհաննէս քիչ մը ևս կեցաւ, և երբ հաստատ իմացաւ որ որոտումն ու անձրեւը երթալով կ'աւելնային, իր ասպնջականաց բարի իրիկուն մաղթեց և սանդուխէն վեր ելաւ։

«Իմ գլխուս վրայէն կ'անցնէր, և սանդուխին իւրաքանչիւր ոտքերուն վրայ անոր կոխելուն ձայնը լսեցի։

«Լա Գարդօնթ անյապ նայուածքով անոր եանէն նայեցաւ, իսկ Քատրուս ընդհակառակն կռնակը դարձուցեր էր և այն կողմն անգամ չէր նայեր։

«Այս ամեն եղելութիւնները, որոց մանրամասն պատմութիւնը այն ժամանակէն՝ի վեր վերստին միաքս եկած են, աչացս առջև պատահած առեն ամենևին ազդեցութիւն մը չըրին ինձ. քանզի բոլոր եղածները բնական էին, և ապամանդին պատմութենէն՝ի զատ, որ քիչ մը անհաւատալի կ'երևէր ինձ, ամեն բան իր պատճառն ունէր։

«Եւ որովհետև չափազանց յոգնած էի, և կը յուսայի մրրկին դադրելու սկսած միջոցին գիշերանոյց մեկնիլ անկէ, որոշեցի որ քանի մը ժամ քնանամ։

«Կը լսէի որ ակնավաճառն ալ գլխուս վրայի սենեկին մէջ հանդարտ գիշեր մը անցընելու համար իր ամեն պատրաստութիւնները կը տեսնէր։ Շատ չանցաւ անկողնոյն ձայնը առի. ակնավաճառը պառկեր էր։

«Կ'ըզգայի որ աչքերս ակամայ կը գոցուէին, և որովհետև ամենևին կասկած մը չունէի, քնոյ հետ կռուելու ալ ամենևին փորձ չփորձեցի. վերջին նայուածք մը շրջեցի վարի սրահին մէջ։

«Քատրուս երկար սեղանի մը քով նստած էր տախտակէ այն

նստարաններուն մէկուն վրայ, որոնք գիւղի պանդոկներուն մէջ ա-
թոռի տեղ կը բունեն. կռնակը ինձ դարձուցեր էր, այնպէս որ
իւր դէմքը չէի կրնար տեսնել. սակայն եթէ հակառակ դիրք մ'ալ
ունենար, տեսնել անկարելի պիտի ըլլար, ըստ որում գլուխը եր-
կու ձեռացը մէջ ծածկեր էր:

«Լա Գարգօնթի քիչ մը ատեն անոր նայեցաւ, իւր ուսերը բարձ-
րացուց և գնաց անոր դիմացը նստաւ:

«Ան միջոցին կրակարանին ոգեվար բոց մը անվառ մնացած չոր
փայտի մը մնացորդը բռնկելով, աւելի պայծառ լոյս մը հանեց
և ներքին սխուր կողմը լուսաւորեց:

«Լա Գարգօնթ իւր աչքերը երկանր վրայ յարած կեցաւ և ո-
րովհետև Քատրուս նոյն դիրքին մէջ կեցեր մնացեր էր, տեսայ որ
կինը իւր կոր ձեռքը դէպ 'ի անոր երկնցուց և անոր ձակատին
դպաւ: Քատրուս սարսռեցաւ:

«Ինձ այնպէս երևցաւ որ կինը իւր շուրթերը կը շարժէր. սա-
կայն կամ խիստ կամաց խօսելուն և կամ զգայարաններս քունէն
Թմրած ըլլալուն իւր ձայնը չլսեցի:

«Ան ետև իսկ դողցես մէկի մէջէ կը տեսնէի զան և քունին
առաջնորդն եղող այն անստուգութեամբ, որու մէջ կարծենք թէ
երազել կ'սկսինք:

«Վերջապէս աչքերս գոցուեցան, և ես իմ զգայութիւնս կոր-
սընցուցի:

«Խիստ խորունկ քունի մէջ կը գտնուէի, երբ ատձանակի հա-
րուածէ մը, ու անկէ ետքը սոսկալի աղաղակէ մը արթնցայ:

«Սենեկին առաստաղին վրայ երերեալ քայլերու ձայներ եկան,
և անշարժ մարմին մը ձիշդ գլխիս վրայ սանդուխին մէջ ընկաւ:

«Տակաւին ես ինքզինքս պատած չէի, երբ ողբալու և կուռոյ ժա-
մանակ եղածին պէս խեղդուած ձայներ կը լսէի:

«Վերջին ձայն մը, որ միւս ձայներէն աւելի երկարելով հե-
ծութեան փոխուեցաւ, գիս քնոյ Թմբրութենէն բղորովին սթա-
փեցուց:

«Մէկ թևիս վրայ եղայ, աչքս բացի, բայց մթութեան մէջ բան
մը չտեսայ, ու ձեռքս ձակատիս տարի, որուն վրայ ինձ այնպէս

կ'երևէր թէ սանդուխին տախտակներուն ձեղքուածներէն գաղջ և
յորդ անձրև մը կը վազէր:

«Ան ահռելի աղմուկին վրայ խորունկ լուութիւն մը տիրեց:

«Ան ատեն գլխուս վրայ՝ քալող մարդու ձայներ լսեցի, որ
սանդուխէն ստորին սրահը իջաւ, վառարանին մօտեցաւ, և ձրագ
մը վառեց:

«Ան մարդը Քատրուն էր, որուն դէմքը դեղներ և շապիկը
արիւնով թաթաւեր էր:

«Ձրագը առնելով, վերստին արտօրնօք սանդուխէն վեր ելաւ,
և անոր անհանգիստ և աճապարող քայլերը լսեցի:

«Վայրկեան մը ետքը՝ դարձեալ վար իջաւ:

«Ակնադարանը ձեռքը բռնած էր. բացաւ զայն, ադամանդը ա-
նոր մէջը ըլլալը ստուգեց, իւր որ ծոյին մէջ դնելու համար վայր-
կեան մը փորձեր ըրաւ. ետքը անտարակոյս մտածելով որ գրպանը
բաւական ապահով պահարան մը չկրնար ըլլալ, իւր կարմիր թաշ-
կինակին մէջ ոլորեց և իւր պարանոցին բոլորտիքը փաթթեց զայն:

«Ետքը դէպ 'ի պահանոցը վազեց, թղթադրամները և ոսկիները
հանեց, առաջինները սրնգեստին ժամածոյին մէջ և վերջինները
բաճկոնին գրպանին մէջ դրաւ, երկու կամ երեք շապիկ առաւ և
դէպ 'ի դուռը յատկելով մթութեան մէջ անհետացաւ եղաւ:

«Ան ատեն ամեն բան որոշ և յայտնի եղաւ ինձ համար. ինք-
զինքս մեղադրեցի որպէս թէ բուն յանցաւորը ես եղած ըլլայի:
Յանկարծ հեծութեան պէս ձայն մը լսեցի. ողորմելի ակնավաճա-
ռը կրնար դեռ կենդանի ըլլալ. գուցէ անոր օգնութեան հասնելով,
կարող ըլլայի ոչ թէ իմ ըրած այլ ընել թողուցած չարութեանս
մէկ մասին հատուցումը ընել:

«Կռնակս կռթընցուցի այն դէշ յօդուած տախտակներէն մէկուն
դէմ, որոնք իմ պառկած սենեակս ստորին սրահէն կը բաժնէին:

«Անմիջապէս տախտակները քակուեցան, ու ես տան մէջ մտայ:

«Վազեցի ձրագը առի և դէպ 'ի սանդուխը գացի. մարմին
մը պատեր էր անոր մէջ տեղը. այս մարմինը լա Գարգօնթի դիակն
էր:

«Ատձանակի հարուածը անոր ուղղուեր ու գնտակը պարանոցին

մէկ կողմէն միւսը անցեր էր, կինը այս կրկին վէրքէն զատ, ուրկից արիւնը վտակի պէս կը հոսէր, իր բերանէն ալ արիւն կը փսխէր։

«Լա Գարգօնթի բոլորովին անշնչացեր էր։

«Ոտքս վերցուցի և անոր մարմնոյն վրայէն անցայ։

«Սենեակը առկախի խառնակութեան երեսյթ մը կ'ընծայէր։

«Երկու կամ երեք կարասիք գետինը կործանած էին, անկողնոյ սաւանները, որոց փաթթուեր էր Շշուառ ակնավաճառը, սենեկին մէջ տեղը տարածուեր էին, իսկ ինքը գետինը փռուած էր, գլուխը պատին կոշընցուցած ու արեան ճապաղեայ մէջ լողալով, որ կուրծքին վրայ ընդունած երեք մեծ վէրքերէն դուրս կը հոսէր։

«Ձորրորդ վէրքին մէջ խոհանոցի երկայն դանակ մը ճնշացեր էր, որուն միայն դաստականը կ'երեւէր։

«Ոտքս գետինը եղած երկրորդ ատրճանակին վրայ կոխեց, որուն վառօդը հաւանականապար թրջուած ըլլալուն դնդակը չարձակուեր էր։

«Ակնավաճառին մօտեցայ, իրօք դեռ մեռած չէր, ոտքերուս ձայնէն իր վայրապ աչքերը բացաւ, վայրկեան մը վրաս տնկեց զանոնք, իր շուրթերը շարժեց խօսք մը խօսելու պէս և մեռաւ։

«Ան քառնապուշ տեսարանը գիս գրեթէ չիմարեցուց. քանի որ մէկու օգնութեան չէի կրնար հասնիլ, միայն պէտք մը կ'ըզգայի, այն է փախչելու։

«Ձեռքերս մազերուս մէջ խօթելով և երկիւղալի ձայներ հանելով սանդուխէն վար իջայ։

«Սարին սրահին մէջ հինգ կամ վեց մաքսաւորներ և երկու կամ երեք գինուորներ կային, որոնք գիս բռնեցին, բայց ես այնչափ ինքզինքէս դուրս էի որ գիմադրելու անգամ փորձ չփորձեցի։

«Ուզեցի խօսիլ, բայց չկրցայ. միայն շփոթ ձայներ հանեցի։

«Մաքսաւորներն ու գինուորները մատով գիս իրարու կը ցուցընէին. վրաս գլուխս արիւնով շաղախած էր, ու խռնարհեցայի։

«Սանդուխին տախտակներուն ձեղքուածներէն վրաս հոսած այն գաղջ անձրեւը՝ որ գիտցի՝ լա Գարգօնթի արիւնն էր։

«Մատովս իմ պահուած տեղս ցուցուցի անոնց։

«— Ինչ ըսել կ'ուզէ, հարցուց գինուոր մը։

«Մաքսաւոր մը դնդակ ցուցուցած տեղս նայեցաւ։

«— Ըսել կ'ուզէ թէ այն կողմէն ներս մտեր է — պատասխանեց, ու անունս այն ծակը ցուցուց, ուրկից իրօք դուրս ելեր էի։

«Ան ատեն հասկցայ թէ գիս մարդասպանը կը կարծէին։

«Զայնս և ոյժս ամփոփեցի, գիս բռնող երկու մարդոց ձեռքէն ինքզինքս ազատեցի պոռալով.

«— Ես չեմ, ես չեմ —։

«Երկու գինուորները իրենց հրացանները ինծի ուղղեցին։

«— Եթէ շարժում մը ընես, ըսին, մեռած ես։

«— Բայց երբ կ'ըսեմ ձեզ, պոռացի, որ ես չեմ։

«— Պատմութիւնդ Նիմի դատաւորներուն ըրէ, պատասխանեցին։ Հիմա մեր հետը եկու, և եթէ խրատ մ'ունինք քեզ տալու, այն է որ մեզ դէմ չկենաս —։

«Ես այնպիսի գիտաւորութիւն մը չունէի. քանզի ապշութենէս և երկիւղէս ոչ մէ կատարեր էի։

«Ձեռացս երկաթներ դրին, գիս ձիու մը պոչին կապեցին, ու Նիմ տարին։

«Նաւակէ փախած ատենս՝ մաքսաւոր մը ետևէս եկեր ու պահակին շրջակաները աներևոյթ ըլլալս տեսնելով տարակուսեր էր որ այն գիշերը այն տանը մէջ պիտի անցընեմ։ Ուստի դացեր իր ընկերացը իմացուցեր էր, որոնք Ճիշդ այն միջոցին հասեր էին, որ ատրճանակին հարուածը լսեն և գիս յանցաւորութեան այնպիսի ապացոյցներու մէջ բռնեն. իմացայ անմիջապէս անմեղութիւնս անոնց Ճանչցընելու դժուարութիւնը։

«Ուստի ակնկալութիւնս միայն մէկ բանի վրայ դրի. քննիչ դատաւորին ներկայացած ատենս առաջին խնդիրս եղաւ աղաչել զանոր նոյն օրը Բօն-տիւ-Կարի պանդոկը եկող Պլազոնի անուն աբբան ամէն կողմ փնտռել տայ։

«Եթէ քառասուս պատմութիւն մը հնարեր էր, և եթէ այն անունով աբբայ մը չկար, յայտնի էր որ ես կորստած էի, միայն եթէ քառասուս ալ ձերբակալ չըլլար ու ամէն բան չխոստովանէր։

«Երկու տիս անցան, ու այսչափ միջոցին, պէտք է գովութեամբ

ըսել որ դատաւորս ամեն խուզարկութիւններն ըրաւ փնտռած անձս գտնելու համար։

«Արդէն յոյս կորընչուցեր էի։

«Քատրուս ձեռք չանցեր էր։

«Եւ ես դատաւորայ առաջին նիստին պիտի դատուէի, երբ սեպտեմբերի 8ին, այսինքն բռնուելէս երեք ամիս և հինգ օր ետքը, աբբայ Պիւզոնին, որմէ յոյս կտրած էի, բանտիս մէջ ներկայացաւ, ըսելով թէ Մարսիլիա իմացեր էր որ բանտարկեալ մը կ'ուզէր իրեն հետ խօսիլ և իմ խնդրանօքս գալու փութացեր էր։

«Կը հասկընաք թէ ինչ եռանդեամբ ընդունեցի զան, ու բոլոր տեսածներս պատմեցի. որոն անհանգստութեամբ ադամանդին պատմութիւնն ալ ըրի, ակնկալութեանս հակառակ՝ կէտ առ կէտ ճշմարիտ էր այն, զարձեալ ակնկալութեանս հակառակ՝ ամեն ըսածներուս հաւատ ընծայեց։

«Ան ատեն՝ իր քաղցր մարդասիրութենէն յափշտակեալ, իմ երկրիս սովորութեանց լաւ ծանօթութիւն ունենալը տեսնելով, և մտածելով որ գործած միակ մեղայս ներումը անոր ողբմասէր շուրթերէն կրնար իջնել, խոստովանութեան կնքոյ տակ պատմեցի նաև Օթէօյլի պիպուածը իր ամեն պարագաներովը։

«Զգուշութեամբ պատմելով ինչ արդիւնք որ պիտի ունենայի, սրտի յափշտակութեամբ պատմելովս մի և նոյն հետեւութիւնն ունեցայ. առաջին սպանութեանս խոստովանութիւնը, զոր անոր յայտնելու ստիպուած չէի, ապահովցուց զան որ երկրորդը գործած չէի, և ինձմէ բաժնուելու ատենը հրամայեց ինձ որ յուսամ, ու անմեղութիւնս դատաւորաց ճանչցնելու համար ամեն կրցածը ընելու խոստացաւ։

«Իրօք անոր իմ գործիս ղբաղիլը փորձով աւելցայ, քանզի բանտիս խստութիւնը աստիճանաբար կը մեղմանար և իմ դատս միշտ կը ձգձգէին։

«Ան միջոցին նախանձամտութիւնը այնպէս տնօրինեց որ քատրուս օտար երկրի մէջ բռնուի ու Գաղղիա բերուի։

«Քատրուս ամեն բան խոստովանեցաւ՝ ոճրագործութեան խորհուրդը և թելադրութիւնը իր կնոջը վրայ նետելով։

«Ուստի մշանջենաւոր թիապարտութեան դատապարտուեցաւ, ու ես ազատեցայ։

— Եւ այն ատեն, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, աբբայ Պիւզոնին մէկ նամակովը ինձ ներկայացար։

— Այ՛ն, սէր իմ, աբբայ Պիւզոնին յայտնապէս իմ բարօրութեանս կը փափաքէր։ — Մաքսանենգութեան արհեստ գլեզ պիտի կորընչցընէ, ըսաւ ինձ. եթէ բանտէդ ելնես, թող այդ արհեստը։

«— Բայց, հայր իմ, հարցուցի անոր, ինչպէս կրնամ ապրիլ ու ողբմելի քրոջս ասրուատը հոգալ։

«— Խոստովանորդութիւնս մէկը, պատասխանեց, զիս խիստ կը յարգէ ու իրեն հաւատարիմ մարդ մը գտնելու հոգը ինձ թողուցած է։ Կ'ուզես որ գլեզ անոր գրկեմ։

«— Ո՛հ, հայր իմ, ըսի, որչափ բարի էք։

«— Բայց երդում պիտի ընես որ երբէք զիս պիտի չզղջացընես —։

«Ձեռքս երկնցուցի որ երդում ընեմ։

«— Անօգուտ է, ըսաւ, ես փորսիացիները կը ճանչնամ և կը սիրեմ, ահա քեզի չանձնարարական նամակ մը —։

«Եւ այն քանի մը տողը գրեց, զոր ձեզ յանձնեցի, և որուն վրայ Ձեր Վսեմութիւնը զիս իր ծառայութեանը առնելու բարութիւնն ունեցաւ։ Հիմա, պարծելով կը հարցընեմ Ձեր Վսեմութեան, երբէք ինձմէ գանգատելու տեղ ունեցա՞ք։

— Ոչ, պատասխանեց կոմսը, և ուրախութեամբ կը խոստովանիմ որ դուն բարի ծառայ մ'ես, պէրթուչիօ, թէև վստահութիւն չունիս։

— Ներս, պարոն կոմս։

— Այ՛, դուն. ինչպէս կ'ըլլայ որ դուն քոյր մը և հոգեզաւակ մը ունենաս, և ինձ բան մը չըսես ոչ մէկուն և ոչ միւսին վրայ։

— Ափսո՛ս, սէր իմ, պատճառը այն է որ կենացս ամենէ տխուր մասը դեռ չպատմեցի ձեզ։ Քորսիա դայի, որպէս զի իմ ողբմելի քոյրս տեսնեմ և մխիթարեմ. սակայն երբ Ռոլիանօ հասայ, տունը սգոյ մէջ գտայ. ահռելի տեսարան մը տեղի ունեցեր էր հոն, որուն յիշատակը դեռ դրացիները կը պահեն։ Խեղճ քոյրս

Ինքնաթիռը վերելք առավ ու ուղղվեց դեպի հյուսիս-արևելք։ Ներքևում ձգվում էին անտառներ, ձորեր, գյուղեր, ճանապարհներ։ Ինքնաթիռի թևերի տակ ամպերը ցրվում էին, ինչպես ծխի փաթիլները։ Ամպերի միջից երբեմն-երբեմն երևում էր գետնի մի մասը։ Ամպերի միջից ինքնաթիռը դուրս եկավ պարզ երկնքի տակ։ Ներքևում ձգվում էր անծայրածիր տափաստանը։ Ինքնաթիռի շարժիչի աղմուկը միաձուլվում էր քամու սուլոցին։ Ինքնաթիռը թռչում էր ցածր։ Ներքևում երևում էին ոչխարների հոտեր, ձիեր, ձիավորներ, ինչպես նաև ճանապարհներ, որոնք ձգվում էին հեռվում։ Ինքնաթիռը թռչում էր ուղիղ հյուսիս-արևելք։ Ներքևում տափաստանը ձգվում էր անվերջանալի։ Ինքնաթիռը թռչում էր ցածր։ Ներքևում երևում էին ոչխարների հոտեր, ձիեր, ձիավորներ, ինչպես նաև ճանապարհներ, որոնք ձգվում էին հեռվում։

«Ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչ է պատահել Ալեքսանդրին։ Ինչո՞ւ նա չի վերադառնում։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի գրում։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի հեռագրում։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի զանգահարում։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր լուսանկարները։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր նամակները։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ծանուցագրերը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր հրավիրատոմսերը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ողջույնները։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր համբույրները։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր սերը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր կարոտը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ցանկությունները։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր երազանքները։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր հույսերը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր հավատը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր սիրտը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր հոգին։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ամբողջ էությունը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ամբողջ կյանքը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ամբողջ աշխարհը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ամբողջ տիեզերքը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ամբողջ անսահմանությունը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ամբողջ հավերժությունը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ամբողջ անվերջությունը։ Ինչո՞ւ նա ինձ չի ուղարկում իր ամբողջ անսահման

— Մի՛ յուսար, Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը. չարերը այդպէս չեն մեռնիր, վասն զի կարծես թէ Աստուած զանոնք իր պաշտպանութեան տակը կ'առնու իր վրէժխնդրութեանց գործիք ընելու համար:

— Թող այնպէս ըլլայ, Աստուծմէ միայն այն կը խնդրեմ որ ամենևին անոր երեսը չտեսնեմ: Հիմա որ ամեն բան դիտէք, պարոն կոմս, շարունակեց գործակատարը գլուխը խոնարհեցնելով, այս աշխարհիս մէջ իմ դատաւորս էք, ինչպէս որ վերը Աստուած պիտի ըլլայ. ամենևին սխեմարական խօսք մը չէք ըսեր ինձ:

— Այո՛, իրաւունք ունիս, և կրնամ ըսել քեզ ինչ որ աբբայ Պիւզոնին պիտի ըսէր. այն Վիլլեֆօրը որ դուն սպաննեցիր, պատժոյ արժանի էր քեզի ըրածին և գուցէ ուրիշ գործի համար: Պէնէտէթթօն՝ եթէ կենդանի է, ինչպէս ըսի՝ երկնային վրէժխնդրութեան մը պիտի ծառայէ և ետքը ինքն ևս պիտի պատժուի: Իսկ դուն իրօք միայն յանցանք մը ունիս. հարցուր թէ ո՞րն է այդ յանցանքը. այն մանուկը մահուանէ ազատելով, ինչո՞ւ իր մօրը չյանձնեցիր. ահա քու յանցանքդ, Պէրթուչիօ:

— Այո՛, պարոն, այդ իմ յանցանքս և ձշմարիտ յանցանքս է, և այս բանիս մէջ վատ պանուեցայ: Ըսիք թէ մանկան կեանքը ազատելուս պէս՝ միայն պարտք մը կը մնար կատարել, այն է՝ անոր մօրը ղրկել զան. սակայն այս բանիս համար պէտք էի խուզարկութիւններ ընել, ուշադրութիւնն իմ վրաս հրաւիրել և գուցէ ինքզինքս մատնել: Ես մեռնիլ չուզեցի, և կեանքս կը սիրէի, ինչու որ քոյր մը ունէի և անձնասէր էի. անձնասիրութիւնը ընդարձակ ձիրք մ'է մեզ Քորսիացւոց՝ վրէժխնդրութեան մէջ անվնաս և յաղթող ելնելու համար. և՝ ի վերջոյ նոյն իսկ կեանքը սիրելուս համար գուցէ չուզեցի մեռնիլ: Ո՛հ, ես ողբմելի եղբօրս պէս աներկիւղ չեմ—:

Պէրթուչիօ իր դէմքը երկու ձեռացը մէջ ծածկեց, և Մոնթէ-Քրիսթօ երկար և անվերջ նայուածք մը յարեց անոր վրայ:

Վայրկեան մը լռութենէ ետև, որ պիշերուան ժամուն յառաջացած ըլլալուն և իրենց կեցած տեղին նկատմամբ աւելի վտեմ կ'երևէր:

— Այս խօսակցութիւնը ըստ պատշաճի վերջացընելու համար,

որ այս դիպուածոյ վրայ վերջինը պիտի ըլլայ, պարոն Պէրթուչիօ, ըսաւ կոմսը անսովոր տխրութեամբ մը, աղէկ միտքդ պահէ ըսելս խօսքերս, որոնք աբբայ Պիւզոնիին բերանէն շատ անգամ լսած եմ. ամեն չարեաց երկու դարման կայ, ժամանակ և լռութիւն: Հիմա թող գիս, պարոն Պէրթուչիօ, որ վայրկեան մը այս պարտիզին մէջ պտըտիմ: Գուն որ այն ահռելի տեսարանին դերը կատարողն ես, քեզի սաստիկ յուզմունք պատճառող բանը կրնայ ինձ դրեթէ քաղցր զգացում մը պատճառել և այս ստոյգ ածքին կրկին արժողութիւն տալ: Ծառերը, պարոն Պէրթուչիօ, իրենց ստուերին համար հաճելի են, և ստուերը ցնորքներ և երևակայութիւններ պարունակելուն համար սիրելի է: Պարտէզ մը գնեցի կարծելով թէ պատերով շրջափակեալ տեղ մը կը գտնեմ և ոչ ուրիշ բան, և ահա յանկարծ այս շրջափակը այնպիսի պարտիզի մը կը դառնայ, որ ուրուականներով լեցուն է, որոնք դաշնագրին մէջ նշանակուած չէին: Ես ուրուականները կը սիրեմ, և ամենևին լսած չեմ որ մեռեալները վեց հազար տարուան մէջ կարենան այնչափ չարիք ընել որչափ կենդանիները մէկ օրուան մէջ կարող են ընել: Ներս մտիր, պարոն Պէրթուչիօ, և գնա հանդարտութեամբ քնացիր: Եթէ խոստովանահայրդ պերապոյն վայրկենին աբբայ Պիւզոնիին չափ ներողամիտ չըլլայ, գիս կանչէ եթէ տակաւին այս աշխարհիս մէջ ըլլամ, ու ես այնպիսի խօսքեր պիտի գտնեմ, որոնք պիտի սփոփեն քու հոգիդ այն վայրկենին, որ յանդիմանութիւն կոչուած այն դժնդակ ձանապարհորդութիւնը ընելու համար ձանբայ ելնելու կը պարտաւորի—:

Պէրթուչիօ ակնածութեան խոնարհութիւն մը ըրաւ կոմսին առջևը և հառաչանք մը հանելով հեռացաւ:

Մոնթէ-Քրիսթօ առանձին մնաց, և չորս քայլ յառաջ անցնելով,

— Հոս այս սօսիին քովը, մրմնջեց, այն փոսը կը գտնուի, ուր մանուկը գրուեցաւ. ահա այն դուռը, ուրկից պարտէզը կը մտնուէր, և այս գաղտնի սանդուխէն պառկելու սենեակը կ'երթուէր: Ձեմ կարծեր որ այս ամենը յիշողութեանս մէջ նշանակելու պէտք ունենամ, վասն զի ահա աչացս առջև, բոլորտիքս և ոտիցս տակը անոնց քանդակեալ և կենդանի ծրագիրը կը տեսնեմ:

Եւ կոմսը վերջին անգամ մը ևս պարտիզին մէջ դառնալով, իր կառքը մտնելու գնաց. Պէրթուչիօ որ զան մտախոհ կը տեսնէր, առանց բան մը ըսելու կառավարին քովի նստարանին վրայ ելաւ։

Կառքը Բարիզի ճանբան ուղղեցաւ։

Կոմսը Շանզ-Էլիզէի տունը հասնելով նոյն իրիկունը իր բնակութիւնը աչքէ անցուց շատ տարիներէ՛ի վեր անոր հետ ընտանեցած մարդու մը պէս. թէև առջևէն կը քալէր, սակայն դուռ մը ուրիշ դուռի տեղ չբացաւ, և սանդուխ մը կամ դահլիճ մը չմտաւ, որ ուղղակի իր յատացած տեղը չտանէր։

Ա՛յս գիշերային այցելութեան մէջ Ալի բնակերացած էր անոր։

Կոմսը Պէրթուչիոյին քանի մը հրամաններ բրաւ բնակարանին դեղեցկութեան և նոր կարգադրութեան մասին, և իր ժամացոյցը նայելով, ուշադիր Նուպիացիին ըսաւ.

— Ժամը տասնումէկուկէս է, Հայաէ պիտի չուշանայ գալու. Գաղղիացի կիներուն իմաց տուեցա՛ւ։

Ալի իր ձեռքը երկնցուց պէպ՛ի գեղանի Ցոյն կնոջ համար տահմանուած բնակարանը, որ այնչափ մեկուսացեալ էր, որ սրահակով մը անոր դուռը ծածկելով, կրնար մարդ բոլոր տունը պտըտիլ առանց տարակուսելու որ այն սրահակին եւին սրահ մը և երկու սենեակներ կը գտնուէին բնակութեան համար։ Ալի իւր ձեռքը պէպ՛ի այն բնակարանը երկնցուց, ըսինք, իւր ձախ ձեռքի մատներովը երեք թիւը ցուցուց, և նոյն ձեռքին հարթ ձև մը տալով, գլուխը վրան կռթնցուց և քնանալու պէս ըրաւ։

— Ըսել կ՛ուզես, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ այն լեզուին սովորած ըլլալով, թէ երեք կիները քնանալու սենեկին մէջ կ՛նպաստեն, այնպէս չէ՞։

— Այո՛, ըսաւ Ալի գլուխը վերէն վար շարժելով։

— Ցիկինը այս իրիկուն խոնջեցած պիտի ըլլայ, շարունակեց Մօնթէ-Քրիսթօ, և անտարակոյս քնանալ պիտի ուզէ. ամենևին զան չխօսեցընեն. Գաղղիացի սենեկապանուհիները թող իրենց նոր տիրուհին բարևեն և առջևէն հեռանան. գիշեր կեցիր որ Ցոյն սենեկապանուհին Գաղղիացի սենեկապանուհեայ հետ հաղորդակցութիւն չունենայ։

Ալի խոնարհութիւն մը բրաւ։

Շատ չանցաւ դռնապանին ձայնը լսուեցաւ. վանդակապատը բացուեցաւ, կառք մը ծառուղիներուն մէջ մտաւ և դրան սանդուխին առջևը կեցաւ։

Կոմսը վար իջաւ. դռնակը արդէն բացուեր էր. իր ձեռքը երկնցուց ծաղկահաս կնոջ մը, որ ոսկեկուռ կանաչ մետաքսեայ կրկնոցով գլուխը ծածկեր էր։

Ծաղկահաս կինը իրեն երկնցած ձեռքը բռնեց, ակնածութեամբ խառնուած սիրով մը համբուրեց զան, և իրարու հետ քանի մը խօսքեր փոխեցին՝ կինը սիրալիր բառերով, իսկ կոմսը քաղցր ծանրութեամբ մը և այն քաղցրահնչիւն լեզուով, զոր ծերունին Հոմերոս աստուածոյ բերանը տուած է։

Ա՛յն ատեն Ալիին առաջնորդութեամբը, որ վարգապոյն մոմով աշտանակ մը բռնած էր, երիտասարդ կինը իր բնակարանը գնաց, որ ուրիշ մէկը չէր, բայց եթէ այն գեղանի Ցոյն կինը և Խաւլիոյ մէջ Մօնթէ-Քրիսթոյի սովորական ընկերը. կոմսն ալ իրեն համար պահուած խուցը քաշուեցաւ։

Կէս գիշերը կէս ժամ անցած՝ տան մէջ բոլոր ճրագները մարած էին, և ամեն մարդ քնացած էր։

ԳԼՈՒԽ Է

ԱՆՍԱՀՄԱՆ ՎԱՓԵԼ

Հետեւեալ օրը կէսօրէն երկու ժամ առաջ՝ Անդղլիական ընտիր ձիերով լծուած կառք մը կեցաւ Մօնթէ-Քրիսթոյի դրան առջեւը. կապոյտ մետաքսեայ կռնակներով զարդարուած թիկնոցով, ոսկի մեծ շղթայ մը կրող սպիտակ բաճկոնով, կաղինի գոյն սունագղեստով, և այնպիսի սեւ ու յօնքերուն վրայ իջած մազերով, որոնք բնական կարծելու կրնար երկմտիլ մարդ, այնչափ անոնց տակը ծածկուիլը անկարելի եղած ինձիուներուն հետ անհամաձայն էին, վերջապէս յիսուն կամ յիսունհինգ տարեկան մարդ մը, որ քառասուն տարեկան երեւիլ կը ջանար, գլուխը կառքին պատուհանէն դուրս հանեց, որուն արտաքին երեսին վրայ սեպուհի պսակ մը նկարուած էր, և իր սպասաւորը դրկեց որ հարցնէ թէ Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը իր տունը կը գտնուի:

Նոյն միջոցին այս մարդը այնպիսի մանրակրկիտ ուշադրութեամբ, որ դրեթէ անպատեհ կ'երեւէր, տան արտաքին կողմը, պարտիզին երեւցած մասը, և դայդէ եկող ծառաներուն միազգեստը կը դիտէր:

Այս մարդուն աչքը վառվռուն էր, բայց աւելի խորամանկ քան թէ կորովամիտ կ'երեւէր. շրթները այնչափ նուրբ էին, որ փոխանակ դուրս ելած ըլլալու, բերանին մէջ մտած էին. վերջապէս այտերուն լայնութիւնը և ցցուած ըլլալը, որ խորամանկութեան անվրիպելի նշանն էր, Ճակատին խորութիւնը և ծոծրակին ստուարութիւնը, որ նուազ ազնուապետականաց ականջները կը ծերացնէր, ամենը միատեղ կը մասնակցէին դրեթէ զգրաւելի բնութեան մը նկարագիրը ընծայել այն դէմքին, որ ամէնուն աչքին մեծարոյ կ'երեւէր իր դեղեցիկ մազերովը, շատիկին վրայ կրած խոշոր ադամանդովը և մէկ կոճակէն միւսը երկնցած կապմիլը ժապաւէնովը:

Սպասաւորը դառնալէն պատուհանը զարկաւ և հարցուց.

— Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին տունը այս է:

— Նորին Վսեմութիւնը հոս կը բնակի, պատասխանեց դռնապանը. բայց . . . :

Եւ ակնարկով մը Ալիին խորհուրդ հարցուց:

Ալի բացասական նշան մը ըրաւ:

— Բայց ինչ ըսել կ'ուզես:

— Ըսել կ'ուզեմ թէ Նորին Վսեմութիւնը այսօր այցելու չընդունիր, պատասխանեց դռնապանը:

— Ուրեմն ահա տիրոջս սեպուհ Տանկլարին այցատոմսը, Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին տուր, և ըսէ որ տէրս խորհրդարան երթալու ժամանակ իր Ճանապարհէն դարձեր էր զինքը տեսնելու պատիւն ունենալու համար:

— Ես Նորին Վսեմութեան հետ չեմ կրնար խօսիլ, ըսաւ դռնապանը. սենեկապանը յանձնարարութիւնդ կը կատարէ:

Սպասաւորը դէպ 'ի կառքը դարձաւ:

— Ի՞նչ ըսին, հարցուց Տանկլար:

Սպասաւորը իր ընդունած դասէն ամչնալով, դռնապանէն առած պատասխանը իր տիրոջը տարաւ:

— Ո՛հ, ըսաւ Տանկլար, ուրեմն այս պարոնը իշխան մ'է որ Վսեմութիւն կ'անուանեն, և միայն սենեկապանը իրեն հետ խօսելու իրաւունք ունի: Հոգ չէ, քանի որ իմ վրաս վարկ ընդունած է, ինձմէ ստակ ուզելու առիթը անշուշտ պիտի տեսնեմ զինքը:

Եւ Տանկլար իր կառքին մէջ վերստին բազմելով, փողոցին միւս ծայրը լսուելու չափ բարձր ձայնով կառավարին պոռաց.

— Պատգամաւորաց խորհրդարանը:

Մօնթէ-Քրիսթօ, որուն անմիջապէս իմացուցած էին Տանկլարի այցելութեան գալը, իր սենեկին վանդակին մէջէն սեպուհը տեսեր և ընտիր հեռադիտակի միջոցաւ զան դիտեր էր ոչ նուազ Տանկլարի ուշադրութենէն, որ իր տունը, պարտէզը և միազգեստները կը դիտէր:

— Ստուգիւ, ըսաւ ատելութեան շարժումով մը և իր դիտակին փողերը փղոսկրեայ պատեհին մէջ մտցընելով, ստուգիւ, այս մարդը տգեղ արարած մ'է. ինչպէս ամեն մարդ զան տեսնելուն

պէս՝ տափակ ձակատով օձը, կոր գանկով անդղը և սուր կտուցով կիշատիչ ցինը չճանչնար: — Ալի, պուապ, ու պղնձեայ սկահին վրայ հարուած մը տուաւ: Ալի երևցաւ. — պէրթուչիօն կանչէ, ըսաւ:

Նոյն վայրկենին պէրթուչիօ ներս մտաւ:

— Ձեր Վսեմութիւնը զիս խնդրեց, ըսաւ գործակատարը:

— Այո՛, պարոն, ըսաւ կոմսը. դրանս առջև կեցող ձիերը տեսա՞ր:

— Անշուշտ, տէր իմ, և խիստ գեղեցիկ ձիեր են:

— Ի՞նչպէս կ'ըլլայ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ յօնքը կնճռելով, որ ես քեզմէ Բարիզի ամենէ գեղեցիկ երկու ձիերը ուզեմ, ու Բարիզի մէջ իմիններուս պէս ուրիշ երկու ձիեր ալ ըլլան, և անոնք իմ ախոռիս մէջ չգտնուին:

Յօնքին կնճռելէն և ձայնին խիստ հնչիւնէն Ալի գլուխը խոնարհեցուց և պոյնը նետեց:

— Յանցանքը քուկդ չէ, բարի Ալի, ըսաւ կոմսը Արաբերէն լեզուաւ այնպիսի քաղցրութեամբ մը, որ ոչ իւր ձայնին մէջ և ոչ դիմաց վրայ տեսնուած էր. դուն Անգլիական ձիերը չես ճանչնար:

Ալիի դէմքը իւր հանդարտութիւնը ստացաւ վերստին:

— Պարոն, ըսաւ պէրթուչիօ, ձեր ըսած ձիերը ծախու չէին:

Մօնթէ-Քրիսթօ ուսերը բարձրացուց:

— Գիտցիր, պարոն գործակատար, ըսաւ, որ գինը տուողը ամեն բան կրնայ գնել:

— Պարոն Տանկլար տասնուվեց հազար ֆրանքի գնած է, պարոն կոմս:

— Թող ըլլայ. պէտք էիր երեսունևերկու հազար ֆրանք տալ. Տանկլար սեղանաւոր մ'է, և սեղանաւոր մը իւր դրամապլուխը կրկնապատկելու առիթը չկորսընցներ:

— Պարոն կոմսը առանց կատակի կը խօսի, հարցուց պէրթուչիօ:

Մօնթէ-Քրիսթօ գործակատարին երեսը նայեցաւ՝ այսպիսի հարցում մը ընելուն վրայ զարմացած մարդու մը պէս:

— Այս իրիկուն, ըսաւ, այցելութիւն մը ունիմ ընելու. կ'ուզեմ որ այն ձիերը նոր ասպազէններով իմ կառքիս լծուած ըլլան:

պէրթուչիօ բարևելով անոր առջևէն հեռացաւ. բայց դրան առջևը կենալով,

— Ժամը քանիին, ըսաւ, Ձեր Վսեմութիւնը այցելութիւն ընել կը յուսայ:

— Ժամը հինգին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Ձեր Վսեմութեան կ'իմացընեմ որ ժամը երկուքն է, համարձակեցաւ ըսել գործակատարը:

— Գիտեմ, պատասխանելու բաւականացաւ Մօնթէ-Քրիսթօ:

Ետքը Ալիին դառնալով,

— Բոլոր ձիերը սիկնոջ առջևը հանէ, ըսաւ, որպէս զի հասնած ձիերը իւր կառքին համար որոշէ, և թող իմացընէ ինձ թէ հետս ճաշել կ'ուզէ. այնատեն սեղանը անոր սենեկին մէջ պատրաստել տուր: Գնա, վար իջնելու ատենդ՝ սենեկապանը ինձ ղրկէ:

Ալի հաղիւ թէ անոր առջևէն անհետացեր եղաւ, որ սենեկապանը ներս մտաւ:

— Պարոն Պաթիստէն, ըսաւ կոմսը, տարիէ մը ՚ի վեր իմ ծառայութեանս մէջն ես. սովորաբար իմ մարդոցս այսչափ միջոց տամ զանոնք փորձելու համար. ուստի կ'իմացընեմ որ գոհ եմ քեզմէ:

Պաթիստէն խոնարհութիւն մը ըրաւ:

— Կը մնայ գիտնալ թէ դուն ալ գոհ ես ինձմէ:

— Ո՛չ, պարոն կոմս, ըսելու փութայ Պաթիստէն:

— Խօսքիս մինչև վերջը մտիկ ըրէ, կրկնեց կոմսը. տարին հազար հինգ հարիւր ֆրանք կը շահիս, այսինքն՝ իւր կեանքը ամեն օր վտանգի մէջ դնող պաշտօնատարի մը տարեկանին չափ. այնպիսի սեղան մը կը նստիս, որուն նմանը իր փափաքէին ունենալ պաշտօնատան շատ վերակացուներ, որոնք քեզմէ շատ աւելի պրաղեալ ողորմելի ծառաներ են: Դուն ծառայ ես, սակայն ծառաները ալ ունիս, որոնք քու ձերմակեղէններուդ և ուրիշ պիտոյիդ հոգ կը տանին: Հազար և հինգ հարիւր ֆրանք ռոճիկէդ զատ՝ ինձ հա-

մար գնած զգեստներէդ դրեթէ տարին հազար հինգ հարիւր ֆրանք մ՚ալ կը դողնաս։

— Ո՛հ, տէր իմ։

— Ձեմ դանդատիր, պարոն Պաթիսթէն, դուն իրաւունք ունիս. սակայն ես կ՚ուզեմ որ գործը հոն մնայ։ Արդի բաղդատուր պաշտօնիդ պէս պաշտօն մը ուրիշ տեղ ամենևին չէիր կրնար գտնել։ Ես իմ մարդիկս չեմ ծեծեր, անոնց երբեք չեմ հայհոյեր, բնաւ չեմ բարկանար, սխալմունքի համար միշտ կը ներեմ, բայց երբէք անհոգութեան կամ մոռացութեան մը համար։ Իմ հրամաններս սովորաբար կարճ են բայց յայտնի և որոշ. աւելի կը սիրեմ երկու կամ երեք անգամ իսկ կրկնել, քան տեսնել զանոնք որ իմ հրամաններս չարաչար՝ի գործ կը դնեն։ Ուզածս գիտնալու համար բաւական հարուստ եմ, և կ՚իմացընեմ քեզ որ շատ հետաքրքիր ալ եմ։ Ուստի եթէ երբէք իմանամ որ իմ վրայօքս բարի կամ դէշ խօսեցած ես, իմ գործոցս վրայ մեկնութիւն տուած ես, և ընթացքս դիտած ես, նոյն րոպէին տունէս դուրս պիտի ելլես։ Իմ ծառաներուս միայն անգամ մը իմաց կու տամ. հիմա որ դուն ալ իմացար, գնա։

Պաթիսթէն խոնարհութիւն ըրաւ և երեք կամ չորս քայլ հեռացաւ։

— Մոռցայ ըսելու, կրկնեց կոմսը, թէ ամէն տարի իմ մարդոցս համար մասնաւոր գումար մը շահու կը գնեմ։ Անոնք որ կը ճանաչեմ, ՚ի հարկէ այն գումարը կը կորսընցընեն, որ միւս ծառաներուս կը մնայ։ Ահա տարի մը եղաւ քովս գալդ. երջանկութիւնդ սկսած է, շարունակէ գայն։

Այս խօսքերը Ալիին աւելը ըլլալով, որ անշարժ կեցեր էր, քանզի Գաղղիացին բաւ մը անգամ չէր հասկընար, Պաթիսթէնի վրայ այնպէս ազդեցին, որ միայն այն Գաղղիացի ծառային բնութիւնը քիչ մը ճանչցողները կը հասկընան։

— Ձեր վսեմութեան բաղձանաց ըստ ամենայնի համակերպելու պիտի ջանամ, ըսաւ. և Ալիէն օրինակ պիտի առնում։

— Ո՛հ, երբէք, ըսաւ կոմսը խիստ պաղութեամբ մը. Ալի իւր բարի յատկութեանց հետ խառն շատ պակասութիւններ ունի. ուս-

տի անոր օրինակին մի՛ հետևիր, վասն զի Ալի բացառութիւն մ՚է։ ամենևին ուռճիկ մը չունի, և ծառայ չէ ան, այլ իմ գերիս և շունս է. եթէ իւր պարտաւորութեան մէջ պակասութիւն մը ընէ, տունէս չեմ արտաքսեր այլ կ՚ըսպանեմ զան։

Պաթիսթէն իւր աչքերը խիստ բացաւ։

— Կը տարակուսիս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

Եւ Պաթիսթէնին Գաղղիարէն ըսած խօսքերը Ալիին կրկնեց։

Ալի մանկ ըրաւ, ժպտեցաւ, ու իւր տիրոջը մօտենալով, մէկ ծունկը գետինը դրաւ և ակնածութեամբ անոր ձեռքը համբուրեց։

Խօսքերուն այս փոքր հետևութիւնը Պաթիսթէնի ապշութիւնը՚ի կատար հասցուց։

Կոմսը նշան ըրաւ Պաթիսթէնին որ դուրս ելնէ և Ալիին որ իւր հետևէն գայ։

Երկուքնին ալ իւր դահլիճը գացին և հոն երկար ժամանակ խօսեցան։

Ժամը հինգին կոմսը սկահին վրայ երեք անգամ զարկաւ։

Մէկ հարուածը Ալիին կը կանչէր, երկու հարուածը՝ Պաթիսթէնը, և երեք հարուածը՝ Պէրթուչիօն։

Գործակատարը ներս մտաւ։

— Ձիերս պատրաստ են, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Կառքին լծուած են, տէր իմ, պատասխանեց Պէրթուչիօ. ձեզ պիտի ընկերանամ։

— Ոչ, կառավարը, Պաթիսթէն և Ալի պիտի գան, ուրիշ մարդ պէտք չէ։

Կոմսը վար իջաւ, և առտու Տանկլարին կառքին լծուած ձիերը, որոց վրայ զմայլեր էր, իւր կառքին լծուած տեսաւ։

Անոնց քովէն անցած ատենը, նայուածք մը շրջեց անոնց վրայ։

— Իրօք գեղեցիկ են, ըսաւ, և աղէկ ըրիր գնելու. միայն թէ քիչ մը ուշ ալ թրնցար։

— Տէր իմ, ըսաւ Պէրթուչիօ, շատ նեղութիւն կրեցի մինչև որ ձեռք ձգեցի, և շատ սուղ արժեցին։

— Ձիերը նուազ գեղեցիկ են, հարցուց կոմսը ուսերը բարձրացընելով։

— Եթէ Ձեր Վսեմութիւնը գոհ է, ամեն բան աղէկ է։ Ո՛ր պիտի երթաք, պարոն կոմս։

— Շոսէ-տ'Անթէն փողոցը, պարոն սեպուհ Տանկլարին տունը։

Ա՛յս խօսքերը դրան սանդուխին վերի կողմը կ'ըլլային։

Պէրթուչիո քայլ մը առաւ սանդուխին առաջին աստիճանը իջնելու։

— Կեցիր, պարոն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. ծովուն եղերքը օրինակի աղագաւ Նորմանտիոյ մէջ, Հավրի և Պուլօնէի մէջ տեղը երկրի մը պէտք ունիմ։ Ահա քեզ ընդարձակ անջրպետ մը կուտամ. այն երկիրը պէտք է որ փոքր նաւահանգիստ մը, փոքրիկ ծոց մը և խորշ մը ունենայ, ուր միայարկ նաւս կարենայ մտնել և խարիսխ նետել, և միայն տասնեհինգ ոտնաչափ խորութիւն ունենայ։ Նաւս միշտ Ձանբայ երթալու պատրաստ պիտի ըլլայ գործակատան և դիշերուան ու ժամուն որ նշան տալ ուզեմ։ Կալուածոյ ամեն նօտարներէն կրնաս իմանալ թէ այս թէութիւններով երկիր մը ուր կը գտնուի. երբ տեղը իմանաս, դնա աչքէ անցուր, և եթէ գոհ ըլլաս, քու անունովդ ծախու առ։ Նաւը Ձանբայ երած պիտի ըլլայ գէպ 'ի Փէդան երթալու, այնպէս չէ՞։

— Մարսիլիայէն մեկնելու իրիկունիս տեսայ որ նաւը Ձանբայ կ'երթար։

— Ընդակայմը ուր ճնայ։

— Ընդակայմը հրաման ստացած է Մարթիկ կենալու։

— Աղէկ, ժամանակ առ ժամանակ անոնց նաւապետներուն հետ պիտի թղթակցիս որպէս զի չքննանան։

— Հապա շոգենաւին ինչ հրաման պիտի ընէք։

— Ձա՞ն եղոլին։

— Այո՛։

— Առագաստաւոր նաւերուն եղած հրամաններուն նոյնը անոր ալ ըրէ։

— Աղէկ։

— Երկիրը գնելուդ պէս՝ իրաքանչիւր տան մէջինին թէ հիւսիսային և թէ հարաւային Ձանբուն վրայ ձի փոխելու օթևաններ պիտի շինել տաս։

— Ձեր Վսեմութիւնը թող վստահ ըլլայ վրաս։

Կոմսը գոհունակութեան նշան մը ցուցուց, աստիճաններէն վար ջլաւ և իւր կառքը մտաւ, որ շքեղ ձիերէ լծուած՝ արշաւանօք քալելով սեղանաւորին դրան առջևը կեցաւ։

Տանկլար երկաթուղոյ մը համար կազմուած յանձնաժողովի մը կը նախագահեր երբ եկան Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին այցելութիւնը իրեն իմացուցին։

Ժողովը պրեթէ լուծուած էր։

Տանկլար կոմսին անունը լսելով ոտք ելաւ։

— Պարոններ, ըսաւ իր պաշտօնակիցներուն, որոց մեծագոյն մասը մէկ կամ միւս Խորհրդոյ պատուաւոր անդամներ էին. ներեցէք ինձ եթէ ասկէ մեկնելու պարտաւորեալ եմ. Հուսմի Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունը Մօնթէ-Քրիսթօ անունով կոմս մը կը դրկէ ինձ իմ վրաս անսահման վարկ մը բանալով։ Ստուգիւ զուարճալի կատակ մ'է այս օտար երկիրը գտնուած իմ թղթակիցներուս ըրածը, որոնք այսչափ հանդարտութիւն կ'ուզեն ունենալ իմ քովս։ Կը հասկրնաք անշուշտ թէ ինչ աստիճան հետաքրքրութիւնը զիս շարժեց և տակաւին կը շարժէ. այս առտու այն կարծեցեալ կոմսին տունը գացի։ Եթէ ճշմարիտ կոմս մը ըլլար, անտարակոյս այսչափ հարուստ պիտի չըլլար։ Պարոնը այս առտու այցելու չընդունիր եղեր. ինչպէս կ'երևի ձեզ այս գործը. այս մեր Մօնթէ-Քրիսթոյի բանեցուցած ձևերը միթէ վսեմութեան մը կամ դեղանի կնոջ մը ձևերը չե՞ն։ Սակայն Ջանդ-Էլիզէի տունը, որ իրն ըլլալը իմացայ, ինձ դեղեցիկ տուն մը երևցաւ։ Բայց անսահման վարկ մը, կրկնեց Տանկլար չարամիտ ժպիտով մը ծիծաղելով, մտածել կուտայ այն սեղանաւորին, որուն վրայ վարկը բացուած է։ Ուստի այս մարդը տեսնելու մեծ փափաք ունիմ. կարծեմ թէ գլխու ծաղը ըրած են։ Բայց գուբսէն չեն գիտեր թէ որու հետ է գործերնին. վերջը ծիծաղողը ազէկ կը ծիծաղի։

Առածով մը վերջացուցած այս խօսքերէն ետև, որոնք Պ. սեպուհին քթի ծակերը ուռեցուցեր էին, Պ. Տանկլար իւր հիւրերը թողուց և սպիտակ ու ոսկեզօծեալ սրահ մը մտաւ, որ Շօսէ-տ'Անթէնի մէջ մեծ համբաւ ուներ։

Ալեքսան այս սրահը մտցընել հրամայեր էր, որպէս զի յանկարծ շլացընէ զան։

Կոմսը ոտքի վրայ կեցած Ալպանի և Փաթօրի ընդօրինակեալ պատկերները կը դիտէր, որոնք իրեն բնագիր ծախուած էին սեղանաւորին, և որոնք առաստաղը զարդարող դոյնզդոյն ոսկեզօծեալ Արաբացի զարդերուն հետ բոլորովին անհամաձայն էին։

Տանկլարի մտնելու ատեն հանած ձայնէն կոմսը ետին դարձաւ։

Տանկլար գլխովը թեթև կերպով բարևեց զան և նշան ըրաւ որ նստի ոսկեկուռ սպիտակ մոդուսով կարուած ոսկեզօծեալ փայտեայ թևաթոռին վրայ։

Կոմսը նստաւ։

— Պարոն Մօնթէ-Քրիսթոյի հետ պատիւ ունիմ խօսելու։

— Ես ալ, պատասխանեց կոմսը, սեպուհ Տանկլարի, պատուոյ Լէգէոնի ասպետին և պատգամաւորաց Խորհրդարանի անդամին հետ պատիւ ունիմ տեսնուելու։

Մօնթէ-Քրիսթօ սեպուհին այցատոմսին վրայ կարդացած բոլոր տիտղոսները կը կրկնէր։

Տանկլար անոր հարուածը ղգայ և իւր շուրթերը խածաւ։

— Ներուսն կը խնդրեմ, պարոն, ձեր տիտղոսով զձեզ չանուանելուս համար. բայց գիտէք որ ժողովրդային կառավարութեան մը տակ կ'ապրինք, և ես ժողովրդեան շահուց ներկայացուցիչն եմ։

— Որով զձեզ սեպուհ կոչելու սովորութիւնը պահելով, պատասխանեց Մօնթէ—Քրիսթօ, ուրիշներու կոմս անուանելու սովորութիւնը մոռցած էք։

— Ո՛հ, ինձի համար իմ հոգս չէ, պարոն, պատասխանեց Տանկլար անհոգութեամբ. քանի մը ծառայութեանցս համար՝ սեպուհի և պատուոյ Լէգէոնի ասպետի տիտղոսը տուին ինձ, բայց . . . ։

— Բայց դուք այդ տիտղոսները չընդունեցիք, ինչպէս ժամանակաւ ըրին Մօնմօրէնսի և Լաֆայէթ պարոնները։ Հետևելու աղէկ օրինակ մ'էր այս, պարոն։

— Ոչ բոլորովին, կրկնեց Տանկլար շփոթած. ծառաներուն համար է միայն ըրածնիս, կը հասկընաք . . . ։

— Այո՛, ձեր ծառայից առջև՝ սեպուհ, օրաղրապետաց առջև՝

պարոն, և ձեր հրամայողներուն առջև՝ քաղաքացի կ'անուանէք զձեզ։ Սահմանադրական կառավարութեան մը խիստ յարմար զանազան աստիճաններ են ատոնք, աղէկ կը հասկընամ։

Տանկլար իւր շուրթերը խածաւ վերստին, իմացաւ որ այն խնդրոյն մէջ Մօնթէ-Քրիսթոյի դժբ չունէր, ուստի ջանաց այնպիսի խնդրոյ մը վրայ դառնալ, որ իրեն աւելի ընտանի էր։

— Պարոն կոմս, բսաւ խոնարհելով, Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունէն յանձնարարական նամակ մը ստացայ։

— Շատ ուրախ եմ, պարոն սեպուհ. ներեցէք ինձ որ ձեր ծանօթացից զձեզ կոչած կերպովը անուանեմ զձեզ. սեպուհ գտնուած երկիրներէն առնուած գէշ սովորութիւն մ'է այս, և այս պատճառաւ սեպուհի տիտղոսը չեն տար այսուհետև. ուրախ եմ, կ'ըսեմ, որ ես ինքզինքս ներկայացընելու պիտի չստիպուիմ, որ միշտ խիստ դժուար է։ Յանձնարարական նամակ մը ստացած էք, կ'ըսէիք։

— Այո՛, պատասխանեց Տանկլար, բայց ձշմարիտ կ'ըսեմ միտքը աղէկ չհասկըցայ։

— Ինչ կ'ըսէք։

— Եւ այս պատճառաւ ձեր տունն իսկ եկայ բացատրութիւնն ստանալու համար։

— Հարցուցէք, պարոն, ահա պատրաստ եմ ձեզ մտիկ ընելու։

— Այն նամակը կարծեմ վրաս է։ (Իւր ծոցին մէջ փնտռեց։) Այո՛, ահա է. այս նամակը պարոն Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին անսահման վարկ մը կը բանայ իմ վրաս։

— Այդ նամակին մէջ ինչ մուրհակ մը նկատեցիք, Պ. սեպուհ։

— Ոչինչ, պարոն. միայն անսահման բառը . . .

— Ինչ, միթէ գաղղիարէն բառ չէ այդ։ Ինչ ընենք, Անգլօ-Գերմանացի են այդ նամակը գրողները։

— Ո՛հ, պարոն, բառերուն համաձայնութեան մասին ըսելիք չկայ, բայց հաշիւի մասին նոյնը չէ։

— Միթէ Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունը, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ կրցածին չափ անկեղծ կերպարանք մը ցուցընելով, ձեր կարծեօքը կատարեալ ապահով վաճառատուն մը չէ, պարոն սեպուհ։

ե՛աղաչեմ, ըսէք, ըստ որում ես ալ անոնց քով գումար մը ունիմ։

— Ո՛հ, կատարեալ ապահով են, պատասխանեց Տանկլար գրեթէ ծաղրական ժպիտով մը, սակայն դրամական գործոց մէջ անսահման բաւին միտքը այնչափ անորոշ է . . . ։

— Որ անսահման է, այնպէս չէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Ճիշդ այսպէս ըսել կ՛ուզէի, պարոն։ Ուսոի անորոշը տարակոյսն է, և տարակուսին մէջ ես կեցիր, ըսաւ իմաստունը։

— Այս կը նշանակէ, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ, որ եթէ Թոմսըն և Քրէնչ վաճառատունը յանձն առած է յիմարութիւններ ընել, Տանկլարի վաճառատունը անոր հետեւելու ստիպուած չէ։

— Ինչպէս, պարոն կոմս։

— Այո՛, անտարակոյս, Թոմսըն և Քրէնչ պարոնները իրենց գործերը առանց հաշուելու կը տեսնեն. բայց պարոն Տանկլար իր գործոց մէջ սահման մը ունի, և խոհեմ մարդ մ՛է, ինչպէս որ հիմա այսպէս կ՛ըսէր։

— Պարոն, պատասխանեց դռուղութեամբ սեղանաւորը, տակաւին մէկը իմ դրամարկղիս հաշիւը ընելու կարող եղած չէ։

— Ուրեմն, պատասխանեց պաղութեամբ Մօնթէ-Քրիսթօ, կ՛ենթադրեմ թէ ես պիտի սկսիմ։

— Եւ ո՛վ ըսաւ ձեզ։

— Ձեր ինձմէ խնդրած բացատրութիւնները երկմտելու կը նմանին։

Տանկլար իւր շուրթերը խածաւ։

Այս երկրորդ անգամն էր որ այն մարդէն կը յաղթահարէր, և այս անգամ իրեն ծանօթ խնդրոյ մը վրայ. իւր քաղաքավարութեան կնճռէ և ծաղրական ըլլալը յայտնի կ՛երեւէր և ամբարտաւանութեան կը մօտենար։

Ընդհակառակն Մօնթէ-Քրիսթօ խիստ շնորհալի կերպով կը ժպտէր և ուզած ժամանակը այնպիսի անկեղծ կերպարանք մը կը ցուցընէր, որ իրեն մեծ առաւելութիւններ կու տար։

— Վերջապէս, պարոն, ըսաւ Տանկլար վայրկեան մը լռութենէ ետեւ՝ ինքզինքը ճանչցնելու համար՝ ձեզ պիտի աղաչեմ որ ուրիշէք թէ ինչ գումար կը յուսաք որ ինձմէ խնդրէք։

— Բայց, պարոն, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ, որ այն թօսակցութեան մէջ կէտ մ՛անպատճառ կորընչցընել չէր ուզեր. եթէ ես անսահման վարկ մը խնդրեցի ձեր վրայ, պատճառը այն է որ ճիշդ չէի գիտեր թէ որչափ գումարի պէտք պիտի ունենամ։

Սեղանաւորը կարծեց թէ վերջապէս ալ ժամանակը եկած է զանյաղթահարելու։

Իւր թեւաթոռին մէջ երկնցաւ, և ամարդի ու ամբարտաւան ժպիտով մը ըսաւ.

— Ո՛հ, պարոն, ուզածնուդ չափ խնդրեցէք, և այն ատեն փորձով պիտի տեսնէք որ Տանկլարի վաճառատան դրամարկղը, որչափ և սահմանաւոր ըլլայ, կրնայ ամենէ մեծ պահանջումները գոհ ընել, եթէ ուզածնիդ միլիոն մը անդամ ըլլայ . . . ։

— Ինչ ըսէք, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Միլիոն մը կ՛ըսեմ, կրկնեց Տանկլար անվրդով համարձակութեամբ։

— Է՛հ, ինչ պիտի ընեմ մէկ միլիոնը, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. եթէ միայն միլիոնի մը պէտք ունենայի, այսչափ փոքրիկ գումարի մը համար վարկ մը բանալ չէի տար։ Միլիոն մը կ՛ըսէք, իմ թղթադարանիս կամ ճանապարհորդութեան տուփիս մէջ միշտ մէկ միլիոն կը դտնուի։

Եւ Մօնթէ-Քրիսթօ իւր այցատոմսերը դրած փոքրիկ թղթադրանին մէջէն երկու վճարագիրներ հանեց՝ իւրաքանչիւրը հինգ հարիւր հազար ֆրանքնոց՝ դրաբերին վճարելի։

Տանկլարի պէս մարդ մը վիրաւորել պէտք չէր, այլ մէկ հարուածով սպաննել։

Լախտին հարուածը իւր ազդեցութիւնը բրաւ, սեղանաւորը նստած տեղը այլ չյոլմէ եղաւ և գլուխը դարձաւ։

Իւր երկու ապուշ աչքերը Մօնթէ-Քրիսթոյի վրայ բացաւ և իւր բիբերը սոսկալի կերպով ընդարձակուեցան։

— Շիտակը ըսէք, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ, Թոմսըն և Քրէնչ վաճառատան վրայ վստահութիւն չունիք. պարզ խնդիր մ՛է այս, և ես այս պարագաները գուշակելով, թէև գործերը ինձ անծանօթ էին, իմ նախազգուշութիւններս ձեռք առած եմ։ Ուստի ահա ձե-

ալ ուղղուածին նման ուրիշ երկու նամակներ ալ, որոց մէկը Վէննայի Արէսթէյնի և Էսքօլի վաճառատունէն է Ռոչիլտի վրայ, և միսը Լոնտոնի Պարինկի վաճառատունէն Լաֆիթի վրայ: Միայն խօսք մը ըսէք, պարոն, և ես զձեզ մեատանջութենէ կ'աղատեմ այս վաճառատուններէն մէկուն կամ միւսին ներկայանալով:

Տանկլար յաղթուելով դործը լմընցեր էր. յայտնի դողդոջիւնով Վէննայի և Լոնտոնի նամակները բացաւ, զորոնք կոմսը իր մատերուն ծայրովը անոր կը ներկայացնէր, ստորագրութիւնները այնպիսի ուշադրութեամբ քննեց, որ կրնար նախատինք մը ըլլալ Մօնթէ-Քրիսթոյի, եթէ սեղանաւորին շփոթութեան պատճառը ինքը եղած չըլլար:

— Ո՛հ, պարոն, այդ երեք ստորագրութիւնները միլիոններ կ'արժեն, ըսաւ Տանկլար ոտք ելնելով իր քովը եղող մարդուն ոսկւոյ անձնաւորեալ զօրութեանը առջև խոնարհելու համար: Մեր երեք վաճառատանց վրայ երեք անսահման վարկ ունենաք . . . : Ներեցէք, պարոն կոմս, անվստահութիւն չըլլալէն զատ՝ հիացման մէջ կը մնայ մարդ:

— Ձերինին պէս վաճառատուն մը չկրնար այսպէս հիացած մնալ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ամենայն քաղաքավարութեամբ. ուրեմն պիտի կարենաք ինձ քիչ մը ստակ ղրկել, այնպէս չէ՞:

— Հրամայեցէք, պարոն կոմս, ձեր հրամանը կատարելու պատրաստ եմ:

— Ուրեմն հիմա որ իրար կը հասկընանք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, դոնէ այնպէս կը կարծեմ, այնպէս չէ՞:

Տանկլար գլխովը հաստատական նշան մը ըրաւ:

— Եւ այսուհետև անվստահութիւն չունիք, շարունակեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Ո՛հ, պարոն կոմս, պատասխանեց սեղանաւորը, երբէք անվստահութիւն չունեցայ:

— Ո՛չ, բայց միայն ապացոյց մը կ'ուզէիք: Ուրեմն, կրկնեց կոմսը, հիմա որ իրար կը հասկընանք, հիմա որ ամենին անվստահութիւն չունիք, եթէ կը հաճիք՝ առաջին տարուան համար ընդհանուր գումար մը՝ օրինակի համար՝ վեց միլիոն ֆրանք հաստատեցէք:

— Վեց միլիոն, թող ըլլայ, ըսաւ Տանկլար հեղձեալ ձայնով:

— Եթէ աւելի պէտք ունենամ, կրկնեց կոմսը անտարբերութեամբ, աւելի կը դնենք. բայց Գաղղիոյ մէջ յոյս ունիմ միայն տարի մը մնալ, և մէկ տարուան մէջ չեմ կարծեր որ այդ գումարն անցընեմ. . . վերջապէս կը տեսնենք . . . : Սկիզբ մը ընելու համար՝ բարեհաճեցէք վաղը ինձ հինգ հարիւր հազար ֆրանք ղրկել. մինչև կէսօր ես տունն եմ, բայց տունը չըլլամ իսկ, ընկալագիր մը կը թողում գործակատարիս:

— Վաղը առտու ժամը տասնին ստակը ձեր տունը պիտի ըլլայ, պարոն կոմս, պատասխանեց Տանկլար: Ոսկի՞ կ'ուզէք, արծաթ թէ դրամատոմս:

— Եթէ կը հաճիք, կէսը ոսկի ըլլայ և կէսը դրամատոմս:

Եւ կոմսը ոտք ելաւ:

— Ես ալ բան մը պիտի խոստովանիմ ձեզ, պարոն կոմս, ըսաւ Տանկլար. ես կարծէի թէ Եւրոպայի հարստութեանց վրայ ճիշդ տեղեկութիւններ ունիմ, բայց ասկայն ձերը, որ ինձ անբաւ կ'երեւի, բոլորովին անծանօթ էր ինձ. ըսէք կ'աղաչեմ, նո՞ր հարստութիւն մ'է այդ:

— Ո՛չ, պարոն, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ. ընդհակառակն՝ շատ հին ժամանակէ է. ընտանեկան գանձի մը պէս բան մ'էր, որուն դպչիլը արգիլեալ էր, և որուն շահերը վրան գարնելով, դրամագլուխը եռապատիկ աւելցաւ. կանակարարին սահմանած ժամանակը միայն քանի մը տարի է որ լրացաւ, ես իսկ քանի մը տարի է որ զայն գործածել սկսայ, և այս բանիս վրայ տեղեկութիւն չունենալնիդ խիստ բնական է. այսու ամենայնիւ քանի մը տարիէն աւելի աղէկ պիտի ճանչնաք:

Եւ կոմսը այս խօսքերուն հետ սկսաւ ծիծաղիլ այն տժգոյն դէմքով, որ Ֆրանզ ա'Էպինէի խիստ մեծ երկիւղ պատճառեր էր:

— Ձեր պերճութեամբը և ձեր խորհուրդներովը մեր մայրաքաղաքին մէջ այնպիսի համբաւ մը պիտի տարածէք, որ զմեզ ամենքս ալ պիտի նսեմացընէ, մենք որ ոզորմելի փոքր միլիոնատէրեր ենք. այսու ամենայնիւ ինձ կ'երեւի թէ դեղարուեստները սիրող էք, վասն զի սրահը մտած ատենս՝ պատկերներս կը դիտէիք, կը

ներէք ինձ որ պատկերաց սրահը ցուցունեմ ձեզ, որոց ամենքն ալ հին և արուեստագէտի գործեր են, ու այնպէս ըլլալը երաշխաւորեալ են. արդի արուեստագիտաց գործերը չեմ սիրեր ես:

— Իրաւունք ունիք, պարոն, վասն զի ընդհանրապէս մեծ պակասութիւն մը ունին, որ է հին ըլլալու ժամանակ չունենալնին:

— Արդեամ ցուցունել ձեզ Թորվալսընի, Պարթոլընի և Գանովայի պատկերները որոնք ամենքն ալ, ինչպէս որ գիտէք, օտարական արուեստագէտներ են. Գաղղիացի արուեստագէտները ինձի յարմարի չեն:

— Ձանոնք նախատելու ազատ էք, պարոն, քանզի ձեր հայրենակիցներն են:

— Բայց այս զննութիւնը ուրիշ անգամուան թողունք, երբ աւելի երկար ատութիւններ ընենք իրարու հետ. այսօր գոհ կ'ըլլամ, եթէ սակայն կը ներէք, որ ձեզ սիրելի Տանկլարին ներկայացընեմ. թողութիւն կը խնդրեմ իմ եռանդեանս, պարոն կոմս, ձեզի պէս յաճախորդ մը գրեթէ ընտանիքէ կը համարուի:

Մօնթէ-Քրիսթօ խոնարհութիւն մը ըրաւ սեղանաւորին, իբրեն ընդունել ուզած պատիւն ընդունիլը յայտնելու համար:

Տանկլար զանգակը հնչեցուց, փառաւոր միազգեստով սպասաւոր մը ներս մտաւ:

— Տիկին Տանկլար իւր սենեակին է, հարցուց սեղանաւորը:

— Այո, պարոն սեպուհ, պատասխանեց սպասաւորը:

— Մինակ է:

— Ոչ, հիւր ունի:

— Ուրիշի առջև ձեզ ներկայացընելը անպատշաճ բան մը չէ, այնպէս չէ՞, պարոն կոմս. անշուշտ անծանօթութիւն չէք պահեր:

— Ոչ, պարոն սեպուհ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտելով, ես այդ արուեստը չեմ գիտեր:

— Եւ ո՞վ է սիրելոջ քոյր եղողը, պարոն Տըպրէն, հարցուց Տանկլար այնպիսի միամտութեամբ մը, որուն վրայ Մօնթէ-Քրիսթօ ներքինապէս ժպտեցաւ, և սեղանաւորին ընտանեաց թափանցիկ պաշտնեայը վրայ սեղեկութիւն ստացաւ:

— Այո՛, Պ. Տըպրէն, պատասխանեց սպասաւորը:

Տանկլար գլխովը նշան մը ըրաւ:

Եաքը Մօնթէ-Քրիսթոյի կողմը դառնալով,

— Պարոն Լիւսիէն Տըպրէն մեր հին բարեկամներէն մէկը և ներքին գործոց պաշտօնէին մտերիմ դիւանապետն է, ըսաւ. իսկ կինս ինձի հետ ամուսնանալով իւր ազգատոհմական տիտղոսը փոխեց. քանզի ան ալ հին ընտանիքի մը կը վերաբերի. Սէրվիէրի օրիորդն է, որ Նարկոնի մարքէզ գնդապետին հետ ամուսնանալով այրի մնաց:

— Տիկին Տանկլարը ճանչնալու պատիւը չունիմ, բայց պարոն Լիւսիէն Տըպրէն արդէն ճանչցած եմ:

— Ինչ կ'ըսէք, և ո՛ր ճանչցաք զան:

— Պարոն Մորսէրֆի տունը:

— Ա՛, ուրեմն դերակոմսն ալ կը ճանչնաք:

— Բարեկենդանի ժամանակ միատեղ հաւսմ գտնուեցանք:

— Ո՛հ, այո՛, աւերակաց մէջ պատահած զարմանալի դիպուածի մը պէս բան մը պատմելը լսեցի անորմէ, և հրաշքով մը ազատեցաւ ձեռքէն ազատեր է. կարծեմ՝ ասոր պէս բան մը իւր Իտալիայէն դարձին կնոջմ և աղջկանս պատմեր է:

— Տիկինը ձեզ կ'ընպատէ, բսաւ սպասաւորը ներս մտնելով:

— Առաջ անոնիմ որ ձեզ ճանբան ցուցունեմ, ըսաւ Տանկլար խոնարհելով:

— Եւ ես ձեր ետևէն կու գամ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ:

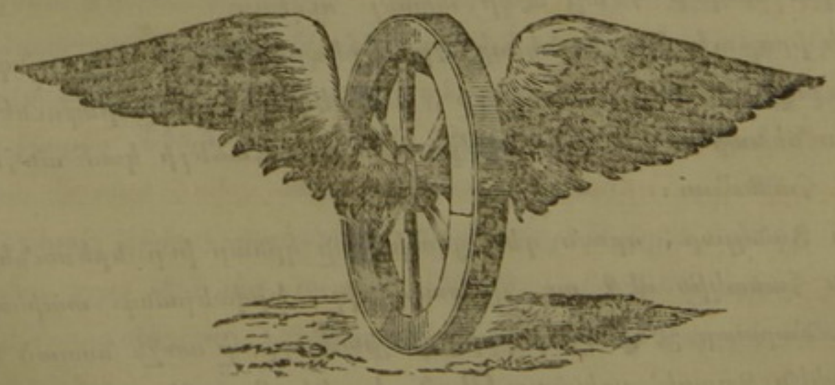

ԳԼՈՒԽ Ը

ԿԱՌԱՎԱՐԻՉ ՀԱՐՑՈՒՆ ՋԻՆԸՐԸ

Սեպուհը կոմսին առջևէն քալելով, երկար դծի մը վրայ շինուած բնակարաններու մէջէ անցաւ, որոնք իրենց մեծամասն փառաւորութեամբը և առանց վայելչութեան սերմութեամբը ներելի եղած էին, և տիկին Տանկլարի առանձնարանը հասաւ, որ ութանկիւնի փոքրիկ սենեակ մ'էր վարդագոյն մեղուռով զարդարուած, և ասոր վրան ալ Հնդկաստանի շղարշատեռ ծածկուած էր, թևաթոռները ոսկեզօծեալ հին փայտէ և հին կերպասէ էին. դռներուն վրաները Պուշէի օրինակով հովանկարներ կային, վերջապէս շքադրամի ձևով երկու գեղեցիկ ներկախառն կապարով շինուած նկարներ միւս կարասեաց հետ դաշնակելով, բոլոր ապարանքին մէջ միայն այս փոքրիկ սենեակը վայելուչ կը գտնէին։ Ստոյգ է որ Պ. Տանկլարի և իր ճարտարապետին մէջ սահմանուած յատակագիրէն դուրս ելած էր այն սենեակը, և միայն տիկին Տանկլար և Լիւսիէն Տըպրէ զայն զարդարելու հոգը իրենց վրայ առեր էին։

Այսպէս Տանկլար, որ ըստ Պաղղիական հին վարիչ ժողովոյն հնութիւնները յարգող էր, ամենևին չէր սիրեր այս փոքրիկ առանձնարանը, ուր ընդհանրապէս չէր ընդունուեր եթէ առանց հրաման խնդրելու իր հետը մէկը տանել ուզէր։

Ուստի իրօք չէ թէ Տանկլար էր ներկայացրնողը, այլ ընդհակառակն ինքն էր ներկայացուողը, և աղէկ կամ գէշ ընդունելութիւն կ'ունենար՝ այն լուրն դէմքը տիկնոջ հաճելի կամ անհաճոյ ըլլալուն համեմատ։

Տիկին Տանկլար, որուն գեղեցկութիւնը կրնար իր երեսունևվեց տարեկան հասակին մէջ ալ յիշատակուիլ, երիտասարդ տախտակներով և ճարտար շէնքով փոքրիկ դաշնամուրի մը առջև նստած էր, իսկ Լիւսիէն Տըպրէ՝ աշխատութեան սեղանի մը առջև նստած՝ պատկերաց տետրին երեսները կը դարձընէր։

Լիւսիէն արդէն ժամանակ ունեցեր էր կոմսին հասնելէն առաջ անոր վրայօք տիկնոջ պատմելու։

Մեր ընթերցողները գիտեն թէ Ալպերի նախաճաշին ժամանակ Մօնթէ-Քրիսթօ իւր սեղանակցաց ինչ ազդեցութիւն պատճառեր էր։

Այս ազդեցութիւնը որչափ և նուազ ըլլար, Տըպրէի սրտէն ելած չէր, և կոմսին վրայ տիկնոջ իւր տուած տեղեկութիւնները անով զգածեալ էին։

Տիկին Տանկլարի հետաքրքրութիւնը՝ Մորսէրֆի մանրամասն հին պատմութիւններէն և Լիւսիէնի նոր պատմածներէն աւելի գրգռուելով, վերջին ծայրը հասեր էր։

— Ուստի դաշնամուրի և պատկերաց տետրին կարդադրութիւնը ուրիշ բան չէր, բայց եթէ այն փոքրիկ խորամանկութիւնները, որոց միջոցաւ մարդիկ իրենց մտքի ամենէ մեծ զբաղմունքը կը ծածկեն։

Հետևաբար իր սովորութեան հակառակ՝ տիկինը ժպիտով մը Պ. Տանկլարին ընդունելութիւն տուաւ։

Իսկ կոմսը իւր ողջոյնին փոխարէն՝ պատուադիր բայց միանգամայն շնորհալի շարժում մը ընդունեց։

Եւ Լիւսիէն կոմսին հետ կէս ծանօթութեան բարև մը փոխեց, և Տանկլարի հետ մտերմութեան շարժում մը։

— Տիկին, ըսաւ Տանկլար, ներեցէք ինձ որ ներկայացընեմ ձեզ Պ. կոմս Մօնթէ-Քրիսթօն, որ Հռոմի թղթակիցներս խիստ թանձալի յանձնարարութիւններով ինձ ուղղեր են. անոր վրայ միայն խօսք մ'ըսեմ, որ գինքը բոլոր գեղանի տիկնանց սիրելի պիտի ընէ։ Բարիզ եկած է տարի մը կենալու և մէկ տարուան մէջ վեց միլիոն ֆրանք ծախք ընելու դիտաւորութեամբ. տարակոյս չկայ որ հետզհետէ պարահանդէսներ, ճաշեր և ընթրիքներ տիղի սիրտ ուզեն, որոց մէջ կը յուսամ թէ Պ. կոմսը զմեզ պիտի չմոռնայ, ինչպէս որ մենք ալ գինքը պիտի չմոռնանք մեր փոքրիկ ասնախմբութեանց մէջ։

Թէև կոմսին ներկայացուիլը բաւական բիրտ գովութեամբ մը կատարուեցաւ, սակայն ընդհանրապէս այնչափ հաճոյագիտ է մէկ

տարուան մէջ իշխանի մը հարստութեան չափ ծախք ընող մարդ մը, որ տիկին Տանկլար կոմսին այնպիսի նայուածքով նայեցաւ, որ օգուտ քաղելու յոյսէն ազատ չէր:

— Ե՛րբ Բարիզ հասաք, պարոն . . . հարցուց տիկինը:

— Երէկ առտու, տիկին:

— Եւ ձեր սովորութեան համեմատ՝ ինչպէս որ կ'ըսեն, աշխարհիս ծայրէն կու գաք:

— Այս անգամ պարզապէս Գատիքսէն կու գամ, տիկին:

— Ո՛հ, դէշ եղանակի մէջ Բարիզ եկաք. ամառը Բարիզ ձանձրալի է. ոչ պարահանդէսներ տեղի կ'ունենան, ոչ ակումբներ և ոչ տօնախմբութիւններ: Իտալացի Գուսանական խաղը Լոնտոն է, Գաղղիացի Գուսանական խաղը Բարիզէն զատ ամեն կողմ կ'ըլլայ. իսկ Գաղղիական-Թատերգութիւնը պիտէք որ և ոչ մէկ կողմ կը ներկայացուի: Ուստի միայն զուարճութիւն մը Ճեպացած է, այն է Շան տը Մարսի և Սաթօրիի ձիարշաւութիւնները. դուք ալ մասնակից պիտի ըլլաք այս զուարճութեան, պարոն կոմս:

— Ինչ որ կ'ընեն Բարիզի մէջ, տիկին, նոյնը ես ալ պիտի ընեմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, եթէ Գաղղիացւոց սովորութիւնը ըստ պատշաճի սորվելու համար մէկը գտնելու բաղդաւորութիւնը ունենամ:

— Ձի հեծնելը կը սիրէք, պարոն կոմս:

— Կենացս մէկ մասը Արևելք անցուցած եմ, տիկին, և Արևելցիք՝ ինչպէս որ գիտէք՝ երկու բան կը յարգեն. ձիերուն ազնուութիւնը և կանանց գեղեցկութիւնը:

— Ո՛հ, պարոն կոմս, ըսաւ տիկին Տանկլար, պէտք էիք առաջ կիները յիշել:

— Կը տեսնէք, տիկին, որ Գաղղիական սովորութիւնները սորվելու համար առաջնորդ մը խնդրելու իրաւունք ունէի:

Այս միջոցիս տիկին Տանկլարի մտերիմ սենեկապանուհին ներս մտաւ և իւր տիրուհւոյն մօտենալով՝ ականջին քանի մը խօսք ըսաւ:

Տիկին Տանկլարի դոյնը նետեց:

— Անկարելի է, ըսաւ:

— Սակայն ճշմարիտ է, տիկին, պատասխանեց սենեկապանուհին:

Տիկին Տանկլար իւր ամուսնոյն դառնալով,

— Ճշմարի՞տ է ըսածը, պարոն:

— Ի՞նչ բան, հարցուց Տանկլար յայտնապէս այլայլած:

— Այս աղջկան ըսածը:

— Եւ ի՞նչ կ'ըսէ:

— Թէ կառավարը ձիերս կառքիս լծելու համար ախուռը մտած ժամանակը, զանոնք հոն չէ գտեր. կը հարցնեմ, պարոն, ի՞նչ կը նշանակէ այս:

— Տիկին, ըսաւ Տանկլար, մխիկ ըրէ:

— Այո՛, մխիկ կ'ընեմ, պարոն, ըստ որում հետաքրքիր եմ գիտնալ թէ ինչ պիտի ըսես. այս պարոնները թող դատաւոր ըլլան մեր մէջը, և ես ամեն բան պիտի պատմեմ անոնց: Պարոններ, շարունակեց տիկինը, պարոն սեպուհ Տանկլարը իւր ախուռին մէջ տասն ձի ունի. այս տասն ձիերուն մէջ երկուքը իմս է, որոնք Բարիզի ամենէ ընտիր և ամենէ գեղեցիկ ձիերն են. իմ Ճարտուկ ձիերս կը Ճանչնաս դուն, պարոն Տըպրէ: Տիկին Վիլըֆօր կառքս ուզեց որ վաղը անտառը երթայ, և ես խոստացայ անոր. ինչ կ'ըսէք, երկու ձիերս յանկարծ աներևոյթ եղեր են: Անշուշտ Պ. Տանկլար անոնց վրայ քանի մը հազար ֆրանք շահ գտած և ծախած է: Ո՛հ, ինչ սոսկալի ցեղէ են այս շահադէտ մարդիկը:

— Տիկին, պատասխանեց Տանկլար, ձիերը խիստ աշխոյժ էին, քանզի հազիւ չորս տարեկան էին, և ես միշտ երկիւղի մէջ էի քեզի համար:

— Գիտես, պարոն, որ ամէն մը՝ ի վեր Բարիզի ամենէ վարժ կառավարը իմ ծառայութեանս մէջն է, սակայն կը վախնամ որ ան ալ ձիերուն հետ ծախած չըլլաս:

— Սիրելիս, անոնց նմանը և եթէ կարելի է՝ աւելի ընտիր ձիեր կը գտնեմ քեզ, բայց կ'ուզեմ որ գնած ձիերս հանդարտ և համբոյր ըլլան, որպէս զի ինձ երկիւղ չպատճառեն:

Տիկինը խիստ արհամարհական կերպով ուսերը բարձրացուց:

Տանկլար չտեսնել ձևացուց անոր այս շարժումը, որ ամուսնական սէրէ դուրս էր, և Մօնթէ-Քրիսթոյի կողմն դառնալով,

— Ստուգիւ կը ցաւիմ, ըսաւ, որ զձեզ աւելի առաջ չճանչցայ, պարոն կոմս. ձեր տունը կը կայէք:

— Ա՛յո՛, պատասխանեց կոմսը։

— Եթէ դիտայի՝ ձեզ կ՚առաջարկէի որ գնէք զանոնք։ Հաւատացէք որ ոչինչ գնով ծախեցի, բայց ինչպէս ըսի՝ ձեռքէ հանել կ՚ուզէի. երիտասարդ մարդու ձիեր են։

— Շնորհակալ եմ, պարոն. այս առտու բաւական ընաիր և ոչ այնչափ սուղ ձիեր գնեցի։ Նայեցէք պատուհանէն, պարոն Տըպրէ պատուհանին մօտեցած ժամանակը՝ Տանկլար իւր կնոջ քով դնաց։

— Հաւատացէք, տիկին, ըսաւ անոր, որ այն ձիերուն տարապայման գին մը տուին. չեմ դիտեր ո՛ր խենթն է, որ իւր ունեցած հարստութիւնը ոչնչացընել ուզելով, այս առտու իւր գործակատարը ղրկեր էր ինձ որ զանոնք գնէ. գործը հոն է որ ես անոնց վրայ տասնվեց հազար ֆրանք շահեցայ. մի դժկամակիր, չորս հազարը քեզ կու տամ և չորս հազար ալ Էօժէնիին։

Տիկին Տանկլար խոժոռ նայուածք մը յարեց իւր էրկան վրայ։

— Ո՛հ, տէր Աստուած, ինչ կը տեսնեմ, պոռաց Տըպրէ։

— Ինչ կայ, հարցուց տիկինը։

— Ոչ, չեմ սխալիր, ճիշդ ձեր ձիերն են, որ կոմսին կառքին լծեր են։

— Իմ ճարտուկ ձիերս, պոռաց տիկին Տանկլար։

Եւ դէպ ի պատուհանը նետուեցաւ։

— Ճիշդ անոնք են, ըսաւ։

Տանկլար ապաքան մնացեր էր։

— Սիրէ կարելի բան է այս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ զարմանք ձևացընելով։

— Անհաւատալի բան է, մրմնաց սեղանաւորը։

Տիկինը Տըպրէին ականջին երկու խօսք ըսաւ, որ Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին մօտենալով հարցուց.

— Տիկինը կը խնդրէ որ իմացընէք թէ իւր էրիկը ձիերը քանիի ծախեց ձեզ։

— Աղէկ չեմ գիտեր, ըսաւ կոմսը, գործակատարս ինձ զարմանք մը պատճառել ուզեց, և կարծեմ. . . երեսուն հազար ֆրանք արժեց ինձ։

Տըպրէ դնաց այս պատասխանը տիկնոջ տանելու։

Տանկլար այնչափ գոնատեաց և շփոթած էր որ կոմսը անոր մեղքընալ ձևացուց։

— Տեսէք, ըսաւ անոր, ո՛րչափ ապերախտ են կիները ձեր՝ի գործ դրած զգուշութիւնները ամենևին չազդեցին անոր. կիները ապերախտ կոչելը բաւական չէ, այլ պէտք էի խենթ ըսել։ Բայց ինչ կրնանք ընել. մարդ միշտ ինքնասիրը կը սիրէ. ուստի հաւատացէք ինծի, պարոն սեպուհ, ամենէ մեծ խոհեմութիւնն է թողել զանոնք որ իրենց գլխովը գործ տեսնեն. եթէ իրենք իրենց գլուխը չախչախեն, գոնէ յանցանքը իրենցն է։

Տանկլար պատասխան չտուաւ, մօտաւոր ապագային մէջ աղետալի տեսարան մը կը գուշակէր։

Տիկին Տանկլարի յօնքը արդէն կնճռեր էին, և Ողիմպեան Դիոսի յօնքին նման փոթորիկ մը կը գուշակէին։

Տըպրէ անոր ասստականալը տեսնելով գործ մը բարուրեց և մեկնեցաւ։

Մօնթէ-Քրիսթօ, որ չէր ուզեր իւր աւելի երկար ատեն հոն ձեալովը ուրել անոնց այն վիճակը, ուրկից օգուտ քաղել կը յուսար, սեպուհը տիկին Տանկլարին բարկութեանը յանձնելով, բարևեց զանոնք և դուրս ելաւ։

— Ահա, ըսաւ ինքնիրեն Մօնթէ-Քրիսթօ մեկնելու ատեն, իմ բաղձացած նպատակիս հասայ. երկու ամուսիններուն խաղաղութիւնը ձեռացս մէջն է և մէկ հարուածով կարող եմ պարոնին և միանգամայն տիկնոջ սիրտը շահիլ. ինչ ուրախ լինիմ։ Այսու ամենայնիւ, յաւելցուց, օրիորդ Էօժէնի Տանկլարին չերկայացուեցայ, շատ գոհ պիտի ըլլայի եթէ անոր հետ ծանօթութիւն ընէի։ Բայց, կրկնեց կոմսը այնպիսի ժպիտով մը, որ իրեն յատուկ էր, Բարիզի մէջ ենք, և առջևնիս ատեն ունինք . . . Թող քիչ մը ուշ ըլլայ . . .։

Այս մտածութեամբ կոմսը կառքը հեծաւ և իւր տունը վերադարձաւ։

Երկու ժամ ետքը տիկին Տանկլար Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսէն սիրալիր նամակ մը ընդունեց, որուն մէջ կոմսը կ՚իմացընէր թէ չու-

գելով Բարիզեան ընկերութեանց մէջ իւր մուտքը գեղանի կնոջ մը յուսահատութիւն պատճառելով սկսիլ, կ'աղաչէր որ իւր ձիերն ընդունի։

Ձիերը նոյն ասպազէնները կը կրէին, զորոնք սիկինը առտու անոնց վրայ տեսեր էր։

Միայն թէ ականջնուն վրայ եղած իւրաքանչիւր վարդաձև զարդին մէջ տեղը կոմսը ադամանդ մը կարել տուեր էր։

Մօնթէ-Քրիսթօ Տանկլարին իսկ նամակ մը գրեր էր, որուն մէջ անորմէ ներում կը խնդրէր սիկինոջ այն մտային հաճոյքը գոհ ընելու, աղաչելով զան որ ձիերուն հետ միատեղ ըստ արևելեան սովորութեան ղրկուածին ներէ։

Իրիկունը՝ կոմսը Ալիին հետ Օթէօյլ գնաց։

Հետևեալ առտու ժամը երեքին՝ Ալի սկահին մէկ հարուածովը կանչուելով՝ կոմսին դահլիճը մտաւ։

— Ալի, ըսաւ անոր, լարաձգութեան յաջողակութեանդ վրայ շատ անգամ խօսեցած ես ինձ։

Ալի գլխովը նշան ըրաւ թէ այո՛, և պարծենալ ձևացուց։

— Աղէկ . . . ։ Ուրեմն լարով ցուլ մը կրնա՞ս կեցընել։

Ալի գլխովը նշան ըրաւ թէ այո՛։

— Վա՞գր մը։

Ալի նոյն նշանը ըրաւ։

— Առի՛ծ մը։

Ալի լարաձիգ մարդու մը շարժուձեւ ըրաւ և խեղդուած մռնչիւնի պէս ձայն մը հանեց։

— Աղէկ, կը հասկընամ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, առի՛ծ որսացե՞ր ես։

Ալի գլխովը պարծենալու նշան մը ըրաւ։

— Բայց երկու խստերախ ձիեր իրենց արշաւանաց մէջ կրնա՞ս կեցընել։

Ալի ժպտեցաւ։

— Ուրեմն մտիկ ըրէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. հիմա կառք մը պիտի անցնի նոյն երէկուան ծախու առած Ճարտուկ ձիերէս լծուած. Եթէ անոնց ամբակին տակը Ճզմուելու ալ ըլլաս, պէտք է որ այն կառքը դրանս առջև կեցընես։

Ալի փողոցը իջաւ և դրան առջին քարայատակին վրայ գիծ մը քաշեց. ետքը ներս մտաւ ու գիծը կոմսին ցուցուց, որ անոր ըրածը դիտեր էր։

Կոմսը գերիին կռնակը կամաց մը զարկաւ. Ալիէն շնորհակալ ըլլալու եղանակն էր այն։

Ետքը Նուպիացին իւր ծխափողը առաւ, և գնաց տան և փողոցին անկիւնը կազմող կողմը նստաւ, ինչ ատեն և Մօնթէ-Քրիսթօ բոլորովին անհոգ ըլլալով, իւր սենեակը քաշուեցաւ։

Ժամը հինգին, այսինքն կոմսին սպասած ժամուն՝ թեթև անհամբերութեան մը գրեթէ անզգալի նշանները կը տեսնուէին անոր վրայ։

Կոմսը փողոցին վրայ նայող սենեկի մը մէջ կը շրջագայէր՝ մերթ ընդ մերթ ականջ կը դնէր և պատուհանին կը մօտենար, ուրկից Ալին կը տեսնէր, որ կը ծխէր, և ծուխի յորձանքները այնպիսի կանոնաւոր կերպով կը փչէր, որ կը ցուցընէր թէ բոլորովին այն կարևոր գործին կը մտածէր։

Ցանկարծ հեռուէն անիւներու գլորելու ձայն մը լսուեցաւ, որ կայծակի մը արագութեամբ կը մօտենար։

Ետքը կառք մը երևցաւ, որուն կառավարը պարապ տեղը կը ջանար ձիերը կեցընել, որոնք կատաղացեալ, մազերնին տնկած և խելայղոր ոստիւններով կը յառաջանային։

Կառքին մէջ նորատի կին մը և եօթն կամ ութ տարեկան տղայ մը կային, որոնք գիրար գրկեր էին և իրենց չափազանց երկիւղէն ձայն հանելու անգամ ոյժ չունէին։

Եթէ անիւին տակը քար մը կամ ծառի կոճղ մը հանդիպէր, բաւական էր կառքը խորտակելու, որ արդէն ճայթելու ձայներ կը հանէր։

Կառքը քարայատակին մէջ տեղէն կը յառաջանար, և զայն տեսնողներուն երկիւղալի ձայները փողոցին մէջ կը լսուէին։

Անմիջապէս Ալի իւր ծխափողը ձեռքէն թողուց, ծոցէն լարը հանեց, նետեց և ձախ կողմի ձիուն առջևի սրունքները երեք անգամ անով շրջապատեց. ձին մղման ուժգնութենէն երեք կամ չորս քայլ ևս ընդ քարշ մղուեցաւ. բայց այն երեք կամ չորս քայլէն

եւև՝ կառքին սամիքին վրայ ընկաւ, խորտակեց զայն և արշաւանքը շարունակելու համար միւս ձիուն ջանքերուն արգելք եղաւ։

Կառավարը հազիւ այն միջոցին շունչ առնելով նստարանէ վար ցատկեց. բայց Ալի արդէն իւր երկաթեայ մատներովը երկրորդ ձիուն քթին ծակերէն բռներ էր. և անասունը ցաւէն վրնջելով՝ իւր ընկերին քովը երկնցաւ ջղաձգութեամբ։

Ա յս ամենը գնտակի մը իւր նպատակին հասնելու չափ միջոցին կատարուեցաւ։

Սակայն այնչափ միջոցը բաւական եղաւ որ այս դիպուածը պատահած տեղին գիմացի տունէն բազմաթիւ ծառաներով մարդ մը օգնութեան վազեց։

Կառավարին՝ դռնակը բանալու ատեն, մարդը կառքին մօտեցաւ և մէջէն տիկինը առաւ, որ մէկ ձեռքով նստարանը բռներ էր և միւս ձեռքովը իւր նուաղեալ զաւակը գրկացը մէջ կը սեղմէր։

Մօնթէ–Քրիսթօ զանոնք երկուքն ալ իւր տունը տարաւ և բազմոցին վրայ նստեցընելով բսաւ.

— Ալ մի վախնաք, տիկին, ազատեցաք։

Կինը կ'ըսթափի, և՝ ի պատասխանի՝ իւր զաւակը անոր կը ներկայացընէ այնպիսի նայուածքով մը, որ ամեն աղաչանքէ աւելի ապչու էր։

Իրօք տղան միշտ նուաղեալ էր։

— Ա յո՛, տիկին. կը հասկընամ, ըսաւ կոմսը տղան քննելով. բայց անհոգ եղիք, ամենևին բան մը չունի, և միայն վախէն նուաղած է։

— Ո՛հ, պարոն, պոռաց մայրը, զիս հանդարտեցնելու համար մի ըսէք. տեսէք ինչպէս դեղներ է։ Զաւակս, տղաս, Էտուարս, պատասխան տուր մօրդ։ Ո՛հ, պարոն, բժիշկ մը բերել տուէք։ Զաւակս աղատողին բոլոր հարստութիւնս կու տամ։

Մօնթէ–Քրիսթօ յուսահատեալ մայրը հանդարտեցնելու համար ձեռքովը շարժում մը ըրաւ, և արկղիկ մը բանալով մէջէն պոհեմիայի ասկեզօծեալ սրուակ մը հանեց, որուն մէջ արիւնի պէս կարմիր ջուր մը կար, և որմէ միայն կաթիլ մը տղուն շրթանց վրայ կաթեցուց։

Տղան թէև միշտ տժգոյն էր, սակայն անմիջապէս աչքերը բացաւ։

— Ո՞ւր կը գտնուիմ, պոռաց կինը, և այսպիսի աղէտալի փորձանքէ մը ետքը իմ երջանկութիւնս որո՞ւն պարտաւոր եմ արդեօք։

— Տիկին, պատասխանեց Մօնթէ–Քրիսթօ, ձեր վիշտը խնայելու կարող եղող ամենէն երջանիկ մարդուն տունը կը գտնուիք։

— Ո՛հ, անիծեալ հետաքրքրութիւն. բոլոր Բարիզ տիկին Տանկլարի դեղեցիկ ձիերուն վրայ կը խօսէր, ես ալ անոր փորձն ընելու խենթութիւնն ունեցայ։

— Ինչպէս, ըսաւ կոմսը զարմանք մը ցուցընելով, այս ձիերը տիկին Տանկլարինն են։

— Ա յո՛, պարոն, կը ճանչնա՞ք զինքը։

— Տիկին Տանկլարը . . . այո՛, զան ճանչնալու պատիւն ունեցայ, ուրեմն կրկին ուրախ եմ որ այս ձիերուն պատճառած վտանգէն աղատեցաք. քանզի այս վտանգին պատճառը ես եղած պիտի ըլլայի. երէկ այս ձիերը սեպուհէն գնեցի. բայց տիկինը անոնց համար այնչափ վշտացած երեւցաւ, որ երէկ ընտոնք վերսին իրեն դրկեցի, աղաչելով որ իմ ձեռքէս ընդունի զանոնք։

— Ուրեմն դուք Մօնթէ–Քրիսթոյ կոմսն էք, որուն վրայ Հէրմին այնչափ խօսեցաւ ինձ երէկ։

— Ա յո՛, տիկին, պատասխանեց կոմսը։

— Ես, պարոն, տիկին Հէլոյիզ Վիլլֆօրն եմ։

Կոմսը ակնածութիւն մը ըրաւ այնպիսի մարդու մը պէս, որուն առջև բոլորովին անծանօթ մէկուն անունը կը տրուի։

— Ո՛հ, որչափ երախտապարտ պիտի ըլլայ ձեզ Պ. Վիլլֆօր կրկնեց Հէլոյիզ. վասն զի վերջապէս երկու քնուս կենաց համար ալ պարտաւոր է ձեզ. իւր կինն ու զաւակը աղատեցիք։ Սուզիւ՝ առանց ձեր աներկիւղ ծառային այս սիրուն զաւակը և ես պիտի սպանուէինք։

— Կը սոսկամ, տիկին, երբ ձեր վտանգը կը մտածեմ։

— Կը յուսամ թէ պիտի ներէք ինձ որ այն մարդուն անձնանուիրութիւնը արժանաւորապէս վարձատրեմ։

— Տիկին, պատասխանեց Մօնթէ–Քրիսթօ, կ'աղաչեմ գովու-

թեամբ կամ վարձատրութեամբ Ալին մի զեղծէք. չեմ ուզեր որ այսպիսի բաներու սովորի: Ալին իմ գերիս է. ձեր կեանքը ազատելով ինձ ծառայութիւն մը րրաւ, և իւր պարտքն է ինձ ծառայել:

— Բայց իւր կեանքը վտանգի մէջ դրաւ, ըսաւ տիկին Վիլըֆօր, որուն վրայ կոմսին ձայնը զարմանալի կերպով ազդեց:

— Անոր կեանքը ես ազատած եմ, հետևաբար այն կեանքը իմս է:

Տիկին Վիլըֆօր լուեց:

Գուցէ Մօնթէ-Քրիսթոյի վրայ կը մտածէր, որ առաջին անգամ տեսնողին մտաց այնչափ խորունկ ազդեցութիւն կը պատճառէր:

Այս լռութեան միջոցին կոմսը կարող եղաւ դիտել այն տղան, զոր մայրը խանդաղատանօք շարունակ կը համբուրէր:

Այս փոքր տղան վտիտ, և աշխէտ մանկանց պէս սպիտակամորթ էր. իւր սև խիտ մազերը, որոնք յարդարուելու անհնազանդ էին, կամարաձև ճակատը կը ծածկէին, ու դէմքը շրջանակելով և ուսերուն վրայ երկննալով, իւր աչաց աշխուժութիւնը կ'աւելցնէին, որոնք կեղծաւոր խորամանկութեամբ և տղայական չարամտութեամբ վառուած էին. բերանը, որ հազիւ վերստին շառագներ էր, բարակ շուրթեր ունէր և լայն բացուածք մը. այս ութամեայ տղուն դիմաց գծագրութիւնը դոնէ տասներկու տարեկան կը ցուցընէր:

Տղան սթափելուն պէս՝ իւր մօրը գիրկէն ուժգնութեամբ բաժնուելով, գնաց հեղուկներուն արկղիկը բացաւ:

Եաքը առանց հրաման խնդրելու և իւր ամէն մտային հաճոյքը գոհ ընելու սովորած մանկան մը պէս սկսաւ սրուակներուն խիցերը բանալ:

— Մի դպչիր ատոնց, սիրելիս, ըսաւ կոմսը աշխուժիւ, քանզի այդ հեղուկներուն մէկ քանին ճնշասակար է ոչ միանգամ խմելու, այլ և հոտոտելու անգամ:

Տիկին Վիլըֆօրի դոյնը նետեց, անմիջապէս տղուն թևէն բռնեց իւր քովը քաշեց զան. բայց իւր երկիւղը հանդարտելով, իսկոյն այն արկղիկին վրայ կարճ բայց նշանակական ակնարկ մը շրջեց, որ կոմսին աչքէն փախած չէր:

Այս միջոցին Ալի ներս մտաւ:

Տիկին Վիլըֆօր ուրախութեան շարժում մը ըրաւ, և տղան իրեն աւելի մօտ բերելով,

— Էտուար, ըսաւ անոր, այս բարի ծառան տեսա՞ր, խիստ անհրկիզ ծառայ մ'է. վասն զի իւր կեանքը վտանգի մէջ դրաւ մեր խորտակուելու մօտ կառքը քաշող երկու ձիերը կեցընելու համար: Ուրեմն շնորհակալ եղիր անոր, առանց որոյ հաւանականաբար այս ժամուս երկուքս ալ մեռած պիտի ըլլայինք:

Տղան շուրթերը երկընցուց, և արհամարհանօք գլուխը դարձուց:

— Ինչպէս տգեղ է, ըսաւ:

Կոմսը այնպէս ժպտեցաւ որպէս թէ տղան իւր ակնկալութեանց մէկը կատարած ըլլար:

Իսկ տիկին Վիլըֆօր կշտամբեց իւր որդին այնպիսի չափաւորութեամբ մը, որ անտարակոյս Ժան-Ժաք-Ռուսոյի քմաց համաձայն պիտի չըլլար, եթէ փոքր Էտուարին անունը Էմիլ ըլլար:

— Կը տեսնես, ըսաւ կոմսը Ալիին Արաբերէն լեզուաւ, այս տիկինը կ'աղաչէ իւր զաւակը որ իրենց կեանքը աղատելուն համար շնորհակալ ըլլայ քեզ, և տղան կը պատասխանէ թէ խիստ տգեղ եւ:

Ալի վայրկեան մը իւր մտայի գլուխը դարձուց և առանց յայտնի նշան մը ցուցունելու տղուն նայեցաւ, բայց իւր քթի ծակերուն թեթև կերպով սարսռալը իմացուց Մօնթէ-Քրիսթոյի որ Արաբացին՝ ի սիրտ վիրաւորեր էր:

— Պարոն, սովորաբար այս տունը կը բնակիք, հարցուց տիկին Վիլըֆօր մեկնելու համար ոտք ելնելով:

— Ոչ, տիկին, պատասխանեց կոմսը, հանդստարանի պէս տուն մ'է այս, սովորաբար Հանզ-Էլիզէի ծառուղին, թիւ 30 կը բնակիմ: Բայց կը տեսնեմ որ բոլորովին հանդարտեցաք և կ'ուզէք մեկնիլ: Պատուիրեր եմ որ այն նոյն ձիերը իմ կառքիս լծեն, և Ալի, այն տգեղ երիտասարդը, ըսաւ տղուն ժպտելով, պատիւ պիտի ունենայ զձեզ ձեր տունը տանելու, և ձեր կառավարը հոս պիտի կենայ որ կառքին աւրուած կողմերը յարդարէ: Եւ այս ան-

հրաժեշտ գործը վերջացընելուն պէս՝ իմ ձիերէս երկուքը անոր լծուելով ուղղակի տիկին Տանկլարի տունը պիտի տանին։

— Բայց, ըսաւ տիկին Վիլլֆօր, այն նոյն ձիերով չեմ համարձակիր ամենևին վերադառնալու։

— Ո՛հ, անհոգ եղիք, տիկին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Ալիին ձեռքը գառնուկի պէս հանդարտ պիտի ըլլան։

Իրօք՝ Ալի ձիերուն մօտեցեր էր, զորոնք խիստ դժուարութեամբ կանդնեցուցեր էին։

Անուշահոտ քացախով թաթխուած փոքր սպունգ մը բռնած էր ձեռքը, և անով քրանաթոր և փրփրալի ձիերուն քիմերը և քունքերը կը շփէր, որով կենդանիները սկսան անմիջապէս բարձրաձայն խխնջալ և քանի մը մանրերկրորդ իրենց բոլոր մարմինը դողդողաց։

Ետքը՝ Ալի դրան առջև ժողվուած բազմաթիւ մարդոց մէջէն ձիերը քաշելով կոմսին կառքին լծեց, սանձերը ժողվեց, նստարանին վրայ ելաւ, և՝ ի մեծ զարմացումն հոն դտնուող այն մարդոց, որոնք այս ձիերուն մրրկի պէս գալը տեսեր էին, պարտաւորեցաւ մարակը խստիւ գործածել զանոնք Ճանբայ հանելու համար, և այն համբաւաւոր Ճարտուկ ձիերը, որոնք հիմա աշխուժութիւնին կորսընցուցեր, ուժասպառ և մեռելատիպ եղեր էին, այնպիսի անապահով և թուլացեալ ոստիւններով կը քալէին, որ հազիւ թէ երկու ժամուան մէջ կարող եղան Ֆօնտուր Սէնթ-Օնօրէ հասնիլ, ուր կը բնակէր տիկին Վիլլֆօր։

Տիկին Հէլոյիզ իւր ընտանեաց անհանգստութիւնը հանդարտեցընելէն անմիջապէս ետքը՝ հետևեալ նամակը տիկին Տանկլարի գրեց.

«Սիրելիդ իմ Հէրմին,

«Տղաս և ես հրաշքով մը ազատեցանք այն նոյն Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսէն, որուն վրայ այնչափ երկարօրէն խօսեցանք երէկ իրիկուն, և ամենևին չէի յուսար որ այսօր պիտի տեսնեմ զան։

«Երէկ անոր համար այնպիսի յուզմամբ կը խօսէիր որ ես չէի կրնար ինքզինքս զսպել և իմ խեղճ կարճ մտայս բոլոր զօրութեամբք

կը ծաղրէի զայն, բայց այսօր կը տեսնեմ որ այն յուզմունքը խիստ նուազ է եղեր։

«Ռանըլայի առջև ձիերդ այնպէս զայրացան, որ կարծես թէ խենթեցան, և հատնականաբար ես ու սիրելի Էտուարս Ճանբուն մէկ ծառին կամ դիւղին մէկ սահմանափայտին դէմ կտոր կտոր պիտի ըլլայինք, եթէ կոմսին ծառայութեան մէջ գտնուող Ըրաբացի մը, Խափչիկ մը, Նուպիացի մը, վերջապէս սև մարդ մը կարծեմ սիրոջը մէկ նշանովը իւր կեանքը վտանգի մէջ դնելով ձիերուն ընթացքը չկեցընէր, և յիրաւի հրաշք մ'է որ անոնց տակը չջղմտեցան։

«Ան տեն կոմսը վազեց, զմեզ իւր տունը տարաւ, և հոն Էտուարիս խելքը գլուխը բերաւ։

«Իւր կառքովը տունս վերադարձայ, և քովիդ վաղը քեզ պիտի դրկուի։

«Այս դիպուածէն ետև ձիերդ խիստ տկարացած և գողցես շուարած պիտի դտնես. կարծես թէ մէկ անձէ յաղթուելնուն համար չեն կրնար ինքզինքնուն ներել։

«Կոմսը պատուիրեց ինձ որ ըսեմ քեզ թէ երկու օր իրենց խշտիին վրայ հանգստանալով և միայն գարի ուտելով, իրենց եռկուան կայտառ, բայց ես կ'ըսեմ ահռելի վիճակը պիտի ստանան վերստին։

«Մնաս բարեաւ. իմ շրջագայութեանս համար շնորհակալ չեմ ըլլար քեզ. սակայն երբ կը մտածեմ, ապերախտութիւն կը համարիմ ձիերուդ խենթութեանդ համար քեզ դժգոհ ըլլալս։ քանի մարիմ ձիերուդ խենթութեանդ համար քեզ դժգոհ ըլլալս։ քանի մը այս խենթութեանդ միջոցաւն է որ Մօնթէ-Քրիսթօ տեսայ, և այս մեծանուն օտարականը, ի բաց թողլով իւր սրլխանները, այնպէս հետաքրքրութիւնս շարժած է, որ միտքս դրեր եմ քննել զան՝ ամեն վտանգ աչքս առնելով, եթէ ձիերովդ վերստին անատոլ շրջագայութեան երթալ իսկ պէտք ըլլայ։

«Էտուար զարմանալի քաջութեամբ դիպուածէն դիմացաւ։

«Նուաղեցաւ, բայց նուաղելէն առաջ ձայն մը անգամ չհանեց, և ետքը կաթիլ մը արտասուք չթափեց։

«Պարձեալ պիտի ըսես թէ մայրական սէրը կը շողքորթէ զիս,

բայց այս տկար և քնքուշ փոքր մարմնոյն մէջ երկաթեայ սիրտ մը կայ։

«Մեր սիրելի վալանթինը սիրելի էօժէնիդ կ'ողջունէ և ես բոլոր սրտով կը համբուրեմ զքեզ։

«ՀԷԼՈՑԻԶ ՏԸ ՎԻԼԸՖՕՐ»

«Յ. Գ. Կ'ուզեմ անպատճառ Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը վերստին տեսնել. ուր և է կերպով այնպէս անօրինէ որ ձեր տունը անոր հանդիպիմ։ Պ. Վիլըֆօրէն խօսք առի որ անոր այցելութիւն մը ընէ, և կը յուսամ թէ փոխարէնը ան ալ կը հատուցանէ»։

Իրիկունը՝ Օթէօյլի արուածը ամէն խօսակցութեանց նիւթ եղած էր։

Ալպէր իւր մօրը կը պատմէր, Շաթօ-Ռընօ՝ ժօքի-Գլըպի մէջ, Տըպրէ՝ պաշտօնէին սրահը, Պոշան իսկ իւր օրագրին այլևայլին մէջ քանի տողի չափ բան գրեց կոմսին վրայօք, որով աղնուական օտարականը աղնուապետական տիկնանց քով դիւցազնուն մը կը ներկայացընէր։

Շատ անձեր տիկին Վիլըֆօրի դացին և աղաչեցին զան որ Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին այցելութեան եկած օրը իմաց տայ իրենց, որպէս զի անոր բերանէն այն զարմանալի դիպուածին մանրամասն պատմութիւնը լսեն։

Իսկ Պ. Վիլըֆօր, ինչպէս ըսեր էր Հէլոյիզ, սև թիկնոց մը հագաւ, սպիտակ ձեռնոցները, իւր ամէնէն փառաւոր միապետով ձառայիին հետը կառքը մտաւ, և նոյն իրիկունը Շանզ-Էլիզէի 30 թիւ տան դրան առջևը կեցաւ։

ԳԼՈՒԽ Թ

ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Եթէ Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը երկար ժամանակ Բարիզի ընկերութեանց մէջ կենդանաւարած ըլլար, Պ. Վիլըֆօրի այցելութեան յարգը պիտի ճանչնար։

Հոգ չէր եթէ տիրող թագաւորը անդրանիկ կամ կրտսեր ցեղէն ըլլար, կառավարող պաշտօնեայն կրօնային, աղատական կամ պաշտպանող ըլլար, Պ. Վիլըֆօր արքունեաց մէջ միշտ համարում ունէր, ամէն կողմ յաջողակ կարծուած էր, ինչպէս գլխաւորապէս յաջողակ կը կարծուին այն մարդիկ, որոնք քաղաքական խաղերու մէջ ամենևին փորձուած չեն. շատերուն ատելի եղած, բայց մէկ քանիներէ ջերմով պաշտպանուած էր՝ առանց սակայն մէկուն սիրելի ըլլալու. դատաւորութեան բարձր պաշտօններէն մէկն ունէր, և իւր պաշտօնին մէջ Հարլէյի կամ Մոլէի պէս կը կենար։

Իւր ընտանիքը, որ ծաղկահաս կնոջմէ մը և առաջին ամուսնութենէն հազիւ տասնևւոթ տարեկան աղջիկէ մը կը բաղկանար, Բարիզի այն անաչառ ընտանիքներէն պակաս չէր ճնար, որոնք առանդութեանց և կրօնից մեծ ուշադրութիւն կ'ընեն։

Պաղ քաղաքավարութիւն մը, կառավարութեան սկզբանց կատարեալ հաւատարմութիւն մը, տեսական գիտութեանց և տեսական կանոդիտաց համար խորին արհամարհութիւն մը, գաղափարաբաշխներուն դէմ խորունկ ատելութիւն մը, ատոնք էին Պ. Վիլըֆօրի ցուցուցած նեղքին և հրապարակական տարերքը։

Պ. Վիլըֆօր ոչ միայն դատաւոր այլ դրեթէ քաղաքագէտ ալ էր։

Նախորդ արքունեաց հետ իւր յարաբերութիւնները, որոց վրայ միշտ արժանաւորութեամբ և յարգանօք կը խօսէր, գինքը նոր արքունեաց ակնածելի կ'ընէր, և այնչափ բան գիտէր, որ ոչ միայն իրեն հետ յարգանօք կը վարուէին, այլ և երբեմն խորհուրդ կը հարցընէին։

Գուցէ գործերը այնպէս չէին ըլլար, եթէ Պ. Վիլըֆօրի ձեռքէն ազատէին. սակայն իրենց աւատապետէն ապստամբող աւատական իշխաններուն պէս Պ. Վիլըֆօր ալ անառիկ բերդի մը մէջ կը բնակէր:

Այս բերդը իր թագաւորի գործակալի պաշտօնն էր, որով ամեն առաւելութիւնները կը վայելէր, և միայն երեսփոխան ըլլալու և այս կերպով չէզոքութիւնը դիմադրութեան փոխելու համար պիտի հաւանէր թողուլ այն պաշտօնը:

Ընդհանրապէս Պ. Վիլըֆօր քիչ այցելութեան կ'երթար, կամ այցելութենէ կը պատասխանէր:

Իր կինը իրեն համար այցելութեան կ'երթար, և ամեն մարդ դատարին ծանր և բազմաթիւ զբաղմանց կու տար ատր պատճառը, որ իրօք ուրիշ բան չէր, բայց եթէ հպարտութեան հաշիւ մը, բարձր ազնուականութեան պահանջում մը, որուն վերջապէս այս առակը աղէկ կը յարմարի. Պատուէ ինքզինքդ որ զքեզ ալ պատուեն. այս առակը մեր ընկերութենէն մէջ հարիւր անգամ աւելի օգտակար է Յունաց այն առակէն, որ կ'ըսէ. Ծանիր զքեզ, զոր մեր դարուն մէջ ուրիշները ճանչնալու աւելի դիւրին և աւելի օգտակար արուեստին փոխեցին:

Պ. Վիլըֆօր իր բարեկամաց համար գերազանց պաշտպան մ'էր, իր թշնամեաց համար՝ խուլ բայց կատաղի հակառակորդ մը, անտարբերներու համար օրինաց շնչասպառ արձան մը. իր երևոյթը գոռոզ էր, դէմքը անկարեկիր, նայուածքը տկար և աղօտ կամ ամբարտաւանութեամբ սուր և հետազօտիչ. ահա այս է այն մարդուն նկարագիրը, որուն համար չորս յեղափոխութիւններ յաջողութեամբ, նախ իր պատուանգանը շիներ եաքը հաստատեր էին:

Պ. Վիլըֆօր Գազղիոյ ամենէն նուազ հետաքրքիր և ամենէն տխուր մարդն ըլլալուն համբաւն ունէր. ամեն առաւի պարահանդէս մը կու տար, ուր միայն քառորդ մը կը կենար. այսինքն թագաւորին իրենները ըրածէն քառասունհինգ վայրկեան պակաս. երբէք թատրոններու, նուագածութեանց, կամ որ և է հրապարակային տեղ մը տեսած չէին զինքը, երբեմն, բայց խիստ քիչ անգամ սենեկի խաղը կը խաղար. բայց այն ատեն պէտք էր իրեն արժանի խաղացողները ըլլային, ինչպէս՝ դեսպան մը, արքեպիսկոպոս մը, իշխան մը, նախագահ մը, կամ վերջապէս հասութաւոր դքսուհի մը:

Ահա այս հանգամանքներն ունէր այն մարդը, որուն կառքը Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին դրան առջեը կեցեր էր:

Սենեկապանը Պ. Վիլըֆօրի գալուստը իմացուց այն միջոցին որ կոմսը մեծ սեղանի մը վրայ գլուխը կախած՝ Բէթրսպուրկէն Ճինաստան երթալու ճանբան կը դիտէր աշխարհագրական տախտակի մը վրայ:

Թագաւորի գործակալը դատաւորաց տեսանը մտած կերպով ծանր և կարկնաչափ քայլերով յառաջացաւ. Ճիշդ նոյն մարդն էր, և կամ լաւ ևս ըսեմք՝ նոյն մարդուն յաջորդն էր, զոր Մարսիլիոյ մէջ ժամանակաւ իբր փոխանորդ տեսանք:

Բնութիւնը իր սկզբանց համաձայն ըլլալով, Վիլըֆօրի մարմնոյն վրայ բան մը փոխած չէր:

Միայն թէ իր մարմնոյ նրբութիւնը նիհարութեան փոխուեր էր, ժժգնութիւնը դեղնութեան, իր խորունկ աչքերը խոռոչեր էին. իր ոսկի շղթաներով ակնոցը ակնակապիճին վրայ դրուելով կարծես թէ դէմքին մէկ մասը կը կազմէր. իր սպիտակ փողկապէն զատ՝ միւս բոլոր զգեստները սեւ էին, և այս տխուր դոյնը կ'ընդհատէր միայն կարմիր ժապաւէնի բարակ երիզը, որ հազիւ նշմարելի կերպով կաճակնոցին վրայ անցուցած էր և վրձինով քաշուած արեան գծի մը պէս կ'երեւէր:

Եթէ Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը ինքզինքին տէրն ըլլալով, և անոր ողջոյնը ընդունելով, յայտնի հետաքրքրութեամբ մը կը դիտէր զան, դատաւորն ալ, որ բան սովորութեան կասկածոտ էր և այնչափ հաւատ չէր ընծայեր մանաւանդ ընկերային զարմանալի դործոց, աւելի պատրաստուած էր դիտել այն ազնուական օտարականը (արդէն այսպէս կը կոչէին Մօնթէ-Քրիսթօն) և համարել զան նոր ասպարէզ մը բանալու համար եկող խարեբայ մը, կամ աքսորէն փախած չարագործ մը, քան թէ սուրբ աթոռէն եկած իշխան մը կամ Հռոմի Գիշերներուն մէկ սուլթանը:

— Պարոն, ըսաւ Վիլըֆօր այն սուր ձայնով, զոր դատաւոր-

ները իրենց Ճարտարախօսութեան մէջ կը բանեցընեն, և զոր խօսակցութեան մէջ ալ սովորած են կամ կ'ուզեն գործածել, պարոն, երէկ կնոջս և զաւակիս ձեր ըրած նշանաւոր ծառայութիւնը պարտաւորութիւն մը կը դնէ վրաս ձեզ շնորհակալ ըլլալու. ուստի եկայ այս պարտքս կատարելու և իմ երախտագիտութիւնս ձեզ յայտնելու:

Եւ այս խօսքերը արտասանելու ժամանակ դատաւորին խիստ նայուածքը իւր սովորական ամբարտաւանութենէն բան մը կորսնցուցած չէր:

Իւր խօսքերը ընդհանուր գործակալի ձայնով և պարանոցի և ուսերու այն անշարժ ուղղորդութեամբ արտասանուած էին, որ իւր շողոքորթաց ըսել կու տար թէ օրինաց կենդանի արձանն էր, ինչպէս որ արդէն կրկնած ենք:

— Պարոն, պատասխանեց կոմսը նոյնպէս չափազանց պաղութեամբ, խիստ երջանիկ եմ որ կարող եղայ մօր մը զաւակը ազատելու, վասն զի կ'ըսեն թէ մօր մը դժայումն ամէն բանէ աւելի նուիրական է, և այս ինձի պատահած երջանկութիւնը կ'ազատէր զիս այն պարտքէն, որուն կատարումը անտարակոյս պատիւ է ինձ, ըստ որում պիտեմ որ Պ. Վիլֆոր ինձի ըրած այս շնորհքը ամենուն չընէր, բայց սակայն որչափ և թանկագին ըլլայ այն, ինձի համար ներքին հաճութիւն մը չարժեր:

Վիլֆոր այս կշտամբանաց վրայ զարմացած, որուն չէր սպասեր, սարսուց այնպիսի վհատութի մը պէս, որ իւր հագած գրահներուն տակէն ընդունած վէրքը կ'ըզգայ, և իւր արհամարհալից շուրթին մէկ շարժումը յայտնեց թէ Մոնթէ-Քրիսթոյ կոմսը աղէկ կրթուած աղնուական մը չէր իւր կարծեօքը:

Աչքը իւր բոլորտիքը շրջեց, որպէս զի արդէն ընդհատեալ խօսակցութեան ուրիշ նիւթ մը գտնէ:

Իւր ներս մտած ժամանակը Մոնթէ-Քրիսթոյի դիտած աշխարհագրական տախտակը տեսնելով ըսաւ.

— Աշխարհագրութեամբ կ'զբաղիք, պարոն. հարուստ ուսում մ'է այս մանաւանդ ձեզի համար, որ ինչպէս կը հաստատեն, այս տախտակին վրայ նշանակուածին չափ քաղաքներ տեսած էք:

— Այո՛, պարոն, պատասխանեց կոմսը, ուզեցի բովանդակ մարդկային սեռին վրայ այն դիմագիտական զննութիւնն ընել, զոր դուք ամեն օր մանաւորաց վրայ՝ ի գործ կը դնէք: Մտածեցի որ աւելի դիւրին պիտի ըլլայ ինձ բոլորէն մանաւորի իջնել քան թէ մանաւորէն բոլորին: Այս թուաբանական յայտնի ճշմարտութիւնը կը պահանջէ որ ծանօթէն անծանօթը քննուի և ոչ անծանօթէն ծանօթը . . . : Բայց նստէք, պարոն, կ'աղաչեմ:

Եւ Մոնթէ-Քրիսթօ ձեռքովը թագաւորի գործակալին թևաթոռ մը ցուցուց, զոր Վիլֆոր իւր ձեռքովը առնելու և կոմսին մօտեցընելու ստիպուեցաւ, իսկ Մոնթէ-Քրիսթօ իւր արդէն ունեցած աթոռին վրայ նստաւ, որով կիսով չափ իւր այցելուին կողմը դարձած գտնուեցաւ՝ կռնակը պատուհանին դարձուցած և արմուկը աշխարհագրական տախտակին վրայ կռթընցուցած, որ առայժմ իրենց խօսակցութեան նիւթին եղած էր, խօսակցութիւն մը, որ Մորսէրֆի և Տանկլարի տունը եղածին բոլորովին նոյն դարձուածը կ'առնուր՝ եթէ ոչ իրենց կացութեան, գոնէ անձանց նկատմամբ:

— Փիլիսոփայօրէն կը խօսիք, կրկնեց Վիլֆոր՝ վայրկեան մը լուռ կենալէն ետև, որ ատեն անհաւասարի հակառակորդի մը հանդիպող ըմբիշի նման իւր այժը ամփոփեր էր. ստուգիւ, պարոն, եթէ ձեզի պէս ես ալ գործ չունենայի, նուաղ ախտ կրազմունք մը պիտի փնտռէի:

— Ճշմարիտ է, պարոն, կրկնեց Մոնթէ-Քրիսթօ, արեգակնային մանրադէտով զննողի մը համար մարդս ժանտատեսիլ թրթռուկ մ'է. բայց կարծեմ ինձի համար ըսիք թէ գործ մը չունիմ, ըսէք, կ'աղաչեմ, կը կարծէք որ դուք ալ գործ մը կ'ընէք, կամ թէ աւելի բացայայտ խօսիմ, կը կարծէք որ ձեր ըրածները գործ կոչուելու արժանաւորութիւն ունին:

Այս տարօրինակ հակառակորդին կողմէն այսպէս խստութեամբ իրեն ուղղուած այս երկրորդ հարուածին վրայ Վիլֆորի զարմանքը կրկնապատկեցաւ. երկար ժամանակէ՝ ի վեր դատաւորը այս աստիճան նորանշան խօսք մը լսած չէր, և կամ աւելի ճիշդը խօսելով՝ առաջին անգամն էր որ այսպիսի խօսք մը կը լսէր:

Թագաւորի գործակալը պատասխանելու պատրաստուեցաւ։

— Պարոն, ըսաւ, դուք օտարական էք, և կարծեմ դուք իսկ կ'ըսէք թէ ձեր կենաց մէկ մասը արևելեան երկիրներու մէջ անցուցած էք. չէք դիտեր թէ մարդկային դատաստանը, որ այն բարբարոս երկիրներուն մէջ այնպէս շուտ կը կատարուի, մեր երկրին մէջ զգուշաւոր և կանոնաւոր ընթացք մը ունի։

— Այո՛, պարոն, դիտեմ, վասն զի գլխաւորարար ամէն երկրի օրինաց վրայ գրաղած եմ, և ամէն ազգաց պատժական օրէնքները բնական օրէնքին հետ բաղդատած եմ. և պէտք եմ ըսել, պարոն, որ այն նախնական ժողովրդոց օրէնքը, այսինքն համապատժական օրէնքը Աստուծոյ կամաց համաձայն կտած եմ։

— Եթէ այդ օրէնքները ընդունուէին, պարոն, ըսաւ թագաւորի գործակալը, մեր դատաստանական մատեանները շատ պիտի պարզուէին, և այն ժամանակ մեր դատաւորները, ինչպէս որ կ'ըսէք հիմա, ընելու շատ գործեր պիտի չունենային։

— Գուցէ ապագային մէջ այդ ալ պիտի ըլլայ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. գիտէք որ մարդկային հնարքները պարզէն բաղդրեալին կը յառաջադիմեն, և պարզը միշտ կատարելագործեալն է։

— Այսու ամենայնիւ, պարոն, մեր օրէնքները իրենց ընդդիմայն յօդուածներն ունին, և Կոլուայց, Հոմայեցւոց և Ֆրանկաց օրէնքներէն քաղուած են. անշուշտ պիտի համաձայնիք որ այս ամէն օրինաց տեղեկութիւնները առանց երկար աշխատութեանց չեն ստացուիր. այս տեղեկութիւնները ստանալու համար երկար ուսում մը պէտք է և դլխի մեծ զօրութիւն մը, որպէս զի անդամ մը զանոնք ստանալով մէկ մ'ալ չմոռնանք։

— Ես ալ ձեզի համաձայն եմ, պարոն. բայց Գաղղիական օրինաց վրայ ձեր դիտցածը ես ալ դիտեմ, ոչ միայն ձեր այլ և ամէն ազգաց դատաստանական օրէնքները. Անդղիական, Տաճկական, Ճաբոնական, Հնդկական օրէնքները Գաղղիական օրինաց պէս լինձ ծանօթ են. ուստի իրաւունք ունիմ ըսելու թէ իմ ըրածներուս համեմատութեամբը (դիտէք, պարոն, որ ամէն բան համեմատական է) դուք շատ քիչ գործ ունիք, և իմ սորվածներուս համեմատութեամբ դուք ալ սորվելու շատ բաներ ունիք։

— Բայց ինչ նպատակ այս ամէնը սորվեցաք, կրկնեց Վիլըֆօր զարմանքով։

Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտեցաւ։

— Կը տեսնեմ, պարոն, որ բարձրագոյն մարդ մը ըլլալու համբաւուդ հակառակ՝ ամէն բան ընկերային կոշտ և դռեհիկ տեսութեամբ կը դիտէք՝ մարդէն սկսելով և՝ի մարդ վերջացընելով, այսինքն մարդկային իմացականութեան ներելի եղած ամէնէն սահմանափակ և ամէնէն անձուկ տեսութեամբը։

— Բացատրեցէք ձեր միտքը, պարոն, ըսաւ Վիլըֆօր ևս քան զևս զարմացած. ըսածնիդ շատ աղէկ չհասկըցայ . . . ։

— Ըսել կ'ուզեմ, պարոն, թէ աչքերնիդ ազգաց ընկերային կազմութեան վրայ յարած՝ միայն մեքենային զօրութիւնը կը տեսնէք, և ոչ այն բարձրագոյն գործաւորը, որ անոր գործել կուտայ. ըսել կ'ուզեմ թէ ձեր աւջևը և բոլորտիքը այն պաշտօններուն տէրերը միայն կը ճանչնաք, որոց հրովարտակները պաշտօնատներէն կամ թագաւորէ մը ստորագրուած են. ըսել կ'ուզեմ թէ ձեր կարճ տեսութեամբը չէք տեսներ այն մարդերը, զորոնք Աստուած պաշտօնատէրերէն, պաշտօնեաներէն և թագաւորներէն վեր դասած է՝ պաշտօնի տեղ յանձնարարութիւն մը տալով անոնց։ Մարդկային տկարութեան և անոր անզօր ու անկատար դործարանաց սեպհականութիւնն է այս։ Թոպի իւր աչաց կուրութիւնը բժշկող հրեշտակը հասարակ երիտասարդ մը կարծեց։ Ամիլայէն չնչուղղու ազդերը հասարակ աշխարհական մը կարծեցին զան, և պէտք էր որ երկուքն ալ երկնային յանձնարարութիւն մը կատարելնին յայտնելին, որ գիրենք ճանչցընեն, և պէտք էր որ մէկը ըսեր թէ՝ — Աստուծոյ հրեշտակն եմ ես — և միւսը թէ՝ — Աստուծոյ գաւազանն եմ — որպէս զի երկուքին ալ երկնային էութիւնը յայտնուի։

— Ուրեմն, ըսաւ Վիլըֆօր իւրզարմանքը երթալով աւելնալով և ցնորեալի մը կամ խենթի մը հետ խօսիլ կարծելով, ուրեմն դուք ձեր յիշած արտաքոյ կարգի էակներէն մէկը կը համարիք զձեզ։

— Ինչո՞ւ չէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ պաղութեամբ։

— Կը ներէք ինծի, պարոն, կրկնեց Վիլլֆօր պակուցեալ, ձեր տունը ներկայացած ժամանակս չէի գիտեր որ այնպիսի մարդու մը տունը կը ներկայանամ, որուն գիտութիւններն ու հանճարը մարդոց հասարակ գիտութիւններէն և սովորական հանճարէն դերազանց են: Մենք որ քաղաքակրթութեան ապականեալ ողորմելիները ենք, մեր մէջը սովորութիւն եղած չէ բնաւ որ ձեզի պէս անբաւ հարստութեանց տէր աղնուականներ (գոնէ ինչպէս որ կ'ըստուգեն, գիտեցէք որ ես ձեր վիճակը չեմ քններ, այլ լսածս կը կրկնեմ) սովորութիւն եղած չէ կ'ըսեմ որ մեր ընչատէրները իրենց ժամանակը ընկերային զննութիւններով, փիլիսոփայական երազներով կորսընցրնեն, զորոնք աւելի ընչազուրկ մարդիկ մխիթարութեան համար կ'ընեն:

— Է՛հ, պարոն, կրկնեց կոմսը, ուրեմն դուք առանց բացառութիւն մը ընելու կամ ընդունելու ձեր բարձր պաշտօնին հասաք, և ձեր նայուածքովը բնաւ գործ տեսած չէք, որ թէպէտ խիստ կորովի և անվրիպելի ըլլալու պէտք ունենայ: Դատաւոր մը չէ թէ օրինաց ամենէն լաւ գործադիրը, կամ նենգութեան մթութեանց ամենէն խորամիտ թափանցը ըլլալու է, այլ սիրտերը փորձելու պողպատեայ խորաչափ մը, և ամենուն սրտին մէջ եղած աւելի կամ նուազ բաղադրութեամբ ոսկին փորձելու փորձաքար մը:

— Պարոն, ըսաւ Վիլլֆօր, ձշմարիտ կը շփոթէք զիս, և ձեր ըսածները ամենևին մէկէ լսած չեմ:

— Պատճառը այն է որ ընդհանուր պայմանաց շրջանին մէջ միշտ փակեալ էք և երբէք համարձակած չէք վերին աշխարհներու մէջ սաւառնելու, զորոնք Աստուած անտեսանելի կամ բացառիկ էակներով լցուցած է:

— Եւ դուք կը հաւատաք, պարոն, որ ուրիշ աշխարհներ կան, և թէ բացառիկ և անտեսանելի էակներ մեզի հետ կը խառնուին:

— Ինչո՞ւ չէ, միթէ կը տեսնէ՞ք օդը ղօր կը շնչէք, և առանց որոյ պիտի չկարենայիք ապրիլ:

— Ուրեմն այդ էակները մենք չենք տեսներ:

— Այո՛, կը տեսնէք երբ Աստուած հրամայէ անոնց որ տարբանան. կը դպչիք անոնց, կ'արմկահարէք, հետերնին կը խօսիք, և անոնք ձեզ կը պատասխանեն:

— Ո՛հ, ըսաւ Վիլլֆօր ժպտելով, կ'ուզէի որ իմացընեն ինձ երբ այն էակներէն մէկը գիմացս ելնէր:

— Ձեր բաղձանքը արդէն կատարուած է, պարոն, վասն զի քիչ մը առաջ ձեզ իմացուցեր էի, և հիմա դարձեալ կ'իմացընեմ:

— Ուրեմն դուք ալ!. . . :

— Այո՛, ես ալ այն բացառիկ էակներէն մէկն եմ, պարոն, և կարծեմ մինչև ցայսօր և ոչ մէկը իմինիս նման կացութեան մէջ գտնուած է: Թագաւորաց երկիրները սահմանուած են կամ լեռնեբէ, կամ դետերէ, և կամ սովորութեանց ու լեզուի փոփոխութենէ մը: Բայց իմ թագաւորութիւնս աշխարհիս պէս մեծ է. վասն զի ոչ Իտալացի եմ, ոչ Գաղղիացի, ոչ Հնդիկ, ոչ Ամերիկացի, և ոչ Սպանիացի. այլ աշխարհաքաղաքացի եմ, Աստուած միայն գիտէ ուր ծնունդ եղած եմ: Ամեն սովորութիւնները ինձ ծանօթ են, և ամեն լեզու կը խօսիմ: Դուք զիս Գաղղիացի կը կարծէք, այնչէ, ըստ որում ձեզի չափ դիւրութեամբ և մաքուր Գաղղիարէն կը խօսիմ. Աւելի իմ Նուպիացիս ալ Արաբացի կը կարծէ զիս, Պէրթուչիօ գործակատարս՝ Հռոմայեցի, և Հայտէ աղախինս՝ Ցոյն: Ոչ մէկ երկրէ եմ, ամենևին կառավարութենէ մը պաշտպանութիւն չեմ խնդրեր, և ամենևին մարդ մը իբր եղբայր չեմ ճանչնար. զօրաւորները կեղցընող խղճի տագնապ մը կամ տկարաց անդամները լուծող արդելք մը չունիմ, որ իմ անդամներս լուծէ և գիս կեցընէ: Միայն երկու հակառակորդ ունիմ, զորոնք յաղթող չեմ կոչեր, քանզի յարատևութեամբ կը նուաճեմ զանոնք. և ասոնք են ժամանակն ու անջրպետը: Երրորդ հակառակորդս, որ աւելի սոսկալի է, իմ մահացու վիճակս է: Այս միայն իմ քալած ճանրուս մէջ և իմ նպատակիս չհասած կրնայ կեցընել զիս: Ասոնցմէ դուրս ճնացածները հաշուի առած եմ: Բաղդին բոլոր խաղերը, այսինքն կործանումը, փոփոխութիւնը և պատահական դէպքերը բոլորն ալ գլխէս անցան. և եթէ ասոնց մէկը վերստին վրայ հասնի, չկրնար ընկճել զիս: Միայն թէ չմեռնիմ, ինչ որ եմ հիմա, նոյնը պիտի ձնամ. ահա ինչ է այնպիսի խօսքեր ընելուս պատճառը, զորոնք դուք ամենևին լսած չէք և ոչ իսկ թագաւորաց բերանէն, վասն զի թագաւորները ձեզ պէտք ունին, և միւս մարդիկները ձեզմէ

կը վախնան։ Այսպիսի ծաղրական ընկերութեան մը մէջ ով կրնայ ըսել՝ Օր մը գուցէ Թագաւորի գործակալին հետ հաշիւ մը ունենամ տեսնելու։

— Բայց դուք, պարոն, դուք ալ կրնաք այդպիսի խօսք մը ըսել, վասն զի երբ Գաղղիա կը բնակիք, Գաղղիական օրինաց հնազանդելու պարտաւորեալ էք։

— Գիտեմ, պարոն, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ. երբ ուրիշ երկիր մը երթալ ուզեմ, ինձ յատուկ եղած միջոցներով կ'ըսկսիմ այն մարդիկները քննել, որոցմէ յուսալու բան մը կամ վախնալու տեղ մը ունիմ, և կը յաջողիմ գուցէ իրենք զիրենք ճանչնալէն աւելի աղէկ զանոնք ճանչնալու։ Ասկէ կը հետեւի որ Թագաւորի գործակալը, ով որ և ըլլայ, և որուն հետ գործ մը ունենամ, ինձմէ աւելի չփոթելու է։

— Ասով ըսել կ'ուզէք, կրկնեց Վիլըֆօր երկմտութեամբ, թէ մարդկային բնութիւնը տկար ըլլալով, ամէն մարդ սխալմունք մը ըրած է։

— Սխալմունք . . . կամ յանցանք մը պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ անտարբերութեամբ։

— Եւ թէ դուք միայն, այն ամէն մարդոց մէջէն, զորոնք իբր եղբայր չէք ճանչնար ըսիք, կրկնեց Վիլըֆօր սակաւ մը ինչ այլայլած ձայնով մը, դուք միայն կատարեալ էք։

— Ամենևին կատարեալ եմ չեմ ըսեր, այլ անթափանցելի։ Բայց գոցինք այս խօսքերը, պարոն, եթէ այս խօսակցութիւնը ձեզ տհաճելի կ'երեւի. ոչ ես ձեր գատաստանէն սպառնացեալ եմ, և ոչ դուք իմ կրկին երեւոյթէս։

— Ոչ, ոչ, պարոն, ըսաւ Վիլըֆօր աշխուժիւ՝ անշուշտ վիճաբանութեան մէջ յաղթուած երեւելու վախէն։ Ձեր դեղեցիկ և գրեթէ վսեմ խօսակցութեամբը սիս երկրէս վեր բարձրացուցիք. խօսակցութիւն չէ ըրածնիս, այլ առնաբանութիւն կ'ընենք։ Ո՛րչափ Աստուածաբաններ Սորպոնի ամպիոնին վրայ, կամ փիլիսոփաներ իրենց վիճաբանութեան մէջ շատ անգամ ձշմարտութիւնները կը խօսին, ենթադրենք թէ մենք ալ ընկերային Աստուածաբանութեան կամ թէ Աստուածաբանական փիլիսոփայութեան մը

վրայ կը խօսինք, ուստի ես ալ այս առակը կ'աւելցընեմ, թէև քիչ մը խիստ երեւի. «Եղբայր իմ, Հայարտութեան գոհ կ'ըլլաք. դուք միւսներէն գերազոյն էք, բայց Աստուած ալ ձեզմէ գերագոյն է։»

— Այո, Աստուած ամենէն գերագոյնն է, պարոն, պատասխանեց կոմսը այնպիսի խորունկ ձայնիւ, որմէ Վիլըֆօր ակամայ սարսռաց։ Եւ ես մարդոց համար Հայարտ եմ, քանզի անունք այնպիսի օձեր են, որոնք գիրենք յաղթող բայց ոտից տակը չձզմողին վրայ յարձակելու պատրաստ են։ Բայց այս Հայարտութիւնը Աստուծոյ առջեւը կը դնեմ, որ գիս ոչինչէ ստեղծեց և այս վիճակիս հասցուց։

— Ստուգիւ, պարոն կոմս, կ'րմայլիմ ձեր վրայ, ըսաւ Վիլըֆօր, որ այս զարմանալի խօսակցութեան մէջ առաջին անգամն էր որ այս ազնուապետական ձեր կը գործածէր և մինչև յարդ օտարականը լոկ պարոն անուաներ էր։ Այո, եթէ ձշմարտիւ այդպէս զօրաւոր, գերագոյն, անարատ կամ անթափանցելի էք, որ գրեթէ նոյնը բանը ըսել է, իրաւունք ունիք Հպարտ ըլլալու. տիրապետողաց օրէնքը այս է։ Բայց որ և է բաղձանք մը չունիք, պարոն։

— Այո, մէկ բաղձանք ունեցայ։

— Ի՞նչ բան։

— Ինչպէս որ ամէն մարդու կեանքը մէջ անգամ մը կը պատահի, սատանան դիս յափշտակելով երկրիս ամենէն բարձր լերան վրայ տարաւ, ուրկից բոլոր աշխարհս ինձի ցոյց տուաւ, և ժամանակաւ Քրիստոսի ըսածին պէս ինձ ալ ըսաւ. «Ըսէ, մարդածին զաւակ, ինչ կ'ուզես տամ քեզ, որ դիս պաշտես»։ Այն ատեն բաւական մտածեցի, քանզի երկար ժամանակէ ի վեր սոսկալի բաղձանքի մը եռանդը դիս իրօք կը տանջէր, ետքը պատասխան տուի անոր. «Նախախնամութեան անունը միշտ լսած եմ, սակայն երբէք տեսած չեմ ոչ զան և ոչ իսկ անոր նմանող բան մը, որով կը կարծեմ թէ Նախախնամութիւն չկայ. կ'ուզեմ ես Նախախնամութիւնն ըլլալ, գիտեմ որ անոր պաշտօնն է վարձատրել և պատժել»։ Բայց Սատանան այս խօսքիս վրայ գլուխը խոնարհեցուց և հառաչանք մը

հանեց. «Կը սխալիս, ըսաւ, Նախախնամութիւն կայ, միայն դուն չես տեսներ զան, վասն զի ինքը Աստուծոյ որդի և իր Հօրը պէս աներեւոյթ է: Անոր նմանող բան մը չտեսար, վասն զի պաղտնի կերպով իր ազդեցութիւնները՝ ի գործ կը դնէ և մութ Ճանապարհու մէջ կը քալէ. քեզի համար այս միայն կրնամ ընել որ Նախախնամութեան գործակալներէն մէկն ընեմ»: Ասոր վրայ սակաւրկութիւն ըրինք, գուցէ հոգիս պիտի կորսընցընեմ, բայց հոգ չէ, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

Վիլըֆօր տարօրինակ պաղութեամբ Մօնթէ-Քրիսթոյի երեսը կը նայէր:

— Պարոն կոմս, ըսաւ, ծնողք ունի՞ք:

— Ո՛չ, պարոն. միտակ եմ աշխարհի մէջ:

— Աւելի գէշ:

— Ինչո՞ւ:

— Վասն զի ձեր հպարտութիւնը խորտակելու տեսարան մը կրնայիք տեսնել: Մահուանէ չէ՞ք վախնար կ'ըսէք:

— Հրսի թէ կը վախնամ, այլ թէ մահը միայն կարող է կեցընել զիս:

— Ծերութենէ՞:

— Ծերանալէս առաջ գործս կատարած պիտի ըլլամ:

— Բայց խենթութենէ՞:

— Քիչ մնաց որ պիտի խենթենայի, և դիտէք այն առակը որ կ'ըսէ. «Կրկնութենէն վախցիր». յանցաւորաց ատեանին առակն է այս, և հետևաբար ձեր խօսքն է:

— Պարոն, կրկնեց Վիլըֆօր, մահուանէ, ծերութենէ կամ յիմարութենէ աւելի ուրիշ վախնալու բան կայ. օրինակի համար կաթուածը, որ կայծակի հարուածի պէս առանց սպաննելու կը զարնէ, և սակայն անկէ ետև ամեն բան կը վերջանայ: Միշտ դուք էք, բայց սակայն այնուհետև ձեր անձին տէրը չէք. դուք որ Արիէլի պէս հրեշտակի կը մօտենայիք, այնուհետև անզգայ մարմին մ'էք, որ Գալիպանի պէս անասունի կը մօտենայ. ինչպէս ըսի՝ մարդկային լեզուով այս հարուածը կաթուած կը կոչուի: Եկէք, եթէ կը հաճիք, այս խօսակցութիւնը մեր տունը շարունակենք,

պարոն կոմս, եթէ օր մը փափաքիք այնպիսի հակառակորդի մը հանդիպիլ, որ կարող ըլլայ ձեր խօսքը հասկընալ և ձեզի հետ բանակցիլ, և ես Պ. Նուարթիէ որ Վիլըֆօր իմ հայրս պիտի ցուցնեմ ձեզ, որ Գաղղիական յեղափոխութեան ամենէն աշխոյժ ծագոպէններէն մէկն էր, այսինքն այնպիսի մարդ մը, որ ձեզի պէս գուցէ աշխարհիս ամեն երկիրները տեսած չէր, սակայն ամենէն զօրաւոր թագաւորներէն մէկը կործանելու օգներ էր, վերջապէս այնպիսի մարդ մը, որ ձեզի պէս ոչ թէ Աստուծմէ, այլ ղերապոյն Էակէն, ոչ թէ Նախախնամութենէ այլ բաղդէն ղրկուած կը համարէր ինքզինքը: Սակայն, պարոն, ուղեղին բլթակին մէջ արիւնային երակի մը կտրուիլը ամեն բան աւրեց ոչ թէ մէկ օրուան կամ մէկ ժամուան, այլ մանրերկրորդի մը մէջ: Առջի իրիկունը Պ. Նուարթիէ, ծագոպէն մը, Գարպոնարայ ընկերութեան և ծերակուտի անդամ մ'էր, և կատափնարանը, լծդանօթն ու դաշոյնը կը ծաղրէր, այն Պ. Նուարթիէն, որ յեղափոխութիւնները խաղալիկ ըրած Գաղղիան սատրինջ խաղի նմանեցուցած էր, այն Պ. Նուարթիէն, որ այնչափ սոսկում կը պատճառէր, հետևեալ առտու ոչընչէն պարան Նոարընէն անշարժ ծերունի մը եղաւ՝ տան ամենէ տկար էակին, այսինքն իր Վալանթին թոռին կամաց անձնատուր ըլլալով: Վերջապէս համր և սառած դիակ մը եղած է, որ առանց ցաւի կ'ապրի մինչև որ իւր մահը հասնի և ամեն բանի վերջ տայ:

— Ափսոս, պարոն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, այդ տեսարանը անծանօթ չէ ոչ մտացս և ոչ աչացս. ես ալ սակաւ ինչ բժիշկ եմ, ու պաշտօնակցացս պէս ես ալ շատ ջանքեր ըրած եմ, սակայն անուրանալի է որ Նախախնամութեան գործերը գաղտնի են: Սոկրատէն, Սենեկայէն, Օգոստինոսէն, և կալէն եռքը հարիւրաւոր հեղինակներ պատմածնուդ մօտ բաներ գրած են թէ արձակ և թէ տաղաչափեալ. աղէկ կը հասկընամ որ հօր մը վիշտերը իւր որդւոյն մտացը ինչ մեծ փոփոխութիւններ կրնան ազդել: Եւ օրովհետև զիս կը հրաւիրէք, կու գամ օր մը այն տխուր տեսարանը տեսնելու, որ ձեր տունը կը տխրեցընէ:

— Անտարակոյս այդպէս պիտի ըլլար, եթէ Աստուած հատուց

ցում մը չլինէր ինձ: Դէպ ի կերեզմանը հակառակ այն ծերունւոյն փոխարէն երկու զաւակ տուած է ինձ Աստուած, որոց մէկն է՝ Սէն-Մէրանի Ուրնէ օրիորդին հետ առաջին ամուսնութենէս նորածին աղջիկ մը Վալանթին անուն, և Էտուար, այն զաւակս, որուն կեանքը ազատեցիք:

— Եւ այս հատուցումէն ինչ կ'եզրակացընէք, պարոն:

— Կ'եզրակացընեմ որ հայրս իւր կիրքերէն մոլորեալ այնպիսի յանցանքներ գործած է, որոնք մարդկային գատաստանէն կ'ազատին, բայց Աստուծոյ վրէժխնդրութիւնը կը գրգռեն . . . և Աստուած միայն մէկ հոգի պատժել ուզելով, միայն զան հարուածեց:

Մօնթէ-Քրիսթօ ժպիտ դէմք մը ցուցունելով, սրտին խորէն այնպիսի հառաչանք մը հանից, որ կրնար Վիլլֆօրը փախցընել, եթէ Վիլլֆօր լսէր զայն:

— Մնաք բարեաւ, պարոն, կրկնեց դատաւորը, որ քանի մը վայրկենէ ի վեր արդէն տեղէն ելեր ոտքի վրայ կը խօսէր. մնաք բարեաւ, ես կը մեկնիմ, ու հետս կը տանիմ այնպիսի յարգանաց յիշատակ մը, որ կը յուսամ թէ կրնայ հաճելի ըլլալ ձեզ, երբ գիս աւելի աղեկ ճանչնաք, քանզի ես ալ գոհիկ մէկը չեմ: Այսու ամենայնիւ տիկին Վիլլֆօրը մշանջենաւոր բարեկամ ստացած էք:

Կոմսը բարեաց զան, և Վիլլֆօր իւր դահլէին մինչև դուռը միայն տանելու բաւականացաւ. թագաւորի գործակալը իւր կառքը մտաւ և երբ անթևոյթ եղաւ,

— Բաւական է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ իւր ձնշուած սրտէն դժուարութեամբ հառաչանք մը հանելով, այսչափ թոյնը բաւական է, և հիմա որ սիրտս անով լցուած է, երթամ անդեղային առնելու:

Եւ հնչող սկահին վրայ հարուած մը զարնելով,

— Տիկնոջ քովը պիտի երթամ, ըսաւ Ալիին, կէս ժամէն կառքը թող պատրաստեն:

ԳԼՈՒԽ Ժ

ՀԱՑՏԻ:

Ընթերցողք կը յիշեն անշուշտ Մէսլէ փողոցը բնակող Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին նոր կամ յաւ ևս ըսենք հին բարեկամները, որք էին Մաքսիմիլիէն, Ժիւլի և Էմմանուէլ:

Իւր ընելու այն սիրալիր այցելութեան, հոն անցընելու քանի մը երջանիկ վայրկեաններուն, և դժոխքին մէջ (ուր իւր կամքը մնացեր էր) թափանցող արքայութեան լուսոյն յոյսը Վիլլֆօրի անհետևոյթ ըլլալու վայրկենէն կոմսին դէմայ վրայ զմայլելի զուարթիւն մը տարածեց, և Ալի, որ զանգակին ձայնէն վազեր եկեր էր, իւր տիրոջը ուրախալի դէմքը տեսնելով, ոտից ծայրերուն վրայ քալելով իսկոյն անոր առջևէն հեռացեր էր, որպէս զի չըլլայ թէ իւր տիրոջը զուարթ խորհուրդները ցրուէ:

Կէսօր էր:

Ինչպէս որ ըսինք՝ դեղանի Ցոյն կինը կոմսին սենեակներէն բոլորովին զատուած սենեակներու մէջ կը բնակէր:

Այս սենեակները բոլորովին արևելեան ձևով կահուած էին, այսինքն տախտակամածները Տաճկաստանի ստուար գորգերով ծածկուած և պատերը դիպակեայ կերպասներով պատած էին, իրբաքանչիւր սենեկին մէջ լայն բազմոց մը շրջապատած էր բազմաթիւ բարձերով, որոնք բոլ հաճոյից ուզուած տեղը կը փոխադրուէին:

Հայտէ երեք Գաղղիացի և մէկ Ցոյն սենեկապանուհի ունէր:

Երեք Գաղղիացի կիները առաջին սենեկին մէջ կը կենային, որպէս զի պատրաստ գանուին փոքը զանգակի մը ձայնին վազելու և Ցոյն սենեկապանուհւոյն հրամանաց հնազանդելու, որ բաւական Գաղղիարէն գիտէր իւր տիրուհւոյն կամքը երեք սենեկապանուհեաց հաղորդելու համար, որոյ կոմսը պատուիրեր էր որ իրենց ակնածութիւնը թագուհւոյ մը պատուով Հայտէին մատուցանեն:

Նորատի կինը բնակարանին հեռաւորագոյն սենեակը կը բնա-

կէր, այսինքն այնպիսի բոլորակ դահլիճի մը մէջ, որ միայն վրան յէն լուսաւորուած էր, և ուրկից լոյսը վարդագոյն ապակիներու մէջէ միայն ներս կը թափանցէր։

Հայտէ արծաթի թելերով բանուած կապոյտ սնդուսեայ բարձերով բազմոցին վրայ կէս մը երկնցած էր՝ գլուխը վայելչապէս իր աջ թևովը շրջանակելով, և ձախ ձեռքովը իր շրթանց բուստէ փողը մը կը մօտեցընէր, որուն ծխաքաշի մը դիւրաթեք խողովակը հագցուած էր, ուրկից իր քաղցր շունչովը ծուխը կը քաշէր, որ կնդրուկին ջուրէն բուրուելով՝ բերանը կը հասնէր։

Իր դիրքը, որ խիստ բնական էր Արևելեան կնոջ մը համար, կրնար Գաղղիացի կնոջ մը դույէ քիչ մը քծնասիրութիւն համարուիլ։

Իսկ իր հագուստն Եպիւռեան կանանց հագուստն էր, այսինքն վարդագոյն ծաղկենկար Ճերմակ սնդուսով վարտիք մը հագած էր, որ մինչև ոտքերը կ'իջնէր, և երկու մանկան ոտքեր բաց կը թողուր, որոնք Բարոսի մարմարիոնէ պիտի կարծուէին, եթէ ոսկւով և մարգարտով բանուած կորածայր երկու արեխներու հետ անոնց շարժիլը չտեսնուէր. արծաթ կոճակնոցով և մարգարիտ կոճակներով, թևերը ձեղքուած լայն թեզանիքներով, կապոյտ և ճերմակ լայն գիծերով բաճկոն մը հագած էր. վերջապէս կուրծքնոցը սրտին վրայ բաց կտրուածք մը ունէր, որով անոր պարանոցը և կուրծքին բոլոր վերին մասը կը ցուցնուէր և երեք ադամանդ կոճակներով կուրծքին վարի կողմը կը կոճկուէր։

Իսկ կուրծքնոցին տակը և վարտիքին վրայ գօտի մը կապած էր պայծառ գոյներով և մետաքսեայ երկար ծոպերով, որոնք մեր վայելչակեղ Բարիզեաններուն պճնասիրութիւնը կը գրգռեն։

Գլուխը մարգարիտով բանուած ոսկեզոյն փոքր գդակ մը ունէր, որ մէկ կողմը ծռած էր, և որուն տակովը, հակած կողմը ծիրանեզոյն գեղեցիկ բնական վարդ մը տեղաւորած էր իր մազերուն հետ խառնած, որոնք այնչափ սև էին որ կապոյտ կ'երևէին։

Իր դիմաց պեղեցկութեանը գալով, Յունական նախատիպ պեղեցկութեան կատարելութիւնն ունէր՝ իր սև աղօտագոյն մեծ աչքերովը, ոսկիդ քիթովը, բուստի գոյն շրթերովը և մարգարտեայ ակռաներովը։

Այս ամեն միացեալ գեղեցկութեանց վրայ մատաղութեան ծաղիկ հասակը իր ամեն պայծառութեամբը և ամեն բուրմունքներովը տարածուած էր։

Հայտէ կրնար տանելին կամ քսան տարեկան ըլլալ։

Մօնթէ-Քրիսթօ Ցոյն սենեկապանուհին կանչեց և Հայտէին քովը երթալու համար անորմէ հրաման խնդրելու ղրկեց։

Հայտէ՝ ի պատասխանի նշան ըրաւ սենեկապանուհւոյն որ դրան առջևը կախուած վարագոյրը վերցընէ, որուն քառակուսի շրջանակին մէջ՝ պառկած Ծաղկահաս կինը գեղեցիկ պատկերի մը պէս երեցաւ։

Մօնթէ-Քրիսթօ դէպ՝ ի դուռը եկաւ։

Հայտէ ձախաջաշը բռնած ձեռքին արմկին վրայ սակաւ ինչ եղաւ, և միւս ձեռքը կոմսին երկնցուց, և ժպիտով մը ընդունեց զան։

— Ինչո՞ւ սենեակս մտնելու հրաման կը խնդրես, ըսաւ Հայտէ Սպարդայի և Ամէնդի աղջկանց քաղցրահնչիւն լեզուով. միթէ տէրս չե՞ս, և ես քու աղախինդ չե՞մ։

Մօնթէ-Քրիսթօ ալ անոր ժպիտին պատասխանեց։

— Հայտէ, ըսաւ, դուք դիտէք որ . . . ։

— Ինչո՞ւ համար ըստ սովորութեան դո՞ւն չես ըսեր, ընդմիջեց Ցոյն կինը. միթէ յանցանք մը ունի՞մ. եթէ այդպէս է՝ պէտք է որ պատժես զիս և ոչ դո՞ւդ կոչես։

— Հայտէ, կրնանց կոմսը, դիտես որ Գաղղիա կը գտնուինք, և հետևաբար ազատ ես դուն։

— Ինչ ընելու համար ազատ եմ։

— Ինձմէ բաժնուելու։

— Քեզմէ բաժնուելո՞ւ . . . և ինչո՞ւ։

— Ինչ դիտնամ, այսուհետև շատ մարդեր պիտի տեսնես։

— Ամենևին մէկը չեմ ուզեր տեսնել։

— Եւ եթէ քու տեսնելու պեղեցիկ երիտասարդներուդ մէջ քեզի հաճելի մէկը գտնելու ըլլաս, չեմ ուզեր քեզ անիրաւութիւն ընել. . . ։

— Քեզմէ աւելի գեղեցիկ մարդ մը բնաւ տեսած չեմ, և հայրէս ու քեզմէ զատ մէկը սիրած չեմ։

— Խեղճ զաւակ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, պատճառը այն որ միայն հօրդ և ինծի հետ խօսեցած ես։

— Ուրիշներուն հետ խօսելու ինչ պէտք ունիմ։ Հայրս ի՞նչ ո՞ր բախտ-ընթացը կ'անուանէր զիս, դուն ո՞ր ճերմակ կը կոչես, և երկուքնիդ ալ զիս ինչ ըսե՞ւլը կը կոչէք։

— Հայրդ կը յիշե՞ս, Հայտէ։

Ծաղկահաս աղջիկը ժպտեցաւ։

— Հոս և հոս է հայրս, ըսաւ ձեռքը աչքով և սրտին վրայ տանելով։

— Եւ ես ուր եմ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտելով։

— Դուն, ըսաւ Հայտէ, ամեն կողմս ես։

Մօնթէ-Քրիսթօ Հայտէի ձեռքը բռնեց որ պաղնէ, բայց անկեղծ աղջիկը ձեռքը քաշեց և Ճակատը ներկայացուց անոր։

— Հիմա որ դիտես, Հայտէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, թէ դուն ազատ, անձնիշխան և թագուհի ես, ըստ հաճոյիդդ կրնաս հագուստդ փոխել կամ նոյնը պահել. երբ կ'ուզես՝ հոս կեցիր, երբ կ'ուզես՝ դուրս ելլիր. միշտ քեզի համար լծուած կառք մը պատրաստ պիտի ըլլայ. Ալի և Միրթօ միշտ քեզ պիտի ընկերանան և քու հրամանդդ տակը պիտի ըլլան. միայն թէ մէկ աղաչանք մը ունիմ քեզի։

— Ըսէ։

— Ծննդեանդ վրայ դաղտնիք պահէ, ու անցելոյդ վրայ բան մը մի խօսիր. որ և է առթի մէջ քու մեծանուն հօրդ և ողորմելի մօրդ անունը մի յիշեր։

— Արդէն ըսի քեզ, տէր իմ, թէ մարդ մը չեմ ուզեր տեսնել։

— Մտիկ ըրե՛ Հայտէ. դուցէ արևելեան այդ մենակեցութիւնը անկարելի ըլլայ Բարիզի մէջ. Հռոմի, Ֆլորանսի, Միլանի և Մատրիտի մէջ ըրածիդ պէս հիւսիսային մեր երկիրներուն կենցաղավարութիւնն ալ սորվելու հետևէ. թէ հոս կենաս և թէ Արևելք դառնաս, միշտ քեզի օգտակար պիտի ըլլայ։

Ծաղկահաս աղջիկը իր արտասուաթոր մեծ աչքերը կոմսին վրայ դարձուց և պատասխանեց.

— Եւ թէ միատեղ Արևելք դառնանք ըսել կ'ուզես, այնպէս չէ՞, տէր իմ։

— Այո՛, աղջիկս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. դիտես աղէկ որ ես քեզմէ բնաւ չեմ բաժնուիր. ծաղիկը ծառէն կը բաժնուի և ոչ ծառը ծաղիկէն։

— Ես քեզմէ ամենևին չպիտի բաժնուիմ, տէր իմ, վասն զի ա-պահով եմ որ առանց քեզի չպիտի կարենամ ապրիլ:

— Խե՛ղճ զաւակ, տասն տարիէն ես պիտի ծերանամ և դուն տակաւին երիտասարդ պիտի ըլլաս:

— Հայրս երկար սպիտակ մօրուքմը ունէր. բայց այս բանս արդելք չէր ըլլար ինձ զան սիրելու. Հայրս վաթսուն տարեկան էր, բայց ամեն տեսած երիտասարդներէս աւելի դեղեցիկ կ'երեւէր ինձ:

— Բայց ըսէ ինձ, կը կարծե՞ս որ հոս սովորիս:

— Ձքեզ պիտի տեսնեմ:

— Ամեն օր:

— Ինչո՞ւ կը հարցընես ուրեմն, տէր իմ:

— Կը վախնամ որ չձանձրանաս:

— Ոչ, տէր իմ, վասն զի առտու և իրիկուն քեզ պիտի մտածեմ, և մինակ եղած ժամանակս անցեալին յիշատակներն ունիմ, անոնց պատկերները աչացս առջեւը կը բերեմ, և մտացս հորիզոնը խիստ հեռու կը տարածեմ: Ասոնցմէ զատ՝ սրտիս մէջ երեք զգացմունք ունիմ, որոցմով մարդս չձանձրանար, որոնք են տրամաբանութիւնը, սէրը և երախտապիտութիւնը:

— Եպիւռոսի արժանի և անհամեմատ աղջիկ մ'ես, Հայտէ, և կը տեսնեմ որ քու երկրիդ մէջ ծնած այն աստուածուհեաց ընտանիքէն իջած ես: Անհոգ եղիր, աղջիկս, պիտի ջանամ որ մատաղ հասակդ պարապ տեղը չանցնի, վասն զի եթէ դուն հօր պէս կը սիրես զիս, ես ալ զաւակի պէս պիտի սիրեմ զքեզ:

— Կը սխալիս, տէր իմ, զքեզ սիրածիս չափ հայրս չէի սիրեր, քեզի համար ունեցած սէրս ուրիշ սէր մ'է. հայրս մեռաւ, բայց ես չմեռայ. սակայն եթէ դուն մեռնիս, ես ալ պիտի մեռնիմ:

Կոմսը իւր ձեռքը ծաղկահաս աղջկան երկնագոյն սիրալիր խանդաղատութեամբ լցուած ժպիտով մը, և Հայտէ ըստ սովորութեան իւր շրթանց մօտեցուց զայն:

Կոմսը Մորէլի ընտանեաց այցելութեան երթալու պատրաստուած ըլլալով, դուրս ելաւ Ռէնտարի այս խօսքերը մրմնջելով.

«Երիտասարդութիւնը ծաղիկ մ'է, որուն պտուղն է սէրը . . . »

Երանի՛ այն մշակին, որ անոր կատարեալ կամաց հասնիլը տեսնել էն ետև կը ժողվէ զայն»:

Իւր հրամանաց համեմատ կառքը պատրաստուած էր: Կոմսը մէջը մտաւ, և կառքը ամեն անդամուան պէս արշաւանօք մեկնեցաւ:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ

ՄՈՐԷԼԻ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Կոմսը քանի մը վայրկենէ Մէսլէ փողոցը, թիւ 7 հասաւ:

Մորէլի տունը պայծառ և սպիտակ ներկուած էր, և որուն առջևը պարիսպ մը կար երկու կարգ ծաղկալից խիտ ծառերով:

Կոմսը տան դռնապանը ճանչցեր էր, որ ծերունի Գոգլէան էր:

Կառքերը այս պարիսպին դրան առջևը կենալու համար՝ պարտաւորեալ էին քիչ մը շեղելու, որպէս զի կոպիճներով և խեցիներով շինուած աւազանէ մը ցատկած ջրբուխէն զգուշանան, որուն շքեղ շէնքը թաղեցւոց նախանձը գրգռեր էր, և այս պատճառաւ այս տունը Փոէր Վէրսայլ կը կոչէին:

Անօգուտ է ըսել թէ աւազանին մէջ բազմաթիւ կարմիր և դեղին ձուկեր կը լողային:

Տունը, որ խոհանոցներու և մառաններու դստիկոնի մը վրայ շինուած էր, դեռնայարկէն զատ երկու դստիկոն ևս ունէր, որոնք Մորէլի ընտանեաց բնակութեան համար բաւական էին և կ'ասէլնային։

Երիտասարդները այս տան կից եղած մեծատարած պործատունը և պարտիզին մէջ և խիստ ներսը եղած երկու զատ սենեակներն ալ միատեղ գնած էին։

Էմմանուէլ այս կալուածին մէջ փոքր շահագիտութիւն մը ըրեր էր. տունը և պարտիզին կէսը իրեն պահեր, մէջ տեղէն պատ մը քաշեր, և պործատունը, պարտիզին մնայեալ մասը զատ սենեակներով միատեղ վարձու տուեր էր, և Ֆօպուր Սէն-Ժերմէնի մեծ կալուածատէրի մը պէս աղէկ կ'ապրէր։

Սեղանատունը կաղնի փայտէ շինուած էր, սրահը կահենի փայտէ և կապոյտ թաւշով կահուած էր, ննջարանները կիտրոնի փայտէ և կանաչ ու Դամասկեան կերպասէ։

Ասոնցմէ զատ՝ աշխատութեան դահլիճ մը կար Էմմանուէլի համար, որ չէր աշխատեր, և նուագածութեան սենեակ մը Ժիւլիին համար, որ երաժշտութեան հետևող չունէր։

Երկրորդ դստիկոնը բոլորովին Մաքսիմիլիէնի յանձնուած էր։

Ճիշդ առաջին դստիկոնին սենեակներուն կրկնութիւնն էր այն, միայն թէ սեղանատունը գնդախաղի սրահի մը փոխուած էր, ուր իր բարեկամներուն ընդունելութիւն կու տար։

Կոմսին կառքը դրան առջին կեցած միջոցին՝ Մաքսիմիլիէն անձամբ իր ձիոյն գարմանուելուն կը հսկէր և պարտիզին դրան առջևը իր գլանիկը կը ծխէր։

Ինչպէս լսինք՝ Գոդլէս դուրը բացաւ, և Պաթիսթէն նստարանէն վար ցատկելով հարցուց թէ տիկին Հէրպոյ և Մաքսիմիլիէն Մորէլ տունն են և Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին այցելութիւնը կ'ընդունին։

— Ինչո՞ւ չէ, ըսաւ Մորէլ իր գլանիկը նետելով և այցելուին դիմացը վազելով։ Ո՛հ, մեծապէս շնորհակալ եմ, պարոն կոմս, որ ձեր խոստումը չմոռցաք։

Եւ երիտասարդ պաշտօնատարը այնպիսի սիրով կոմսին ձեռքը

սեղմեց որ Մօնթէ-Քրիսթօ չկրցաւ անոր զգացման անկեղծութեան վրայ կասկածիլ, և յայտնի տեսաւ որ երիտասարդը անհամբերութեամբ իրեն սպասեր էր և սիրով ընդունելութիւն կու տար։

— Եկէք, եկէք, պարոն կոմս, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, ես ձեր ներկայացուցչին ըլլալ կ'ուզեմ. ձեզի պէս անձի մը գալուստը պէտք չէ ծառայի մը միջոցաւ իմացընել. քոյրս պարտիզին մէջն է, ու վարդենիին թարշամած վարդերը կը մկրատէ. եղբայրս առնորմէ վեց քայլ հեռու ըՔէ՝ և չէ Տէպ՝ երկու օրագիրները կը կարդայ, վասն զի տիկին Հէրպոյ ուր որ երթայ, առնորմէ չորս մէթր հեռու պէտք է նայիլ պ. Էմմանուէլը գտնելու համար, այսպէս փոխադարձաբար իրարու եռանդ կ'երթան, ինչպէս կ'ըսեն Բաղմարուեստեան դպրոցին մէջ։

Քանի կամ քսանևհինգ տարեկան երիտասարդ կին մը, որ մատաքսեայ ցայգազգեստը հագած մանուածոր խնամքով մը գեղեցիկ վարդենի մը կը մաքրէր, ոտքերու ձայնէն գլուխը վերցուց։

Այս կինը մեր ճանչցած փոքր Ժիւլին էր, որ Էմմանուէլ Հէրպոյի կինն եղեր էր, ինչպէս որ Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատան հրամանակատարը գուշակեր էր։

Օտարականը տեսնելով կինը ձայն մը հանեց։

Մաքսիմիլիէն սկսաւ ծիծաղիլ։

— Մի՛ շփոթիր, քոյր իմ, ըսաւ. պարոն կոմսը երկու կամ երեք օր է որ Բարիզ եկած է, սակայն Մարէի հասութաւոր կնոջ մը ինչ ըլլալը աղէկ գիտէ, և եթէ չգիտեր, հիմա կը սորվեցընես անոր։

— Ո՛հ, պարոն, ըսաւ Ժիւլի, զձեզ այսպէս հոս բերելը եղբօրս մտանութիւնն է, որ այսպիսի առթի մէջ իր քրոջը համար անտարբեր է . . . . : — Բէնըլէն . . . Բէնըլէն . . . :

Ծերունի մը, որ պէնկալի վարդենիներու բոլորտիքը կը փորէր, բահը գետինը թողուց, և գլխարկը ձեռքը տիկնոջը մօտեցաւ՝ կրցածին չափ իր բերանի ծամախոտը այտերուն ներսերը պահելով։

Իր խիտ մազերը տեղ տեղ ճերմկած, և իր պղնձի գոյնը ու համարձակ և վառվռուն աչքերը կ'իմայընէին որ ծերունի նաւապետին հասարակածին արևէն և փոթորիկներէն այրած և թխացած էր։

— Օրիորդ Ժիւլի, կարծեմ որ վիս կանչեցիք. ինչ կը հրամայէք:

Բէնըլըն իր տիրոջ աղջիկը օրիորդ Ժիւլի կանչելու սովորութիւնը պահեր էր, և բնաւ չկրցեր էր զան տիկին Հերպոյ կոչելու սովորիլ:

— Գնա, ըսաւ Ժիւլի, այս բարեբաղդ այցելութիւնը պ. Էմմանուէլի իմացուր, և Մաքսիմիլիէն պարոնը սրահը կը տանի:

Եսքը դէպ ի Մօնթէ-Քրիսթօ դառնալով,

— Պարոնը կը ներէ ինձ որ վայրկեան մը հեռանամ, այնպէս չէ՞, ըսաւ:

Եւ կոմսին հաւանութիւնը ընդունելէն ետքը՝ ծառերուն ետին սահելով, կողմնակի ծառուղիէ մը տան մէջ մտաւ:

— Սիրելիդ իմ պ. Մորէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ցաւով կը տեսնեմ որ ձեր ընտանեաց մէջ շփոթութիւն պատճառելի:

— Նայեցէք, հոն ալ նայեցէք, ըսաւ Մաքսիմիլիէն ծիծաղելով, ահա ամուսինն ալ որ իր բամկոնակը կը փոխէ և թիկնոց մը կը հագնի. օհ, պատճառը այն է որ Մէյլէ փողոցը զձեզ կը ճանչնան. հաւատացէք ինձ որ ձեր դալստեան լուրը արդէն տարածուեր էր:

— Ինձ այնպէս կ'երևի թէ երջանիկ ընտանիք մը ունիք, պարոն, ըսաւ կոմսը իւր բուն մտածութեան պատասխանելով:

— Ո՛հ, այո՛, ստուգիւ, պարոն կոմս. վասն զի երջանիկ ըլլալու համար ամենևին պակասութիւն մը չունին. երիտասարդ և ուրախ են, դիրար կը սիրեն, և իրենց քսանևհինգ հազար ֆրանք եկամուտովը կարծեն թէ Ռոշէլոյի հարստութեանց տէր են, թէև ժամանակաւ այնչափ անբաւ հարստութիւններ իրենց ձեռքէն անցած էր:

— Ա՛յսու ամենայնիւ քսանևհինգ հազար ֆրանք եկամուտը քիչ է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի քաղցրութեամբ մը, որ խանդակաթ հօր մը ձայնին պէս Մաքսիմիլիէնի սրտին մէջ թափանցեց. բայց մեր երիտասարդները այսպէս պիտի չմնան, անոնք ալ միլիոնատէր պիտի ըլլան. ձեր անունը փաստաբան է . . . : Բժիշկ է . . . :

— Վաճառական էր, պարոն կոմս, և ողորմելի հօրս վաճառատան կառավարութիւնը ձեռք առած էր: Հայրս մեռնելու ատենը մեզ հինգ հարիւր հազար ֆրանք ժառանգութիւն թողուց՝ կէսը մօրս և կէսը քրոջս, վասն զի միայն երկու զաւակ ունէր: Ժիւլիին ամուսինը, որ ամուսնանալու ատեն իր առաքինութենէն, խելացիութենէն և անարատ համբաւէն զատ ուրիշ հայրենական ժառանգութիւն մը չունէր, ուզեց իր կնոջը ունեցածին հաւասար դումար մը ստանալ: Վեց տարի աշխատեցաւ մինչև որ երկու հարիւր չիսուն հազար ֆրանք ժողվեց: Ճշմարիտ կ'ըսեմ, պարոն կոմս, սրտաշարժ տեսարան մը կը ներկայացնէին այս երկու երիտասարդները, որոնք աշխատասէր, իրարու հետ սիրով կապուած և իրենց խելքովը անբաւ հարստութեան վիճակեալ էին, և որոնք իրենց հայրենական սովորութիւնները փոխել չուզելով, ուրիշներուն երկու կամ երեք տարուան մէջ ձեռք բերածը աւտնք վեց տարուան մէջ ձեռք բերին, ուստի դարձեալ Մարսիլիա քաղաքը Մորէլի ընտանեաց աներկիւղ անձնուրացութեան դովութիւններով հնչեց: Վերջապէս օր մը Էմմանուէլ եկաւ իր կինը տեսնելու, որ պայմանաժամալ թղթերը վճարեր լմընցուցեր էր:

«— Ժիւլի, ըսաւ, Գոզլէս հիմա յանձնեց ինձ այս վերջին հարիւր ֆրանքը, որ մեր շահուց իրը սահման դրած երկու հարիւր չիսուն հազար ֆրանքը կ'ամբողջացնէ: Գո՛հ ես այս փոքրիկ գումարէն, որ այսուհետև մեր դրամագլուխը պիտի ըլլայ: Բայց մտիկ ըրէ, մեր վաճառատունը տարին մէկ միլիոն ֆրանքի գործ կ'ընէ, և կրնայ քառասուն հազար ֆրանք շահ թողուլ: Եթէ ուզենք, մէկ ժամէն մեր յաճախորդները երեք հարիւր հազար ֆրանքի պիտի ծախենք, վասն զի այս նամակը պ. Տըլօնէէն ստացայ, որով այս բանս կ'առաջարկէ մեզ: Ըսէ ինձ, դուն ինչ կը մտածես որ ընենք:

«— Սիրելիս, ըսաւ անոր քոյրս, Մորէլի վաճառատունը Մորէլ մը միայն պէտք է որ գարձընէ. բաղդին անողորմ խաղերէն հօրս անունը յաւիտեանս ազատելը միթէ երեք հարիւր ֆրանք չարժէր:

«— Ես ալ այդպէս կը մտածէի, պատասխանեց, սակայն կ'ուզէի քու միտքդ ալ հասկընալ:

«— Իմ գաղափարս այս է, սիրելիս, մեր ամեն պահանջները առնուեցան, ամեն պարտաւորմունքը վճարուեցան. այս հնգետասնեակին հաշուոյ տակը գիծ մը կրնանք քաշել և գոյել զանոնք. ուրեմն քաշենք գիծը և գոյենք հաշիւները։

«Ըսածնին նոյն միջոցին՝ ի գործ դրին. ժամը երեքն էր. երեքը քառորդ անցած յանախորդ մը ներկայացաւ երկու նաւերու ձանբորդութիւնը ապահովելու համար. այս գործէն տասնեհինգ հազար ֆրանք զուտ շահ ունէին։

«— Պարոն, ըսաւ Էմմանուէլ, այս ապահովութեան համար մեր ընկերակից Պ. Տըլոնէի ներկայացիր. մենք գործէ քաշուեցանք։

«— Ո՞րչափ ժամանակէ՝ ի վեր, հարցուց յանախորդը զարմանքով։

«— Քառորդէ մը՝ ի վեր։

«Եւ ահա այս է պատճառը, շարունակեց Մաքսիմիլիէն ժպտելով, որ քոյրս և անոր քսանեհինգ հազար ֆրանք եկամտատէն աւելի չունին։»

Մաքսիմիլիէն հասու էր իր պատմութիւնը լմընցուցեր էր, որ Էմմանուէլ գլխարկ մը և թիւնոյ մը հագած անոնց մօտեցաւ, և այցելուին աստիճանը ճանչցողի մը պէս բարեւեց զան, եւքը ծաղկալից փոքր պարտիզին բոլորտիքը պտըտցնելէն ետև՝ դէպ՝ ի տունը տարաւ զան։

Բնական ճարմանդներով ճաքռնի մեծ անօթի մը մէջ գժուարութեամբ պարունակուած ծաղիկները արդէն սրահը անուշահոտութեամբ լցուցեր էին։

Ժիւլի վայելչապէս հագուած և սիրուն կերպով գլուխը շիտակած՝ կոմսին դիմացը եկաւ զան ընդունելու համար։

Մեծ վանդակի մը մէջէն թռչնոց կարկաչիւնը կը լսուէր։

Կնոջ երեսին և վարդագոյն ապասիայի ոսաները մինչև պատուհանը երկնցնալով, իրենց ողկոյզները կապոյտ թաւշեայ վարագոյրներուն շրջանակ մը կը կազմէին։

Այս փոքրիկ սիրուն բնակութեան մէջ ամեն բան, թռչունին երգէն մինչև տերերուն ժպիտը, հանգստութիւնը մը կը շնչէր։

Կոմսը այս տունը մտնելէն՝ ի վեր՝ անոնց երջանկութիւնը դիտե-

լէն չէր կշտանար. հետևաբար լուռ և մտախորհ մնալով, մոռցեր էր որ առաջին պատուաւոր խօսքերէն ետև՝ իր ունկնդիրները ընդհատեալ խօսակցութեան շարունակութեանը կ'ըսպասէին։

Գրեթէ անպատշաճ եղած այս լռութիւնը նշմարեց. և ուժգնութեամբ իր մտածութիւնը թօթափելով,

— Ժիլին, ըսաւ վերջապէս, ներեցէք ինձ, կ'աղաչեմ, և մտացս յափշտակութիւնը թող զարմանք չպատճառէ ձեզ, որ սովորած էք այն խաղաղութեան և երջանկութեան, զորս ձեր տան մէջ կը տեսնեմ։ Մարդկային դիմաց վրայ գոհունակութիւն տեսնելը ինձի համար այնչափ նոր բան մ'է, որ ձեր ամուսինը և ձեզ նայելէն չեմ ձանձրանար։

— Ստոյգ է որ շատ երջանիկ ենք, պարոն, պատասխանեց Ժիւլի. սակայն երկար ժամանակ մեծ նեղութիւններ կրեցինք, և քիչ մարդիկ երջանկութիւնը մեզի չափ սուղ գնած են։

Կոմսին դիմաց վրայ հետաքրքրութիւն մը նկարուեցաւ։

— Ընտանեկան ամբողջ պատմութիւն մ'է այս, ինչպէս որ կ'ըսէր անցեալ օր Շաթօ-Ռընօ, կրկնեց Մաքսիմիլիէն. այս անոյշ պատմութիւնը դուրէ անօգուտ ըլլայ ձեզի համար, պարոն կոմս, որ այնչափ երևելի թշուառութիւններ և մեծ ուրախութիւններ տեսնելու սովորած էք։ Այսու ամենայնիւ՝ ինչպէս որ հիմա Ժիւլի կ'ըսէր, խիստ մեծ վիշտեր անցուցինք, թէև փակուած ըլլան այս փոքր շրջանակին մէջ։

— Եւ այդ վիշտերէն ետև՝ Աստուած իր մխիթարութիւնը ղրկեց ձեզ, այնպէս չէ, ինչպէս ամեն նեղութիւն կրողներուն կ'ընէ, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ։

— Այո՛, պարոն կոմս, ըսաւ Ժիւլի, չենք ուրանար. վասն զի Աստուած իր ընտրելոց բրածը մեզ ալ բրաւ, իր մխիթարիչ հրեշտակներէն մէկը ղրկեց մեզ։

Կոմսին աչքերը շուռ տուին, և թաշկինակը բերանին տանելով հազաց, որպէս զի իր յուզմունքը ծածկելու միջոց մը ունենայ։

— Անոնք որ անվիշտ օրրանի մէջ ծնած են, և ամենևին բանի մը բաղձացած չեն, ըսաւ Էմմանուէլ, չեն գիտեր թէ ինչ է ապրելու երջանկութիւնը. ասոր պէս՝ պայծառ երկնից յարգը չեն

Ճանչնար անոնք որ կատաղի ալեւոյ խաղալիկ եղող չորս տախտակներու յանձնած չէին իրենց կեանքը։

Մօնթէ-Քրիսթօ առանց պատասխանելու ոտք ելաւ, եթէ ոչ իր ձայնին դողդոջիւնէն որուն յուզմունքը պիտի յայտնէր անոնց, և սկսաւ սրահին մէջ քայլ առ քայլ շրջիլ։

— Մեր փառասիրութեան վրայ կը ժպտիք, պարոն կոմս, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, որ աչքը Մօնթէ-Քրիսթոյի վրայէն վերցուցած չէր։

— Ո՛չ, ոչ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ խիստ տժգունեալ, և մէկ ձեռքով իր սրտին բարախուսմը զսպելով և միւսովը երիտասարդին վանակնեայ դունդ մը կը ցուցընէր, որուն տակը սև թաւշեայ բարձի մը վրայ մետաքսեայ քսակ մը իրը թանկագին առարկայ մը տեղաւորեր էին։ Այլ կը մտածէի թէ ինչ բանի կը ծառայէ այս քսակը, որուն մէկ կողմը կարծեմ թուղթ մը կայ և միւս կողմը բաւական ընտիր ադամանդ մը։

Մաքսիմիլիէն ծանրութեամբ մը պատասխանեց.

— Մեր ընտանեկան դանձերէն ամենէն թանկագինը այս է, պարոն կոմս։

— Իրօք, ադամանդը բաւական դեղեցիկ է, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Ո՛հ, դոհարին դնոյն համար չէ եղբօրս բաածը, թէև հարիւր հազար ֆրանք արժողութիւն ունենայ, պարոն կոմս, ըսաւ Ժիւլի, այլ ըսել կ'ուզէ թէ այս քսակին պարունակած առարկաները այն հրեշտակին առարկաներն են, որուն վրայ հիմա կը խօսէինք։

— Այդ բանը չէի կրնար դիտնալ, սիրելին, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ խոնարհութիւն մը ընելով. ներեցէք ինձ, եթէ անհետաքրքիր ըլլալ չուզէի։

— Ընդհակառակն, պարոն կոմս. դուք զմեզ երջանիկ կ'ընէք այս նիւթիս վրայ խօսելու առիթը ներկայացընելով։ Եթէ այն բարեգործութիւնը յիշեցընող այս քսակը դադտնի պահել ուզէինք, այսպէս աչաց առջև չէինք դներ։ Ո՛հ, եթէ կարելի ըլլար՝ բոլոր տիեզերք պիտի հրատարակէինք այս գործը, որպէս զի մեր անծանօթ բարերարին մէկ սարսուռը իր ներկայութիւնը յայտնէ մեզ։

— Իրաւունք ունիք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ հեգնեալ ձայնիւ։

— Պարոն, ըսաւ Մաքսիմիլիէն ապակեայ դունտը վերցընելով և մետաքսեայ քսակը ջերմեռանդութեամբ համբուրելով, այս քսակը այն մարդուն ձեռքին զպցած է, որուն միջոցաւ Հայդը մահուանէ ազատեցաւ, մենք աղքատութենէ և մեր անունը խայտառակութենէ. այնպիսի մարդու մը, որուն շնորհիւ մեր արդի երջանկութեան վրայ մարդոց զարմանքը դրաւած ենք։ Այս նամակը շարունակեց Մաքսիմիլիէն քսակին մէջէն տոմսակ մը հանելով և կոմսին ներկայացընելով, այս նամակը հօրս խիստ յուսահատեալ որոշում մը ըրած օրը այն անձէն դրաւած է, և այս ադամանդը այն անծանօթ առատասիրտ մարդէն իրրև օժիտ քրոջս տրուեցաւ։

Մօնթէ-Քրիսթօ նամակը բացաւ և ուրախութեան անսպատում զգացմամբ կարդաց զայն. Ժիւլիին ղրկուած և Ա.Է.նպատ Նաւատիէն ստորագրուած տոմսակն էր այն, որ մեր ընթերցողները կը ճանչնան։

— Անծանօթ կ'ըսէք. ուրեմն այն ծառայութիւնը ձեզ ընող անձը չէ՞ք ճանչնար։

— Ո՛չ, պարոն. անոր ձեռքը սեղմելու երջանկութիւնը չունեցայ բնաւ. այսու ամենայնիւ այս շնորհքը Աստուծմէ խնդրելէն չդադրեցանք. սակայն բոլոր այս դէպքին մէջ գաղտնի ձեռք մը կայ, որուն ինչ ըլլալը դեռ չկրցանք հասկընալ. դիւթիչի մը ձեռքին չափ զօրաւոր աներեւոյթ ձեռք մը ամեն բան կը տնօրինէր։

— Ո՛հ, ըսաւ Ժիւլի, ես դեռ բոլոր յոյսս կտրած չեմ որ օր մը անոր ձեռքը պիտի համբուրեմ, ինչպէս որ անոր դպցած քսակը կը համբուրեմ հիմա։ Հօրս տարի կայ Բէնըլըն Թրեստ կը դտնուէր. Բէնըլընը, պարոն կոմս, նաւապետութենէ պարտիզպանութեան իջած այն բարի մարդն է, որուն ձեռքը պարտիզին մէջ բահ մը տեսաք։ Բէնըլըն Թրեստ եղած ժամանակը՝ նաւամատոյցին վրայ Անգղիացիի մը շեղակայմ մը մտնելը տեսեր, և 1829 յունիսի 5ին հօրս սենեակը ներկայացողն ըլլալուը ճանչցեր է։ Անոր ստուգածին նայելով նոյն մարդն է եղեր, բայց անոր հետ խօսելու չէ համարձակեր։

— Անգղիացի մը կ'ըսէք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ մտածելով, և

Թիւլիին ամէն մէկ նայուածքէն անհանգստութիւն մը կրելով. Անգղիացի մը կ'ըսէք։

— Այո՛, կրկնեց Մաքսիմիլիէն, Հռոմի Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատան իբր հրամանակատար մեր տունը ներկայացուցիչը Անգղիացի մ'էր։ Ահա այս է պատճառը որ անցեալ օր Պ. Մորսէրֆի տունը Թոմսըն և Ֆրէնչ պարոնները ձեր սեղանատրներն են ըսած ժամանակնիդ իմ սարսռալից տեսաք։ Յանուն երկնից, ըսէք մեզ, այս Անգղիացին կը ճանչնա՞ք դուք։

— Բայց չըսի՞ք ալ որ Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունը բոլորովին ուրացաւ ձեզ այն ծառայութիւնն ընելը։

— Այո՛։

— Ուրեմն այն Անգղիացին չըլլրնար այնպիսի անձ մ'ըլլալ, որ իւր ընդունած շնորհաց համար հօրդ երախտապարտ ըլլալով, այն ծառայութիւնն ընէ այնպիսի բարեբանքով մը։

— Ա՛յնպիսի պարագայի մը մէջ ամէն բան կը կարծուի, մինչև հրաշք մը անգամ։

— Անգղիացւոյն անունը ինչ էր Տարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Տոմոակլին տակաւորագրուած Սէնթոպ Նաթանիէլ անունէն զատ ուրիշ անուն մը չեմոզուց, պարոն, պատասխանեց Թիւլի, որ խոլին ուշադրութեամբ կոմսը կը դիտէր։

— Յայտնի է որ անուն մը չէ այդ, այլ կեղծ անուն մը ըլլալու է։

Եւ որովհետև Թիւլի աւելի ուշադիր նայուածքով կը դիտէր զան, և կը ջանար իւր յիշողութիւնը ամփոփել անոր ձայնին հնչիւնը ճանչնալու։

— Գրեթէ իմ հասակաւս մարդ մը չէր այն անձը, շարունակեց կոմսը, գուցէ քիչ մը աւելի բարձրահասակ, բայց աւելի նիհար, մեծ փողկապ մը կապած, կոճկուած սեղմուած և մատիտը միշտ ձեռքը բռնած։

— Ո՛հ, ուրեմն դուք կը ճանչնաք զան, ըսաւ Թիւլի աչքերը ուրախութենէ շողշողելով։

— Ոչ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, միայն կ'ենթադրեմ։ Լորտ Վիլմոր մը ճանչցած եմ, որ առատաձեռնութեան գործերը այսպէս կը սիրահարէր։

— Առանց ինքզինքը ճանչցընելու։

— Տարօրինակ մարդ մ'էր որ երախտապիտութեան չէր հաւատար։

— Ո՛հ, Տէր Աստուած իմ, ըսաւ Թիւլի վսեմ ձայնիւ մը և ձեռքերը իրարու միացընելով, ուրեմն ինչ բանի կը հաւատայ այդ անձը։

— Գոնէ ինչը ճանչցած ժամանակս չէր ճանչնար, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, որուն խորին ազդեցութիւն մը ըրեր էր Թիւլիին սրտին խորունկէն ելած այն ձայնը։ Բայց դուք այն ատենէն ի վեր երախտապիտութեան քանի մը փորձերը ընդունած ըլլայ։

— Եւ դուք կը ճանչնա՞ք զան, պարոն, հարցուց Էմմանուէլ։

— Ո՛հ, դուք կը ճանչնաք զան, ըսէք, ըսէք. կ'աղաչեմ, պարոն, ըսաւ Թիւլի. կրնա՞ք զմեզ անոր քովը տանիլ, յուզունել մեզ զան կամ անոր ուր գտնուիլը ըսել։ Եթէ երբէք զան գտնէք, այնպէս չէ՞, Մաքսիմիլիէն, անշուշտ կը հաւատայ ան որ սիրտը յիշողութիւն մ'ունի։

Մօնթէ-Քրիսթօ զգայ որ իւր աչքերէն երկու արտասուք կաթեցան։

Ուստի վերստին սրահին մէջ քանի մը քայլ ըրաւ։

— Երկնից անուան համար ըլլայ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, եթէ այն մարդուն վրայ բան մը գիտէք, ըսէք մեզ։

— Ափսո՛ս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ իւր ձայնին այլայլութիւնը զսպելով, եթէ ձեր բարերարը լորտ Վիլմորն է, քնաւ պիտի չգտնէք զան։ Երկու կամ երեք տարի կայ որ Թալէրմօ մեռաւ պինքը, և այնպիսի առատաձեռնական երկիրներ պիտի երթար, որկից վերադառնալուն վրայ կը տարակուսիմ։

— Ո՛հ, անպո՛ւճ էք, պարոն, ըսաւ Թիւլի սոսկումով և իւր աչքերը արտասուօք լեցուեցան։

— Տիկին, ըսաւ ծանրութեամբ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ իւր նայուածքը Թիւլիին այտերուն վրայ հոսած երկու լոյծ մարգարիտներուն վրայ յարելով, եթէ լորտ Վիլմոր իմ հոս տեսածս տեսնելու ըլլար, անշուշտ կեանքը նախամիծայր պիտի ընտրէր, քան որում ձեր

Թափած արտասուքը վինքը մարդկային սեռին հետ պիտի հաշտեցընէր։

Եւ իւր ձեռքը Ժիւլիին երկնցուց, որ կոմսին նայուածքէն և ձայնէն յոփշտակուելով, անոր շարժման պատասխանեց։

— Բայց այս լորտ Վիլմորը, ըսաւ Ժիւլի, վերջին ակնկալութեան մը կը թնէլով, անշուշտ հայրենիք մը, ընտանիք մը և ծնողք ունէր, վերջապէս անշուշտ ճանչցուած էր. արդեօք չէ՞ինք կրնար . . . ։

— Ո՛հ, պարապ տեղը մի փնտռէք զան, տիկին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, իմ ըսած խօսքիս վրայ մտայածին քաղցր խորհուրդներ մի ստեղծէք։ Ոչ, հատանականաբար լորտ Վիլմորը չէ ձեր փնտռած մարդը. իմ բարեկամ էր ան, անոր բոլոր պաղանիքը գիտէի ես, անշուշտ ինձ պիտի պատմէր ձեր գործը։

— Եւ ամենևին բան մը չըսաւ, հարցուց Ժիւլի։

— Ամենևին։

— Բնաւ խօսք մը չըսաւ որ մեր ըսածը հաստատէր։

— Բնաւ։

— Այսու ամենայնիւ՝ շուտով անոր անունը տուիք։

— Ո՛հ, գիտէք . . . այսպիսի պարագայի մէջ կ'ենթադրէ մարդս։

— Բայց իմ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն՝ կոմսին օդնութեան հասնելով, պարոնը իրաւունք ունի. միտքդ բեր ինչ կ'ըսէր շատ անգամ մեր բարի հայրը՝ թէ Մեզ այս բարիքը ընողը Անգղիայի մը չէ։

Մօնթէ-Քրիսթօ սարսռաց։

— Ձեր հայրը ինչ կ'ըսէր, պարոն Մորէլ, կրկնեց աշխուժիւ։

— Հայրս այս գործը հրաշք մը կը համարէր։ Հայրս կը կարծէր թէ այն բարերարը մեզի համար դերեզմանէն դուրս եկած է։ Ո՛հ, պարոն, սրտաշարժ աւելորդապաշտութիւն մ'է այս, և ես թէպէտ չէի հաւատար, սակայն չէի ուզեր ալ անոր ազնիւ սրտին մէջէն այս ենթադրութիւնը ջնջել։ Շատ անգամ կորսուած և խիստ սիրելի բարեկամի մը անունը յանձնով արտասանելով կ'երազէր, և երբ մահուան մօտեցաւ, երբ յաւիտենականութեան մը ձաւորութիւնը դերեզմանին վրայ իւր միտքը լուսաւորեց, այն խոր-

հուրդը, որ մինչև այն ժամանակը տարակոյս մ'էր, համոզում մը եղաւ, և մեռնելու ատեն իւր վերջին արտասանած խօսքերը ատոնք եղան, «Մաքսիմիլիէն, Էմմոն Տանթէան էր ան»։

Ց. ՄԱՏԻԼԻԳԵԱՆ

Կոմսին ժպտունեթիւնը, որ քանի մը մանրերկրորդէ՝ի վեր կ'ա-
չելնար, այս խօսքերուն վրայ սոսկալի եղաւ։

Բոլոր իւր արիւնը սրտին մէջ յորդեց, այնպէս որ չկրցաւ խօ-
սիլ։ Ժամը դիտելու պատրուակաւ ժամացոյցը նայեցաւ, գլխարկը
առաւ, բիրտ և խռովեալ կերպով տիկին Հէրպոն ողջունեց, և
Էմմանուէլի ու Մաքսիմիլիէնի ձեռքերը սեղմելով,

— Ներեցէք ինձ, տիկին, ըսաւ որ երբեմն իմ յարգանքս մա-
տուցանելու դամ։ Ձեր տունը սիրելի է ինձ, և ձեր ընդունելու-
թենէն շնորհապարտ եմ. վասն զի այնչափ տարիներէ՝ի վեր ա-
ռաջին անգամն է որ ինքզինքս մոռցայ։

Եւ մեծ քայլերով դուրս եկաւ։

— Զարմանալի մարդ մ'է այս Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը, ըսաւ
Էմմանուէլ։

— Այո՛, պատասխանեց Մաքսիմիլիէն, բայց կարծեմ թէ ազ-
նիւ սիրտ մը ունի, և ապահով եմ որ կը սիրէ զմեզ։

— Իւր ձայնը սրտիս ազդեցութիւն մը ըրաւ, և երկու երեք ան-
գամ ինձ այնպէս երեցաւ թէ առաջին անգամը չէր որ ես անոր
ձայնը կը լսէի։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ

ՌԻՉԱՄ ԵՒ ԹԻԶՊԷ

Գոպսըր Սէնթ-Օնորէ փողոցին երկու երկրորդ մասը անցնե-
լով, այս հարուստ թաղին անուանի շէնքերուն մէջ երևելի եղած
դեղեցիկ տան մը ետին ընդարձակ պարտէզ մը կը տարածուի, ո-
րուն տերևախիտ շագանակենիները պատուարի պէս բարձրաբերձ
պատերէն վեր կը բարձրանային և դարնան մէջ իրենց սպիտակ և
վարդագոյն ծաղիկները կը թափէին շերտաւոր փորուած քարէ թա-
ղարներու մէջ, որոնք երկու քառակուսի մոյթերու վրայ զուգահե-
ռական ուղղութեամբ տեղաւորուած էին, և Լուի ԺԳ-ի ժամանա-
կէն ճնացած երկաթեայ վանդակ մը այն մոյթերուն մէջ հաստա-
տուած էր։

Թէև շքեղ կռնակենիներ երկու թաղարներուն մէջ բարձրացած
էին և իրենց կճանկար տերևներն ու ծիրանեգոյն ծաղիկները հոդ-
մէն կը ճօճային, սակայն այն հոյակապ դուռը փակուած ճնացած
էր այն ժամանակէն՝ի վեր որ տան տէրերը իրենց տունը նեղցու-
ցին՝ մեծ փողոցին վրայ բացուող ծառալից դաւիթին և այն վան-
դակապատ դուռովը պարտիզին կողմէն, որ ժամանակաւ տան հետ
կից արտաւար մը բանջարանոց կը կազմէր։

Սակայն շահադիտութեան դևը այն բանջարանոցին ծայրէն գիծ
մը այսինքն փողոց մը բանալով, և փողոցը բացուելէն իսկ առաջ՝
փայլուն երկաթի տախտակի մը շնորհիւը անուն մը ստանալով,
տան տէրերը մտածեցին որ այն պարտէզը վաճառեն՝ փողոցին վրայ
շէնք մը շինելու և Գոպսըր Սէնթ-Օնօրէ կոչուած Բարիզի այն գլխա-
ւոր երակին հետ մրցելու համար։

Բայց շահադիտութեան մէջ մարդս կը յառաջադէ և ստակը
կը տնօրինէ։

Մկրտեալ փողոցը իւր որբանին մէջ կորսուեցաւ։

Պարտէզը գնողը կատարեալ վճարելէն ետև՝ ուզած գնովը

չկրցաւ վերստին վաճառել զայն. և դնոյն բարձրանալուն սպասելով, որուն վաղ կամ անագան կը յուսար, որպէս զի իւր արդէն ըրած ջնասը դոյժ և ապարդիւն մնացած դրամագլխին շահերը ձեռք բերէ. ուստի որոշեց որ այն երկիրը տարին հինգ հարիւր ֆրանք վարձով պարտիզպաններու վարձէ։

Ա յս կերպով հարիւրին կէս շահով ստակը տոկոսի դնել էր, որ ժամանակին սրընթացութեանը նայելով սուղ չէ, որուն մէջ այնչափ մարդիկ իրենց ստակէն հարիւրին չիստուն շահ կ'ըստանան, և դարձեալ ստակին խեղճ արդիւնաւորութեան վրայ կը դանդատին։

Սակայն ինչպէս որ ըսինք՝ պարտիզին մէկ դուռը կազմող վանդակապատը խափանուած էր, սակայն ժանգը ծխնիները կը մաշէ։

Եւ որպէս զի աննշան պարտիզպանները իրենց բիրտ նայուածքովը ազնուապետական տան ներքին կողմը չպղծեն, վեց ոտք բարձրութեամբ տախտակներով վանդակներուն առջևը գոյեր էին։

Իրաւ է որ տախտակները այնչափ աղէկ կցուած չէին, որ պարտիզպանները չկարենային դողունի նայուածք մը ձեղքուածներէն ներս թափանցել։

Բայց այս առնը այնպիսի անաչառ սովորութիւններ ունի, որ այնպիսի անպատեհութենէ չվախնար։

Այս բանջարանոցին մէջ փոխանակ կաղամբ, ստեպղին, ոլոռն և սեխ մշակելու՝ միայն առուղայ սերմանած էին, և այս կ'իմացընէր թէ այն լքեալ երկիրը բոլորովին մոռցուած չէր։

Փողոցին վրայ բացուող փոքրիկ ցած դռնէ մը պատերով շրջապատեալ այն պարտիզին մէջ կը մտնուէր, ղոր անթերութեանը պատճառաւ վարձակալները թողուցեր էին, և ութ օրէ՝ի վեր՝ առաջուան պէս հարիւրին կէս շահ բերելու տեղ՝ բան մը չէր բերեր։

Տան կողմը ինչպէս ըսինք շաղանակենիները պատերէն վեր բարձրացած էին, բայց արգելք չէին կրնար ըլլալ ուրիշ ծաղկալից և շուտ աճող ծառերու, որ անոնց անջրպետներէն իրենց ոստերը մեղմով տարածեն օդ ընդելու համար։

Խիստ տերևախիտ մէկ անկիւնը, ուր հարիւ յորեկուան լոյսը կը թափանցէր, քարէ լայն նստարան մը և պարտիզի աթոռները

կը ցուցընէին որ այս տեղը դումարուելու տեղ մը կամ տան մէջ բնակողներէն մէկուն տունէն հարիւր քայլ հեռու սիրելի առանձնարան մ'էր, որ իւր շրջապատը եղած կանաչեղինաց պատնէշին պատճառաւ հազիւ տեսանելի էր դուրսէն։

Վերջապէս՝ արևուն բացակայութիւնը, ամառուան ամենէն ջերմակէզ օրերուն մէջ անգամ մշտնջենաւոր զովութիւնը, թռչնոց ճուռողումը և տունէն ու փողոցէն, այսինքն դործերէ և ձայներէ հեռի գտնուիլը այս պաղտնի առանձնարանին ընտրութիւնը կ'արդարացընէին։

Բարիզի դարնան ամենէն տաք օրերուն իրիկուն մը՝ այն քարէ նստարանին վրայ դիրք մը, հովանոց մը, աշխատութեան կողով մը և բանուելու սկսուած բարակ կտաւէ թաշկինակ մը կար, և այն նստարանէն քիչ մը անդին՝ վանդակներուն մօտ՝ տախտակներուն առջին կանդնած ծաղկահաս աղջիկ մը աչքը ձեղքուածներուն մէկուն դրած՝ իւր նայուածքը անհնակ պարտիզին մէջ կը թափանցէր։

Գրեթէ նոյն միջոցին՝ պարտիզին փոքր դուռը անձայն բացուեցաւ ու բարձրահասակ և ուժեղ երիտասարդ մը մխրճուդն կտաւէ բաճկոնակ մը ու թաւշեայ գլխանոց մը հագած, բայց անոր սև ընչացքը, մօրուքը և մազերը, որոնք մեծ խնամքով յարդարուած էին, իւր ռամկական հագուստին կեղծ ըլլալը կը յայտնէին, դուռը դոցեցէն և իւր բոլորտիքը նայուածք մը յածեցէն ետև՝ որպէս զի տեսնէ թէ գինքը լրտեսող մէկը կը գտնուի, դահավէժ քայլերով դէպ՝ի վանդակաստատը ուղղեցաւ։

Ծաղկահաս աղջիկը, որ անոր կ'ըսպասէր, բայց հաւանականաբար ոչ այն հագուստով, զան տեսնելով վախցաւ և դէպ՝ի ետ ցատկեց։

Սակայն արդէն երիտասարդը տախտակներուն ձեղքուածներուն մէջէն սիրահարի յատուկ եղած նայուածքով անոր սպիտակ շրջազգեստին և երկար կապոյտ գօտիին ծածանիլը տեսեր էր։

Իսկոյն վանդակներուն գռիը վազեց, և բերանը ձեղքուածքի մը յարելով,

— Մի՛ վախնար, Վալանթին, ըսաւ, ես եմ։

Նորատէ աղջիկը մօտեցաւ։

— Ո՛հ, պարոն, ինչո՞ւ այսպէս ուշ եկար այսօր, ըսաւ։ Գիտեմ արդեօք որ Ճաշելու ժամանակը մօտեցած է, և որչափ հնարքներ և կերպեր բանեցընել պէտք եղաւ իմ ընթացքս դիտող մօրուխս, զիս լրտեսող սենեկապանուհւոյս և զիս անհանգիստ ընող եղբօրս ձեռքէն ազատելու, և այս Թաշկինակը բանելու համար հոս գալու, զոր կը վախնամ Թէ առայժմ պիտի չկրնամ լրացընել։ Եւ դուն քու ուշանալուդ պատճառը յայտնելէդ ետև՝ ըսէ ինձ Թէ այդ հագուստը ինչ կը նշանակէ, որ զքեզ գրեթէ չճանչնալուս պատճառ եղաւ։

— Սիրելիդ իմ Վալանթին, ըսաւ երիտասարդը, դուն իմ սէրս խիստ բարձր ըլլալուդ չեմ համարձակիր անոր խօսքն ընելու, սակայն երբ որ զքեզ տեսնեմ, պէտք եմ ըսել Թէ առ իմ սէրս քեզի համար չափազանց է, որպէսզի իմ բուն խօսքերուս արձագանքը զքեզ չտեսած ժամանակս սիրտս մեղմով սփոփէ։ Ընորհակալ եմ որ ուշանալուս համար կը յանդիմանես զիս. սիրելի է ինձ այդ խօսքերը, որոնք կը հաստատեն, չեմ համարձակիր ըսել՝ Թէ ինձ կ'ըսպասէիր, այլ Թէ զիս մտքէդ հանած չէիր։ Իմ ուշանալուս և ծպտելուս պատճառը ուզեցիր գիտնալ, ըսեմ քեզ, և կը յուսամ Թէ պիտի ներես ինձ. պաշտօնի մը ձեռք զարկի։

— Պաշտօնի՞ մը . . . ինչ ըսել կ'ուզես, Մաքսիմիլիէն. միթէ այնչափ երջանիկ ենք որ մեզի նկատող խնդրոյ մը վրայ ծաղրաբար կը խօսիս։

— Ո՛հ, Աստուած չընէ որ իմ կեանքս եղող անձին հետ ծաղրաբար խօսիմ, ըսաւ երիտասարդը. սակայն ասդիս անդին պտըտելէն և պատերուն վրայ ելնելէն ձանձրանալով, և առանց կատակի վախնալով քու անցեալ իրիկուան ինձ ըսածէդ՝ Թէ հայրդ կրնայ զիս օր մը իբրև դող դատաստանի կանչել, որով ամբողջ Գուզղիական բանակին պատուոյն նախատինք մը պիտի ըլլար, վախնալով միանգամայն զիս տեսնողներուն հետաքրքրութիւնը շարժելէն՝ այս պարտիզին բոլորտիքը ըրած երթևեկութիւններովս, ուր ոչ միջնաբերդ մը կայ պաշարելու և ոչ ապաւինութեան պատնէշ մը պաշտպանելու համար, Սպահիներու զօրապետութենէ պարտիզ

պանութիւնը յանձն առի, և իմ պաշտօնիս հագուստը հագայ։

— Ի՞նչ խենթութիւն։

— Ընդհակառակն՝ կարծեմ Թէ մեծ խոհեմութիւն է ըրածս, ըստ որում կ'ապահովցընէ զմեզ։

— Ըսէ, ինչպէս։

— Գացի այս պարտիզին տէրը գտայ. առջի վարձակալներուն պայմանաժամը լրացեր էր, և ես վարձեցի զայն։ Բոլոր այս առուտրները իմս են, Վալանթին. և ամենևին արգելք մը չունիմ այս խոտերուն մէջ հիւղ մը շինելու և այսուհետև քեզմէ քսան քայլ հեռու ապրելու։ Ո՛հ, չեմ կրնար իմ ուրախութիւնս և երջանկութիւնս զսպել։ Կը հասկընաս, Վալանթին, միթէ վճարելով կ'ըստացուին այս բաները. անկարելի է, այնպէս չէ՞։ Այսու ամենայնիւ, ամեն այս երջանկութիւնը, բարօրութիւնը և ուրախութիւնը գիտե՞ս որչափ արժեցին ինձ, գուշակէ . . . ։ Տարին միայն հինգ հարիւր ֆրանք պիտի վճարեմ՝ եռամսեայ հատուցմամբ։ Այսուհետև ամենևին վախնալու տեղ չունիմ. հոս իմ տանս մէջ կը գտնուիմ, կրնամ՝ սանդուխը պատիս կոթնցընել, վրայէն նայիլ և առանց գիշերային պահանորդէ մը արգիլուելու՝ քեզի հետ խօսիլ և իմ սէրս յայտնել՝ որչափ ժամանակ որ քու մեծանձնութիւնդ չվիրաւորուի բաՀկոնակ և գլխանոց մը հագնող ողորմելի գործաւորի մը բերնէն այս խօսքերը լսելու։

Վալանթին ուրախալից զարմացման ձայն մը հանեց, ետքը յանկարծ՝

— Ափսո՛ս, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ այնպիսի տրտմութեամբ մը, որ կարծես Թէ նախանձոտ ամպ մը՝ անոր սիրտը լուսաւորող արեւուն Ճառագայթը յանկարծ պղտղելու եկեր էր. հիմա ազատ ենք, սակայն մեր երջանկութիւնը զԱստուած փորձել պիտի տայ մեզ. մեր ապահովութեան չափը պիտի անցընենք, և մեր ապահովութիւնը զմեզ պիտի կորսընցընէ։

— Կրնա՞ս այդ խօսքը ըսել ինձ, սիրելիս, որ զքեզ Ճանչնայէս՝ ի վեր ամեն օր փորձերով հաստատեցի Թէ իմ կեանքս և խորհուրդներս քու կենացդ և խորհրդոցդ հպատակեցուցած եմ։ Ինձ ունեցած վստահութիւնդ մի՛ տուաւ քեզ, պատիս, այնպէս չէ՞,

երբ ըսիր ինձ թէ անորոշ ապրելութիւն մը կ'իմացընէր քեզ թէ մեծ վտանգի մը մէջ կը գտնուիս, այն ատեն իմ անձնանուիրութիւնս պարտք դրի, և քեզ ծառայելու երջանկութենէն ուրիշ վարձատրութիւն մը չխնդրեցի: Ան ժամանակէն ի վեր միմիայ խօսքով մը կամ նշանով մը զղջալու առիթ մը տուի՝ քեզի համար մեռնելու երջանիկ եղողներուն մէջ գիս ընդունելդ համար: Խնդաղջիկ, դուն ինձ ըսիր թէ պ. ա'էրլինէին նշանուած ես, թէ հայրդ այդ միութիւնը որոշած է, և թէ որոշումը հաստատուած է. վասն զի պ. Վիլըֆօրի ամէն կանքերը անվրիպելի կերպիւ պէտք է որ կատարուին: Ուստի ես ստուերին մէջ մնացի և ամէն բան թողուցի ոչ իմ և ոչ քու կամայդ, այլ դէպքերու, Նախախնամութեան և Աստուծոյ կամացը. այսու ամենայնիւ դուն սիրեցիր զիս և դուն ունեցար ինձ, Վալանթին, ինչպէս որ ըսիր ալ. այդ քաղցր խօսքին համար շնորհակալ եմ քեզ, և կը խնդրեմ որ մերթ ընդ մերթ կրկնես ինձ զայն, որ ամէն բան մուղցնել կու տայ ինձ:

— Եւ ահա այդ բանը քեզ համարձակութիւն կու տայ, Մաքսիմիլիէն, և ինձ խիստ քաղցր և միանգամայն խիստ թշուառ կեանք մը կը պատճառէ, այնպէս որ շատ անգամ ինքնիրենս կը հարցընեմ թէ այս երկուքէն ո՞րն ընտրեմ. մօրուս խստութեամբը և իր զաւկին կոյր նախամեծարութեամբը ինձ պատճառած արտունջութիւնը, թէ այն վտանգալի երջանկութիւնը որ գքեզ տեսնելով կը վայելեմ:

— Վանդ կ'ըսես, սիրելիս, միթէ այսպիսի անագորոյն և անիրաւ խօսք մը կրնաս ըսել: Ինձմէ աւելի հնազանդ դերի մը տեսած ես երբեք: Հրաման տուիր ինձ որ երբեմն խօսքս քեզ ուղղեմ, Վալանթին, բայց արդիւնքին գիս եաւէպ գալու, ու ես հնազանդեցայ: Այս պարտիզին մէջ մնալու, այս դրան եաւէն քեզի հետ խօսելու, վերջապէս առանց գքեզ տեսնելու քեզի մօտ ըլլալու միջոցը գտնելէս ի վեր, միթէ այս վանդակներուն մէջէն շրջազգեստիդ ծայրին դպչիլ ուզեցի, ըսէ. միթէ փորձ մը ըրի այս պատին վրայէն անցնելու, որ երիտասարդութեանս և ուժիս համար ծպրելի արգելք մ'է: Քու խստութեանդ համար ամենևին յանդիմանութիւն մը չըրի, ամենևին բարձրաձայն բաղձանք մը չյայտնեցի,

և հին ժամանակի ասպետի մը պէս իմ խօսքս խստութեամբ բռնեցի: Խոստովանէ դուն այս ըսածս, որպէս զի զքեզ անիրաւ չկարծեմ:

— Ստոյգ է, ըսաւ Վալանթին՝ իւր նուրբ մատերուն մէկուն ծայրը ատամներուն մէջէն անցընելով, որուն վրայ Մաքսիմիլիէն իւր շուրթերը յարեց. ստոյգ է որ դուն պարկեշտ բարեկամ մ'ես. բայց վերջապէս քու օգտիդ զղայմամբը վարուեցար մինչև յարդ, սիրեցիր իմ Մաքսիմիլիէն. գիտէիր ազէկ որ գերին ուրիշ պահանջումներ ըրած օրը պէտք էր որ ամէն բան կորսընցընէր: Եղբօր մը բարեկամութիւնը խոստացար ինձ, որ բարեկամ չունիմ, հայրս զիս մոռցած է, մօրուս կը հալածէ զիս, և ուրիշ մխիթարութիւն չունիմ, բայց եթէ անշարժ, համր և տառած ծեր մը, որուն ձեռքը չկրնար ձեռքս սեղմել, որուն աչքը միայն կարող է հետս խօսիլ, և որուն սիրտը իւր մնայեալ եռանդովը անտարակոյս ինձ համար կը բաբախէ: Բաղդին դառն հեգնութիւնն է այս, որ զիս աւելի և ինձմէ զօրաւորներուն գոհ կ'ընէ, և դիակ մը կու տայ իրը պաշտպան և բարեկամ: Ա՛հ, ստոյգ, Մաքսիմիլիէն, վերստին կը կրկնեմ, խիստ թշուառանձ մ'եմ, և իրաւունք ունիս զիս սիրելու ոչ թէ քեզի այլ ինձի համար:

— Վալանթին, ըսաւ երիտասարդը սրտի խորին յուզմամբ, չեմ ըսեր թէ աշխարհիս մէջ միայն զքեզ կը սիրեմ, քանզի քոյրս և աներս ալ կը սիրեմ, բայց այնպիսի քաղցր և հանդարտ սիրով մը, որ քեզի համար զգացած սիրոյս ամենևին չնմանիր. երբ քեզի կը մտածեմ, արիւնս կ'եռայ, կուրծքս կ'ուռի և սիրտս կը յորդի. բայց այս ոյժը, այս եռանդը և այս գերմարդկային զօրութիւնը միայն զքեզ սիրելու համար պիտի գործածեմ մինչև այն օրը, որ քեզի ծառայելու համար զանոնք գործածելու հրամայես ինձ: պ. Ֆրանց ա'էրլինէն տակաւին տարի մը բացակայ պիտի ըլլայ կ'ըսեն. տարուան մը մէջ ո՛րչափ նպաստաւոր դէպքեր կրնան մեզ օգնութեան հասնիլ: Ուրեմն յուսանք միշտ, բարի և քաղցր է յուսալը: Այսու ամենայնիւ, Վալանթին, դուն որ անձնասիրութեանս համար կը մեղադրես զիս, ինչպէս վարուեցար դուն ին-

ձի հետ, բայց եթէ ամօթխած Աստղիկ իր գեղանի և պաղ արձանը։ Իմ անձնանուիրութեանս, հնազանդութեանս և ժուժկալութեանս փոխարէն ինչ խոստացար ինձ. ոչինչ։ Ինչ շնորհեցիր, շատ քիչ բան։ Պ. տ'Էբլինէ քու նշանածիդ խօսքը կ'ընես, և օր մը անորը ըլլալու մտմտուքիդ վրայ կը հառաչես։ Ըսէ, Վալանթին, սրտիդ մէջ բոլոր եղածը այս է։ Երբ կեանքս քեզ կը յանձնեմ, սիրտս քեզ կը նուիրեմ, և սրտիս ամենէն աննշան բաբախումն անգամ քեզ կը զոհեմ, և երբ բոլորովին քուկդ եմ, երբ ինքնիրենս կ'ըսեմ թէ գքեզ կորսընցուցած ժամանակս պիտի մեռնիմ, և դուն չես սարսափիր երբ ուրիշինն ըլլալու գաղափարը միտքդ կը բերես։ Ո՛հ, Վալանթին, Վալանթին, եթէ ես քու տեղդ ըլլայի, եթէ քու սիրելդ պիտանայի, ինչպէս որ դուն ապահով ես որ ես գքեզ կը սիրեմ, արդէն հարիւր անգամ այս վանդակաց ցողերուն մէջէն ձեռքս կ'անցընէի և ողորմելի Մաքսիմիլիէնի ձեռքը կը սեղմէի ըսելով. «Քուկդ եմ, միայն քուկդ եմ, Մաքսիմիլիէն, այս և միւս աշխարհին մէջ։»

Վալանթին պատասխան չտուաւ, բայց երիտասարդը անոր հառաչելը և լալը տեսաւ։

— Ո՛հ, Վալանթին, Վալանթին, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, մոռցիր ըսած խօսքերս, եթէ անոնց մէջ գքեզ վիրաւորող կէտ մը կայ։

— Ո՛չ, ըսաւ, Վալանթին, իրաւունք ունիս. բայց չես տեսներ որ ես գրեթէ օտար տան մը մէջ երեսի վրայ մնացած թշուառ արարած մ'եմ, ըստ որում հայրս գրեթէ օտարական մ'է ինձ համար, և տան տարիէ 'ի վեր օրէ օր, ժամէ 'ի ժամ և վայրկենէ վայրկեան իր անտարբերութեամբը քաշած նեղութիւններս կ'աւելնան։ Սակայն մէկը չտեսներ զանոնք, և ես քեզմէ զատ մէկու ըսած չեմ։ Ըստ երեւութից ամէն մարդ կը կարծէ թէ տան մէջ եղողները հետս աղէկ կը վարուին և հետս սիրով են, սակայն իրօք ամենքն ալ թշնամի են։ Ամէն մարդ կ'ըսէ թէ՝ «պ. Վիլֆոր խիստ և անաշառ բնութիւն մը ունենալուն՝ չկրնար իր աղջկան հետ քաղցրութեամբ կենցաղավարուիլ. սակայն Վալանթին տիկին Վիլֆորը դոնէ երկրորդ մայր ստանալու երջանկութիւնը ունեցած է։» Ամէն մարդ խաբուած է, հայրս իր անտարբերութեամբը գիս երեսի վրայ թողուցած է, և ժօրուս իր մշտնջենաւոր ժպիտին տակը պահած սուկալի կատաղութեամբը կ'ատէ գիս։

— Զգքե՛զ ատէ, Վալանթին, և ինչպէս կրնայ ատել գքեզ։

— Ախտս, սիրելիս, ստիպուած եմ խոստովանելու որ այս ատելութիւնը գրեթէ բնական ղղացումէ մը կը յառաջանայ. տիկին Վիլֆոր իր զաւակը իմ Էտուար եղբայրս չափազանց կը սիրէ։

— Ինչ կը հետեւի ատկէ։

— Թող տարօրինակ չերեւի եթէ ըսածիս մէջ ստակի խնդիր մը խառնելու ըլլանք. գոնէ կարծեմ թէ իր ատելութեան պատճառն այս է։ Եւ որովհետեւ ինքը ստակ չունի, և ես ընդ հակառակն մօրս կողմանէ հարուստ եմ, և այս հարստութիւնս պիտի կրկնապատկուի պ. և տիկին Սէն-Մէրանի հարստութիւններովը, որոնք օր մը պիտի ժառանգեմ, ես այնպէս կարծեմ թէ կը նախանձի ինձմէ։ Եթէ գիտնայի որ այս հարստութեանս կէսը տալով, պիտի կարենայի հօրս զաւկին պէս այս տանը մէջ հանգիստ ապրիլ, անտարակոյս այս վայրկենիս պիտի տայի։

— Խե՛ղճ Վալանթին։

— Այո՛, ինքզինքս շղթայուած և այնպիսի անզօր կ'ըզգամ, որ ինձ կ'երեւի թէ այս կապերը գիս հաստատ բռնած են, և ես կը վախնամ զանոնք խորտակելու։ Բայց յայտնէ՝ հայրս այնպիսի մարդ մը չէ, որուն հրամանները կարելի ըլլայ զանց ընել և անպատիժ մնալ. հայրս զօրաւոր է ինծի դէմ, կրնայ քեզի դէմ ալ, թագաւորին դէմ իսկ ըլլալ, այնչափ անստգիւտ անցեալով մը և գրեթէ անգիմագրելի պաշտօնով մը պաշտպանուած է։ Ո՛հ, Մաքսիմիլիէն, ատուկիս չեմ մրցիր անոր հետ, քանզի այս մրցման մէջ ինձի չափ քեզի համար ալ կը վախնամ որ չընկճիս։

— Բայց վերջապէս, Վալանթին, կրկնեց Մաքսիմիլիէն, ինչո՞ւ այդպէս կը յուսահատիս, և ապագայդ այդպէս միշտ տխուր կը նշմարես։

— Ո՛հ, բարեկամ, վասն զի անցեալին վրայ ապագաս կը կշռեմ։

— Այսու ամենայնիւ ես ալ աշնուականութեան կողմանէ երևելի

մէկն եմ, եւ ալ շատ կէսերու մէջ հաղորդակցութիւն ունիմ այն ընկերութեանց, որոց մէջ դուք կ'ապրիք: Գաղղիոյ մէջ երկու Գաղղիա եղած ժամանակը անցաւ. միապետութեան ամենէն երեւելի ընտանիքները Կայսրութեան ընտանեաց մէջ հալեցան. նիզակի ազնուականութիւնը թնդանօթի ազնուականութեան հետ ամուսնացաւ: Ես ալ այս վերջին ազնուականութեան կը վերաբերիմ. բանակին մէջ գեղեցիկ ապագայ մը ունիմ, սահմանեալ բայց անկախ հարստութիւն մը կը վայելեմ. վերջապէս հօրս յիշատակը իրր խիստ պատուաւոր վաճառական մը յարգուած է մեր երկրին մէջ: Մեր երկրին մէջ կ'ըսեմ, Վալանթին, վասն զի դուն ալ գրեթէ Մարսիլիայէն ես:

— Մարսիլիոյ խօսքը մի ըներ, Մաքսիմիլիէն, անոր անունը միայն բերի մայրս կը յիշեցնէ ինձ, այն հրեշտակը, որուն համար ամեն մարդ ցաւեցաւ. այն հրեշտակը, որ իւր կարճատեւ կեանքը մէջ իւր աղջկան վրայ հսկելէն ետեւ՝ կը յուսամ որ երկնից իւր յաւիտենական կայանէն ալ ցիս կը հսկէ տակաւին: Ո՛հ, եթէ մայրս կենդանի ըլլար, Մաքսիմիլիէն, վախնալու տեղ պիտի չունենայի. կ'ըսէի անոր որ զքեզ կը սիրեմ, և ան կը պաշտպաներ զքեզ:

— Ափսոս, կրկնեց Մաքսիմիլիէն, եթէ մայրդ կենդանի ըլլար, ես զքեզ պիտի չճանչնայի անտարակոյս. վասն զի ինչպէս ըսիր, եթէ կենդանի ըլլար՝ երջանիկ պիտի ըլլայիր, և երջանիկ Վալանթինը իւր մեծութեան բարձրութենէն արհամարհանօք ինձ պիտի նայէր:

— Ո՛հ, բարեկամ, դուն ես հիմա անիրաւը . . . : Բայց ըսէ ինձ . . . :

— Ինչ կ'ուզես որ ըսեմ, կրկնեց Մաքսիմիլիէն տեսնելով որ Վալանթին կ'երկմտէր:

— Ըսէ ինձ, շարունակեց աղջիկը, ժամանակաւ Մարսիլիա հօրդ և հօրս մէջ անհամաձայնութիւն մը տեղի ունեցա՞ւ:

— Ոչ, չեմ կրնար. բայց հայրդ Պուրպոններուն չերմ կողմնակից էր, և հայրս կայսեր անձնանուէր մէկը, և այս կէտին մէջ իրարու անհամաձայն էին կարծեմ, բայց ինչո՞ւ այս հարցումը կ'ընես, Վալանթին:

— Պատճառը ըսեմ քեզ, կրկնեց ծաղկահաս աղջիկը, վասն զի պէտք ես ամեն բան գիտնալ: Ճիշդ Պատուոյ Լէգէոնի պաշտօնատար կոչուիլը լրացրի մէջ հրատարակուած օրն էր, երբ առանքս ալ Պ. Նուարթիէ հատիս սենեակն էինք, Պ. Տանկլարն ալ ներկայ էր. գիտես այն սեղանաւորը, որուն հիերը անցնալ օր քիչ մնաց մայրս և եղբայրս պիտի սպաննէին: Ահա պարոնները օրիորդ Տանկլարի ամուսնութեան վրայօք խօսեցած ժամանակնին՝ ես բարձր ձայնիւ լրագիրը հատիս կը կարդայի. երբ քեզի նկատող պարբերութեան հասայ, զոր արդէն ես կարդացած էի, վասն զի առջի իրիկունէն այս բարի լուրը արդէն ինձ հաղորդեր էիր. երբ քեզի նկատող պարբերութեան հասայ կ'ըսեմ, խիստ տրտմեցայ . . . բայց միանգամայն կը զգայի քու անունդ բարձրաձայն արտասանելու պարտաւորեալ ըլլալուս, և անտարակոյս քու անունդ պիտի չկարդայի, եթէ իմ ըռւթեանս դէշ մեկնութիւն մը տալերնէն չվախնայի. ուստի բոլոր այժմ ժողվեցի և կարդացի զայն

— Սիրելիդ իմ Վալանթին:

— Քու անունդ արտասանելուս պէս՝ հայրս դլուխը դարձուց: Տես ինչպէս խենթ եմ. այնպէս համոզուած էի որ ամեն մարդ կայծակի հարուածէ զարնուածի պէս քու անունէդ պիտի զարնուէին, և կարծեցի թէ հայրս և Պ. Տանկլարն իսկ սարսռացին. իսկ այս վերջինին համար պարզապէս խաբուեցայ:

«— Մորէլ, ըսաւ հայրս ձախասը կնճռելով, կեցիր. արդեօք Մարսիլիոյ Մորէլի ընտանիքէն այն կատաղի Պոնապարտականներէն մէկն է այս, որ 1815ին մեզ այնչափ չարիք պատճառեցին:

«— Այո՛, պատասխանեց Տանկլար, կարծեմ իսկ որ հին նաւատէրին որդին է այս:»

— Սարսռ կ'ըսես, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, և ինչ պատասխանեց հայրդ, ըսէ, Վալանթին:

— Ո՛հ, սոսկալի խօսք մը որ չեմ համարձակիր կրկնելու:

— Ըսէ, հոգ չէ, կրկնեց Մաքսիմիլիէն ժպտելով.

«— Իրենց կայսրը, շարունակեց հայրս յօնքը կնճռելով, այս ամեն մոլեռանդները մէկ մէկ պաշտօնի կը հասցնէր, պանդխտութեամբ մի՛ անուանէր, և անոնք միայն այս անուան արժանի էին:

Ուրախութեամբ կը տեսնեմ որ նոր կառավարութիւնը այս փրկարար սկզբունքը վերստին կը հաստատէ։ Եթէ Ալճէրիան պահելը այս պատճառաւ չըլլար, ես ալ ինդակից պիտի ըլլայի կառավարութեան, թէև մեզի քիչ մը տուղի կը նստի։»

— Մի՛ ամչնար բնաւ, սիրելիս, պ. Վիլըֆօրի ըսածներուն համար. բարի հայրս այս կէտին մէջ ամենևին հօրդ չէր խոնարհեր և միշտ կը կրկնէր. «Ինչո՞ւ կայսրը, որ այնչափ մեծ գործեր կ'ընէ, դատաւորներէ և փաստաբաններէ բաղկացեալ գունդ մը չկազմեր, և զանոնք միշտ առաջին կրակին չղրկեր։» Կը տեսնես, սիրելիս, երկու կողմնակիցները խօսուածքին ճարտարութեանը և դատափարին քաղցրութեանը մէջ իրարու կը համաձայնին։ Բայց պ. Տանկլար ինչ պատասխանեց թագաւորի գործակալին այս խօսքերուն։

— Ո՛հ, ան իւր մասնաւոր գաղտնի և ինձ համար բիւրտ ծիծաղովը սկսաւ ծիծաղիլ. ետքը անմիջապէս ոտք ելաւ և մեկնեցաւ։ Ան ատեն միայն տեսայ որ բարի հաւս խիստ այլայլած էր։ Պէտք եմ ըսել, Մաքսիմիլիէն, որ միայն ես կը գուշակեմ այն կաթուածահարին սրտի զգացումները. տեսայ որ իւր առջին եղած խօսակցութիւնը (խեղճ հաւս, անոր առջևը այսպէս խօսքեր ընելու ակնածութիւն չեն ըներ) մեծ ազդեցութիւն ըրեր էր, ըստ որում իւր առջևը կայսեր համար գէշ խօսեր էին, և ինչպէս որ կ'երևէր՝ ինքն ալ կայսեր մոլեռանդներէն մէկն էր։

— Իրօք՝ պ. Նուարթիէի անունը կայսերութենէ ճանչցուած անուններէն մէկն էր. ծերակուտի անդամ էր, և ինչպէս որ պիտես կամ ոչ, վերանորոգութեան ժամանակ տեղի ունեցած Պոնապարտական դրեթէ ամեն ապստամբութեանց մէջ գտնուեցաւ։

— Այո՛, երբեմն ատենց վրայ կամաց ձայնիւ խօսելնին լսած եմ, ու զարմանքս գրաւած է որ հաւս Պոնապարտական ըլլայ և հայրս թագաւորական. վերջապէս անոր դարձաւ, ու ան իւր նայուածքովը օրագիրը ցուցուց։

«— Ինչ ունիս, բարի հաւս, ըսի. գո՞հ ես լսածէդ։

«Գլխովը նշան ըրաւ թէ այո՛։

«— Հօ՞րս ըսածներէն, հարցուցի անոր։

«Նշան ըրաւ թէ ոչ։

«— Տանկլարի՞ ըսածներէն։

«Դարձեալ նշան ըրաւ թէ ոչ։

«— Ուրեմն պ. Մորել Պատուոյ Լէգէոնի պաշտօնատար ըլլալէն — չհամարձակեցայ Մաքսիմիլիէն ըսելու։

«Նշան ըրաւ թէ այո՛։

«Կը հաւատամ, Մաքսիմիլիէն, Պատուոյ Լէգէոնի պաշտօնատար կոչուելուդ վրայ գոհ էր, թէև չէր ճանչնար զքեզ։ Գուցէ անոր կողմէն խենթութիւն մը ըլլայ այս, վասն զի կ'ըսեն թէ դէպ՝ի մանկութիւն կը վերադառնայ. սակայն անոր այո՛ ըսելը ինձ քաղցր երևցաւ։

— Զարմանալի բան է այդ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն մտածելով. ուրեմն հայրդ գիս կ'ատէ, իսկ ընդհակառակն հաւդ . . . : Այս կողմնակիցներուն սէրն ու ատելութիւնը տարօրինակ բաներ են շիտակը։

— Լուէ, ըսաւ յանկարծ Վալանթին. պահուէ, փախիր. մարդ կու գայ։

Մաքսիմիլիէն անմիջապէս բահը ձեռքը առաւ, և սկսաւ անխնայ առուոյտները բահել։

— Օրիո՛րդ, օրիո՛րդ, պոռայ ձայն մը ծառերուն ետևէն. տիկին Վիլըֆօր զքեզ ամեն կողմ կը փնտռէ և կը կանչէ. սրահը այցելու մը եկած է։

— Այցելո՛ւ մը, ըսաւ Վալանթին շփոթած, և ո՞վ է այն։

— Մեծ պարոն մը, իշխան մը, ինչպէս որ կ'ըսեն, պ. կոմս Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Կու գամ, ըսաւ Վալանթին բարձր ձայնիւ։

Մօնթէ-Քրիսթոյի անունը վանդակապատին միւս կողմը եղող անձին սարսուռ պատճառեց, և Վալանթինի կոմս բառը ամեն տեսութենէ ետքը իրրև ողջոյն մը կը գործածուէր։

— Զարմանալի բան, ըսաւ ինքնիրեն Մաքսիմիլիէն՝ իւր բահին վրայ մտախոհ կռթնելով, Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը ուրկից կը ճանչնայ պ. Վիլըֆօրը։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ

ԹՈՒՆԱՒՈՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Իրօք Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսն էր, որ Թադաւորի Պ. դործակալին իրեն ըրած այցելութեան փոխարէնը հատուցանելու նպատակաւ տիկին Վիլըֆօրի եկեր էր, և բոլոր տան մէջ իրարանցում մը պատճառեր էր:

Տիկին Վիլըֆօր, որ կոմսին դալը իմացուցած ժամանակին առանձին սրահին մէջ կը դտնուէր, իսկոյն Էտուարը կանչեց որ իր շնորհակալութիւնները կոմսին յայտնէ, և տղան, որ երկու օրէ ի վեր այն մեծանուն անձին անունը անդադար լսեր էր, վազեց եկաւ ոչ թէ իր մօրը հնազանդելու կամ կոմսէն շնորհակալ ըլլալու համար, այլ իր հետաքրքրութիւնը լեցընելու և քանի մը պիտոդութիւններ բնելու, որոնք իր խեղկատակութեանց մէջ գործածել կարենայ, և մայրը սովորաբար այս խօսքը կ'ըսէր անոր.

«Ո՛հ, չար զաւակ, բայց իր մտացիութեանը համար պէտք է որ ներեմ անոր:»

Առաջին սովորական քաղաքավարական խօսքերէն ետև՝ կոմսը Պ. Վիլըֆօրը հարցուց:

— Երիկս դեռ հիմա մեկնեցաւ դիւանադպրին տունը ձաշելու համար, պատասխանեց ծաղկահաս կինը. ապահով եմ որ զնեղ տեսնելու երջանկութենէն զրկուած ըլլալուն համար շատ պիտի ցաւի:

Կոմսէն առաջ եկող երկու այցելուները, որոնք աչքերնին անոր վրայ յառած ապշեալ ձեւացեր էին, քաղաքավարութեան և հետաքրքրութեան պահանջածին չափ ժամանակ հոն մնալէն ետև՝ մեկնեցան:

— Վալանթին քոյրդ ինչ կ'ընէ, ըսաւ տիկին Վիլըֆօր Էտուարին, թող իմաց տան որ գայ, որպէս զի պատիւ ունենամ Պ. կոմսին ներկայացընել զայն:

— Աղջիկ մը ունիք, տիկին, հարցուց կոմսը. բայց տակաւին փոքր ըլլալ պէտք է:

— Պ. Վիլըֆօրի աղջիկն է, պատասխանեց կինը, առջի ամուսնութենէն բարձրահասակ և դեղեցիկ աղջիկ մ'է:

— Իայց մելամաղձոտ, ընդմիջեց Էտուար՝ իր դէմքը զարդարելու համար դեղեցիկ պապիկի մը պոչին փետուրները քաշելով, որ իր ոսկեզօծ դաղարին վրայ ցաւելով կը ձդէր:

— Լուէ, Էտուար, ըսելու բաւականացաւ տիկին Վիլըֆօր:

Ետքը կոմսին դառնալով

— Այս փոքր չար տղան դրեթէ իրաւունք ունի, և շատ անդամ իմ ցաւելով ըսածս կը կրկնէ. վասն զի որչափ և կրցածնուս չափ կը ջանանք օրիորդ Վիլըֆօրը զբօսցընելու, այնչափ տխուր և լուսակաց բնութիւն մը ունակացուցած է, որ շատ անդամ դեղեցկութեան կը վնասէ: Իայց նայէ, Էտուար, ինչո՞ւ չգար:

— Վասն զի չեզած տեղը կը փնտռեն զան:

— Եւ ո՞ւր կը փնտռեն:

— Նուարթիէ Հաւին սենեակը:

— Եւ կը կարծես որ հոն չէ:

— Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ, հոն չէ, պատասխանեց Էտուար երբեմն եղանակաւ մը:

— Եւ ո՞ւր է. ըսէ եթէ դիտես:

— Մեծ շաղանակենիին տակն է, շարունակեց չար տղան՝ առանց իր մօրը ձայնին ականջ դնելու կենդանի ձանձերը ներկայացընելով պապիկային, որ այն որսի կերակուրէն խիստ ախորժող կ'երևէր:

Տիկինը ձեռքը երկնցուց զանգակը հնչեցընելու և Վալանթինի դանուած տեղը սենեկապանուհւոյն իմացընելու համար, երբ օրիորդը ներս մտաւ:

Իրօք ախուր երևոյթ մը ունէր, և զան ուշադրութեամբ դիտողը կրնար անոր աչքերուն մէջ արտասուաց հետքեր նշմարել:

Վալանթին օրիորդը, որ առանց ձանչցընելու պատմութեան արտութեամբը մեր ընթերցողներուն ներկայացուցինք, բայց շատ անկապոյն մազերով, մութ կապոյտ աչքերով, տասնեւինն տարեկան բարձրահասակ և նուրբ աղջիկ մ'էր. իր դիմաց վրայ տխրութիւն

մը կ'երևէր, բայց այնպիսի աղնուութիւն մը նկարուած էր, որ իւր մօրը պատկերը կը ներկայացընէր. իւր սպիտակ և նուրբ ձեռքերը, մարգարտագոյն պարանոցը և անյաւոր գոյներով այտերը առաջին նայուածքով կը ներկայացընէին զինքը այն գեղանի Անգղիացի աղջիկներէն մէկը, զորոնք բանաստեղծները կարապի նմանեցուցած են:

Օրիորդը ներս մտնելով, և իւր մօրը քով այն օտարականը տեսնելով, որուն վրայ արդէն շատ անգամ խօսուիլը լսեր էր, առանց նորատի աղջկան մը պէս նաղելու և աչքերը խոնարհելու բարևեց զան այնպիսի շնորհալի կերպով, որ կոմսին ուշադրութիւնը կրկնապատկեց:

Մօնթէ-Քրիսթօ ոտք ելաւ:

— Օրիորդ Վիլըֆօր, իմ աղջիկս է, ըսաւ տիկին Վիլըֆօր բազմոցին վրայ հակելով և ձեռքովը Վալանթինը ցուցընելով:

— Եւ պարոնը Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը, Զինու թագաւորը, Գոչէնչինի կայսրն է, ըսաւ փոքր ծաղրածուն իւր քրոջը նայելով:

Ա՛յս անգամ տիկին Վիլըֆօր ամչցաւ և քիչ մնայ որ տան պատիժն եղող այս մանկան պիտի բարկանար. սակայն կոմսը ընդհակառակն ժպտեցաւ և քաղցրութեամբ մը տղուն երեսը նայեցաւ, որով մօրը ուրախութիւնը և յուզմունքը կատարեալ եղան:

— Բայց, տիկին, կրկնեց կոմսը խօսակցութիւնը նորոգելով և փոխանակ տիկին Վիլըֆօրի և Վալանթինի նայելով, արդեօք զձեզ և օրիորդը արդէն տեղ մը տեսնելու պատիւն ունեցած չեմ: Հիմա անոր վրայ կը մտածէի, և երբ օրիորդը ներս մտաւ, իւր կերպարանքը շփոթ յիշողութեանս աւելի լոյս մը տուաւ. ներեցէք հարցմանս:

— Հաւանական չէ ըսածնիդ, պարոն. օրիորդ Վիլըֆօրը ընկերութեանց մէջ գտնուիլը շատ չսիրեր, և մենք շատ քիչ անգամ դուրս կ'ելնենք, ըսաւ կինը:

— Կարծեմ թէ օրիորդը, ինչպէս և ձեզ և այս աղնիւ զաւակին ընկերութեան մը մէջ տեսայ: Այսու ամենայնիւ, Բարիզեան ընկերութիւնները բոլորովին անծանօթ են ինձ, վասն զի, կարծեմ թէ արդէն պատիւ ունեցայ ձեզ ըսելու, քանի մը օր է միայն որ Բարիզ կը գտնուիմ: Ոչ, եթէ կը ներէք ինձ որ միտքս բերեմ. . . կեցիք . . . :

Կոմսը ձեռքը Ճակատին վրայ դրաւ՝ որպէս թէ իւր ամէն յիշողութիւնները կենդրոնացընելու համար:

— Ո՛չ, Բարիզի մէջ չէ . . . այլ . . . չեմ գիտեր . . . : Ինձ այնպէս կ'երևի թէ պայծառ արևով օր մ'էր և կրօնային տօնախմբութիւն մը կը կատարուէր . . . : Օրիորդը ձեռքը ծաղիկներ բռնած էր, զաւակնիդ պարտիզի մը մէջ գեղեցիկ սիրամարգի մը եւեէն կը վազէր, դուք ալ, տիկին, ձողաբարձ հովանոցի մը տակը կը գտնուէիք: Օգնեցէք ինձ, տիկին. այս րոպէիս բան մը չե՞ն յիշեցըներ ձեզ:

— Ստուգիւ ոչ, պատասխանեց տիկին Վիլըֆօր. սակայն, պարոն, ինձ այնպէս կ'երևի որ եթէ ես ձեզ տեղ մը հանդիպած ըլլայի, անշուշտ պիտի յիշէի:

— Պարոն կոմսը գէթ դուցէ Իտալիա տեսած է, ըսաւ Վալանթին երկչոտութեամբ:

— Իրօք, կարելի է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Իտալիա ճանապարհորդութիւն ըրած էք, օրիորդ:

— Տիկինը և ես երկու տարի առաջ Իտալիա գացինք: Բժիշկները կուրծքիս համար կը վախնային և ինձ պատուիրեցին որ Նաբոլի օդափոխութեան երթամ. և մենք Պոլոնեէն, Բէրուզէն և Հռոմէն անցանք:

— Շիտակ է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ որպէս թէ այս պարզ տեղեկութիւնը բաւական եղած ըլլար իւր յիշողութիւնը որոշելու: Ճիշդ Բէրուզի մէջ, Տ'ճառն մարմնոյ տօնին օրը, Ճանապարհորդաց պանդոկին պարտիզին մէջ բաղդը ղմեզ հոն միացուց, զձեզ, օրիորդը, զաւակնիդ և զիս. և զձեզ հոն տեսնելու պատիւն ունենալս կը յիշեմ:

— Բէրուզը, Ճանապարհորդաց պանդոկը և տօնախմբութիւնը հոն կատարելնիս շատ աղէկ կը յիշեմ, պարոն, ըսաւ տիկին Վիլըֆօր. սակայն որչափ կը մտածեմ, իմ կարճ յիշողութեանս վրայ կ'ամչնամ, և չեմ յիշեր որ ձեզ տեսնելու պատիւն ունեցած ըլլամ:

— Զարմանալի բան, ըսաւ Վալանթին իւր գեղեցիկ աչքերը Մօնթէ-Քրիսթոյի վրայ վերցընելով, ես ալ չեմ յիշեր:

— Ես կը յիշեմ, ըսաւ Էտուար։

— Քիչ մը օգնեմ ձեզ, տիկին, կրկնեց կոմսը. նոյն օրը խիստ տաք էր. ձիերու կ'ըսպասէիք, որոնք ծօնախմբութեան պատճառաւ կ'ուշանային գալու։ Օրիորդը պարտիզին ներսերը հեռացաւ, զաւակնիկ ալ թուչունի մը ետեւէն վազելով անհետացաւ եղաւ։

— Իմ կեանքի վայն, չե՞ս գիտեր, մայր իմ, ըսաւ Էտուար և անոր պոչէն երեք փետուր փրցուցի։

— Իսկ դուք, տիկին, ձողաբարձ հովանոցին տակր մնայիք. չէ՞ք յիշեր արդեօք որ երբ քարէ նստարանին վրայ նստած էիք, և երբ ինչպէս որ ըսի՝ օրիորդ Վիլըֆօր և ձեր զաւակը ձեզմէ բաժնուեցան, երկար ժամանակ մէկուն հետ խօսակցեցաք։

— Այո՛, այո՛, ըսաւ կինր կարմրելով, կը յիշեմ, երկար ժամանակ վերարկուով փաթթուած մարդու մը . . . կարծեմ բժշկի մը հետ։

— Ճիշդ այդպէս, տիկին. այն մարդր ես էի. տասնհինգ օրէ՛ի վեր այն պանդոկը կը բնակէի. իմ սենեկապանս տենդէ և պանդոկապետը դալուկէ բժշկեցի, այնպէս որ իրր մեծ բժիշկ մը կը նկատէին ինս։ Երկար ժամանակ Պէռուժէնի, Ռաֆայէլի, սովրուելեանց, հագուստներու և ուրիշ զանազան նիւթերու վրայ խօսեցանք։

— Ստոյգ է, կը յիշեմ, ըսաւ աշխուժիւ տիկին Վիլըֆօր անհանգստութեամբ մը։

— Ձեր ըրած մանրամասն խօսակցութիւնները չեմ յիշեր, տիկին, կրկնեց կոմսը կատարեալ հանդարտութեամբ, բայց կը յիշեմ որ դուք ալ իմ վրայօքս ամենուն ունեցած սխալման մասնակից ըլլալով, օրիորդ Վիլըֆօրի առողջութեանը վիճակին վրայ խորհուրդ հարցուցիք։

— Այսու ամենայնիւ, պարոն, իրօք դուք բժիշկ էիք, ըսաւ տիկին Վիլըֆօր, ըստ որում հիւանդներ բժշկեցիք։

— Մոլիէր կամ Պօմարշէ պիսի երաշխաւորէին զձեզ, տիկին, որ բժիշկ չըլլալուս համար՝ հիւանդները բժշկողը ես չէի, այլ հիւանդները ինքնին բժշկուեցան. բաւական կը համարիմ ըսել որ քիմիաբանութիւնն ու բնական գիտութիւնները բաւական կատարե-

լապէս բայց իբրև զանոնք սիրող միայն սորված եմ . . . կը հասկընաք։

Այս միջոցին ժամայոյցը վեց զարկաւ։

— Ժամը վեցն է, ըսաւ տիկին Վիլըֆօր յայտնապէս այլայլեալ. Վալանթին, չե՞ս երթար նայելու որ հաւդ ճաշելու պատրաստ է։

Վալանթին ոտք ելաւ, և կոմսը բարեւելով մեկնեցաւ առանց խօսք մը արտասանելու։

— Ըսէք կ'աղաչեմ, տիկին, արդեօք ինծի համար օրիորդը կը կրնա՞ճանչնայ, ըսաւ կոմսը Վալանթինի մեկնելէն ետև։

— Ո՛չ, ամենևին, կրկնեց աշխուժիւ ծաղկահաս կինը, բայց պ. Նուարթիէի ճաշին ժամը հասած է։ Գիտէք, պարոն, թէ ամուսնոյս հայրը ինչ աւազելի վիճակի մէջ կը գտնուի։

— Այո՛, տիկին, պ. Վիլըֆօր անոր վրայ խօսեցաւ ինձ. կաթուածահար է կարծեմ։

— Այո՛, պարոն, ողորմելի ծերունին բոլորովին շարժումէ զրկուած է, անոր մարդկային դործարանաց մէջ միայն հոգին կենդանի մնացած է, և շիջամերձ ճրագի նման աժգունելով և դողդոջելն է։ Բայց ներեցէք, պարոն, մեր տնային անբաղդութեանը վրայ ձեզ խօսելուս. յաջողակ քիմիագէտ մ'էք ըսած ժամանակնիդ զձեզ ընդմիջեցի։

— Այդպէս ըսել չուզեցի, տիկին, պատասխանեց կոմսը ժպիտով մը. այլ ընդհակառակն թէ՝ քիմիաբանութիւնը սորված եմ, վասն զի մասնաւորապէս Արևելք ապրելու որոշած ըլլալուս, ուզեցի Միհրդատ թագաւորին օրինակին հետևիլ։

— Միհրդատ, թագաւոր Պոնտոսի, ըսաւ անհանգարտ տղան՝ գեղեցիկ նկարատետրին մէջէն պատկերները պատռելով. ան որ ամեն առտու իր նախաճաշը սերով խառն թոյնով կը կատարէր։

— Է՛տուար, չար զաւակ, պատուց տիկինը իր զաւակին ձեռքէն պատառոտած տետրը յափշտակելով, անտանելի ես, և զմեզ անհանգիստ կ'ընես։ Հանդարտ թող զմեզ, և դնա Վալանթին քրոջդ հետ Նուարթիէ բոլի հաւիկ քովը։

— Նկարատետրը . . . ըսաւ Էտուար,

— Ինչ պիտի ընես նկարատեսրը։

— Նկարատե՛տրը կ՚ուզեմ։

— Ինչո՞ւ պատկերները պատռեցիր։

— Ինչու որ զուարճութիւն կ՚ըզգամ։

— Գնա՛ կ՚ըսեմ, գնա՛։

— Մինչև որ նկարատետրը չտաս՝ չեմ երթար, ըսաւ աղան մեծ թևաթոռի մը վրայ տեղաւորուելով, և չէր ուզեր անկէ ելլնել։

— Ահա՛ առ, բայց զմեզ հանգիստ թող, ըսաւ տիկին Վիլըֆօր և նկարատետրը էտուարին տուաւ, որ իր մօրը ընկերանալով մեկնեցաւ։

Կոմսը աչքը տիկին Վիլըֆօրի վրայէն չվերցուց։

— Տեսնենք, մրմնջեց, անոր եաևէն դուռը պիտի դոցե՞։

Տիկին Վիլըֆօր տղուն եաևէն դուռը մեծ զգուշութեամբ դոցեց։

Կոմսը չսեսնել ձևացուց։

Կինը դառնալով իր բոլորտիքը վերջին անգամ մ՚ալ նայեցէն եաև՝ վերստին եկաւ իր թևաթոռին վրայ նստաւ։

— Ներեցէք ինձ, դիտողութիւն մը ընեմ, ասիկին, ըսաւ կոմսը այն պարզմտութեամբ որ մեզ ծանօթ է, այն զուարճայուցիչ տղուն հետ խստութեամբ կը վարուիք։

— Պէտք է որ այնպէս վարուինք, պարոն, պատասխանեց տիկին Վիլըֆօր մօր մը ճշմարիտ ձայնով։

— Կոռնելիոս Նեպոտին մէջ կարդացած պիտի ըլլայ Միհրդատ թագաւորին վրայ ըսածը, և իր պատմութիւնն ըրած ատեն ընդմիջեցիք զան, աս կը յուսընէ թէ իր ուսուցիչը ժամանակը կորսընցուցած չէ, և ձեր որդին իր տարիքին նայելով բաւական յառաջացեր է։

— Իրօք, պարոն կոմս, պատասխանեց մայրը մեղմով շողոքորթուելով, սորվելու մեծ դիւրութիւն ունի, և ինչ որ ուզէ՝ կը սորվի։ Միայն պակասութիւն մը ունի, կ՚ուզէ միշտ իր կամքը կատարել։ բայց անոր ըսածին գալով, կը հաւատամ՛ք, պարոն կոմս, որ Միհրդատ այն զգուշութիւնները գործածէ, և այն զգուշութիւնները կրնան ազդու ըլլալ։

— Այնչափ կը հաւատամ, տիկին, որ ես իսկ գործածած եմ

Նարոլիի, Բալէրմոյի և Զմիւռնիոյ մէջ չթունաւորուելու համար, այսինքն՝ այն երեք քաղաքներուն մէջ, ուր առանց զգուշութեան ապահով չէ մարդ։

— Եւ այդ միջոցը յայտնեցա՛ւ։

— Կատարեալապէս։

— Այո՛, ատոյդ է. կը յիշեմ որ Բէրուզի մէջ ասոր նման բան մը արդէն պատմեցիք ինձ։

— Իրա՛ւ կ՚ըսէք, ըսաւ կոմսը կեղծ զարմանքով մը. ամենևին չեմ յիշեր ես։

— Ես կը հարցընէի թէ թոյնը թէ՛ հարաւային և թէ հիւսիսային երկիրներու մարդոց հաւասարապէս և նոյն զօրութեամբ կ՚ազդէ, և դուք պատասխանեցիք ինձ թէ հիւսիսային ժողովրդոց պաղ և աշխարհից կազմութիւնը հարաւայնոց տաք և աղդու բնութեան չափ յարմարութիւն չունի։

— Ատոյդ է, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. Ռուսերը տեսայ, որոնք առանց վնասուելու այնպիսի բոյսեր կ՚ուտէին, զորոնք Նարոլիցի մը կամ Արաբացի մը ուտելով պիտի մեռնէր։

— Ուրեմն դուք կը կարծէք որ մեր մէջը աւելի ապահովապէս կը յայտնի քան թէ Արևելքի մէջ, և մեր մտաւախուզին և անձրևներուն մէջ մարդ մը թոյնի աւելի դիւրութեամբ կը սովորի քան թէ աւելի տաք կլիմայի մէջ։ Սակայն ինչպէս պէտք է սովորիլ, և կամ դուք ինչպէս սովորեցաք։

— Շատ դիւրին բան մ՚է. ենթադրենք թէ ձեզի դէմ գործածուելիք թոյնին ինչ ըլլալը գիտէք . . . օրինակի համար՝ ենթադրենք թէ բևեկնի թոյն է այն, առջի օրը պէտք է որ անկէ մէկ հազարակրամ*, և երկրորդ օրը երկու հազարակրամ առնուք, այսպէս տասն օրէն հարիւրակրամ մը առած պիտի ըլլաք և հազարակրամ մը ևս աւելցընելով, քսան օրէն՝ երեք հարիւրակրամ առած պիտի ըլլաք, այսինքն այնպիսի չափ մը, որ ձեզ պի-

* Հազար կրամը մէկ բիլօ է, որ Տաճկաստանի **312** ողջ տրամին կը համապատասխանէ, մէկ հարիւրակրամը (cantigramme) մէկ կրամին հարիւրերորդ մասը, եւ հազարակրամը (mungramme) հազարերորդ մասն է։

ալ չվնասէ, բայց չսովորող անձի մը համար խիստ վտանգաւոր կրնայ ըլլալ. վերջապէս ամիս մը եղաը՝ մի և նոյն շիշէն միատեղ ջուր խմելով, զայն խմող անձր կ'ըսպաննէք, և դուք՝ այն ջուրին հետ խառն թոյն մը ըլլալուն համար՝ պարզ անհանգստութենէ զատ ուրիշ բան չէք պղար:

— Ուրիշ անդեղայ մը չէք ճանչնար:

— Ոչ:

— Միհրդատայ պատմութիւնը շատ անդամ կարդացած էի, բսաւ տիկին Վիլըֆօր մտախոհ, և զայն առասպել մը կարծած էի:

— Ոչ, տիկին, պատմութեան տվեալութեան հակառակ ճշմարտութիւն մ'է այն. բայց ձեր ինձ ըսածը, տիկին, և ձեր հարցուցածը կամաձին խնդրի մը հետևութիւնը չէ, ըստ որում արդէն երկու տարի է որ նոյն հարցումները ինձ ըրիք, և կ'ըսէք թէ երկար ժամանակէ ի վեր Միհրդատի պատմութիւնը ձեր միտքը զբաղած է:

— Ստոյգ է, պարոն, երիտասարդութեանս երկու սիրելի ուսմունքն էին բուսաբանութիւնը և հանքաբանութիւնը, երբ իմացայ որ բժշկական խոտերուն գործածութիւնը շատ անդամ ժողովրդոց ամրողջ պատմութիւնը և Արևելքի մարդոց ամրողջ կեանքը կը մեկնէ, ինչպէս և ծաղիկները՝ անոնց սիրահարական խորհուրդները, ցաւեցայ թէ ինչո՞ւ ես մարդ չէի, որ Ֆլամէլ մը, Ֆոնթանա մը կամ Գապանի մը ըլլայի:

— Արևելցիք Միհրդատայ պէս չեն բաւականանար թոյները դրահի տեղ գործածել, այլ գաշոյնի տեղ ալ կը գործածեն զայն. անոնց գիտութիւնը իրենց ձեռքը ոչ միայն պաշտպանողական, այլ և խիստ շատ անդամ յարձակողական զէնք մ'է. առաջինը իրենց բնական նեղութենէն զէմ կը ծառայէ, իսկ երկրորդը իրենց թշնամեաց դէմ. արիւնով, մորմնիով, բալասարդրով և ուրիշ բոյսերով կը քնացընեն և երջանիկ երազներ կը պատճառեն: Մէկը չկայ եղիպտացի, Տաճիկ կամ Ցոյն կանանց մէջ, զորոնք դուք պարզամիտ կիներ կը կոչէք, որ քիմիարանութեան մէջ բժիշկ մը չզարմացընէ և հոգեբանութեան մէջ խոստովանահայր մը սարսափեցընել չգիտնայ:

— Ստոյգ կ'ըսէք, ըսաւ տիկին Վիլըֆօր, որուն աչքերը այս ֆոսակցութենէն տարօրինակ աշխուժութեամբ կը փայլէին:

— Այո, տիկին, շարունակեց Մօնթէ-Քրիսթօ, Արևելքի ամեն գաղտնի գործողութիւնները, սէր նշանակող բոյսէն մինչև մահ պատճառող տունկը, միտքը յափշտակող օշարակէն մինչև մարդս ի գերեզման իջեցընող ըմպելիքը, այս կերպով կը յօդուին և կը լուծուին: Մարդկային, նիւթական և բարոյական բնութեան մէջ ուրչափ մտային հաճոյք և տարօրինակ գործեր կան, այնչափ թոյներու բազմազգի տեսակներ կը գտնուին, և կրնամ իսկ ըսել որ այս քիմիագէտները իրենց արուեստը սիրահարութեան կամ վրէժխնդրութեան գործոց մէջ գործածել քաջ գիտեն:

— Բայց, պարոն, կրկնեց ծաղկահաս կինը, ուրեմն այն Արևելեան ընկերութիւնները, որոց մէջ ձեր կենաց մէկ մասն անցուցած էք, իրենց գեղեցիկ երկրէն եկած առասպելներուն պէս բևակայական են. ուրեմն անոնց մէջ մարդ մը անպատիժ կրնայ անհետ ըլլալ. ուրեմն Պ. Կալանի* Պաղտատն ու Պասրան ստոյգ են:

Ուրեմն ընկերութիւնները կառավարող ու սահմանադրող սուլթաններն ու վէզիրները իրօք Հարուն-ալ-Րէշիտներ և Ճեաֆէրներ են, որոնք թռնատորոյի մը ոչ միայն կը ներեն, այլ և առաջին պաշտօնեայ կ'ընեն զան, եթէ անոր յանցանքը հնարագիտութեամբ գործուած ըլլայ, և անոր պատմութիւնը ոսկի գրերով գրոշմել կուտան, որպէս զի իրենց ձանձրութեան ժամերը զբօսնուն:

— Ոչ, տիկին, երևակայական մարդիկ չկան, և ոչ իսկ Արևելքի մէջ. հոն ալ ուրիշ անուամբ և ուրիշ հագուստով ծպտեալ ոստիկանութեան գործակալներ, դատաւորներ, թագաւորի գործակալներ և քննիչներ կան: Ցանցաւորները կը կախեն, կը դլխատեն և ցիցի վրայ կը դամեն հաճոյական կերպիւ. սակայն յանցաւորները իրենց խորամանկութեամբը ոստիկանութեան ընթացից հետքը գտան և խելացի միջոցներով իրենց գործոց յաջողութիւնը ապահովցուցին: Մեր մէջը՝ ոխակալութեան կամ ընչաքրութեան զոհ եղող անմիտ մը, որ թշնամի մը կամ մեծ ազգական մը սպան-

* Հազար եւ մէկ գիշերներուն հեղինակը:

նել կ'ուզէ, դեղավաճառի խանութը կ'երթայ, այնպիսի կեղծ ա-նուն մը կը կրէ որ իւր բուն անունէն աւելի աղէկ կը ճանչցուի, և հինգ կամ վեց կրա՛մ մինդեղ կը գնէ՝ պատճառելով որ մուկե-րը չեն թողուր գինքը որ քնանայ. եթէ խիստ խորամանկ է, հինգ կամ վեց դեղավաճառներու կ'երթայ, որով հինգ կամ վեց ան-գամ աւելի աղէկ կը ճանչցուի. երբ ուզած դեղը կ'ըստանայ՝ իր թշնամին կամ ազդականին այն չափով մինդեղ կը մատակարարէ, որ կրնայ վիճախարի փիղ մը կամ ռնդեղջիւր մը սատակել, և թունաւորուողը այնպիսի ձչիւններ կը հանէ որ բոլոր թաղը ոտք կը հանէ: Ան-ան ասեն ոսոխականութեան դործակալներու և դինակիր-ներու խուռն բազմութիւն մը կը հասնին, բժիշկ մը կը կանչեն. բժիշկը մուեալին փորը կը բանայ, և անոր ոտամքսին ու աղիք-ներուն մէջ մինդեղը կը գտնէ: Հետևեալ առտու՝ հարիւր օրա-դիրները զոհեալին և թունաւորողին անունովը դործը կը պատմեն: Նոյն իրիկունը դեղավաճառը կամ դեղավաճառները կու դան ըսե-լու թէ՝ «Ես ծախեցի մինդեղը այն պարոնին»: Ան-ան ասեն անմիտ դատաճանը կը բռնուի, կը բանտարկուի, հարցաւորձ կ'ըլլայ, ի-րարու դիմացը կը բերուի, կը չփոթի, կը դատապարտուի և կը դլխատուի. և կամ եթէ մեծանուն կին մ'է, մշանջենաւոր բանտ-արկութեան կը դատապարտուի: Ահա ձեր Հիւսիսայիններուը քիմիա-բանութիւնը ինչպէս կը հասկընան, տիկին: Սակայն պէտք է խոս-տովանիլ որ Տէրիւ այս մասին աւելի յաջող էր:

— Ի՞նչ ընեն, պարոն, ըսաւ տիկինը ձիծաղելով, կրցածնին կ'ընեն. ամեն մարդ Մէախիներուն կամ Պօրձիաներուն դաղտնիքը չունի:

— Հիմա, ըսաւ կոմսը ուսերը բարձրացընելով, կ'ուզէք այս ան-պատեհութեան պատճառը ըսեմ ձեզ: Ան դի ձեր Թատրոններ-ուն մէջ որչափ որ կրցայ դատել՝ գոնէ խաղցուած կատրները կար-դալով, ամեն մարդ միշտ կը տեսնէ որ դերասանը սրտակի մը մէջ պարունակուածը խմելով կամ մատնիի մը կապիճը խածնելով, ի-նչոյն կ'ելլեան կը մեռնին. հինգ վայրկեան ետքը՝ վարագոյրը կ'իջ-նէ, ու Թատերատեսները կը գրուին: Սպանութեան հետևութիւնը անյայտ կը մնայ. ոչ ոսոխականութեան դործակալ մը կ'երևի իւր

պաշտօնական կամարովը և ոչ տատնապետ մը իւր չորս դինակիր-ներովը. այս բանս իրաւունք կու տայ ողբմալի ուղեղներու մտա-ծել որ այն դործերը այսպէս կը կատարուին: Բայց դուրս ելէք քիչ մը Գաղղիայէն, կամ Բէրլին, կամ Գահիրէ, և կամ միայն Նարոլի ու Հռոմ դայէք, և փողոցին մէջ առոյդ և վարդադոյն մարդիկներ պիտի տեսնէք, որոց համար Կաղ սատանան կրնար ը-սել ձեզ, եթէ իւր վերարկուին ծայրը ձեզ դպչելու բլլար, թէ՝ «Այս պարոնը երեք շաբաթէ՝ի վեր Թունաւորեալ է և ամիսէ մը կատարեալ պիտի մեռնի»:

— Ուրեմն, ըսաւ տիկին Վիլլֆօր, այն համբաւեալ Թունաւոր ջուրին դաղտնիքը պատած են, որուն համար Բէրուդի մէջ լինձ կ'ը-սէին թէ կորսուած է:

— Միթէ մարդիկ բան մը կը կորսընցընեն, տիկին: Արուեստ-ները տեղերնէն կ'ելնեն և աշխարհիս բոլորտիքը կը շրջագային. միայն թէ անունին կը փոխեն և ոչ ուրիշ բան, և ոամիկը կը խաբուի. բայց միշտ հետևութիւնը նոյնն է. ամեն թոյն մանա-ւորապէս այս ինչ կամ այն ինչ դործարանին կ'ազդէ. մէկը ստա-մոքսին, միսը ուղեղին, մէկ ուրիշը աղիքներուն: Թոյնէն հաղ մը կը պղտնայ, և այս հաղէն՝ կուրծքի այսում մը կամ դիտութեան դրքին մէջ նշանակուած ուրիշ հիւանդութիւն մը, որ կատարեալ մահացու բլլալու արդելք մը չունենար, և եթէ չբլլայ իսկ, ընդ-հանրապէս խիստ տկար քիմիաբան բարեմիտ բժիշկներուն սահմա-նած դեղերուն շնորհիւը կ'ըլլայ, որք հիւանդութեան լաւ կամ հակառակ ազդեցութիւն կ'ընեն՝ ինչպէս որ ուզէք. և ահա մարդ մը որ արուեստիս և ամեն կանոններով կ'ըսպանուի, որուն ոս-տիկանութիւնը ամենևին ըսելու խօսք չունի, ինչպէս կ'ըսէր Սիկի-լիոյ մէջ բարեկամներէս սոսկալի քիմիաբան մը Առէլմոնթէ տի Թաորմինա, որ ազդային այս տարօրինակ հիւանդութիւնները քաջ քննած էր:

— Սոսկալի բայց միանդամայն զարմանալի են ձեր բսածները, ըսաւ տիկինը՝ լաւ ուշադրութիւն ընելով. ձշմարիտ կ'ըսեմ, այս ա-մեն պատմութիւնները միջին դարու հնաբքները կը կարծէի:

— Այո՛, անտարակոյս, սակայն անոնք մեր օրերուն մէջ աւե-

էի կատարելագործուած են։ Ուրեմն ինչ բանի պիտի ծառայեն ժամանակը, քաջալերութիւնները, պատուանշանները, խաչերը, Վօնթիօնի մրցանակները, եթէ ոչ՝ ընկերութիւնը իր կատարելութեանը հասցընել։ Մարդս այն ժամանակ կատարեալ պիտի ըլլայ երբ Աստուծոյ պէս ստեղծել և ջնջել կարենայ, արդէն ջնջել պիտէ, սակայն այս բանս գործին կէս ճանբան է։

— Ուրեմն, կրկնեց տիկին Վիլըֆօր անփոփոխ իր նպատակին դառնալով, Պօրձիաներու, Մէտիսիններու, Ռէնէներու, Րուձիէրիներու և ասոնցմէ եարը հատանականաբար Թրէնք սեպուհին թոյները, որուն նոր թատերդութիւնը և վիպասանութիւնը չափը անցուցին . . . ։

— Արուեստիս հնարուած էին անոնք, տիկին, և ոչ ուրիշ կերպով, պատասխանեց կոմսը։ Օրինակի համար՝ այն ալնիւ Ատէլմընթէ աբբան, որուն վրայ հիմա ձեզ կը խօսէի, անոնց վրայ ընտիր փորձեր ըրած է։

— Ստոպիւ։

— Այո՛, իւր ըրած փորձերէն մէկը միայն պատմեմ. բանջարեղէններով, ծաղիկներով և պտուղներով լեցուն խոստ գեղեցիկ պարտէզ մը ունէր. բանջարեղինաց մէջէն ամենէն խոնարհը, օրինակի համար՝ կաղամբ մը կ'ընտրէր, ու երիք օր հալած մկնդեղով կը ջրէր զայն. երրորդ օրը կաղամբը կը դեղնէր, այն ատեն կը կտրէր զայն. ամենուն համար հասած էր այն, և իր համեստ բևեռթը կը պահէր, բայց միայն Ատէլմընթէ աբբային համար թունաւորեալ էր։ Այն ատեն կաղամբը իր տունը կը տանէր, նպաստակ մը ի՛տանուր (Ատէլմընթէ աբբան նպաստակներու, կտուններու և Հնդկաստանի խողերու հատաքում մը ունէր, որ իր բանջարեղինաց, ծաղկանց և պտղոց հատաքումէն վար չէր ճար) կաղամբին մէկ տերևը կը կերցընէր անոր, և նպաստակը կը մեռնէր։ Ո՛ր քննիչ դատաւորը պիտի համարձակէր անոր խօսք մը ըսել, և ո՛ր թագաւորի դործակալն է այն, որ Պ. Մաձէնտիին կամ Պ. Ֆլորանին դէմ դատ բանալ խորհի անոնց սպանուած նպաստակներուն, Հնդկաստանի խողերուն և կատուներուն համար. և ոչ մէկը։ Այսպէս ուրեմն առանց ոստիկանութեան դիտնալուն նպաստակը կը մեռնէր, Ատէլմընթէ անոր աղիքները իր խոհարարին հանել կուտայ ու աղբանոցը կը նետէ. հատ մը աղբանոցը կը դտնուի, աղիքները կը կտցէ, ան ալ կը հիւանդանայ և հետևեալ օրը կը մեռնի։ Իր հիւանդութեան մէջ տապլտրկած ժամանակ՝ անդղ մը կ'անցնի անկէ (Ատէլմընթէի երկրին մէջ շատ անդղ կայ) պիտակը կը յափշտակէ, ժայռի մը վրայ կը տանի և կ'ուտէ։ Երիք օր եարը՝ ղերմանի անդղը, որ այն հատ ուտելէն՝ ի վեր հիւանդացած էր, խիստ բարձր ամպերուն մօտ դտնուած միջոցին՝ անդղայութիւն մը կը տիրէ վրան, օդին մէջէն վար կը գլորի և ձեր ձուկի աւազանին մէջ կ'իյնայ. գայլաձուկը, օձաձուկը և միւռենէսը որկորաստութեամբ կ'ուտեն զայն։ Ենթադրենք թէ հետևեալ օրը՝ չորս սերունդ թունաւորեալ այն օձաձուկը. գայլաձուկը կամ միւռենէսը ձեր սեղանը հանուի, ձեր սեղանակիցը հինգերորդ թունաւորուողը պիտի ըլլայ, և ութ կամ տասն օրէն եարը՝ փորոտիքի, սրտի, պարլոի կամ ստամոքսի ցաւէ պիտի մեռնի։ Բժիշկները անոր փորը պիտի բանան և պիտի ըսեն. «Այս մարդը լեարդի այտուքէն կամ ժանտատենդէ մը մեռաւ»։

— Բայց, ըսաւ տիկին Վիլըֆօր, այս ամեն պարադաները, զորոնք դուք իրարու կը շղթայէք, կրնան որ և է դիպուածով արդիլուիլ. անդղը կրնայ ժամանակին անկէ չանցնիլ կամ ձկնանոցէն հարիւր քայլ անդին ընկնիլ։

— Ո՛հ, ահա ճիշդ հոն է արուեստը. Արևելքի մէջ մեծ քիմիական մ'ըլլալու համար՝ պէտք է բաղդը դպուել և նպատակին կը հասնուի։

Տիկին Վիլըֆօր կը մտածէր և մտիկ կ'ընէր։

— Բայց մկնդեղը անջնջելի բնութիւն մը ունի. մարդուս մահ պատճառելու բաւական եղող քանակութիւն մը որ և է կերպով որ անոր ներսը կը մտնէ, պէտք է որ անոր մարմնոյն մէջ վերստին դտնուի։

— Ճիշդ ես ալ այդ դիտողութիւնը ըրի աբբայ Ատէլմընթէին։ Մտածեց քիչ մը, ժպտեցաւ և Սիկիլիացւոյ առակով մը պատասխանեց ինձ, որ կարծեմ թէ գաղղիարէն իսկ առակ մ'է «Ջաւակս, աշխարհս մէկ օրուան մէջ չստեղծուեցաւ, այլ եօթն. Սիրակի եղ-

կու»։ Պիրակի օրը վերսկսին գայի. կաղամբը մկնդեղով ջրելու տեղ՝ տեսակ մը լուծուած ադով ջրեց։ Այս անգամ կաղամբը սմենևին հիւանդացած չէր երեեր, և նապաստակն անկասկած կերաւ և հինգ վայրկեան եաքը մեռաւ. հաւը ընապաստակը կերաւ և հետևեալ առաւու անշնչացաւ։ Այն ատեն և մենք անդրի պէս հաւը առինք և անոր փորը բացինք։ Այս անգամ մանաւանդ ախտանշանները աներեւոյթ եղեր էին, և միայն դլխաւոր ախտանշաններ մնացած էին. ամենևին մէկ դործարանին մէջ յուսեւաւոր նշան մը չկար, բայց միայն անկարդութիւն մը իւր ջղային կազմութեան մէջ, և ուղղային հիւթոյ մէկ տեղ ժողվուելուն հետքը, և ոչ ուրիշ բան. հաւը թունաւորուած չէր, այլ կաթուածէ մեռեր էր։ Հաւերուն մէջ քիչ անգամ տեսնուած է այս, դիտեմ, բայց խիստ հազուադիւտ է մարդոյ մէջ։

Տիկին Վիլբֆօր ևս քան զևս մտախոհ կ'երեէր։

— Մեծ երջանկութիւն մ'է, ըսաւ, որ այսպիսի թոյները միայն քիմիագէտները կարենան շինել. եթէ ոչ իրօք աշխարհիս կէսը զմիւս կէսը պիտի թունաւորէր։

— Քիմիագէտները կամ քիմիաբանութեան հետևող անձերը, պատասխանեց անհոգութեամբ Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Ամէն գաս, ըսաւ տիկին Վիլբֆօր՝ ինքնին և ուժով իւր մտածութիւնները թօթափելով, թոյները որչափ և արուեստով շինուած ըլլան, մեզքը միշտ մեղք է, և եթէ մարդկային հետազօտութենէ ազատ ըլլայ, չկրնար Աստուծոյ աչքէն փախչիլ։ Արևելեայք խղճի պարագային մէջ մեզմէ աւելի զօրաւոր են, և խոհեմութեամբ դժոխքը ջնջած են, բայց ոչ աւելի։

— Ըսածնիդ, տիկին, խղճահարութիւն մ'է որ բնականապէս պէտք է որ ձերինին պէս ամենու սրտին մէջ ծնանի, բայց խորհելով կրնայ շուտով ջնջուիլ։ Մարդկային կեանքը կ'ըզդուշանայ այսպիսի դործերէ, բայց իւր հանճարը անոնց վրայ մտածելէն կը մնայ։ Շատ քիչ մարդ պիտի դտնէք որ իւր նմանը երկրագնտիս մակերեսութենէն ջնջելու համար՝ իւր դաշոյնը անոր սիրտը մխել կամ այն միջոցը դործածել ուզէ, որուն վրայ հիմա խօսեցանք։ Աստուծիս տալիք դործ մը կամ դաղտնութիւն մ'է այս, և զայն ը-

նելու համար պէտք է որ արիւնը երեսունևվեց աստիճան տաքնայ, երակը բնենաւն անդամ աւելի զարնէ և սիրտը իւր սովորական սահմանէն դուրս ելնէ։ Ահա ինչպէս կը գործեն և կը յաջողին Արևելցիք, որոնք ծանրաբարոյ և հանդարտ անձեր ըլլալով, այս պիսի կարևոր պարագաներու մէջ ժամանակին խնդիրներուն այնչափ ուշադրութիւն չեն ըներ։

— Խղճէը կը մնայ միայն, ըսաւ տիկին Վիլբֆօր այլայլեալ ձայնիւ և հեղձեալ հառաչանքով մը։

— Այո՛, այո՛, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, բարեբաղդաբար մարդս խղճէ ունի, եթէ ոչ խիստ թշուառ պիտի ըլլար։ Քիչ մը դժնդակ ամեն գործէ եաքը՝ խղճէն է որ զմեզ կ'ազատէ, վասն զի մեզ հազար տեսակ բարի ազդարարութիւններ կ'ընէ, որոնք մեր քունը պահելու օրշափ և ազդու ըլլան, խիստ տկար են մեր կեանքը պահպանող առեանին առջևը։ Այսպէս Բիչարտ Գ. Էտուարտ Գ.ի երկու որդիքը սպաննելէն եաև՝ իւր խղճէը կ'արդարացընէր ըսելով թէ՝ Անգութ և վայրագ թագաւորի մը երկու զաւակները, որոնք իրենց հօրը մեղքերը ժառանգած էին և ես միայն անոնց ծաղիկ հասակին միաուելուէն ճանչցեր էի, Անգղիայի ժողովուրդը երջանիկ պիտի չընէին, այլ անպատճառ թշուառութեան մէջ պիտի ընկղմէին զայն։ Այսպէս տիկին Մաքպէթ խղճիւ վարուելցաւ, ուզելով թագաւորական դահը ոչ իւր ամուսնոյն այլ իւր որդւոյն տալ։ Ո՛չ, մայրական սէրը այնպիսի մեծ առաքինութիւն մը և այնպիսի զօրաւոր շարժիչ մ'է, որ շատ բաներ կ'արդարացընէ. առանց իւր խղճին ազդարարութիւնը կատարելու՝ տիկին Մաքպէթ Տունգանի մահուանէն ետև խիստ թշուառ պիտի ըլլար։

Տիկին Վիլբֆօր խիստ մեծ ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր այն սոսկալի առարկաներն ու ահռելի վէիճները, զորոնք կոմսը իրեն յատուկ եղած պարզ հեդնութեամբ կը պատմէր։

Վայրկեան մը լուռ կենալէն ետև՝

— Գիտէ՞ք, պարոն կոմս, որ դուք սոսկալի վէիճաբանող մ'էք, և աշխարհս կապոյտ լոյսին տակէն կը տեսնէք։ Արդեօք մտիւ դործիներու և գնդածայր սրուակներու մէջէ՞ դիտելով մարդկութեան վրայ այդ աստիճան քննութիւններ ըրած էք։ Դուք մեծ քիմիա-

դէտ մ'էք, և զաւակիս տուած ձեր հեղուկը, որ անմիջապէս անոր կենդանութիւն տուաւ . . . :

— Պէտք չէ վստահիլ անոր, տիկին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. այն հեղուկին մէկ կաթիլը մահուան մօտեցող ձեր զաւակին կեն-դանութիւն տուաւ. բայց երեք կաթիլը անոր արիւնը թոքին մէջ պիտի մղէր, որով սիրտը պիտի սկսէր զարնել. վեց կաթիլը կրնար անոր շունչը կտրել և եղածէն աւելի վտանգաւոր թալկացման մէջ պիտի իյնար. վերջապէս տասն կաթիլը զան պիտի կսպանհա-րէր : Տեսաք, տիկին, թէ ինչպէս շուտով հեռացուցի զան այն սրուակներուն քովէն, որոց անխոհեմութեամբ դպչիլ կ'ուզէր :

— Ուրեմն սոսկալի թոյն մ'էր այն :

— Ոչ, տիկին. նախ հաւատաք եղիք որ թոյն բառ մը չկայ, ըստ որում դեղերու մէջ ամենէն ազդու թոյնները կը գործածեն, որոնք անոնց հետ բաղադրուելով, առողջարար դեղեր կը շինուին :

— Ի՞նչ էր ուրեմն :

— Աբբայ Ատէլմօնթէ իմ ազնիւ բարեկամի խոհեմութեամբ շինած դեղն է, որուն գործածութիւնը ինձ սորվեցուցած է :

— Զղաձգութեան դէմ ընտիր դեղ ըլլալ պէտք է :

— Գերազանց դեղ մ'է, տիկին, ինչպէս որ տեսաք, և ես շատ անգամ կը գործածեմ զայն, անտարակոյս ամեն կարելի խոհեմու-թեամբ, յաւելցուց ծիծաղելով :

— Անշուշտ, պատասխանեց նոյն ձայնիւ տիկին Վիլըֆօր : Ես որ ջղուտ եմ և այնչափ շուտով կը թալկանամ, Ատէլմօնթէ քի-միագէտին պէս մէկուն պէտք ունիմ, որ ազատութեամբ շունչ առ-նելու համար պէտք եղած միջոցները հնարէ և օր մը այս կերպով անշնչանալու համար ղպացած երկիւղէս հանդարտեցնէ զիս : Ա-տու ամենայնիւ՝ որովհետև ուզածս Գաղղիա դառնալը դժուար է, և ձեր աբբան հատանականաբար ինձ համար Բարիզ Ճանբորդու-թիւն ընել չկարենայ, ուստի և ես պ. Բլանշին անթիւ ջղաձգա-կան դեղերուն վրայ յոյսս գրած եմ. և Հօֆմանի անանուխն ու շիթատեղերը աղէկ դործ կը տեսնեն ինձ : Տեսէք, այս շաքարա-հատերը մանուածոր ինձի համար կրկին չափով շինուած են :

Մօնթէ-Քրիսթօ՝ ծաղկահաս կնոջ իրեն ներկայացուցած խնդր-

ղէն տուփը բացաւ, և այն անուշահատերուն յարդը իր ալէկ ճանչ-ցող հոտառեյ զանունք :

— Խիստ ընտիր են, ըսաւ, սակայն կրլուելու պէտքին նման-կայ են, գործողութիւն մը, որ թալկացեալ անձին կողմանէ կա-տարելը անկարելի է : Իմ սեպհական դեղս աւելի կ'ընտրեմ :

— Անոր ըրած ազդեցութիւնը տեսնելէս ետև՝ ես ալ նախամե-ծար կը համարիմ ձերը. անտարակոյս գաղտնիք մ'է, սակայն ես ձեզմէ խնդրելու պիտի չդբաշտիմ :

— Բայց ես ալ, տիկին, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ ոտք ելնելով, յօժարութեամբ պիտի նուիրեմ ձեզ :

— Ո՛հ, պարոն :

— Սակայն աղէկ մտքերնիդ պահեցէք որ անոր փորը քանակու-թիւնը դեղ, բայց շատը թոյն է : Մէկ կաթիլը կենդանութիւն կու տայ, ինչպէս որ տեսաք, հինգ կամ վեց կաթիլը անվրիպելի կերպիւ կ'ըսպանէ, և աւելի սոսկալի կերպիւ կ'ըլլայ երբ բաժակ մը գինիի հետ խառնուի, որուն համը ամենևին չփոխեր : Այսչափ բաւական է, տիկին, եթէ ոչ՝ ձեզ խրատ տուածի պէս պիտի ե-ղևիմ :

Ժամացոյցը վեցուկէս հնչեր էր, և այս միջոցիս տիկին Վիլը-ֆօրի մէկ բարեկամուհւոյն այցելութիւնը իմացուցեր էին, որ անոր հետ ճաշելու եկեր էր :

— Երկրորդ անգամն է որ զիրար կը տեսնենք, պարոն կոմս, ըսաւ տիկին Վիլըֆօր. եթէ զձեզ երրորդ կամ չորրորդ անգամ տեսնելու պատիւն ունեցած ըլլայի, եթէ ձեր բարեկամուհին ըլ-լալու պատիւն ունեցած ըլլայ, փոխանակ պարզապէս ձեր երախ-տապարտը ըլլալու երջանկութիւնն ունենալու, կը թախանձէի զձեզ որ միատեղ ճաշենք, և անշուշտ առաջին մերժումէ մը պիտի չյաղ-թուէի :

— Հազար անգամ շնորհակալ եմ, տիկին, պատասխանեց Մօն-թէ-Քրիսթօ. ես ալ խոստում մը ըրած եմ, զոր չեմ կրնար մեր-ժել. բարեկամուհիներէս մէկը Յոյն իշխանուհի մը թատրոն տա-նելու խոստացայ, որ դեռ մեծ Օրէբան տեսած չէ, և կ'ըսպասէ որ ես տանիմ զինքը :

— Գացէք, պարոն, բայց իմ դեղագիրս մի մոռնաք։

— Ինչպէս, տիկին, միթէ կարելի է որ ձեզի հետ բրած խօսակցութեանս ժամը մոռնամ։

Մօնթէ-Քրիսթօ բարևեց և մեկնեցաւ։

Տիկին Վիլֆօր մտածութեան մէջ ընկղմած մնաց։

— Ո՞նչ սարսռելի մարդ է Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը, ըսաւ. ինձ այնպէս կ'երևի թէ իր մկրտութեան անունը Ատէլմօնթէ է։

Իսկ Մօնթէ-Քրիսթոյի համար այս խօսակցութեան հետևութիւնը իր ակնկալութիւնը գերազանցեր էր։

— Տեսնենք, ըսաւ մեկնելու առեն, ահա մշակելու պատուական երկիր մը, համոզուած եմ որ հոն սերմանած ցորենը աղէկ պիտի արգիւնաւորի։

Եւ հետևեալ օրը՝ իր խոստման հաւատարիմ մնալով ուղարկած դեղագիրը զրկեց։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ

ԹՕՊԷՐ ՍԱՏԱՆԱՆ

Թագաւորական նուագածուաց ներկայութեամբը նոյն իրիկուան Օպէրայի ներկայացումը հանդիսաւոր կերպիւ պիտի կատարուէր։

Լրվաեօր երկար՝ հիւանդութենէ ետև վերստին պէրթրանի գերը կը ներկայացնէր, և ամէն անգամուան պէս՝ նուագախումբն գու-

ռանական այս խաղը Բարիզի ամենէն մեծ ընտանիքները հոն ժողվեր էր։

Մորաէրթ՝ հարուստ երիտասարդաց մեծ մասին պէս իւր մատնաւոր նստարանն ունէր. ասկէ զատ՝ իւր ծանօթ բարեկամաց տասնի չափ օթեակները կային, որոց մէջ կրնար տեղ մը խնդրել, առանց հաշուի դնելու Առիւծոյ օթեակին մէջ իւր ունեցած տեղը։

Շաթօ-Ռընօ անոր քովի նստարանը ունէր։

Պօշան իբր օրագրապետ սրահին թագաւորն էր և ամէն կողմ տեղ ունէր։

Պաշտօնէին օթեակը նոյն իրիկունը Լիւսիէն Տըպրէին ձեռքն ըլլալով Մորսէրթ կոմսին նուիրեր էր զայն, բայց Մէրսէտէսին մերժման վրայ՝ կոմսը Տանկլարին զրկեր էր ըսելով թէ՝ եթէ տիկին և օրիորդ Տանկլար այն օթեակին ընդունին, դուքէ ինքն ալ անոնց այցելութեան գայ։

Տիկինն ու օրիորդը այս առաջարկութիւնը սիրով ընդունեցին։

Միլիոնատէրի մը պէս անվճար օթեակ փնտռող մէկը չգտնուիր։

Իսկ Տանկլար յայտնի էր որ իւր քաղաքական սկզբունքները և երեսփոխանական պաշտօնը չէին ներեր իրեն որ պաշտօնէին օթեակին երթայ։

Հետևաբար տիկին Տանկլար Լիւսիէնի նամակ մը գրեր էր որ գայ պինքն առնու, ըստ որում չէր կրնար Էօժէնիին հետ առանձին թատրոն երթալ։

Իրօք՝ խիստ անվայել պիտի ըլլար եթէ տիկինն ու օրիորդը առանձին երթային. սակայն եթէ օրիորդ Տանկլար իւր մօրը և անոր սիրահարին հետ թատրոն երթար, ըսելու խօսք չկար. պէտք էր վայելուչը նայիլ։

Վարագոյրը բացուեցաւ ըստ սովորութեան դրեթէ գատարկ սրահի մը վրայ։

Մեր Բարիզեան սովորութեանց մէկն է ներկայացումը սկսելէն ետև թատրոն երթալ. հետևաբար առաջին արարուածը կը լրանայ, և հոն գտնուող թատրասէրները փոխանակ ներկայացումը տեսնելու կամ լսելու, նոր եկողները դիտելու և դիտուելու ու խօսակցութեանց ձայները լսելու կ'ըղբաղին։

— Ի՛նչ կը տեսնեմ հոն, ըսաւ յանկարծ Ալպէր տառջին կարդին մէջ օթեակի մը բացուիլը տեսնելով, կ. . . կոմսուհին . . . :

— Ո՞վ է այդ կ. . . կոմսուհին, հարցուց Շաթօ-Ռընօ :

— Ինչ կ՚ըսես, սեպուհ, այդ հարցումը աննեբելի է. կ. . . կոմսուհոյն ով ըլլալը չե՞ս գիտեր

— Ո՛հ, այո՛, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, այն գեղանի Վենետիկուհին չէ՞ :

— Ճիշդ ան է,

Այն միջոցին կ. . . կոմսուհին Ալպէրը տեսաւ, և իրարու հետ ժպտախառն ողջոյն մը փոխեցին :

— Ի՛նչ, կը ճանչնա՞ս զան, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ :

— Այո՛, Հռոմ Ֆրանզ գիս անոր ներկայացուց :

— Ուրեմն Ֆրանզին քեզ Հռոմ ըրած ծառայութեան նոյնը ինձ Բարիզի մէջ պիտի ընե՞ս :

— Մեծ յօժարութեամբ :

— Լռեցէ՛ք, պոռաց ժողովուրդը :

Երկու երիտասարդները իրենց խօսակցութիւնը շարունակեցին՝ առանց վարի նստարաններուն բազմութեան երաժշտութիւնը մոխիկ ընելու համար զգացած բաղձանքը հոգերնին ընդ երեւելու :

— Շան-տը-Մարսի ձիարշաւը տեսայ զան, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ :

— Այ՞սօր :

— Այո՛ :

— Իրօք այսօր ձիարշաւ կար : Գրաւ դրած էիր :

— Ո՛հ, փոքր գումարի մը, այսինքն չիստուն Լուիի համար :

— Եւ ո՞վ շահեցաւ :

— Նօռֆէլտ՝՝՝, անոր համար գրաւ դրած էի :

— Բայց երեք ձիարշաւ պիտի ըլլար :

— Այո՛, ծօքի Քլըպի մրցանակը կար, որ ոսկի բաժակ մ՚էր. տարօրինակ բան մ՚ալ պատահեցաւ հոն :

— Ի՞նչ բան :

— Լռեցէ՛ք ուրեմն, պոռաց ժողովուրդը :

— Ինչ բան, կրկնեց Ալպէր :

— Թոլորովին անծանօթ ձի մը և ծօքի մը ձիարշաւի մրցանակը շահեցան :

— Ինչպէս :

— Ամենևին ուշադրութիւն ըրած չէինք վա՞ղբա անուամբ արձանագրուած ձիու մը և ծօպ անուամբ ծօքիի մը, երբ յանկարծ ընտիր աշխէտ ձիու մը և կուպէի չափ ծօքիի մը յառաջանալը տեսանք, այնպէս որ ստիպուեցան անոր դրպաններուն մէջ քսանևհինգ լիտր կապար դնել, բայց այս բանս արգելք չեղաւ այն ձիուն որ իրեն հետ արշաւող Արթէլէն և Պօբպօբէն առաջ իւր նպատակին հասնի ձիու երեք երկայնութեամբ :

— Եւ ձին ու ծօքին որուն ըլլալը չհասկըցուեցա՞ :

— Ոչ :

— Ձին ինչ անունով արձանագրուած էր ըսիր . . . :

— Վա՞ղբա :

— Ուրեմն ես քեզմէ աւելի տեղեկութիւն ունիմ. ես որուն ըլլալը գիտեմ :

— Լռեցէ՛ք վերջապէս, պոռաց երրորդ անգամ ժողովուրդը :

Այս անգամ ձայները այնչափ բարձրացան, որ երկու երիտասարդները վերջապէս տեսան որ բազմութիւնը իրենց համար կը պոռար :

Վայրկեան մը գլուխնին դարձուցին, որպէս զի տեսնեն թէ այն բազմութեան մէջէն ո՞վ է իրենց ըրածը ամբարտաւանութիւն կարծելու պատասխանատուութիւնը իւր վրայ առնող մարդը, բայց ամենևին մէկը խօսք մը չկրկնեց. ուստի իրենք ալ նայուածքնին դէպ՚ի տեսարանը դարձուցին :

Այն միջոցին պաշտօնէին օթեակը բացուեցաւ, և տիկին ու օրիորդ Տանկլար և Լիւսիէն Տըպրէ տեղերնին նստան :

— Հոն աչ կողմէդ նայէ, դերակոմս, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ. բարեկամուհիներդ եկան, և զքեզ կը փնտռեն :

Ալպէր այն կողմը դարձաւ, և իրօք իւր նայուածքը տիկին Տանկլարի նայուածքին հանդիպեցաւ, որ իւր հողմահարովը փոքր բարև մը տուաւ :

Իսկ օրիորդ Էօժէնին հազիւ թէ իւր մեծ սև աչքերը նուաղածուաց կողմը խոնարհեցընելու հաճեցաւ :

— Ստուգիւ, բարեկամ, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, ես ձեր գործը

չեմ հասկընար. ՚ի բաց առնելով տոհմային անհամաձայնութիւնը նիդ, որ չեմ կարծեր թէ քու միտդ գբաղեցընողն ըլլայ, չեմ հասկընար կ՚ըսեմ թէ օրիորդ Տանկլարի դէմ ի՞նչ ունիս. Ճշմարիտն ըսելով խիստ գեղեցիկ անձ մ՚է:

— Անշուշտ խիստ գեղեցիկ է, ըսաւ Ալպէր. սակայն կը խոստովանիմ որ գեղեցկութեան նկատմամբ կ՚ուզէի որ աւելի քաղցր, աւելի սիրուն, վերջապէս աւելի կանացի ըլլար:

— Ահա այսպէս երիտասարդները ամենևին գոհ չեն ըլլար, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, որ իր երեսուն տարեկան հասակովը հայրական ձևով կը խօսէր անոր հետ: Սո՞ղդ կ՚ըսես, սիրելիս. որսորդ Արտեմեայ կերպարանքով նշանած մը կը գտնեն քեզ, և դուն գոհ չես:

— Ես ալ աւելի կը փափաքէի Մելոյի կամ Գաբուի Աստղկան կերպարանքով մէկը ունենալ: Միշտ յաւերժահարսներէ շրջապատեալ այդ որսորդ Արտեմիսը գիս քիչ մը կը զարհուրեցընէ. կը վախնամ որ Ագտէոնի պէս չվարուի հետս:

Իրօք՝ ծաղկահաս աղջկան վրայ Մորսէրֆի շրջած մէկ նայուածքը բաւական էր գրեթէ իր խոստովանած զգացումը յայտնելու:

Օրիորդ Տանկլար գեղեցիկ էր, բայց ինչպէս որ Ալպէր ըսաւ, քիչ մը սահմանաւոր գեղեցկութիւն ունէր. իր մազերը գեղեցիկ սև էին, բայց իրենց բնական գանգրութիւնը պահած էին և զանոնք յարդարել ուզող ձեռքին ապստամբ կ՚երևէին. իր մազերուն պէս սև աչքերը գեղեցիկ յօնքեր կը շրջանակէին, որոնք միայն պակասութիւն մը ունէին, այն է՝ անոնց երբեմնակի խոժոռ երեւոյթը. երևելի էր իր աչաց վրայ երևցած հաստատամտութեան նկարագիրը, որ կնոջ մը նայուածքին մէջ գտնուիլը զարմանք կը պատճառէ. քիթը այն ճիշդ համեմատութիւններն ունէր, զորոնք անդրիադործ մը Հերայի արձանի մը կրնար տալ. միայն բերանը քիչ մը մեծ, բայց գեղեցիկ ատամներով զարդարուած էր, և շուրթերուն կարմրութիւնը երեսի գոյնին գեղնութիւնը կը ծածկէր. վերջապէս բերանին անկիւնը եղած մէկ սև նշանը, որ սովորաբար բնութեան հաճոյից այս տեսակ նշաններէն մեծ էր, անոր դիմաց այն որոշ նկարագրութիւնը կու տար, որ քիչ մը Մորսէրֆը կը վախցընէր:

Երիտասարդին անձին միայեալ մասը համաձայն էր իր դէմքին հետ, որուն նկարագրութիւնը ընել ջանացինք հիմա:

Շաթօ-Ռընոյի բսածին պէս՝ օրիորդը որսորդ Արտեմիսի կը նմանէր, բայց իր գեղեցկութեան մէջ պնդակազմութիւն մը և զգասնդութիւն մը կ՚երևէր:

Իսկ ընդունած դաստիարակութեան մասին եթէ ստգտանելու կէտ մը կայ, այն է որ իր կերպարանքին քանի մը մասերուն պէս՝ քիչ մը ուրիշ սեռի վերաբերելու երևոյթ մը ունէր:

Իրօք՝ երկու կամ երեք լեզու կը խօսէր, դիւրութեամբ կը գծագրէր, տաղաչափութիւններ կ՚ընէր և երաժշտութեան եղանակներ կը շարադրէր:

Գլխաւորաբար մեծ սէր ունէր երաժշտութեան, զոր իր հետը գպրոց գացող բարեկամուհիներուն մէկուն հետ կը սորվէր. այս բարեկամուհին թէև հարստութենէ զուրկ էր, բայց ինչպէս որ կ՚ապահովցընէին՝ օր մը ընտիր դուսան մը ըլլալու ամեն կարելի հանգամանքներն ունէր:

Կ՚ըսէին թէ մեծ նուագապարտուր մը հայրական խնամքով հոգ կը տանէր անոր, և կ՚աշխատցընէր զան այն յուսով՝ որ իր ձայնովը օր մը մեծ հարստութեանց տէր ըլլայ:

Օրիորդ Լուիզ ա՚Արմիլին (յաջողակ դուսանին անունն է) օր մը թատրոն մտնելու կարելիութիւնը օրիորդ Տանկլարին մտածել կու տար որ իր տունը ընդունի զան, բայց ընկերութեանց մէջ անոր հետ չգտնուի:

Տիկին Տանկլարի հասնելէն քանի մը մանրերկրորդ ետքը՝ վարագոյրը իջեցուցեր էին, և միջնարարուածներուն երկայնութեան միջոցին՝ կէս ժամ մը հանգստեան սրահին մէջ շրջագայելու կամ այցելութիւններ ընելու ազատութեան շնորհիւ՝ երաժշտութեան խումբն ալ գրեթէ ցրուեր էր:

Մորսէրֆ և Շաթօ-Ռընօ ամենէն առաջ դուրս ելեր էին:

Վայրկեան մը տիկին Տանկլար այնպէս կարծեր էր թէ Ալպէրի արտորալը իրենց օթեակը գալու և միրենք աղջնակը տանելու նպատակաւ էր՝ ուստի իր աղջկան ականջին այս այցելութիւնը իմացուցեր էր, և օրիորդը ժպտելով գլուխը շարժելու բաւականացեր էր. սակայն

նոյն միջոցին և պոգոյես հաստատելու համար թէ ո՛րչափ Էօժէնիին մերժումը իրաւացի էր, Մորսէրֆ առաջին կարգի օթեակի մը մէջ երևցաւ։

Ա՛յս օթեակը կ. . . կոմսուհւոյն էր։

— Բարի՛ եկաք, պարոն Ճանապարհորդ, ըսաւ կոմսուհին հին բարեկամութեան ամենայն մտերմութեամբ իւր ձեռքը երկնցընելով. գոհ եմ որ դիս Ճանչցաք և մանաւանդ նախամեծար ընտրեցիք առաջին այցելութիւննիդ ինձ տալու։

— Հաւատացէք, տիկին, պատասխանեց Ալպէր, եթէ ձեր բարիդ հասնելը և ձեր ո՛ւր բնակիլը գիտնայի, այսչափ պիտի չուշանայի։ Բայց հաճեցէք հրաման տալ ինձ որ ձեզ ներկայացնեմ Պ. սեպուհ Շաթօ-Ռընօ իմ բարեկամս և Գաղղիոյ մէջ Ճեացող հազուագիւտ ազնուականներէն մէկը, որմէ ձեր Շան-ժը-Մարսի ձիարշաւին գտնուիլը իմացայ։

Շաթօ-Ռընօ ողջունեց զան։

— Ձիարշաւին ներկայ էիք դուք ալ, պարոն, ըսաւ աշխուժիւ կոմսուհին։

— Ա՛յո՛, տիկին։

— Ուրեմն, կրկնեց աշխուժիւ տիկինն կ. . . կրնա՞ք ըսել ինձ թէ Ժօքի-Քլըպի մրցանակը շահող ձին որո՛ւն էր։

— Ո՛չ, տիկին, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, և հիմա ես ալ նոյն հարցումը կ'ընեմ Ալպէրին։

— Խիստ հետաքրքիր էք, տիկին կոմսուհի, հարցուց Ալպէր։

— Ի՞նչ բանի։

— Ձիուն տէրը Ճանչնալու։

— Խիստ շատ։ Հաւատացէք որ . . . ։ Բայց դիտէ՞ք դուք ո՛վ ըլլալը, դերակոմս։

— Տիկին, պատմութիւն մը պիտի պատմէիք. հաւատացէք ըսիք և թողուցիք։

— Հաւատացէք որ այն շքեղ աշխէտ ձիոյն և վարդագոյն բաճկոնակով գեղեցիկ փոքր Ժօքիին երևոյթը ինձ անմիջական համակրութիւն մը ազդեցին, այնպէս որ անոնց համար բարեմաղթութիւններ կ'ընէի. կարծես թէ հարստութեան կէսը անոնց համար

պրաւ դրեր էի։ Ուստի երբ իւր հետը արշաւողներէն ձիու երեք երկայնութեամբ յառաջանալով նշանակէտին հասնիլը տեսայ, այնչափ ուրախ էի, որ սկսայ խենթի պէս ծափահարել։ Մեծ եղաւ զարմանքս երբ տունս դառնալով, սանդուխին վրայ փոքր Ժօքիին հանդիպեցայ. կարծեցի թէ ձիարշաւին մէջ յաղթող հանդիսացողը դիպուածով ինծի հետ մի և նոյն տան մէջ կը բնակի. բայց երբ սրահիս դուռը բացի, սեղանին վրայ անծանօթ Ժօքիին և ձիուն շահած ոսկի բաժակը տեսայ, որուն մէջ տոմսակ մը կար այս խօսքերով.

«Լորտ Րիւթվէնն առ կ. . . կոմսուհին։»

— Ճիշդ ան է, ըսաւ Մորսէրֆ։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք։

— Ըսել կ'ուզեմ թէ նոյն ինքն լորտ Րիւթվէնն է։

— Ո՞ր լորտ Րիւթվէնը։

— Մեր լորտ Րիւթվէնը, այն ուրուականը, Արձէնթինա Թատրոնինը։

— Ի՞նչ կ'ըսէք, իրաւ հո՞ս է ան։

— Ա՛յո՛։

— Եւ կը տեսնէ՞ք զան, ձեր տունը կ'ընդունի՞ք, անոր տունը կ'երթա՞ք։

— Մտերիմ բարեկամս է, և Պ. Շաթօ-Ռընօն ալ զան Ճանչնալու պատիւն ունեցաւ։

— Եւ ինչ բանէ կը կարծէք որ ան է շահողը։

— Իւր վառքա անունով ձիէն։

— Եա՞քը։

— Ձիս բռնող համբաւաւոր աւազակապետին անունը չէ՞ք յիշեր։

— Ա՛յո՛։

— Որուն ձեռքէն կոմսը հրաշքով մը ազատեց գիս։

— Ա՛յո՛։

— Անոր անունը վառքա էր. յայտնի է որ ան է։

— Բայց այն բաժակը ինչո՞ւ ինձ ղրկեց։

— Վատն ղի, տիկին, նախ ես ձեր վրայ անոր հետ երկարօրէն խօսեր էի, երկրորդ՝ վատն ղի հայրենակից մը գտնելուն ու այն հայրենակցին իրեն համար ունեցած համակրութիւնը տեսնելուն համար ուրախացած պիտի ըլլայ:

— Կը յուսամ որ անոր վրայօք մեր ըսած խենթ խօսքերը չպատմեցիք անոր:

— Շիտակը ըսեմ, երդում չեմ կրնար ընել ատոր համար, և այն բաժակը լորտ Բիւթվէնի անունով ձեզ նուիրելը . . . :

— Բայց սոսկալի բան է այս. հիմա ցմահ պիտի թշնամանայ ինձ:

— Միթէ իր ըրածը թշնամի՞ գործ էր:

— Ո՛չ, կը խոստովանիմ:

— Ուրեմն:

— Բարի՛զ կը գտնուի հիմա:

— Ա՛յո՛:

— Եւ ինչ ազդեցութիւն ըրաւ Բարիզի մէջ:

— Ութ օր անոր խօսքը ըլլալէն ետև՝ Անգղիոյ Թագուհւոյն գահակալութիւնն ու օրիորդ Մարսին ադամանդագործութիւնը վրայ հասնելով, անոր խօսքը չըլլար հիմա:

— Բարեկամ, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, յայտնի կ'երևի որ կոմսը քու բարեկամդ է, և դուն բարեկամօրէն կը վարուիս անոր հետ: Մի հաւատաք Ալպերի ըսածներուն, տիկին կոմսուհի. ընդհակառակն Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին խօսքերէն զատ ուրիշ խօսք չկայ Բարիզի մէջ: Նախ սկսաւ տիկին Տանկլարին երեսուն հազար ֆրանքնոց ձիեր նուիրել, ետքը՝ տիկին Վիլըֆօրի կեանքը ազատեց, և ետքը՝ ինչ պէս որ կ'երևի՝ ծօքի-Քլըպի ձիարշաւի դրաւը շահեցաւ: Ինչ որ կ'ուզէ՝ թող ըսէ Մորսէրֆ, ես կը հաստատեմ որ այս միջոցիս ամեն մարդու միտքը անով զբաղած է և մինչև մէկ ամիս այսպէս միայն անով պիտի զբաղի, եթէ կոմսը շարունակ տարօրինակ գործեր ընելու ըլլայ, որ իր հասարակ կեանց կերպն է եղեր:

— Կարելի է, ըսաւ Մորսէրֆ. բայց ըսէք ինծի, Ռուսիոյ դեսպանին օթեակը ո՞վ բռներ է:

— Ո՞ր օթեակը, հարցուց կոմսուհին:

— Առաջին կարգին սիւնամէջ օթեակը, ինձ բոլորովին նորցած կ'երևի:

— Իրօք, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, առաջին արարուածին ժամանակը մէկը կար հոն:

— Ո՞ւր:

— Ա՛յն օթեակին մէջ:

— Ո՛չ, կրկնեց կոմսուհին, մէկը չտեսայ: Ուրեմն, շարունակեց՝ առջի խօսակցութեան դառնալով, կը կարծէք որ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսն է մրցանակը շահողը:

— Ա՛յո՛:

— Եւ այն բաժակը ինձ ղրկողը:

— Անտարակոյս:

— Բայց ես գինքը չեմ ճանչնար, ըսաւ կոմսուհին, և խիստ կը փափաքիմ զայն վերադարձընել անոր:

— Բան մի՛ ընէք, տիկին. ուրիշ մը կը ղրկէ ձեզ շափիղայի կամ ստուգակի մը մէջ փորուած: Ասոնք են իւր գործերուն ձևերը. ինչ պիտի ընէք, պէտք է որ ընդունիք:

Ա՛յն միջոցին դռնապակին ձայնը լսուեցաւ, որ երկրորդ արարուածին սկսուիլը կ'իմացընէր:

Ալպէր ոտք ելաւ իւր տեղը երթալու համար:

— Վերստին պիտի տեսնեմ զձեզ, հարցուց կոմսուհին:

— Միջնարարուածոց մէջ, եթէ կը ներէք, և պիտի գամ հարցընելու թէ ինչ ծառայութիւն կրնամ ընել ձեզ Բարիզի մէջ:

— Պարոններ, ըսաւ կոմսուհին, ամեն շարաթ իրիկուններըս, Ռիվոլի փողոցը, թիւ 22, բարեկամաց համար իմ տունս կը գտնուիմ:

Երիտասարդները բարևեցին զան և մեկնեցան:

Սրահը մնալով, բազմութիւնը ոտք ելած և աչքերնին սրահին մէկ կողմը յառած տեսան:

Իրենք իսկ ամենուն պէս իրենց նայուածքը այն կողմը ուղղեցին և Ռուսաց դեսպանին հին օթեակին վրայ յարեցին:

Երեսունհինգէն քառասուն տարեկան սև զգեստով մարդ մը այն օթեակը մտեր էր Արևելեան հագուստով կնոջ մը ընկերութեամբ:

Կինը այնպիսի գեղեցկուհի մը ունէր, և իր հագուստը այնպէս փառաւոր էր, որ ինչպէս ըսինք ամենուն նայուածքը անոր վրայ դարձեր էր։

— Մօնթէ-Քրիսթօն և իր Ցոյն կինն է, ըսաւ Ալպէր։

Իրօք կոմսը և Հայտէն էին։

Վայրկեան մը ետքը՝ ծաղկահաս կինը բոլոր սրահին բազմութեան ուշադրութեանը առարկայն եղեր էր։

Կիները իրենց օթեակէն դուրս կը հակէին որ ձրագներուն լոյսէն ադամանդներուն շողալը տեսնեն։

Երկրորդ արարուածը այս իրարանցումով լրացաւ, որ դադարեալ բազմութեան մէջ մեծ դէպ մը կը համարուի։

Ամենևին մէկը լռութիւն պահալու չմտածեց։

Այն ծաղկահաս, գեղանի և շլացուցիչ կինը խիստ հետաքրքրաշարժ տեսարան մը կ'ընծայէր անոնց։

Այս անգամ տիկին Ցանկլարի մէկ նշանը յայտնապէս իմացուց Ալպէրին թէ առաջիկայ միջնարարուածին անոր այցելութեանը կը փափաքի։

Մորսէրֆի դիտէր աղէկ որ պէտք էր երթալ այն նշանին, որ յայտնապէս գինքը կը կանչէր։

Ուստի արարուածը լմընալուն պէս՝ տիկնոջ օթեակը վազեց։

Տիկինն ու օրիորդը բարևեց և Լիւսիէնի ձեռքը թօթվեց։

Տիկինը քաղցր ժպիտով մը ընդունելութիւն տուաւ անոր, և Էօժէնի իր սովորական պաղութեամբը։

— Հասիր, բարեկամ, ըսաւ Տըպրէ. կը տեսնես որ գործս լմընցած է, և քու օգնութեանդ կը կարօտիմ. քանզի տիկինը կոմսին վրայ ըրած հարցումներովը զիս կը յոգնեցընէ և կ'ուզէ որ ըսեմ իրեն թէ կոմսը ուրկից եկած է և ուր կ'երթայ. ես Գալիսթրօն չեմ, և ինքզինքս ազատելու համար ըսի իրեն թէ՝ Մորսէրֆին հարցուցէք, որ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը լաւ կը ճանչնայ. այն աստեն գիտցեալ կանչեցինք։

— Անհաւատալի բան է, ըսաւ տիկին Ցանկլար, որ կէս միլիոն ֆրանք ունենայ մարդ և տեղեկութիւն մը չունենայ։

— Տիկին, ըսաւ Լիւսիէնն, կ'աղաչեմ՝ հաւատացէք ինձ որ եթէ

ես կէս միլիոն ունենայի, աւելի ուրիշ բանի պիտի գործածէի, քան թէ տեղեկութիւն ստանալու Մօնթէ-Քրիսթոյի վրայ, որ նապաստակ մը երկու անգամ աւելի հարուստ ըլլալէն ուրիշ արժանիք չունի իմ աչքիս. բայց ես խօսքս Մորսէրֆի բարեկամիս անցուցի, անոր հետ յարմարեցէք, այս բանս ինձ չնկատեր։

— Նապաստակ մը անտարակոյս երեսուն հազար ֆրանքնոց ձիեր պիտի չգրկէր ինձ՝ անոնց ականջները չորս ադամանդներով զարդարած, որոց իւրաքանչիւրը հինգ հազար ֆրանք կ'արժէ։

— Ադամանդները, ըսաւ Մորսէրֆի ծիծաղելով, իւր մտայնի հաճոյքն են. կարծեմ թէ Բօթանքէնի պէս միշտ ծոցերուն մէջ կը կրէ, և փորը Բուսէին կոպիճներ սերմանածին պէս կոմսն ալ իւր ձանրուն վրայ ադամանդներ կը սերմանէ։

— Հանք մը պատած պիտի ըլլայ, ըսաւ տիկին Ցանկլար. գիտէք որ անսահման վարկ մը ունի սեպուհին վրայ։

— Ոչ, չէի գիտեր, պատասխանեց Ալպէր, բայց կարելի է։

— Եւ իմացուցեր է Պ. Ցանկլարին թէ տարի մը Բարիզ կենալու և վեց միլիոն ֆրանք ծախք ընելու միտք ունի։

— Պարսկաստանի Շահը պիտի ըլլայ որ ծպտեալ կը ճանապարհորդէ։

— Իր հետը եղած կինը տեսաք, Պ. Լիւսիէն, ըսաւ Էօժէնի, ինչպէս գեղեցիկ է։

— Ճշմարիտ, օրիորդ, միայն զձեզ տեսայ որ ձեր սեռին վրայ ճիշդ գտողութիւն կ'ընէք։

Լիւսիէն հեռադիտակը իւր աչքին մօտեցուց։

— Շատ սիրուն է, ըսաւ։

— Եւ այս կնոջ ով ըլլալը Պ. Մորսէրֆը գիտէ։

— Օրիորդ, ըսաւ Ալպէր՝ գրեթէ այս ուղղակի հարցման պատասխանելով, այն գաղտնիքները պարունակող անձին վրայ ունեցած տեղեկութեանս չափ ան ալ գրեթէ կը ճանչամ, որ Ցոյն կին մ'է։

— Իր հագուստէն յայտնի կ'երևի, և մեզի պէս բոլոր սրահին արդէն գիտցածը ինձ կը կրկնէք։

— Կը ցաւիմ, ըսաւ Մորսէրֆի, որ այսպէս տգէտ թարգման մը եղայ ձեզ, բայց պէտք եմ խոստովանիլ որ ատկէ աւելի տեղեկու-

ձիուն մը չունիմ. պիտեմ նաև որ նուագահար է. քանդի կոմսին տունը ճաշած օրս նուագարանի մը ձայնը լսեցի, որ անշուշտ անորը պիտի ըլլար:

— Ուրեմն կոմսը հիւր կ'ընդունի, հարցուց տիկին Տանկլար:

— Խիստ մեծ պատուով:

— Ուրեմն զրգռեմ պ. Տանկլարը որ ճաշ մը կամ պարահանգէս մը տայ անոր, որպէս զի կոմսն ալ փոխարէնը հատուցանէ:

— Ի՛նչպէս, անոր տունը պիտի երթաք, ըսաւ Տըպրէ ձիճաղելով:

— Այո՛, ամուսնոյս հետ:

— Բայց ամուրի է այդ կոմսը:

— Յայտնի կը տեսնէք որ չէ, ըսաւ տիկին Տանկլար ձիճաղելով և գեղանի Ցոյն կինը ցուցընելով:

— Ան կինը աղախին մ'է, ինչպէս որ ինքն ալ ըսաւ մեզ, կը յիշե՞ս, Մորսէրֆ, քու նախաճաշիդ օրը:

— Բայց համոզիտ ես անշուշտ, սիրելիդ իմ Լիւսիէն, ըսաւ տիկինը, որ կինը աւելի իշխանուհիի մը կերպարանքը ունի:

— Այո՛, Հաղար և մէկ Գիշերներուն իշխանուհիներէն մէկուն:

— Հաղար և մէկ Գիշերուն իշխանուհին չեմ ըսեր. ի՞նչ բանը իշխանուհի կ'ընէ, սիրելիս, ո՞չ ասյաքէն աղամանդները. այս կինն ալ անոնցմով ծածկուած է:

— Ձափէն ալ աւելի ունի, ըսաւ Էօժէնի, առանց անոնց՝ աւելի գեղեցիկ պիտի ըլլար, ըստ որում պարանոցը և դաստակները պիտի երևէին, որոնք խիստ սիրուն ձև մը ունին:

— Ո՛հ, տեսէք արհեստաւորը որ ինչ դիտողութիւններ կ'ընէ, ըսաւ տիկինը, և տեսէք ինչպէս կը սիրահարի անոր:

— Սիրելի է ինձ ինչ որ գեղեցիկ է, ըսաւ Էօժէնի:

— Բայց կոմսին համար ինչ պիտի ըսէք, ըսաւ Տըպրէ. կարծեմ թէ ան ալ տգեղ չէ:

— Կո՞մսը, ըսաւ Էօժէնի՝ որպէս թէ դեռ զան դիտելու մտածած չէր. կոմսը խիստ գեղին է:

— Ճիշդ այդ գեղնութեան տակը մենք ալ դաղտնիքը կը փնտռենք, ըսաւ Մորսէրֆ. Ն . . . կոմսուհին կը պնդէ թէ ուրուական մ'է:

— Ն . . . կոմսուհին վերադարձեր է, հարցուց տիկինը:

— Գրեթէ մեր դրացի օթեակին խարտեաշ գեղեցիկ մազերով կինը ան է, մայր իմ, ըսաւ Էօժէնի:

— Այո՛, նոյն ինքն է, ըսաւ տիկին Տանկլար. բայց պիտէք ինչ ընել պէտք է իք, Մորսէրֆ:

— Հրամայեցէք, տիկին:

— Պէտք է իք ձեր Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին այցելութիւն մը ընել և մեզ հոս բերել զան:

— Ի՞նչ ընելու համար, ըսաւ Էօժէնի:

— Հետը խօսելու համար. հետաքրքիր չե՞ս զան տեսնելու:

— Ամենևին:

— Զարմանալի աղջիկ մ'ես, մրմնջեց տիկինը:

— Ո՛հ, գուցէ ինքնին գայ, ըսաւ Մորսէրֆ, ահա՛, տեսէք, տիկին, զձեզ տեսաւ և կը բարևէ:

Տիկին Տանկլար կոմսին բարևին ժպտախառն պատասխանեց:

— Շատ աղէկ, ըսաւ Մորսէրֆ, երթամ նայիմ միջոց մը կը դտնեմ անոր հետ խօսելու:

— Պարզապէս անոր օթեակը գացէք:

— Բայց ես ներկայացուած չեմ:

— Որո՞ւ:

— Գեղանի Ցոյն կնոջ:

— Աղախին մ'է ըսիք:

— Այո՛, բայց դուք ալ իշխանուհի մ'է կ'ըսէք . . . : Ոչ, ես կը յուսամ թէ երբ օթեակէն դուրս ելնելս տեսնէ, ան ալ պիտի ելնէ:

— Կարելի է, գացէք ուրեմն:

— Շատ աղէկ:

Մորսէրֆ ողջունելով դուրս ելաւ:

Իրօք՝ երբ կոմսին օթեակին առջևէն կ'անցնէր, դուռը բացուեցաւ:

Կոմսը Արաբերէն քանի մը խօսք ըսաւ Ալիին, որ գաւխթին մէջ կեցած էր, և Մորսէրֆի թևը մտաւ:

Ալի դուռը վերստին գոցեց և տիկնոջ առջևը ոտքի վրայ կե-

ցաւ : Գաւիթին մէջ նուպիայիին բոլորտիքը բազմութիւն մը դումարուեր է :

— Ստուգիւ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ձեր Բարիզը զարմանալի քաղաք մ'է և Բարիզցիները զարմանալի ժողովուրդ մը : Կարծես թէ առաջին անգամն է որ նուպիայի մը կը տեսնեն : Տեսաք ինչպէս այն խեղճ Ալիին բոլորտիքը դումարուեր էին, որ չէր գիտեր թէ ինչ է պատճառը : Սակայն ես կ'երաշխաւորեմ զձեզ որ եթէ Թունուզ, Պօլիս, Պաղտատ կամ Գահիրէ երթաք, ժողովուրդը ձեր բոլորտիքը պիտի չդումարուին :

— Պատճառը այն է որ ձեր Արևելցիները խելացի մարդիկ են, և միայն՝ տեսնելու արժանի եղած բանին կը նային. բայց հաւատացէք ինծի, Ալիին այսպէս ժողովրդեան սիրելի ըլլալը՝ անոր ձերը ըլլալուն համար է, և վասն զի դուք այս միջոցիս ամենուն ուշադրութիւնը գրաւած էք :

— Ինչ կ'ըսէք, և ո՛վ արժանացուց զիս այս պատուոյն :

— Դուք ինքնին : Հազար Լուինոյ կառաձիեր նուէր կու տաք, թագաւորի դործակալի կանանց կեանքը կ'ազատէք. Պլաք հրամանատարի անուամբ աղնուասեռ ձիեր և մշկակապիկի մեծութեամբ ծաղիներ արշաւել կու տաք, վերջապէս ոսկի բաժակներ կը շահիք, և գեղեցիկ կիներու կը ղրկէք զանոնք :

— Եւ ո՛վ պատմեց ձեզ այդ խենթութիւնները :

— Զարմանք, առաջինը տիկին Տանկլար, որ խիստ կը փափաքի զձեզ իր օթեակը տեսնելու և կամ թէ ամեն մարդ տեսնէ որ դուք անոր օթեակը եկած էք. երկրորդը՝ Պոշանին օրապիրը, և երրորդը՝ իմ խելքս : Եթէ անձանօթութիւն պահել կ'ուզէք, ինչո՞ւ ձեր ձիուն անունը Վանքա կը դնէք :

— Ո՛հ, ատոյգ է, ըսաւ կոմսը, անխոհեմութիւն էր ըրածս : Բայց ըսէք ինձ, Մորսէրֆ կոմսը երբէք թատրոն չը գար. ամեն կողմ նայեցայ, բայց չտեսայ զան :

— Այս իրիկուն պիտի դայ :

— Ո՞ւր :

— Կարծեմ տիկին Վիլըֆօրի օթեակը :

— Կարծեմ՝ անոր հետ եղող այն աղնուագեղ անձը իր աղջիկն է :

— Այո՛ :

— Ուրեմն կը շնորհաւորեմ զձեզ :

Մորսէրֆ ժպտեցաւ :

— Ատոր վրայ ուրիշ անգամ և մանրամասնաբար կը խօսինք, ըսաւ. երաժշտութիւնը ինչպէս գտաք :

— Ո՞ր երաժշտութիւնը :

— Հիմա նուագուածը :

— Մարդկային նուագայարդարէ մը շարադրուած ու երկոտանի և անփետուր թռչուններէ երգուած երաժշտութեան համար շատ ընտիր է, ինչպէս կ'ըսէր բարեյիշատակ Դիոգինէս :

— Բայց ըսէք, կ'աղաչեմ, սիրելիդ իմ կոմս, արդեօք արքայութեան օթեան գունդ երգեկեցայ երգերը կը լսէք դուք :

— Գրեթէ ատոր պէս բան մը : Երբ ես քաղցրալուր երաժշտութիւն մը մտիկ ընել ուզեմ, դերակոմս, այնպիսի երաժշտութիւն մը, որ մարդկային ականջ մը երբէք լսած չէ, կը քնանամ :

— Ուրեմն հոս ալ քնացէք, սիրելիդ իմ կոմս, քնացէք, գուսանական խաղը ուրիշ բանի համար շինուած չէ :

— Ո՛չ, ատուգիւ ձեր նուագարանները խիստ շատ ձայն կը հանեն : Իմ ըսած քունս քնանալու համար՝ հանդարտութիւն և լռութիւն և աստնցմէ զատ պատրաստութիւն մը պէտք է . . . :

— Այն համբաւաւոր մանրագործը ըսել կ'ուզէք :

— Ճիշդ այդ է. երբ երաժշտութիւն մտիկ ընել կ'ուզէք, իմ տունս եկէք ընթրելու :

— Բայց ձեր տունը Ճաշի եկած օրս արդէն լսեցի զայն :

— Հոսոմի՞ մէջ :

— Այո՛ :

— Ո՛հ, Հայտէի նուագարանին ձայնն էր այն : Ողորմելի աքսորեալը իր երկրին եղանակները նուագելով կ'ըղձօսնու երբեմն :

Մորսէրֆ խօսքը չերկնցուց, իր կողմէն կոմսն ալ լռեց :

Այն միջոցին զանգակը հնչեց :

— Կը ներէք ինծի, ըսաւ կոմսը իր օթեակին Ճանբան յառաջանալով :

— Ինչպէս :

— Հաձեցէք կ . . . կոմսուհւոյն իւր ուրուականին յարդանքը մատուցանել :

— Բայց սեպուհին տիկնոջը :

— Ըսէք անոր ալ որ այս իրիկուն իմ յարգանքս մատուցանելու պատիւը պիտի ունենամ, եթէ կը ներէ :

Երրորդ արարուածը սկսաւ :

Մորսէրֆ կոմսը երրորդ արարուածին մէջ ըստ իւր խոստմանը տիկին Տանկլարի օթեակը եկեր էր :

Կոմսը սրահին մէջ յեղաշրջում պատճառող մարդ մը չէր, ուստի իւր գալուստը միայն օթեակին մէջ եղողները տեսան :

Սակայն Մօնթէ-Քրիսթօ տեսաւ զան, և թեթև ժպիտ մը իւր շրթանց վրայէն անցաւ :

Իսկ Հայտէ վարագոյրը բացուելէն ետև ուրիշ բան չէր տեսներ, նախնական ամէն բնութեանց պէս՝ իւր աչքը և ականջը զուարճացնող առարկաները իւր միտքը գրաւեր էին :

Երրորդ արարուածը միւսներուն պէս լմընցաւ :

Նապլէ, Ժիւլիա և Լբրու օրիորդք իրենց սովորական խաչապարը ի գործ գրին : Կրընատի իշխանը Րոպեր-Մարիոյէն յաստպարէզ կանչուեցաւ : Վերջապէս մեծափառ Թագաւորը իւր աղջկան ձեռքէն բռնելով տեսարանին վրայ շրջան մը ըրաւ իւր թաւշեայ վերարկուն ցուցընելու համար :

Ետքը վարագոյրը իջաւ, և սրահին բազմութիւնը հանդստեան սրահը և գաւիթներուն մէջ խոնեցաւ :

Կոմսը իւր օթեակէն դուրս ելաւ և մէկ վայրկենէն տիկին Տանկլարի օթեակին մէջ երևցաւ :

Տիկինը ուրախութեամբ խառն զարմացման ձայն մը հանեց ա-կամայ :

— Հրամայեցէք վերջապէս, պարոն կոմս, ըսաւ անոր . ձեզ սպասէն ըրած գրաւոր շնորհակալութիւններս բանիւ բերանոյ յայտնելու մեծապէս կը փափաքէի :

— Ո՛հ, տիկին, ըսաւ կոմսը, տակաւին կը յիշէք այն դուզնաքեայ գործը, զոր ես արդէն մոռցեր էի :

— Այո՛, բայց չեմ կրնար մոռնալ, պարոն կոմս, որ հետևեալ

օրն ալ իմ սիրելի բարեկամուհիս տիկին Վիլըֆօրը այն նոյն ձիերուն վտանգէն ազատեցիք :

— Այս անգամ ալ, տիկին, ձեր շնորհակալութեանց արժանի չեմ, այլ Ալի իմ նուպիացիս այն երևելի ծառայութիւնը տիկին Վիլըֆօրի մատուցանելու երջանկութիւնն ունեցաւ :

— Բայց զաւակս աւազակաց ձեռքէն ազատողն ալ Ալին է, ըսաւ Մորսէրֆ կոմսը :

— Ոչ, պարոն կոմս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ զօրապետին իրեն երկնցուցած ձեռքը սեղմելով, ոչ, այս անգամ շնորհակալութիւնս կ'ընդունիմ. բայց արդէն յայտնեցիք զանոնք ինձի, և ես ընդունեցի. ատոր իւ ամօթով եմ զձեզ այսչափ երախտապարտ տեսնելով : Պատիւ ըրէք ինձ, կ'աղաչեմ, տիկին, զիս ձեր օրիորդ աղջկան ներկայացընելու :

— Արդէն ներկայացուած էք, պարոն, դոնէ անուամբ . վասն զի երկու երեք օրէ 'ի վեր միայն ձեր վրայօք կը խօսինք : Էօժէնի, շարունակեց տիկինը իւր աղջկան դառնալով, պարոն Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը :

Կոմսը խոնարհութիւն մը ըրաւ :

Եւ օրիորդ Տանկլար գլխովը թեթև շարժում մը ըրաւ :

— Ձեր հետը եղող զարմանազեղ անձը ձեր աղջիկն է, պարոն կոմս, ըսաւ Էօժէնի :

— Ոչ, օրիորդ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ անոր յետին անկեղծութեամբ և զարմանալի համարձակութեամբ ըսած ձևին վրայ զարմանալով. ողորմելի Ցոյն աղջիկ մ'է, որուն խնամածուն ես եմ :

— Եւ անո՞ւնը :

— Հայտէ է, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ :

— Ցոյն աղջիկ մը, մրմնջեց Մորսէրֆ կոմսը :

— Այո՛, կոմս, ըսաւ տիկին Տանկլար, և ըսէք ինձ, միթէ այս գեղեցիկ հադուստին պէս հադուստ մը տեսած էիք Տէպէտէլէնի Ալի փաշային պալատին մէջ, ուր դուք այնչափ փառաւորապէս ծառայած էք :

— Ա՛, Եանինա ծառայութիւն ըրած է՞ք, պարոն կոմս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ :

— Փաշային գունդերուն քննիչ զօրապետ էի ես, պատասխանեց Մորսէրֆ, և իմ քիչ մը հարստութիւնս Ալպանացւոց այս մեծանուն իշխանին առատաձեռնութիւններէն ստացած եմ։

— Ահա, հոն նայեցէք, ըսաւ տիկին Տանկլար։

— Ո՞ւր, կակազեց Մորսէրֆ։

— Տեսէք, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ։

Եւ իւր թևը կոմսին մէջքը շրջապատելով, անոր հետ օթեակէն դուրս հակեցաւ։

— Ան միջոցին՝ Հայտէ, որ կոմսը տեսնելու համար այն կողմը կը դիտէր, Մոնթէ-Քրիսթոյի ժպտուն երեսը տեսաւ Մորսէրֆի քով, զոր գրկած էր։

Ա՛յս երևոյթը ծաղկահաս աղջկան վրայ Մէդուզայի գլխին աղդեցութիւնն ըրաւ։

Դէպ՚ի առաջ շարժում մը ըրաւ, կարծես թէ իւր աչքերովը զանոնք երկուքն ալ պիտի կլլէր. գրեթէ անմիջապէս ետքը դէպ՚ի ետև նետուեցաւ հառաչանք մը հանելով, թէև տկար ձայնիւ բայց մօտ եղողներէն լսելի եղաւ, և որու վրայ Ալի անմիջապէս դուռը բացաւ։

— Հոն նայեցէք, ըսաւ Էօժէնի. ինչ պատահեցաւ արդեօք ձեր որբ աղջկան, պարոն կոմս. կարծես թէ անհանգստութիւն մը ունի։

— Իրօք, ըսաւ կոմսը. բայց մի՛ վախնաք, օրիորդ. Հայտէ խիստ ջղուտ է, հետևաբար հոտերէն շատ դիւրազգած է. հակակիր հոտ մը բաւական է զանոնուաղեցընել. բայց, յաւելցուց կոմսը ծոցէն սրուակ մը հանելով, դեղը քովս է։

Եւ տիկինն ու աղջիկը մէկ ողջոյնով բարևելէն, ու կոմսին և Տըպրէյին ձեռքը թողլվելէն ետև՝ տիկին Տանկլարի օթեակէն դուրս ելաւ։

Երբ Հայտէի քովը հասաւ, ծաղկահաս աղջիկը դեռ դեղնած էր, և կոմսը տեսնելուն պէս՝ անոր ձեռքը բռնեց։

Մոնթէ-Քրիսթօ դիտեց որ աղջկան ձեռքերը խոնաւ և միանգամայն սառած էին։

— Որո՞ւն հետ կը խօսէիր հոն, տէր իմ Հարցուց ծաղկահաս աղջիկը։

— Մորսէրֆ կոմսին հետ, պատասխանեց կոմսը, որ մեծանուն հօրդ ծառայած և իւր հարստութիւնը անոր պարտաւոր ըլլալը կը խոստովանի։

— Ա՛հ, թշուառականը, պոռաց Հայտէ, ան է որ հայրս Տանգիլներուն ծախեց. և ստացած հարստութիւնը իւր մատնութեան գինն է. չէիր գիտեր այս, սիրելի տէր իմ։

— Եպիւռոսի մէջ այս պատմութեան վրայ քանի մը խօսք լսեր էի, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, բայց անոր մանրամասն տեղեկութիւնը չէի գիտեր։ Եկու, աղջիկս, երթանք, և պատմէ ինձ, անշուշտ հետաքրքրական բան մը պիտի ըլլայ։

— Ո՛հ, այո՛, եկու, եկու. երկար ատեն այն մարդուն դիմացը կենալով կարծեմ թէ պիտի մեռնիմ։

Եւ Հայտէ աշխուժիւ ոտք ելնելով, մարգարիտներով և բուստերով բանուած գաշմիրի սպիտակ կերպասէ վերարկուով փաթթուեցաւ և իսկոյն օթեակէն դուրս նետուեցաւ այն միջոցին որ վարագոյրը կը բացուէր։

— Տեսէք, միթէ ամեն մարդու կը հաւատարի կոմսը, ըսաւ կոմսուհին Ալպերին, որ անոր քովը կը գտնուէր. Բոպէրի երրորդ արարուածը ուշադրութեամբ մտի կ՚ընէ և յորդորդը սկսած ատենը կը մեկնի։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ

ԱՐԺԷԹՂԹՈՑ ԴՆՈՑՆ ԲԱՐՁՐԱՆԱԼՆ ՈՒ ԻՋՆԵԼԸ

Ա յս տեսակցութենէն քանի մը օր ետքը, Ալպէր տը Մորսէրֆ Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին այցելութեան եկաւ Շանզ-Էլիզէի տունը, որ արդէն պալատի ընթայք մը ստացեր էր կոմսին անբաւ հարստութեամբը իւր սովորութեանց մէջ ’ի գործ դրած ձեւերովը։

Ալպէր տիկին Տանկլարի շնորհակալութիւնները նորոգելու եկեր էր, զորոնք արդէն յայտներ էր տիկին Տանկլար՝ ծնեալ Հէրմինի տը Սէրվիէօ ստորագրութեամբ նամակ մը։

Ալպէրի ընկերացած էր Լիւսիէն Տըպրէ, որ իւր բարեկամին խօսքերուն քանի մը քաղաքավարական խօսքեր ալ յարեց, որոնք անտարակոյս պաշտօնական չէին, բայց կոմսը իւր մտաց կորովութեամբը չէր կրնար անոնց աղբիւրին վրայ կասկածիլ։

Իրեն այնպէս իսկ երեցաւ որ Լիւսիէն հետաքրքրութեան կրկին զգայմամբ շարժեալ ղինքը տեսնելու եկեր էր, և թէ այս ղգայման կէսը Շոսէ-ա’Անթէն փողոցը կը պատճառէր։

Իրօք՝ առանց երկմտելու կրնար ենթադրել որ տիկին Տանկլար իւր աչքերովը չկրնալով ճանչնալ այնպիսի մարդու մը ներքին դրդծերը, որ երեսուն հազար ֆրանքնոց ձիեր կը նուիրէր, և մէկ միլիոն ֆրանքնոց ադամանդներով զարդարուած Ցոյն աղախինի մը հետ թատրոն կ’երթար, Լիւսիէնի աչքայ յանձներ էր անոր բնաւկարանը լաւ մը քննել և անոր վրայ իրեն տեղեկութիւններ տալ։

Բայց կոմսը Լիւսիէնի այցելութեան և տիկին Տանկլար հետաքրքրութեան մէջ յարնչականութեան կասկած մը ունենալը չկայտնեց։

— Գրեթէ անընդհատ յարաբերութեանց մէջ կը գտնուիք սեպուհ Տանկլարի հետ, հարցուց կոմսը Ալպէր տը Մորսէրֆին։

— Այո՛, պարոն կոմս. գիտէք արդէն ձեզ ըսածս։

— Ուրեմն գործը անփոփոխ մնացած է։

— Անշուշտ, ըսաւ Լիւսիէն, կատարուած գործ մ’է այն։

Եւ Լիւսիէն անտարակոյս մտածելով որ այս խօսքով խօսակցութեան մէջ մտնելով կրնար իրաւունք ունենալ անոնցմէ քիչ մը բաժնուելու. ուստի խեցեայ միակնոցը աչքին դրաւ, և իւր նուրբ գաւազանին ոսկի գունդը խածնելով սկսաւ սենեկին շուրջը պտըտիլ գինանշաններն ու պատկերները քննելով։

— Ձեր խօսքերը յիշելով, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, չէի կարծեր որ այսպէս շուտով որոշում մը տաք։

— Ինչ կ’ուզէք որ ընեմ. գործերը ինքնին կը կատարուին. ձեր անունց վրայ խորհելէն առաջ անունք ձեր վրայ կը խորհին, և երբ դուք անոնցմէ կը հեռանաք, անոնք ձեր առաջևը զարմանալի ճանապայ մը կը բանան։ Հայրս և Պ. Տանկլար ’ի միասին Սպանիոյ մէջ ծառայեցին՝ հայրս բանակին և Պ. Տանկլար ուտելեաց մատակարարութեան։ Հայրս յեղափոխութենէ ընչազուրկ, և Պ. Տանկլար ժառանգութենէ բոլորովին զուրկ իրենց հիմերը հոն դրին՝ հայրս իւր քաղաքական և զինուորական հարստութեան, որ խիստ գոհացուցիչ է, և Պ. Տանկլար իւր քաղաքական և գանձային հարստութեան, որ աքանչելի է։

— Այո՛, ստոյգ է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. կարծեմ թէ այցելութեանս ժամանակ Պ. Տանկլար ատոնց վրայօք խօսեցաւ. ինձ՝։ Բայց օրիորդ Էօժէնին ալ սիրուն աղջիկ մ’է, շարունակեց կոմսը Լիւսիէնի կողմը ակնարկ մը շրջելով, որ նկարատեսրի մը երեսները կը դարձընէր, կարծեմ թէ անոր անունը Էօժէնի է։

— Խիստ սիրուն կամ թէ ըսենք խիստ գեղեցիկ է, պատասխանեց Ալպէր. բայց այնպիսի գեղեցկութիւն մը ունի, որուն յարգը ես չեմ գիտեր։

— Արդէն անոր ամուսինը եղածի պէս կը խօսիք։

— Ո՛հ, ըսաւ Ալպէր իւր բոլորտիքը նայելով որ տեսնէ թէ Լիւսիէն ինչ կ’ընէր։

— Այս ամուսնութիւնը սրտովդ եղած չերևիր ինձ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ձայնը ցածցընելով։

— Օրիորդ Տանկլարին ինձմէ խիստ հարուստ ըլլալը կը վախցընէ զիս։

— Ըէ՛հ, այդ ինչ գօրաւոր պատճառ մ՚է. միթէ դուք ալ հարուստ չէ՛ք:

— Հայրս յիսուն հազար ֆրանքի չափ եկամուտ ունի, ամուսնացած ժամանակս գույէ տասն կամ տասներկու հազարը ինձ տայ:

— Իրօք գումարը չափաւոր է, բայց աշխարհիս մէջ ամեն բան հարստութենէ կախեալ չէ, բարի անուն և բարձր տիտղոս մը ունենալն ալ մեծ բան է: Ձեր անունը հռչակաւոր է և տիտղոսը փառաւոր. ասոնցմէ զատ Մորսէրֆ կոմսը գինուոր մ՚է, և պէտք է այս ամեն հանգամանքները Տիւկէսքլէնի աղքատութեան հետ միացած տեսնելը սիրելի է ամենուն. անշահախնդրութիւնը ազնուականի մը սուրը շողացընող արեւուն պայծառագոյն ճառագայթն է: Սակայն ընդհակառակն, այս միութիւնը խիստ պատշաճ կը գտնեմ ես. օրիորդ Տանկլար կը հարստացընէ զէնէզ և դուք կ՚ազնուացընէք զան:

Ալպէր դլուխը շարժեց և մտածութեան մէջ ընկղմեցաւ:

— Ուրիշ պատճառ մը ես կայ, ըսաւ:

— Շիտակը, կրկնեց Մօնթէ–Քրիսթօ, ծաղկահաս, հարուստ և գեղեցիկ աղջկան մը դէմ ձեր ունեցած այդ դժկամակութեան պատճառը ինձ անիմանալի է:

— Մի զարմանաք, պարոն, այս դժկամակութիւնը, եթէ իրօք դժկամակութիւն մը կայ, բոլորովին իմ կողմէս չէ:

— Որո՞ւ կողմէն է ուրեմն. վասն զի ըսէք ինձ թէ ձեր հայրը այս ամուսնութեան կը բաղձայ:

— Մօրս կողմէն է, պարոն, և մայրս խորագէտ և անվրիպելի տեսութիւն մը ունի. չեմ գիտեր ինչ է պատճառը որ այս միութեան սիրալիր աչօք չնայիր, և Տանկլարի ընտանեաց վրայ նպաստաւոր համարում չունի:

— Ո՛հ, յայտնի կ՚երևի, ըսաւ կոմսը քիչ մը այլայլեալ ձայնիւ. տիկին Մորսէրֆ կոմսուհին բարձրաստիճան, ազնուական և քնքուշ ըլլալով քիչ մը կ՚երկմտի անազնուական, հաստ և բիրտ ձեռք մը թաթխել. բնական է այս:

— Ձեմ գիտեր թէ իրօք այդ է պատճառը. սակայն այս գիտեմ որ եթէ այդ ամուսնութիւնը կատարուի, մայրս դժբաղդ պիտի ըլլայ: Արդէն վեց շաբաթ առաջ այս գործին վրայ խօսելու համար պիտի գումարուէինք. բայց ես այնպիսի գլխացաւ մը ունէի . . . :

— Սո՛ղդ գլխացաւ, հարցուց կոմսը ժպտելով:

— Ո՛հ, կատարեալ սոդդ գլխացաւ մը ունէի՝ անտարակոյս երկիւղէս պատճառեալ . . . այնպէս որ այս տեսակցութիւնը երկու ամիս ետքը թողուցինք: Սոփողական գործ չունինք. ես տակաւին քսանեմեկ տարեկան եմ, և Լօժէնի տասնեւօթն. բայց առաջիկայ շաբաթ երկու ամիսը կը լրանայ, պէտք է ներկայ գտնուիլ: Ձէք կրնար երևակայել, սիրելիդ իմ կոմս, թէ ո՛րչափ շփոթած եմ. . . : Ա՛հ, ո՛րչափ երջանիկ էք դուք որ ազատ էք:

— Դուք ալ ազատ եղիք, կը հարցընեմ՞, ո՛վ արդեօք կ՚ըլլայ ձեզ:

— Բայց եթէ օրիորդ Տանկլարի հետ չամուսնանամ, հայրս զանոնք չարաչար խարած պիտի ըլլայ:

— Ուրեմն ամուսնացիք, ըսաւ կոմսը ուսերը զարմանալի կերպով շարժելով:

— Այ՛ո, բայց մօրս ալ մեծ վիշտ մը պատճառած պիտի ըլլամ:

— Ուրեմն մի՛ ամուսնանաք:

— Տեսնենք. ես կրցածս պիտի ընեմ, և դուք ինձ խորհուրդ պիտի տաք, այնպէս չէ՞, և եթէ կարելի է, զիս այս նեղութենէն աղատեցէք: Ո՛հ, կարծեմ թէ ամենիւ մայրս չվշտացընելու համար կոմսին հետ պիտի աւրուիմ:

Մօնթէ–Քրիսթօ երեսը միւս կողմը դարձուց. իր սիրտը շարժած կ՚երևէր:

— Բարեկամ, ըսաւ Տըպրէյին, որ սրահին մէկ ծայրը թեւաթոռի մը վրայ նստած էր՝ աջ ձեռքը մատիտ մը և ձախը ծոցատետր մը բռնած, ինչ կ՚ընէք հոդ, Թուսէնի նկարը կ՚օրինակէք:

— Եօ՛ս, ըսաւ Տըպրէ հանդարտութեամբ, այո՛. նկար մը, վասն զի նկարել շատ կը սիրեմ: Բայց այս անգամ նկարին բոլորովին հակառակն է ըրածս, հաշիւներ կ՚ընեմ:

— Ինչ հաշիւներ:

— Այս հաշիւները անուղղակի կերպով քեզ կը նկատեն, ըս-

բակում. կը հաշուեմ թէ Հայիթիի արժեթղթոց վերջին բարձրանալուն վրայ Տանկլարի վաճառատունը օրչափ շահեցաւ. վասն զի երեք օրուան մէջ անոնց դինը երկու հարիւր չորս հարիւր լիւնի բարձրացաւ, և խորագէտ սեղանաւորը շատ արժեթուղթեր գնած էր երկու հարիւր վեցի, որով երեք հարիւր հազար ֆրանք շահած պիտի ըլլայ:

— Այնչափ երևելի շահ մը չէ այդ, ըսաւ Մորսէրֆ, քանզի Սպանիոյ արժեթղթերէն միլիոն մը շահեցաւ այս տարի:

— Մտիկ ըրէ, սիրելիս, ըսաւ Լիւսիէն, ահա պ. Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը որ Իտալացւոց հետ քեզ պիտի ըսէ թէ ամենէն մեծ շահը գործը անվտանգ կատարելն է: Միթէ փոքր գումար մ'է այս. և երբ այսպէս խօսքեր կը լսեմ, ուսերս կը բարձրացընեմ:

— Հայիթիի խօսքը կ'ընէիք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Այո՛, Հայիթի ուրիշ խնդիր մ'է, Գաղղիական վաշխային առուտուրի էֆըմէր խաղն է այն: Ամեն տեսակ խաղերը կը խաղայուին և կը սիրուին, բայց ամենէն ալ կը ձանձրանայ մարդ, և միշտ էֆըմէրին կը դառնայ, որ խաղերուն գլխաւորն է: Այսպէս և պ. Տանկլար երէկ՝ չորս հարիւր վեցի ծախեց և երեք հարիւր հազար ֆրանք ծոցը դրաւ, եթէ մինչև այսօր սպասէր, անոնց դինը երկու հարիւր հինգի պիտի իջնէր, և փոխանակ երեք հարիւր հազար ֆրանք շահելու՝ քանի կամ քսանևհինգ հազար ֆրանք պիտի կորսընցրնէր:

— Եւ ինչո՞ւ արժեթղթոց գինը չորս հարիւր իննէն երկու հարիւր վեցի իջաւ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ. ներուս կը խնդրեմ, վաճառականաց Ակմբանոցին այս ամեն խորամանկութեանց վրայ անտեղեակ եմ:

— Վասն զի, պատասխանեց Ալպէր, լուրերը հետզհետէ կը հասնին և իրարու չեն նմանիր:

— Ինչ կ'ըսէք, պ. Տանկլար օրուան մը մէջ երեք հարիւր հազար ֆրանք շահելու կամ կորսընցրնելու խաղերու մէջ կը մտնէ: Ուրեմն խիստ հարուստ մէկն է ան:

— Ինքը չէ խաղացողը, այլ տիկինը, ըսաւ Լիւսին աշխուժիւ. Ճշմարիտ աներկիւղ կին մ'է:

— Բայց դուն որ խոհեմ մարդ մ'ես, Լիւսիէն, և լուրերուն փոփոխականութիւնը կը ճանչնաս, ըստ որում աղբիւրը կը գտնուիս, պէտք էիր արգիլել զան, ըսաւ Մորսէրֆ ժպիտով մը:

— Ես ինչ կրնամ ընել, երբ իւր ամուսինն անդամ չյաջողիր, պատասխանեց Լիւսիէն: Տիկնոջ բնութիւնը կը ճանչնաս. ամենևին մէկ կախում չունի և ուզածը կ'ընէ:

— Ո՛հ, եթէ ես քու տեղդ ըլլայի, ըսաւ Ալպէր:

— Ի՞նչ կ'ընէիր:

— Անոր պակասութիւնը կ'ուղղէի. իւր ապառնի փեսային ծառայութիւն մը ըրած պիտի ըլլայիր:

— Ի՞նչ կերպով:

— Շատ դիւրին կերպով. պատուական դաս մը կու տայի անոր:

— Դա՛ս մը:

— Այո՛. պաշտօնէի ատենադպրութեան պաշտօնդ լուրերու մեծ հաստատութիւն կու տայ. հապա թէ բերանդ կը բանաս որ սեղանաւորաց գործակալները քու խօսքերդ շուտով կը համառօտագրեն. վրայ վրայի հարիւր հազարի չափ ֆրանք կորսընցընել տուր, որով խելքը գլուխը դայ:

— Շատ հասկընար, ըսաւ Լիւսիէն կակազելով:

— Սակայն և այնպէս խօսքերս յայտնի են, պատասխանեց ե-բիտասարդը բոլորովին անկեղծութեամբ. առտու մը չլսուած բան մը իմացուր, այնպիսի հետաքրքրական լուր մը որ քեզմէ զատ մէկը չգիտնայ. զոր օրինակ կրնաս ըսել թէ՝ Հէնրի Դ. երէկ Կապրիէլի հետ տեսնուեր է. այս լուրը արժեթղթոց գիները կը բարձրացընէ, և տիկին Տանկլար անոնցմէ շատ մը ժողվելով, անշուշտ պիտի կորսընցրնէ երբ հետևեալ օրը Պոշան իւր օրագրին մէջ այս խօսքերը կը հրատարակէ.

«Հէնրի Դ. թագաւորին Կապրիէլի հետ տեսակցութեան համար պտըտած լուրը բոլորովին սխալ է. Հէնրի Դ. Նոր կամուրջէն հետացած չէ:»

Լիւսիէն իւր շրթանց ծայրովը սկսաւ ծիծաղիլ:

Մօնթէ-Քրիսթօ թէև անտարբեր կ'երևէր, բայց այս խօսակցութեան մէկ բառը անդամ չկորսընցուց, և իւր խորաքնին աչօքը հա-

ատարիմ ատենադպրին շփոթութեանը մէջ դաղտնիք մը տեսնելու կարող եղաւ։

Եւ այս շփոթութիւնը, զոր Ալպէր ամենևին չդիտեր էր, Լիւսիէնի այցելութիւնը համառօտելու պատճառ եղաւ։

Յայտնապէս անհանգստութիւն մը կ'ըզգար։

Կոմսը մինչև դուռը անոր ընկերանալով, յաւ ձայնիւ քանի մը խօսք ըսաւ անոր, որոյ Լիւսիէն պատասխանեց.

— Յօժարութեամբ, պարոն կոմս, կ'ընդունիմ։

Եաքը կոմսը Մորսէրֆին քովը վերադառնալով,

— Կարծեմ թէ ադէկ չըրիք Պ. Տըպրէին առջևը ձեր զրքանչին վրայ այնպէս խօսելնիդ։

— Կ'աղաչեմ, կոմս, հիմայէն այդ անունը մի տաք։

— Ստոյգ և առանց չափազանցութեան ըսէք, ձեր կոմսուհիմայրը այս ամուսնութեան այն աստիճան հակառակ է։

— Ա՛յն աստիճան որ տիկին Տանկլար շատ քիչ անգամ մեր տունը կու գայ, և մայրս կարծեմ իւր կենացը մէջ երկու անգամ անոր տունը գացած չէ։

— Ուրեմն համարձակ և առանց քաշուելու խօսիմ. պարոն Տանկլար իմ սեղանատորս է, և Պ. Վիլֆոր խիստ մեծ քաղաքավարութեամբ վարուելու հետս՝ բարերաղդ դիպուածով մը անոր մատուցած ծառայութեանս համար շնորհակալ ըլլալու առթիւ։ Ասոնցմէ կը դուշակեմ որ հետզհետէ ձաշեր և խնջոյքներ տեղի պիտի ունենան։ Ուստի փառասէր չերևելու, և միանգամայն անոնց առաջը առնելու կարող ըլլալու համար՝ մտածեցի որ Պ. և տիկին Տանկլար, Պ. և տիկին Վիլֆորը Օթէօյլ դիւղի տունս հրաւիրեմ։ Եթէ զձեզ, ինչպէս նաև Պ. Մորսէրֆ կոմսը և տիկին կոմսուհին այս ձաշին հրաւիրեմ, կերպով մը ամուսնական ակումբի կերպարանք պիտի առնու դործը, կամ դոնէ տիկին Մորսէրֆ կոմսուհին այն մտօք պիտի առնու, մանաւանդ եթէ Պ. սեպուհ Տանկլար պատիւ բնէ ինձ իւր աղջիկը հետը բերելու։ Ա՛յն ժամանակ առիթ պիտի ելևիմ ձեր մօրը, և ես ամենևին չեմ ուզեր այս բանը. ընդհակառակն կը փափաքիմ որչափ կարելի է որ առնոր սրտի հանգրութիւնն ունենամ, և կը խնդրեմ որ ամեն ան-

դամ առիթը պատահած ժամանակ այս ըսածս կրկնէք անոր։

— Շնորհակալ եմ, կոմս, որ այսպիսի համարձակութեամբ կը վարուիք ինձի հետ, և զմեզ ձաշի չհրաւիրելնիդ իրաւացի է։ Կը փափաքիք մօրս սրտի համակրութիւնն ունենալ, կ'ապահովեմ զձեզ որ արդէն ստացած էք զայն։

— Կարծէք, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ հետաքրքրութեամբ։

— Հաստատ դիտեմ, պարոն. անցեալ օր երբ մեզմէ բաժնուեցաք, ժամ մը շարունակ ձեր վրայ խօսեցանք. բայց մեր խօսքին դառնանք։ Եթէ մայրս ձեր կողմէն եղած այդ զգուշութիւնը իմանալու ըլլայ, զոր ես անոր ըսելու պիտի համարձակիմ, ապահով եմ որ յանչափս երախտապարտ պիտի ըլլայ ձեզ. իրաւ է որ հայրս ալ ընդհակառակն խիստ պիտի նեղանայ։

Կոմսը սկսաւ ծիծաղիլ։

— Ադէկ կը դուշակէք, ըսաւ. բայց կը մտածեմ որ այս պարծին միայն հայրդ պիտի չնեղանայ, այլ Պ. և տիկին Տանկլար ալ, որոնք զիս անմարդավար մէկը պիտի համարին։ Գիտեն որ ես ձեզի հետ խիստ մտերմութիւն մը ունիմ, և դուք Բարիզի մէջ իմ ամենէն առջի բարեկամս էք. զձեզ տունս չտեսնելով, պիտի հարցընեն թէ ինչո՞ւ չհրաւիրեցի զձեզ։ Դուն առաջէն ուրիշ տեղ խօսք տուած եղիք, որ հաւանական երևի, և փոքր տոմսակաւմը իմացուցէք ինձ. պիտէք ադէկ որ սեղանատորայ քով դրութիւնները արժէք ունին։

— Ես առիկ ալ ադէկը կ'ընեմ, պարոն կոմս, ըսաւ Ալպէր։ Մայրս ծովու օդը շնչել կը փափաքի. ձեր ձաշը ո՛ր օրուան որոշուած է։

— Շաբաթ օրուան։

— Այսօր երեքշաբթի է. վաղը իրիկուն մենք կը մեկնինք, և հետևեալ առտու Թրէբօր կը հասնինք։ Ստուգիւ, պարոն կոմս, աղնիւ բարեկամ մ'էք դուք որ գործերը այսպէս կը կարգադրէք։

— Ո՛ր օրը ձեր հրաւէրները ղրկեցիք։

— Այսօր։

— Հապ չէ, ես հիմա Պ. Տանկլարի տունը կ'երթամ, և կ'իմացընեմ որ վաղը ես ու մայրս Բարիզէն կը մեկնինք։ Ես զձեզ

տեսած չեմ ըլլար, հետևաբար ճաշին վրայ տեղեկութիւն չունիմ։

— Ի՛նչ խենթ էք եղեր. հապա Պ. Տլսպրէն, որ զձեզ իմ տունս տեսաւ։

— Ո՛հ, ստոյգ է։

— Ընդ հակառակն՝ ես զձեզ տեսած և պարզապէս հրաւիրած կ՚ըլլամ, և դուք անկեղծութեամբ կը պատասխանէք թէ չէք կրնար ինձ սեղանակից ըլլալ, ըստ որում Թրէբօր պիտի մնայիք։

— Շատ աղէկ, գործը լմընցաւ. բայց դուք վաղուանէն առաջ պիտի գաք մայրս տեսնելու։

— Վաղուանէն առաջ դժուար է ինձ գալ, մանաւանդ որ զձեզ ալ Ճանապարհորդութեան պատրաստութեանց մէջ պիտի գտնեմ։

— Դուք մեզի համար աղնիւ անձ մ՚էիք, հիմա աւելի սիրելի պիտի ըլլաք։

— Եւ ինչ պէտք եմ ընել այդ պատուոյն հասնելու համար։

— Ի նչ պէտք էք ընել։

— Այո՛, կը հարցընեմ։

— Օդի պէս ազատ էք դուք այսօր. եկէք մեր տունը ճաշենք. միայն երեք հոգի պիտի ըլլանք, դուք, մայրս և ես։ Մայրս հազիւ թէ տեսած էք, այս կերպով մօտէն աւելի աղէկ պիտի ճանչնաք զան։ Խիստ աղնիւ կին մ՚է ան, և ես մէկ բանի վրայ կը ցաւիմ, որ ինչո՞ւ իւր նմանը չդտնուիր քսան տարի պակաս տարիքով. այն ատեն ձշմարիտ կ՚ըսեմ որ իսկոյն Մորսէրֆ կոմսուհի մը և դերակոմսուհի մը պիտի ըլլար։ Հայրս տունը չէ. այս իրիկուն ժողովի մը մասնակից պիտի ըլլայ և մեծ հնքապահին տունը պիտի ճաշէ։ Եկէք, ճանապարհորդութեանց խօսքերը կ՚ընենք. դուք բոլոր աշխարհս տեսած էք, ձեր դլուխը եկածները կը պատմէք. անցեալ իրիկուն ձեր հետը թատրոն եղող այն ցոյն դեղանի կնոջ պատմութիւնը կ՚ընէք, զոր ձեր աղախինը կ՚անուանէք և իշխանուհւոյ պէս կը վարուիք անոր հետ։ Խտալերէն և Սպանիարէն կը խօսինք. ըսէք, կ՚ընդունիք առաջարկութիւնս, մայրս շնորհակալ պիտի ըլլայ ձեզ։

— Խիստ շնորհակալ եմ, ըսաւ կոմսը, ձեր հրաւէրը քաղցր է ինձ, բայց սրտով կը ցաւիմ որ չեմ կրնար ընդունիլ զայն։

Ձեր կարծածին պէս ազատ չեմ ես, ըստ որում խիստ կարևոր ժամադրութիւն մը ըրած եմ։

— Բայց զգուշացէք, կոմս. քիչ մը առաջ սորվեցուցիք ինձ թէ անհաճոյ հրաւէրէ մը ազատ ըլլալու համար ինչ միջոց բանեցընել հարկ է։ Պէտք է փորձով հաստատէք ինձ, բարեբաղդաբար Տանկլարի պէս սեղանաւոր չեմ. բայց կ՚իմացընեմ ձեզ որ անոր չափ դժուարահաճ եմ։

— Շատ աղէկ, հիմա փորձը կը տեսնէք, ըսաւ կոմսը և զանգակը հնչեցուց։

— Այս երկրորդ անգամն է որ մօրս հետ ճաշելու հրաւէրը կը մերժէք. կ՚երևի թէ այդպէս որոշում մը ըրած էք։

Մօնթէ-Քրիսթօ սարսռաց։

— Այդպէս կարծիք մը մի՛ ունենաք, ըսաւ. հիմա փորձը կը տեսնէք։

Պաթիսթէն ներս մտաւ և դրան առջև ոտքի վրայ կեցաւ։

— Ձեր այցելութենէն տեղեկութիւն մը չունէի, այնպէս չէ։

— Դուք այնպիսի տարօրինակ անձ մ՚էք, որ չեմ կրնար այդ բանը հաստատել, պատասխանեց Ալպէր։

— Գոնե չէի կրնար գուշակել որ զիս ճաշի պիտի հրաւիրէք։

— Այդ հաւանական է։

— Ուրեմն մտիկ ըրէք. Պաթիսթէն, ինչ ըսի քեզ այս առտուերբ աշխատութեան սենեակս կանչեցի։

— Ժամը հինգ զարնելուն պէս՝ տան դուռը գոցել տալ, պատասխանեց ծառան։

— Ետքը՞։

— Բայց, պարոն կոմս . . . ըսաւ Ալպէր։

— Ոչ, ոչ. կ՚ուզեմ բայարձակապէս հանել վրայէս գաղտնիքները այն համբաւը, զոր դուք իմ վրաս կը դնէք, սիրելիդ իմ դերակոմս։ Միշտ Մանֆրէտի դերը ներկայացընելը խիստ դժուար է. ապակեայ տան մը մէջ բնակիլ կ՚ուզեմ։ Շարունակէ, Պաթիսթէն, ետքը . . . ։

— Ետքը, Պ. Պարթոլոմէօ Գավալգանթի գնդապետէն և իւր որդիէն զատ մէկը չընդունիլ։

— Կը լսէք. Պ. Պարթոլոմէօ Գավալկանթի գնդապետը կը ճանչնաք, Իտալիոյ ամենէն հին աշնուականներէն մէկն է, և իւր որդին ձեր հասակաւ սիրուն երիտասարդ մ'է, դերակոմս. ձեր տիրոջոյին նոյնը ունի, և իւր հօրը միլիոններովը Բարիզեան ընկերութեանց մէջ կը մտնէ: Գնդապետը այս իրիկուն իւր Անտրէա որդին հոս բերելով ինձ պիտի յանձնէ: Եւ ես ընկերութեանց մէջ պիտի մտցնեմ զան եթէ արժանի ըլլայ. անշուշտ դուք ալ պիտի պիտի օգնէք ինձ, այնպէս չէ՞:

— Անտարակոյս: Ուրեմն այն Գավալկանթի գնդապետը ձեր հին բարեկամներէն մէկն է:

— Ո՛չ, ամենևին. շատ հին դերդաստաններէ իջած՝ խիստ քաղաքակրթեալ, պարկեշտ և խոհեմ պարոն մ'է, ինչպէս որ Իտալիոյ մէջ խիստ շատ կը գտնուի: Ջինքը շատ անգամ Ֆիորէնցա, Պոլոնեա և Լուքքա տեսած ըլլալուս՝ իւր գալուստը ինձ իմացուցեր էր: Ճանապարհորդութեան բարեկամները պահանջող կ'ըլլան. կ'ուզեն որ դիպուածով անգամ մը մեր անունը յայտնած բարեկամութիւնը ամէն տեղ կատարենք, օրպէս թէ քաղաքակրթեալ մարդ մը, որ անծանօթ որ և է մէկու հետ տեսութիւն կ'ընէ, ուրիշ մտածելու բան չունի: Այս բարի Գավալկանթի գնդապետը, որ կայսերութեան ժամանակ Մոսկուա տանելու համար երթալու առեն Բարիզէն անցնելով միայն զայն տեսեր էր, հիմա վերստին կու գայ մայրաքաղաքս տեսնելու. ես ալ ընտիր ճաշ մը պիտի տամ անոր, իւր որդին ինձ պիտի թողու, որ անոր վրայ հսկեմ. և պիտի թողում որ իրեն վայելած ամէն խնդութիւնները՝ ի գործ դնէ, և աստվ իմ բարեկամութիւնս կատարած պիտի ըլլամ:

— Շատ լաւ, կը տեսնեմ որ անգին առաջնորդ մ'էք: Մնաք բարեաւ ուրեմն, Կիրակի կը վերադառնանք. աղէկ միտքս եկաւ. Ֆրանզէն լուրեր ստացայ:

— Իրա՞ւ. Իտալիա շատ սիրած կ'երևի:

— Ես ալ այնպէս կարծեմ. սակայն կը ցաւի որ դուք ալ հոն չէք գտնուիր: Կ'լսէ թէ դուք Հռոմի արեգակն էիք, և թէ առանց ձեզի այն քաղաքը մութ կ'ընէ: Ձեմ պիտեր որ հոն անձրևներն ալ պիտի լսէ՞:

— Ուրեմն բարեկամիդ համակրութիւն կը ցուցընէ ինձ:

— Ընդ հակառակն կը պնդէ թէ դուք առաջին կարգի ուրուական մ'էք. ահա այս է պատճառը որ ձեր ներկայութեանը կը բաղձայ:

— Սիրուն երիտասարդ մ'է, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ, որուն համար մեծ համակրութիւն մը զգացի առջի իրիկունը որ զինքը տեսայ, երբ որ և է ընթրիք մը կը փնտռէր, և ինձի հետ ընթրելու հաճեցաւ: կարծեմ ս'էրինէ զօրապետին որդին է:

— Ճիշդ ան է:

— 1815ին այնպէս չարաչար սպանուողին:

— Այո՛, Պոնապարտականներէն:

— Շիտակը ըսեմ, սիրելի զան. կարծեմ անոր համար ալ ամուսնութեան խօսքեր կան:

— Այո՛, օրիորդ Վիլֆօրի հետ պիտի ամուսնանայ:

— Ստոյգ է:

— Օրիորդ Տանկլարի հետ իմ ամուսնութեանս պէս, կրկնեց Ալպէր:

— կը ծիծաղիք:

— Այո՛:

— Ինչո՞ւ կը ծիծաղիք:

— Ձատն գի ինձ այնպէս կ'երևի թէ այն կողմն ալ ամուսնութեան համար եղած համակրութիւնը իմ և օրիորդ Տանկլարի մէջ եղածին չափ է. բայց ստուգիւ, սիրելիդ իմ կոմս, մարդոց վրայ կանանց խօսակցածին պէս՝ մենք ալ կանանց վրայ կը խօսինք, անները՛լի է մեզի այս:

Ալպէր ոտք ելաւ:

— կը մեկնիք, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ:

— Զարմանալի հարցում մը կ'ընէք. երկու ժամէ ի վեր գլխնիդ կը ցաւցընեմ, և գարձեալ ազնուութեամբ կը հարցընէք թէ կը մեկնի՞մ. ստուգիւ, կոմս, խիստ քաղաքավար անձ մ'էք, և ձեր ծառաները լաւ կրթեալ են, մանաւանդ Պաթիսթէն. ամենևին ասոր պէս մէկը չկրցայ գտնել: Իմ ծառաներս կարծես թէ Գաղղիական-Թատրոնի ծառաներէն օրինակ առած են, որոնք միայն խօսք

մը կ'ունենան խօսելու, և այն ատենուխին վրայ կը խօսին։ Ուստի եթէ Պ. Պաթիսթէնի Ճանբայ տաք, կը խնդրեմ որ ինձ ղրկէք զան։

— Շատ աղէկ, պերակոմս։

— Կեցիք, մուդայ ըսելու. իմ ողջոյնս մատուցէք ձեր խոհեմ Լուքքայի Գավալգանթի պարոնին, և եթէ միտք ունի իւր որդին ամուսնացընել, իւր մօրը կողմէն խիստ հարուստ և խիստ աղնուական, և կամ հօրը կողմէն սեպուհի աղջիկ մը գտէք, ու ես կ'օգնեմ ձեզ։

— Ո՛հ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, դեռ այդ մտաց վրա՞ էք։

— Այո՛։

— Ամենևին պէտք չէ բանի մը վրայ երդում ընել։

— Ո՛հ, կոմս, ըսաւ Ալպէր, չէք պիտեր թէ ինչ մեծ ծառայութիւն մը պիտի մատուցանէք և ինչպէս հարիւր անգամ աւելի պիտի սիրեմ ձեզ, եթէ ձեր շնորհիւը այս ամուսնութենէ ազատ մնամ՝ եթէ տասն տարի ալ սպասել պէտք ըլլայ։

— Ամեն բան կարելի է, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ ծանրութեամբ։

Եւ Ալպէրէն բաժնուելով իւր սենեակը մտաւ և երեք անգամ զանգակը հնչեցուց։

Պէրթուչիօ երևցաւ։

— Պ. Պէրթուչիօ, ըսաւ, պէտք է գիտնաս որ շաբաթ օրը հիւրեր ունիմ։

Պէրթուչիօ թեթև սարսուռ մը զգաց։

— Շատ աղէկ, պարոն, ըսաւ։

— Պէտք է որ ամեն բան վայելչապէս պատրաստել տաս. գիւղի տունս շատ պեղեցիկ է, կամ գոնէ կրնայ խիստ գեղեցկանալ։

— Ձեր ինդիրքը կատարելու համար ամեն բան փոխել պէտք է, պարոն կոմս, վասն զի ամեն տան կարասիները հին են։

— Ամենն ալ փոխէ, բայց 'ի պահկելու սենեկին մէջինները. ընդհակառակն այն սենեակը ձիշդ եղածին պէս պիտի թողուս։

Պէրթուչիօ խոնարհութիւն մը ըրաւ։

— Պարտէզին ալ պիտի չդպչիս. բայց գաւիթը ինչ կ'ուզես

ըրէ, և կը փափաքէի իսկ որ ամենևին չկարենան ճանչնալ զայն։

— Պարոն կոմսը գոհ ընելու համար ամեն կրցածս պիտի ընեմ, և աւելի հանդարտ պիտի ըլլայի եթէ Պ. կոմսը բարեհաճէր ձանձին համար ինծ դիտաւորութիւնները յայտնել ինձ։

— Սատիլ, սիրելիդ իմ Պ. Պէրթուչիօ, քանի որ Բարիզն ես, բոլորովին փոխուած, և երկիւղի մէջ կը տեսնեմ զքեզ. բայց ալ չես ճանչնար զիս։

— Բայց վերջապէս Ձեր Վսեմութիւնը կրնայ ըսել ինձ թէ զո՞վ պիտի հրաւիրէ։

— Տակաւին բան մը չեմ դիտեր, և դուն դիտնալու պէտք չունիս։ Ղուկուղղոս Ղուկուղղոսի տունը պիտի ճաշէ, ահա ըլլալիքը։

Պէրթուչիօ խոնարհեցաւ և դուրս ելաւ։

ԳԼՈՒԽ ԺԶ

ԳԱՎԱԼԳԱՆԹԻ ԳՆԴԱՊԵՏԸ

Մորսէրֆի առաջարկած ճաշը մերժելու պատճառ եղող Լուքքայի գնդապետին այցելութիւնը դերակոմսին իմացընելով ոչ կոմսը և ոչ Պաթիսթէն ստոյգ խօսեցած չէին։

Ժամը եօթն զարկեր էր, և Պ. Պէրթուչիօ իւր ընդունած հրամանին համեմատ երկու ժամ 'ի վեր Օթէօյլի գիւղը մնկներ էր, երբ վարձու կառք մը կոմսին դրան առջևը կեցաւ, և վանդակին

քովը գրեթէ յիսուներկու տարեկան մարդ մը դուրս հանելէն ետքէ կարծես ամչնալով աներևոյթ եղաւ անկէ. այս մարդը կանաչ թիկնոց մը հագած էր սև մետաքսեայ կոճակներով, որոց տեսակը՝ ինչպէս կ'երևի՝ անկորուստ մնացած է Եւրոպիոյ մէջ:

Կանաչ ատուէ լայն սունազգեստ մը, բաւական մաքուր բայց անյայտ ապիկեալ և քիչ մը մեծ ներբանով կօշիկ մը, այծեմման ձեռնոցներ, ձևովը վինակրի դէմարկին մօտեցող դէմարկ մը, սպիտակ երիզով ծոպացած սև փողակապ մը, որ երկաթեայ անուր մը պիտի կարծուէր, եթէ անոր աէրը իւր աղատ կամօքը կապած չըլլար. ահա այս էր վանդակապատին դուռը զարնող այն անձին նկարելի հագուստը, որ կը հարցընէր թէ Շանպ-Էլիզէի աւջի փողոցին թիւ 30 տունը Մօնթէ-Քրիսթոյին բնակածը չէ, և դռնապանին հաստատական պատասխանին վրայ ներս մտաւ, դուռը պօղեց, և դէպ 'ի սանդուխը ուղղեցաւ:

Այս մարդուն փոքր և անկիւնաւոր դէմքէն, սպիտակայեալ մազերէն, խիտ և մոխրագոյն ընչացքէն Պաթիսթէն Շանչեաւ զան, քանզի այցելուին արտաքին այս նշաններն ընդունած էր և դաւթին վարի կողմը անոր կ'ըսպասէր:

Ուստի անոր անունը լսելուն պէս՝ իսկոյն անոր դալուստը Մօնթէ-Քրիսթոյի իմացուց:

Օտարականը ամենէն պարզ սրահը մտցուցին, ուր կոմսը անոր կ'ըսպասէր. զան տեսնելով Մօնթէ-Քրիսթօ ծիծաղերես անոր առջևն ելաւ,

— Բարի եկաք, սիրելի պարոն, ըսաւ. ես ալ ձեզ կ'ըսպասէի:

— Իրօք Ձեր վսեմութիւնը կ'ըսպասէր ինձ, ըսաւ Լուքքային:

— Այո՛, այսօր ժամը եօթնին ձեր հանդիպը իմացած էի:

— Ի՛նչպէս, իմ հանդիպս իմացած էիք:

— Այո՛:

— Շատ աղէկ. ճշմարիտ, կը վախնայի որ այս փոքր ղուշտութիւնը մոռցուած է:

— Ո՞ր ղուշտութիւնը:

— Ձեզ իմայընելու:

— Ոչ, մոռցուած չէ:

— Բայց ապահո՞վ էք որ չէք սխալիր:

— Այո՛, ապահով եմ:

— Ուրեմն Ձեր վսեմութիւնը այսօր ժամը եօթնին ինձ կ'ըսպասէր:

— Այո՛, ճիշդ ձեզի. եթէ չէք հաւատար, ստուգեցէք:

— Եթէ ինձ կ'ըսպասէիք, խաբուած պիտի ըլլաք:

— Ոչ երբէք:

Լուքքային քիչ մը շփոթած կ'երևէր:

— Ըսէք ուրեմն, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ, դուք պարոն Պարթոլոմէօ Գաւալգանթի մարքէզը չէ՞ք:

— Այո՛, ճիշդ Պարթոլոմէօ Գաւալգանթին ես եմ:

— Աստրիոյ ծառայութեան մէջ գնդապե՞տ էիք:

— Բայց գնդապե՛տ էի ես, հարցուց երկիւղիւ հին դինուորականը:

— Այո՛, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, գնդապետ էիք. Իտալիոյ մէջ ձեր ընդունած աստիճանին Գաղղիոյ մէջ գնդապետ անունը կու տան:

— Բարի, ըսաւ Լուքքային, և ես այդ կը հարցընեմ:

— Ձեր անձնական հաճութեամբն է որ հոս եկաք, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Անշուշտ:

— Ձեզ մէկը ինձ ղրկեց:

— Այո՛:

— Ան ալ նուիրու աբբայ Պիւզոնին:

— Ճիշդ նոյնը, ըսաւ գնդապետը ուրախ դէմքով:

— Եւ նամակ մը ունիք:

— Անա:

— Կը տեսնէք որ ամեն բան կը համապատասխանէ: Տուէք տեսնեմ ուրեմն:

Եւ Մօնթէ-Քրիսթօ նամակը առաւ, բացաւ զան և կարդայ:

Գնդապետը իւր հիացած մեծ աչքերը մերթ կոմսին վրայ կը տանէր և մերթ հետաքրքրութեամբ սենեկին զանազան առարկաներուն վրայ կը շրջէր:

— Ճիշդ այն սիրելի Պիւզոնիին նամակն է :

«Գավալղանթի գնդապետը, որ Լուքքացի արժանաւոր աղնուական մը և Ֆիօրէնցայի Գավալղանթիներէն իջած է, շարունակեց Մօնթէ-Քրիսթօ կարդալով, և կէս միլիոն եկամուտ ունի :»

Մօնթէ-Քրիսթօ աչքը թղթին վրայէն վերցուց և շնորհաւորեց զան :

— Կէս միլիոն եկամուտ, սիրելիդ իմ Գավալղանթի :

— Կէս միլիոն եկամո՛ւտ դրած է :

— Այո՛, և ստոյգ պէտք է ըլլայ. արքայ Պիւզոնին Եւրոպիոյ ամեն մեծ հարստութիւն ունեցողները ամենէն աղէկ կը ճանչնայ :

— Ճշմարտ կ'ըսեմ, չէի կարծեր որ դումարը այդչափ ելնէ :

— Ըստ որում գող տնօրէն մը ունիք, ինչ պիտի ընէք, սիրելի պարոն Գավալղանթի, համբերել պէտք է :

— Դուք միտքս կը բանաք, ըսաւ ծանրութեամբ Լուքքացին, պէտք է որ նենգաւորը ճանչնամ :

Մօնթէ-Քրիսթօ շարունակեց.

«Եւ երջանիկ ըլլալու համար միայն մէկ բաղձանք ունի :»

— Ա՛հ, այո՛, ճիշդ է, միայն մէկ բաղձանք ունիմ, ըսաւ Լուքքացին հառաչանքով մը :

«Ան է իւր կորսուած սիրելի որդին գտնելը :»

— Սիրելի՛ որդի մը :

«Որ իւր մանկութեան մէջ գողցուած է կամ՝ իւր աղնուական ընտանեաց թշնամիէ մը և կամ Պոհեմիացիներէ :»

— Այո՛, պարոն, իւր հինգ տարեկան հասակին մէջ, ըսաւ գնդապետը խորին հառաչանքով մը և աչքը դէպ՝ի երկինք վերցընելով :

— Խեղճ հայր, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, և շարունակեց.

«Բայց ես յուսադրեցի և կենդանացուցի զան, պարոն կոմս, իմացընելով անոր որ իւր տասնևհինգ տարիէ՝ի վեր՝ի զուր փնտռած զաւակը դուք կարող էք գտնել :»

Լուքքացին սրտի անձկութեան անպատում նշաններով Մօնթէ-Քրիսթոյի երեսը կը նայէր :

— Այո՛, ես կարող եմ գտնել ձեզ զան, կրկնեց կոմսը :

— Ո՛հ, ուրեմն նամակը ծայրէ՝ի ծայր ճշմարիտ է, ըսաւ գնդապետը ոտք ելնելով :

— Ի՛նչ, կը տարակուսէ՞ք, սիրելիդ իմ Պ. Պարթոլոմէօ :

— Ո՛չ երբէք. միթէ արքայ Պիւզոնիին պէս ծանրաբարոյ մարդ մը և կրօնաւոր մը կրնայ այսպէս կատակ մը ընել. բայց ամենը չկարդացիք, տէր իմ :

— Ո՛հ, այո՛, ցետին գրութիւն մ'ալ կայ :

— Այո՛, կրկնեց Լուքքացին, ցետին գրութիւն մը կայ :

«Եւ որպէս զի Գավալղանթի գնդապետը չշփոթի և չսխալուի իւր սեղանաւորին քով ունեցած գրամագլխին դպչիլ, իւր ճանբորդութեան ծախուց համար երկու հազար ֆրանքի փոխանակագիր մը կը ղրկեմ անոր, և լինճի ունեցած քառասունևութ հազար ֆրանք պարտուցդ փոխարէն՝ նոյնչափ գումարի մը համար վարկ մը կը բանամ ձեր վրայ :»

Գնդապետը սրտի յայտնի անձկութեամբ աչքերը ցետին գրութեան վրայ յարեց :

— Աղէկ, ըսելու բաւականացաւ կոմսը :

— Աղէկ կ'ըսէ, մրմնջեց գնդապետը : Ուրեմն, պարոն, ըսաւ բարձր ձայնիւ :

— Ուրեմն . . . կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ :

— Ուրեմն ցետին գրութիւնը . . . :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք :

— Ցետին գրութիւնն ալ նամակին միւս մասերուն պէս կ'ընդունի՞ք :

— Անշուշտ։ Աբբայ Պիւշնիին հետ մենք հաշիւ ունինք. չեմ գիտեր թէ անոր ունեցած պարտքս Ճիշդ քառասունեւութ հազար ֆրանք է. բայց մենք քանի մը լումայակիրներու համար իրարու խօսքը չենք կտրեր։ Ուրեմն դուք այս Ցետին պրուիեան մեծ կարևորութիւն մը կ'ընծայէք, սիրելիդ իմ պ. Գավալղանթի։

— Կը խոստովանիմ, կոմս, որ աբբայ Պիւշնիին ատորպրուիեան վրայ կատարեալ վստահութիւն ունենալուս՝ ուրիշ ստակ աւած չեմ հետս. որով եթէ այդ օգնութիւնը չունենամ։ Բարիզի մէջ շատ պիտի նեղիմ։

— Մինչ ձեզի պէս մարդ մը նեղութիւն կը կրէ՝ որ և է քաղաքի մէջ. ինչ կը վախնաք։

— Բայց եթէ մարդ չեմ Ճանչնար։

— Ձեզ Ճանչցող կայ։

— Ուրեմն . . . ։

— Լրացուցէք խօսքերնիդ, սիրելի պարոն Գավալղանթի։

— Ուրեմն այդ քառասունեւութ հազար ֆրանքը պիտի յանձնէ՞ք ինձ։

— Երբ որ խնդրէք։

Լուքքային իւր ապշեալ նայուածքը բոլորտիքը կը շրջէր։

— Բայց նստէք, կ'աղաչեմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. ստուգիւ ես ալ ըրածս չեմ գիտեր . . . ։ Ժամ մը՝ ի վեր ոտքի վրայ էք . . . ։

— Հոգ չէ։

Գնդապետը թևաթոռ մը առաւ և նստաւ։

— Ըմպելիք մը չէք առներ. Քսէրէսի գինի կ'ուզէք, Բորթուգալի թէ Սպանիոյ։

— Սպանիոյ, եթէ կը հաճիք. ամենէն աւելի սիրած գինիս այն է։

— Խիստ ընտիր տեսակը ունիմ. հետը պակսիմատ կ'ուզէք, այնպէս չէ՞։

— Այո՛, քանի որ կ'առաջարկէք։

Մօնթէ-Քրիսթօ զանգակը հնչեցուց, Պաթիսթէն ներս մտաւ։ Նոյնը դէպ՝ ի անոր յառաջացաւ։

— Ինչ ըրիր, հարցուց յուժ ձայնիւ։

— Երիտասարդը հոս է, պատասխանեց սենեկապանը նոյն ձայնիւ։

— Աղէկ. ուր կը գտնուի։

— Կապոյտ սրահը, ինչպէս որ Ձեր Վսեմութիւնը հրամայեց։

— Շատ աղէկ. Սպանիոյ գինի և պակսիմատ բեր։

Պաթիսթէն դուրս ելաւ։

— Ստուգիւ, պարոն կոմս, ըսաւ Լուքքային, ձեզ պատճառած նեղութեանս համար շփոթած եմ։

— Խօսքը ընելն անգամ չարժեր, պատասխանեց կոմսը։

Պաթիսթէն դաւաթներով, գինիով և պաքսիմատով վերադարձաւ։

Կոմսը դաւաթ մը լեցուց և երկրորդ դաւաթին մէջ միայն քանի մը կաթիլ դրաւ այն լոյծ սուտակէն, որուն չիշը սարդի ոտայնեներով և գինիին հնութիւնը՝ մարդուս մարմնոյ խորշերէն ատայնեներով և գինիին հնութեան նշաններով ծածկուած էր։

Գնդապետը ընտրութեան մէջ չսխալեցաւ. լեցուն դաւաթն ու պակսիմատը առաւ։

Կոմսը հրամայեց Պաթիսթէնի որ ափսեան իր հիւրին մօտ դնէ, որ շուրթերուն ծայրովը գինիին համը նայեցաւ, գոհունակութեան նշան մը ցուցուց, և պակսիմատը զգուշութեամբ դաւաթին մէջ թաթխեց։

— Ուրեմն, պարոն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Լուքքա կը բնակէիք, և հարուստ ու ազնուական էիք, ամենուն յարգանքը կը վայելէիք, և մարդս երջանիկ ընող ամեն պէտք եղածն ունէիք։

— Այո՛, տէր իմ, ըսաւ գնդապետը իր պակսիմատը ուտելով, ամեն բան։

— Եւ ձեր երջանկութենէ միայն մէկ բան կը պակսէր։

— Միայն մէկ բան, պարոն։

— Եւ այն ձեր որդին պանթէոնն էր։

— Ա՛հ, կրկնեց գնդապետը երկրորդ պակսիմատ մը առնելով, և այս կորուստը խիստ դժնդակ է ինձ։

Եւ ապնիւ Լուքքային աչքերը դէպ՝ ի երկինք վերցուց և հառաչելու փորձ փորձեց։

— Հիմա ըսէք ինձ, սիրելի պարոն Գավալգանթի, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. ուրկից ստացած էք այդ զաւակը, որուն վրայ այդչափ կը յաւէք. քանդի լսեր եմ որ դուք ամուրի մնացած էք:

— Ամեն մարդ այնպէս կարծէր, պարոն, և ես իսկ . . . :

— Այո՛, կրկնեց Մոնթէ-Քրիսթօ, և դուք իսկ այդ տարաձայնութիւնը հաստատեցիք: Ուզեցիք երիտասարդութեան յանցանք մը գաղտնի պահել ամենէն:

— Լուքքայլին (որ կամ իւր րրածը ստուգելու և կամ իւր եւրևակայութեան օգնելու համար՝ պարկեշտութեամբ գլուխը խոնարհեցուցեր էր և աչքին ծայրովը կոմսը կը դիտէր, որուն շրթանց վրայ դրոշմած ժպիտը միշտ նոյն բարեսէր հետաքրքրութիւնը կը յայտնէր) գլուխը բարձրացուց և խիստ ծանրութեամբ մը ըսաւ.

— Այո՛, պարոն, ուզեցի իմ յանցանքս գաղտնի պահել ամենէն:

— Չէ թէ ձեզի համար րրի, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. քանդի մարդ մը այս բաներուն կարևորութիւն մը չտար:

— Ո՛հ, անշուշտ, չէ թէ ինձի համար րրի, ըսաւ դնդապետը ժպիտով մը և գլուխը շարժելով:

— Այլ տղուն մօրը համար գործը գաղտնի պահել ուզեցիք, կրկնեց կոմսը:

— Այո՛, անոր մօրը համար, ըսաւ Լուքքայլին երրորդ պաքսիմատ մը առնելով. անոր ողորմելի մօրը համար:

— Խմեցէք, սիրելիդ իմ Պ. Գավալգանթի, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ՝ Սպանիոյ գինիէն երկրորդ գաւաթ մը լեցընելով. քանդի ձեր պրտին յուզմունքը կը սպանայեցընէ զձեզ:

— Անոր ողորմելի մօրը համար, մրմնջեց Լուքքայլին՝ չանալով կամքի զօրութեամբ կեղծ արտասուքով մը իւր աչաց անկիւնը թրջել:

— Որ Իտալիոյ առաջին ընտանիքներէն մէկուն կը վերաբերէր, կարծեմ:

— Այո՛, Ֆիէզոլի ազնուական տերդաստանէն էր, պարոն կոմս, Ֆիէզոլի ազնուական տերդաստանէն:

— Եւ ինչ էր անունը:

— Անունը կ'ուզէիք գիտնալ:

— Ըսելնիդ անօգուտ է, ըսաւ կոմսը, ես գիտեմ:

— Պարոն կոմսը ամեն բան գիտէ, ըսաւ Լուքքայլին խոնարհութիւն մը ընելով:

— Օլիվա Գօրսինարի չէ՞ր:

— Այո՛, Օլիվա Գորսինարի:

— Մարքէզուհի էր:

— Այո՛, պարոն:

— Այսու ամենայնիւ ընտանիքին ընդդիմութեանը հակառակ վերջապէս ամուսնացաք անոր հետ:

— Է՛հ, այո՛, վերջապէս ամուսնացայ անոր հետ:

— Եւ ձեր օրինաւոր վկայագիրերը բերի՞ք:

— Ի՞նչ վկայագիր:

— Օլիվա Գորսինարիին հետ ձեր ամուսնութեան և ձեր որդւոյն ծննդեան վկայագիրերը:

— Որդւոյս ծննդեան վկայագիրը:

— Անտրէա Գավալգանթիին, ձեր որդւոյն ծննդեան վկայագիրը. անոր անունը Անտրէա չէ՞:

— Կարծեմ այնպէս է:

— Կը կարծէք կ'ըսէք:

— Մի՛ զարմանաք, կոմս, չեմ համարձակիր հաստատել. ըստ որում երկար ժամանակէ ի վեր կորսուած է:

— Ստոյգ է, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ. բայց վերջապէս անշուշտ այդ վկայագիրերն ունիք:

— Ցաւով կ'իմացընեմ, պարոն կոմս, որ չգիտնալով թէ այն թուղթերուն սէտք պիտի ըլլայ, զանոնք հետս առնելու հոգ չըրի:

— Ո՛հ, ինչ կ'ըսէք:

— Ուրեմն խիստ կարևո՞ր էին այդ թուղթերը:

— Անհրաժեշտ սէտք էին:

Լուքքայլին իւր ձակատը քերեց և ըսաւ.

— Անհրաժեշտ սէտք էին կ'ըսէք:

— Անտարակոյս. ինչ պիտի ընէք եթէ ձեր ամուսնութեան վաւերականութեան և ձեր որդւոյն հարազատութեան վրայ կասկած մը ունենան:

— Աստղ է, բաս Լատքացին, կրնան կասկածիլ։

— Երիտասարդին հանար գժրագոհութիւն մը կրնայ ըլլալ։

— Կրնայ ալէտալի ըլլալ։

— Եւ բարեբաղդ ամուսնութենէ մը կրնայ գրկել զան։

— Ո՛չ, ինչ գժրագոհութիւն։

— Պաղպիոյ մէջ գործերը անապահովութեամբ կը կատարուին, Խաչիոյ մէջ եղածին պէս բանական չէ երթալ քահանայ մը գտնել և ըսել իրեն՝ Ահնք կիրար կը սիրենք, միացուր զմեզ։ Պաղպիոյ մէջ քաղաքային ամուսնութիւն կայ, քաղաքային օրինայ հաստատուած ամուսնութեան հանար՝ նոյնութիւնը հաստատուող վկայագիրը պէտք են։

— Ինչ գժրագոհութիւն որ իրարու հետ տատ չեմ։

— Բարեբաղդաբար այդ իրարուները իմ քովս են, բաս Ահնէլ-Քրիսթօ։

— Ձեր քովը։

— Այ։

— Ինչ բարեբաղդութիւն ունին, բաս Լատքացին, որ վկայագիրները հետը չունենալով իր Ճանապարհորդութեան նպատակը անյաջող անեն լով, վախցեր էր որ քահանան հազար ֆրանքի ինդրոյն մէջ գժուարութիւններ պիտի կրէր։ Այ, բարեբաղդութիւն մ'է այս, վասն զի իմ մտքէս անցած չէր այն։

— Կը հաստատեմ, բարեկամ, ամէն բան մտրդուս մտքէն չանցնիր, բայց բարեբաղդաբար աբրայ Պիւզանդի Հոկի հանար մուտծեր է։

— Կը տեսնէք սա սիրելի աբրան։

— Ամէն բանի հոգ տանող մարդ մ'է։

— Աբանչելի մարդ մը, բաս Լատքացին, և այն վկայագիրները Հոկ գրկած է։

— Ահա հոս են։

Ի նշան զարմացման Լատքացին իր Հոտքերը միացուց։

— Ահնէլ-Գամիթիի Ս. Պօղոս եկեղեցւոյ մէջ Օլիմա Գորսիանոսեանի հետ ամուսնացեր էք, ահա Ձեր վկայագիրը։

— Այ, Ջիշդ այդպէս է, բաս գնդապետը զարմացմամբ վկայագիրը դիտելով։

— Եւ ահա Սարամէզցւոյ ժողովրդապետէն որուած Ընտրեա Պամպղանիթի միրաութեան վկայագիրը։

— Ամէն բան կանոնին է, բաս գնդապետը։

— Աբեմն աուէք այս իրողութիւնը որքան ձանձրոյթ չեն ծառայեր, Ձեր արդարն աուէք որ պղտշութեամբ պահէ զանոնք։

— Անշուշտ . . . Բայց եթէ կորսընցնէ . . .

— Ինչ պիտի ըսէք, եթէ զանոնք կորսընցնէ, Տարտղոյ Ահնէլ-Քրիսթօ։

— Այն աատն հան գրել պէտք պիտի ըլլայ, և ուրիշ վկայագիր բերել աալը երկար ժամանակի կարօտ է։

— Երբ գժուար ալ է։

— Գրեթէ անկարելի է։

— Շատ ուրախ եմ որ այս իրողութեան արժէքը կը Ճանչնաք։

— Այնպէս թէ վՃարելով գանոնք Ձեռք բերելը անկարելի կը Համարիմ ես։

— Բայց երիտասարդին մօրը Հանար ինչ պիտի ըսէք։

— Երիտասարդին մօրը Հանար . . . կրկնեց գնդապետը անհանգստութեամբ մը։

— Գորսիանոսի մարդկանցն Հանար ըսել կ'ուզեմ։

— Ո՛վ Ընտրած, բաս Լատքացին, որուն քայլերուն առջևը գոգցնս գժուարութիւնները կը ծագէին, բայց արդեօք անոր պէտք պիտի ըլլայ։

— Ա՛յ, պարոն, կրկնեց Ահնէլ-Քրիսթօ, մանաւանդ որ արդէն ան . . .

— Այ, այո, բաս Լատքացին, մարքէզ Տին . . .

— Իր Հարկը բնութեան վՃարկց (մուտ) . . .

— Ախաւ, այո, բաս Լատքացին աչխատիր։

— Անոր տատն տարի տատ մեռնիլը խնայած էր։

— Եւ տակաւին անոր մահտանը վրայ կ'ուզեմ, պարոն, բաս գնդապետը՝ գրպանէն քահակատ գիծերով թաշկինակ մը հանելով և փոխոխակի նախ ձախ աչքը և ետքը աջը սրբելով։

— Ինչ կրնանք ընել, բաս Ահնէլ-Քրիսթօ, ամէնքս ալ մահկանացու ենք։ Հարկ պէտք է դիտնանք, սիրելի պարոն Գամիլգան-

Թի, որ տանեհինդ տարիէ ՚ի վեր ձեր օրկին կորսընցուցած ըլլալնիդ Գազդիոյ մէջ յայտնելը օգուտ չըներ։ Փորր տղաներ յափշտակող Պոհեմիացւոյ կամ գնչուներու պատմութիւնները մեր մէջը ընդունելութիւն չեն գտներ։ Անշ կրնաք ըսել Թէ դաստիարակութեան համար գաւառի գպրոց մը զրկած էք զան, և Ո՛ւզէք որ իւր դաստիարակութիւնը Բարիզեան բնակերութեանց մէջ լրացընէ։ Եւ այս պատճառաւ Վիա-Ըէճիոյէն մեկնած էք, ուր կը բնակիք ձեր կնոջ մօտնէէն ՚ի վեր։ Ա՛յսչափս բաւական է։

— Կը կարծէք։

— Անշուշտ։

— Շատ աղէկ ուրեմն։

— Բայց եթէ այս կորսուեան վրայ բան մը իմացուի . . . ։

— Ո՛հ, այո՛, ինչ պիտի ըսեմ այն առեն։

— Թէ նենդաւոր վարժապետ մը ձեր ընտանեաց թշնամիներէն թելադրութեամբ . . . ։

— Գողսիներէն։

— Անշուշտ . . . ձեր անունը ջնջելու համար զաւակիդ անունէն բոլոր էր։

— Ստոյգ է, ըսա որում միակ զաւակս է։

— Ուրեմն հիմա որ ամէն բան որոշուեցաւ, և դուք ամէն բան յիշելով պիտի չմոռնիք. անտարակոյս դուշակած էք որ ես զարմանք մը պատրաստած եմ ձեզ։

— Հաճելի զարմանք մը, հարցուց Լուքքայէն։

— Ո՛հ, կը տեսնեմ որ հօր մը սրտին պէս աչքն ալ խաբելը անկարելի է։

— Անտարակոյս։

— Արդեօք անխոհեմութեամբ յայտնեցի ձեզ, և կամ դուշակեցիք անոր հոս ըլլալը։

— Որո՞ւ։

— Ձեր զաւկին, Անարէային։

— Ո՛հ, այո՛, դուշակեցի, պատասխանեց Լուքքայէն ամենայն հանդարտութեամբ. բայց հոս է։

— Այս տանը մէջն է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. սենեկապանը

հիմա ներս մտած ժամանակ անոր գալուստը իմացուց ինձ։

— Շատ աղէկ, շատ աղէկ ուրեմն, ըսաւ գնդապետը իւր վերարկուին կոճակները գնելով։

— Սիրելի պարոն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, կը հասկընամ որ սիրտերնիդ շարժած է, պէտք է քիչ մը առեն սպասէք որ հանդարտեցընէք զայն. կ՚ուզեմ երիտասարդն ալ այս յանկարծ տեսութեան պատրաստել. քանզի կարծեմ Թէ ան ալ ձեզմէ նուազ անհամբերութեան մէջ չգտնուիր։

— Ես ալ այնպէս կարծեմ։

— Ուրեմն քառորդէ մը հոս պիտի դանք։

— Դո՛ւք պիտի բերէք զան, և այն ատեն ալ պիտի ըլլաք որ դուք ձեր ձեռքով պիտի ներկայացընէք ինձ։

— Ո՛չ, հօր մը և իւր զաւկին մէջ մտնել չեմ ուզեր, դուք առանձին պիտի ըլլաք, պարոն գնդապետ. բայց անհոգ եղիք, երբ արեան ձայնը լուէ անդամ, չէք կրնար խաբուիլ. այս դուռէն ներս պիտի մտնէ ան։ Դեղնչիկ երիտասարդ մ՚է խարտեաշ գոյնով դուցէ քիչ մը չափէն աւելի, բայց ամէն վայելուչ ձևերն ունի. պիտի տեսնէք։

— Աղէկ միտքս եկաւ. պիտէք որ արդէն պիզոնիին ինձ զրկած երկու հազար ֆրանքը միայն հետս առնելով ճանապարհորդութիւնս ըրած եմ, և . . . ։

— Եւ առակի պէտք ունիք . . . շատ ճիշդ է, սիրելի գ. Գամալդանթի։ Ահա առէք իրը առհաւատ հազարական ֆրանքնոց այս ութ լումայադիրները։

Գնդապետին աչքերը կարկհանի պէս փայլեցան։

— Քառասուն հազար ֆրանք միայն պարապս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Ձեր վսեմութիւնը ընկալագիր մը կ՚ուզէ, ըսաւ գնդապետը վերարկուին ներքին գրպանին մէջ լումայադիրները տեղաւորելով։

— Ինչ ընելու համար։

— Ձեր պարտքին փոխարէն արբոյ պիզոնիին յանձնելու համար։

— Շատ աղէկ, երբ քառասուն հազար ֆրանքն ալ ընդունիք,

ամենուն մէկէն անդորրագիր մը կու տաք, բարի մարդոյ համար այդ գործողութեանց պէտք չկայ։

— Ո՛հ, ստոյգ է, բարի մարդոյ համար։

— Հիմա վերջին խօսք մը ունիմ, մարքեզ։

— Ըսէք։

— Կը ներէք ինձ որ փոքր յանձնարարութիւն մը ընեմ, այնպէս չէ՞։

— Ինչո՞ւ չէ, կը խնդրեմ որ ընէք։

— Աղէկ կ'ընէք եթէ այդ Լեհական ձևով վերարկուն փոխէք։

— Իրաւ, ըսաւ գնդապետը հաճութեամբ մը իւր զգեստին նայելով։

— Այ՛, Վիա-Բէճիոյի մէջ այդ զգեստը տակաւին կը հագնին, բայց Բարիզի մէջ ատոր ձևը՝ որչափ ալ վայելուչ ըլլայ՝ հինցած է։

— Մեղք, ըսաւ Լուքքային։

— Ո՛հ, եթէ այդչափ կը սիրէք այդ ձևը, կրնաք Բարիզէն մեկնելու ժամանակնիդ վերստին հագնիլ։

— Բայց հիմա ինչ պիտի հագնիմ։

— Ձեր մորթարկղերուն մէջ պանուած որ և է զգեստ մը։

— Ո՛ր մորթարկղերուս մէջ. վերարկուի պարկէ մը զատ հետս բան մը առած չեմ։

— Անշուշտ հետերնիդ անկէ զատ բան մը առած չէք. քանզի նեղութիւն է, մանաւանդ որ հին գինուոր մը թեթև զգեստները կը սիրէ։

— Ահա ճիշդ է այդ պատճառը . . . ։

— Բայց դուք նախազգուշացող մարդ մ'էք, և ձեր մորթարկղերը առաջէն ղրկած էք, որպէսզի երկկ Բարիզ հասած ըլլալէն ետք, իշխանաց պանդոկը, ուր բնակարան մը վարձեցիք։

— Ուրեմն այն մորթարկղերուն մէջ. . . ։

— Կարծեմ՝ թէ ձեր սենեկապանը ամէն պէտք եղածը, այսինքն ձեր քաղաքային և գինուորական զգեստները դրած է։ Մեծ պատրաստներու մէջ աղէկ կ'ընէք եթէ գինուորական համազգեստներ

հագնիք, մի մոռնաք նաև խաչ պատուանշանները. Գաղղիոյ մէջ թէև կը ծաղրեն, բայց միշտ կը կրեն զանոնք։

— Շատ աղէկ, շատ աղէկ, շատ աղէկ, ըսաւ գնդապետը, որ տեսածներուն և լսածներուն վրայ մեծ զարմացման մէջ ընկեր էր։

— Եւ հիմա որ ձեր սրտի եռանդագին ազդեցութիւնները հանդարտած են, պատրաստուեցէք, սիրելի պարոն Գավալգանթի, ձեր Անտրէա որդին տեսնելու։

Եւ Մոնթէ-Քրիսթօ՝ հիացման մէջ ձեռացած Լուքքային շնորհալի կերպով ողջունելով, դրան վարագոյրին ետին անհետացաւ։

ԳԼՈՒԽ ԾԷ

ԱՆՏՐԻԱՆ ԳԱՎԱԼԳԱՆԹԻ

Մոնթէ-Քրիսթօ Պաթիսթէնի կապոյտ կոչած մեծաձայ սրահը մտաւ, ուր կ'ըսպասէր բաւական վայելուչ հագուած և ազատ երևոյթով երիտասարդ մը, որ կէս ժամ առաջ կառքով մը նոյն տունը եկեր էր։

Պաթիսթէն զան ճանչնալու դժուարութիւն չունեցեր էր։

Խարտեաշ կարճ մազերով, խանձրադոյն մօրուքով, սև աչուկ ճիշդ այն բարձրահասակ երիտասարդն էր, որուն դիմաց շառադոյն և մարմնոյ հիանալի ձերմկութիւնը կոմսին իւր սենեկապանին յայտնած նշաններուն կը համապատասխանէին:

Կոմսին ներս մտած ժամանակը՝ երիտասարդը անհոգութեամբ բազմոցի մը վրայ երկնցեր էր և զբօսնելու համար ոսկի գնտակով եղէգնեայ փոքրիկ գաւազանով մը իւր կօշիկները կը ծեծէր:

Մօնթէ-Քրիսթօն տեսնելուն պէս՝ աշխուժիւ ոտք ելաւ:

— Պարոն Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսն է, ըսաւ:

— Ա՛յ, պարոն, պատասխանեց կոմսը, և ես կարծեմ պատիւ ունիմ պարոն դերակոմս Անտրէա Գավալղանթիին հետ խօսելու:

— Դերակոմս Անտրէա Գավալղանթիին եմ, պարոն, կրկնեց երիտասարդը պարզ և շնորհալի շարժումով մը:

— Յանձնարարական նամակ մը պիտի ունենաք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Ստորագրութիւնը ինձ տարօրինակ երևելուն անոր խօսքը չըրի:

— Սէնպատ Նաւաստի է, այնպէս չէ՞:

— Ճիշդ այդպէս է. և որովհետև Հաղար և մէկ Գիշերներուն Սէնպատ Նաւաստիէն զատ այս անունով ուրիշ մարդ մը ճանչցած չէի . . . :

— Անոր ծոռներէն իջած է, պարոն. խիստ այլանդակ Անգղիացի մ'է և իմ խիստ հարուստ բարեկամս, որուն ճշմարիտ անունը լորտ Վիլմոր է:

— Հիմա աղէկ կը հասկընամ, ըսաւ Անտրէա. ուրեմն սխալմունք եղած չէ: Ո՛հ, այն նոյն Անգղիացին ճանչցայ ես . . . ա՛յ, այ՛ . . . : Պարոն կոմս, պատրաստ եմ ձեր հրամանը կատարելու:

— Ուրեմն, ըսաւ կոմսը ժպտելով, կը յուսամ որ կը բարեհաճիք ձեր ընտանեաց և ձեր վրայ տեղեկութիւններ տալ ինձ:

— Յօժարակամ, պարոն կոմս, պատասխանեց երիտասարդը այնպիսի արագ և յստակ արտասանութեամբ մը, որով սուր յիշողութիւն մը ունենալը կը յայտներ: Ինչպէս ըսիք՝ ես Անտրէա Գավալղանթիի դերակոմսն եմ, Փիորէնցայի արձանագրքին մէջ արձա-

նագրուած Գավալղանթիներուն ընտանիքէն սերեալ Պարթոլոմէօ Գավալղանթիի դնդապետին որդին: Մեր ընտանիքը թէև հարուստ է (ըստ որում հայրս կէս միլիոն ֆրանք եկամուտ ունի) բայց շատ դժբաղդութիւններ կրած է. ես իսկ, պարոն, հինգ կամ վեց տարեկան հասակիս մէջ նենգաւոր խնամածուէ մը յափշտակուեր եմ, այնպէս որ տասնեհինգ տարիէ ի վեր հայրս տեսած չեմ: Խելահասութեան տարիքէս և աղատ ու ինքնիրենս տէրը ըլլալէս ի վեր փուճ տեղը կը փնտռեմ զան: Վերջապէս ձեր Սէնպատ Նաւաստի բարեկամին նամակը կ'իմացընէ ինձ որ հայրս Բարիզն է, և անոր վրայ լուրեր ստանալու համար ձեզ դիմելու յանձնարարութիւն կ'ընէ ինձ:

— Ստուգիւ, պարոն, բոլոր ձեր պատմածները հետաքրքրական են, ըսաւ կոմսը, որ տխուր գոհունակութեամբ կը դիտէր այն ազատ երևոյթով դէմքը, որ չար սատանայի նման պեղեցկութիւն մը ունէր, և շատ աղէկ ըրիք որ իմ Սէնպատ Նաւաստի բարեկամիս խրատներուն ըստ ամենայնի համաձայնեցաք, ըստ որում իրօք ձեր հայրը հոս է և զձեզ կը փնտռէ:

Կոմսը սրահը մտնելէն ի վեր աչքը երիտասարդին վրայէն վեր ցուցած չէր:

Անոր նայուածքին և ձայնին համարձակութեանը վրայ զարմացեր էր. բայց կոմսին՝ «Իրօք ձեր հայրը հոս է և զձեզ կը փնտռէ» պարզ խօսքերուն վրայ երիտասարդ Անտրէա դէպ ի վեր ցատկեց պոռալով,

— Հայրս հոս է, հայրս հոս է կ'ըսէք:

— Ա՛յ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, ձեր հայրը, Գավալղանթիի դնդապետը հոս է:

Երիտասարդին դիմաց վրայ տարածուած սոսկումի տպաւորութիւնը պրեթէ անմիջապէս անհետացաւ:

— Ո՛հ, այո՛, ստոյգ է, ըսաւ, Պարթոլոմէօ Գավալղանթի դնդապետը: Եւ այս բարի հայրը հոս կը գտնուի կ'ըսէք, պարոն կոմս:

— Ա՛յ, պարոն, կրնամ ըսել իսկ որ հիմա անոր քովէն եկայ, և իւր ժամանակաւ կորսընցուցած սիրելի որդւոյն վրայ լրած պատմութիւնը սիրտս շարժեց, ստոյգ այս պարագային մէջ անոր

— Ես ուզում եմ ասել, որ ես ինձ ոչ մի կերպ չեմ կարող պատկերացնել ինձ ուրիշ դերում, քան այն, որ ես հիմա կատարում եմ: Ես ծնվել եմ այդ դերի համար, ես ապրել եմ այդ դերի համար, ես ուրիշ ոչ մի բանի համար չեմ ստեղծված, ես ոչ մի ուրիշ բանի ընդունակ չեմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չգիտեմ, ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող անել, քան այն, ինչ հիմա անում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ ուզում, ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող ուզել, քան այն, ինչ հիմա ուզում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող սիրել, քան այն, ինչ հիմա սիրում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող ատել, քան այն, ինչ հիմա ատում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող հավատալ, քան այն, ինչ հիմա հավատում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող ապրել, քան այն, ինչ հիմա ապրում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող մտածել, քան այն, ինչ հիմա մտածում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող զգալ, քան այն, ինչ հիմա զգում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող ցանկանալ, քան այն, ինչ հիմա ցանկանում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող երազել, քան այն, ինչ հիմա երազում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող տեսնել, քան այն, ինչ հիմա տեսնում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող լսել, քան այն, ինչ հիմա լսում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող կարդալ, քան այն, ինչ հիմա կարդում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող գրել, քան այն, ինչ հիմա գրում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող խոսել, քան այն, ինչ հիմա խոսում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող անել, քան այն, ինչ հիմա անում եմ: Ես ոչ մի ուրիշ բան չեմ կարող լինել, քան այն, ինչ հիմա

— Մանաւանդ որ, կրկնեց երիտասարդը, եթէ իմ վրաս դաստիարակութեան և կամ ընկերային սովորութեան պակասութիւն մը տեսնուի, կարծեմ թէ անոնց ներողամիտ պիտի ըլլան՝ իմ ծննդեանս և երիտասարդութիւնս պատող դժբաղդութեանց նկատմամբ։

— Ուզածնիդ ըրէք, պարոն կոմս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ անհոդութեամբ. վասն զի դուք ձեր անձին տէրն էք, և այս բանս ձեզ կը նկատէ, բայց ձշմարիտ կ'ըսեմ, այս ամէն դիպուածոյ վրայ ըսելիք չունիմ, պատմութիւննիդ վիպասանութիւն մ'է, և հասարակ պատեհանով վիպասանութիւնները կարդացող հետամուտները չեն սիրեր ընտիր մտադրութով կազմուածները կարդալ՝ եթէ ոսկեզօծեալ իսկ ըլլան, ինչպէս է ձերը։ Հոս անպատեհութիւն մը կայ զոր ձեր առջևը դնել պիտի համարձակիմ. ձեր սրտաշարժ պատմութիւնը մէկու պատմելնուդ պէս՝ բոլորովին փոխուելով աշխարհի մէջ պիտի հրատարակուի. այնատեն չէ թէ դանուած այլ կորսուած երիտասարդ մը պիտի ըլլաք, այնատեն Անթոնիին պէս ընել պիտի ուզէք, բայց Անթոնիներուն ժամանակը քիչ մը անցած է։ Կարելի է որ հետաքրքրութիւն մը պատճառելու յաջողիք, բայց ամէն մարդ չուզեր դիտողութեանց կեդրոնը և մեկնութեանց առարկայն ըլլալ։ Այս բանս դուք ձանձրացընէ ձեզ։

— Կարծեմ թէ իրաւունք ունիք, պարոն կոմս, ըսաւ երիտասարդը Մօնթէ-Քրիսթոյի անողոք նայուածքէն ակամայ դեղնելով. մեծ անպատեհութիւն մ'է այդ։

— Պէտք չէ նաև չափը անցընել, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. վասն զի երբեմն սխալմունքէ մը խուսափելով, յիմարութեան մէջ կրնայ իյնալ մարդ։ Պէտք է ամէնուն հետ վարուելու եղանակ մը որոշել, և ձեզի պէս հանճարեղ մարդու մը համար այդ եղանակը որոշելը այնչափ դիւրին է որչափ ոը պատշաճ է ձեր օգտին. ձեր անցեալին մութ մասերը գործերով և պատուաւոր բարեկամութիւններով ծածկել պէտք է։

Անարէա յայտնապէս վհատութիւն մը զգայ։

— Յօժարութեամբ դիս պատասխանատու և երաշխաւոր կ'ընծայեմ ձեզ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. սակայն ես բարոյական սովորութիւն մը ունիմ որ իմ ամէնէն սերտ բարեկամացս վրայ կը

կասկածիմ և կ'ուզեմ որ ուրիշներն ալ իմ վրաս կասկածին. այս կերպով ինչպէս կ'ըսեն ողբերգուները՝ իմ բնութենէս դուրս դեր մը պիտի ներկայացընեմ, հետևաբար սուլուելու վտանգին մէջը պիտի իյնամ, որ ախորժելի չէ։

— Սակայն, պարոն կոմս, ըսաւ Անարէա համարձակութեամբ, 'ի շնորհս լորտ Ուիլմորի որ դիս ձեզ յանձնարարութիւն ըրաւ. . . :

— Այո՛, անտարակոյս. սակայն լորտ Ուիլմորը դիպուածալի երիտասարդութիւն մը ունենալնիդ ինձմէ դաղտնի պահած չէ, սիրելի պ. Անտրէա։ Բայց ես չեմ խնդրեր որ զանոնք խոստովանիք ինձ, շարունակեց կոմսը՝ Անտրէային ըրած շարժումը տեսնելով. պ. Գավալկանթի մարքէզ ձեր հայրը հիմա պիտի տեսնէք. թէև քիչ մը անաչառ և սձնասէր է, բայց երբ իմացուի որ տասնևութ տարիէ 'ի վեր Աւստրիացւոց ծառայութեան մէջ կը դտնուի, ամէն բան կը ներուի անոր. ընդհանրապէս Աւստրիացւոց այս պակասութիւնները ներելի են։ Վերջապէս կ'ազաչեմ զձեզ որ բաւական սիրելի հայր մ'ունիք։

— Այնչափ երկար ատենէ 'ի վեր անորմէ բաժնուած եմ, որ ամենևին չեմ յիշեր զան։

— Ամէն զատ պիտէք որ մեծ հարստութիւն մը շատ բաներու վրայ մէկ աչքը պոչել կու տայ։

— Ուրեմն հայրս իրօք հարուստ է։

— Միլիոնատէր մ'է . . . հինգ հարիւր հազար ֆրանք եկամուտ ունի։

— Ուրեմն քիչ ժամանակէն հաձելի վիճակի մը մէջ պիտի դտնուիմ։

— Խիստ հաձելի, սիրելի պարոն. Բարիզ կենալու համար ձեզ տարին յիսուն հազար ֆրանք եկամուտ պէտք է։

— Ուրեմն միշտ Բարիզ պիտի կենամ։

— Է՛հ, ո՛վ կրնայ պարագաները երաշխաւորել. մարդս կը յառաջադրէ և Աստուած կը տնօրինէ։

Անարէա հառաչանք մը հանեց։

— Բայց վերջապէս, ըսաւ, որչափ ժամանակ որ Բարիզ ձեամ.

և . . . եթէ ամենևին պարագայ մը չպարտաւորէ զիս որ ասկէ հեռանամ, այդ ձեր ըսած գումարը ինծի համար ապահովուած է :

— Պատարեւլապէս :

— Հօրմէ՛ս, հարկաւոր Անտրէա անհանդստութեամբ մը :

— Այո՛, բայց լորտ Վիլմորէն երաշխաւորուած, որ ձեր հօրը խնդրանօքը ամիսը հինգ հազար ֆրանքի վարկ մը բացած է ձեզի Բարիզի ամենէն ապահով տեղանաւորներէն Մկուն Պ. Տանկլարի վրայ :

— Եւ հայրս երկար ժամանակ Բարիզ՝ մնալու միտք ունի՞ :

— Քանի մը օր միայն. իր պաշտօնը չներեր իրեն որ երկու կամ երեք շաբաթէն աւելի մնայ :

— Ո՛հ, սիրելի հայրս, ըսաւ Անտրէա՝ իր հօրը շուտով մեկնելուն վրայ ուրախանալով :

— Ուստի ձեր միութիւնը վայրկեան մը յապաղել չեմ ուզեր, ըսաւ Մոնթէ-Քրիսթօ՝ ինքզինքը այս խօսքերէն խաբուած ցուցնելով : Ան արժանաւոր Պ. Գավալգանթին պրկելու պատրաստուած էք :

— Կը յուսամ որ տարակոյս չունիք :

— Ուրեմն սրահը մտիք, երիտասարդ բարեկամ, և ձեր հայրը պիտի գտնէք որ ձեզ կ՛ընդառէ :

Անտրէա խորին խոնարհութիւն մը րրաւ կոմսին և սրահը մտաւ :

Կոմսը անոր ետևէն նայեցաւ, և աներևոյթ ըլլալը տեսնելով պատկերի մը համապատասխանող զսպանակ մը հրեց, և Ճարտարութեամբ շինուած ծակէ մը սրահին մէջը կը տեսնէր :

Անտրէա դուռը իր ետևէն զոցեց, և դէպ՝ի դնդապետը յառաջացաւ, որ մօտեցող քայլերուն ձայնը առնելով ոտք ելաւ :

— Ո՛հ, պարոն և սիրելի հայր, ըսաւ Անտրէա՝ զոյգ գոնէն դուրս կոմսին լսելի ըլլալու չափ բարձր ձայնիւ :

— Բարի եկար, սիրելի զաւակս, ըսաւ գնդապետը ծանրութեամբ :

— Երկար տարիներ իրարմէ բաժնուեցնէս ետքը, ըսաւ Անտրէա միշտ դրան կողմը նայելով, որչափ երջանիկ ենք որ վերստին գիրար կը տեսնենք :

— Իրօք երկար ժամանակ է որ իրարմէ բաժնուած ենք :

— Ձգրկուինք, պարոն :

— Ինչպէս որ կը հաճիս, զաւակս :

Եւ այս երկու մարգերը Գաղղիական-Թատրոնին մէջ գրկուողնեցուն պէս գիրար գրկեցին, այսինքն գլուխնին ուսին վրայ դնելով :

— Այսպէս ուրեմն վերջապէս գիրար գտանք :

— Վերջապէս գիրար գտանք, կրկնեց դնդապետը :

— Մէկ մ՛ալ չբաժնուելու համար, հայր իմ :

— Այո՛, սիրելի զաւակս. կարծեմ թէ հիմա Գաղղիան իրը երկրորդ հայրենիքդ պիտի նկատես :

— Ստոյգ է որ պիտի յուսահատիմ եթէ Բարիզէն մեկնիմ :

— Եւ ես Լուքքայէն բացակայ ըլլալ չեմ կրնար. ուստի կառելի եղածին չափ շուտով Իտալիա պիտի վերադառնամ :

— Բայց մեկնելէդ առաջ, ամենասիրելի հայր իմ, անտարակոյս իմ ծննդեանս վկայագիրը պիտի յանձնես ինձ :

— Անտարակոյս. քանզի ես դիտմամբ ասոր համար եկայ, և զքեզ գտնելու համար այնչափ նեղութիւն կրեցի որպէս զի զանոնք քեզ յանձնեմ, որ վերստին գիրար փնտուելու սկսիլը դժուար կ՛երևի ինձ, և կեանքս վերջին մասը պիտի պարապեցընէ :

— Ո՞ւր են վկայագիրները :

— Ահա առ :

Անտրէա իր հօրը ձեռքէն անոր ամուսնութեան և իր մկրտութեան վկայագիրերը եռանդեամբ յափշտակեց, և բարի զաւկի մը բնական եղած անհոգութեամբ զանոնք բանալով, երկու գրութիւնները այնպիսի արագութեամբ և այնպիսի եղանակաւ աչքէ անցուց, որ իր վարժ ընթերցուելիքը և միանգամայն անկէ խիստ մեծ օգուտ սպասելը կը յայտնէր :

Երբ ընթերցումը լմընցուց, ուրախութեան անսահման զղացում մը իր Ճակտին վրայ փայլեցաւ, և զարմանալի ժպիտով մը գնդապետին նայելով

— Ուրեմն Իտալիոյ մէջ թիատրտութեան պատիժ չկայ, հայր իմ. . . ըսաւ ընտիր Թոսկանէրէն լեզուաւ :

Գնդապետը սարսռաց :

— Ինչո՞ւ կը հարցընես, ըսաւ։

— Կը զարմանամ թէ ինչպէս անպատիժ այսպիսի վկայագիրները կը շինուին։ Եթէ Գաղղիոյ մէջ ասոր կէսը անգամ ընէ մէկը, հինգ տարի թիապարտութեամբ Թուլոնի օդը ընչելու կը դրկուի։

— Ի՞նչ ըսիր, ըսաւ Լուքքայլին՝ ջանալով ծանրութիւն ձեւացընել։

— Սէրբելի պարոն Գավալկանթի, ըսաւ Անտրէա գնդապետին թևը սեղմելով, սոյնի՛ն ըսէ, ինչ տուին քեզ որ հայրս ըլլաս։

Գնդապետը ուզեց խօսիլ։

— Լուէ, ըսաւ Անտրէա ձայնը ցածցընելով, հիմա վստահացընեմ զքեզ. քու որդիդ ըլլալու համար տարին չիստուն հազար ֆրանք կու տան ինձ, հետևաբար կրնաս մակաբերել որ հայրս ըլլալդ ուրանալու երբեք պիտի չյօժարիմ։

Գնդապետը անհանգստութեամբ իր բոլորտիքը նայեցաւ։

— Մի վախնար, մինակ ենք, ըսաւ Անտրէա. մանաւանդ որ ի-տալերէն կը խօսինք։

— Ինծի ալ մէկ անգամուան համար չիստուն հազար ֆրանք կու տան։

— Պարոն Գավալկանթի, ըսաւ Անտրէա, վհուկներու պատմութեան կը հաւատայիր։

— Ժամանակաւ չէի հաւատար, բայց հիմա պէտք է որ հաւատամ։

— Փորձը տեսար։

Գնդապետը իր գրպանէն լիարուն ոսկի հանեց։

— Ահա, շօշափելի փորձեր ունիմ։

— Ուրեմն կը կարծե՞ս որ ինձ եղած խոստմանդ պէտք եմ հաւատալ։

— Ինչպէս կը կարծեմ։

— Եւ այն աղնիւ կոմսը իւր խոստումն վրայ պիտի կենա՞յ։

— Անտարակոյս. բայց այն նպատակին հասնելու համար պէտք է որ մեր գերը խաղանք, կը հասկընա՞ս։

— Ի՞նչ կերպով։

— Ես քու խանգակաթի հայրդ պիտի ըլլամ։

— Եւ ես սէրբելի զաւակդ։

— Քանի որ անոնք այնպէս կ'ուզեն։

— Անոնք ըսածդ ո՞վ են։

— Է՛հ, ինչ պիտանա՛մ. . . քեզ պիր գրոշները. նամակ մը չընդունեցիր։

— Ա՛յո։

— Որմէ՞։

— Աբբայ Պիւզոնիէ մը։

— Չե՛ս ճանչնար զան։

— Ամենևին տեսած չեմ։

— Ինչ գրած էր այն նամակին մէջ։

— Ձիս սիրտի մտանե՛ս։

— Ի՞նչ կ'ըսես. երկու քնուս շահը միևնոյնն է։

— Ուրեմն կարդա՛։

Գնդապետը երիտասարդին նամակ մը տուաւ։

Անտրէա յօժ ձայնիւ կարդաց.

«Աղքատ մարդ մ'ես դուն, ու ողորմելի ծերութիւն մը քու բաժինդ է։

«Եթէ ոչ հարուստ՝ գոնէ անկախ ըլլալ կ'ուզես։

«Հիմա ելիր Բարիզ գնա, Շանզ-Էլիզէ, թիւ 30 տունը, ու պ. Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսէն խնդրէ Գորսինարի Մարքեզուհիէն ուղղած զաւակդ, որ հինգ տարուան հասակին մէջ գողցան քեզմէ։

«Այս զաւակիդ անունն է Անտրէա Գավալկանթի։

«Եւ որպէս զի ստորագրելդ քեզ հաճելի ըլլալու դիտաւորութիւնէն չկասկածիս, ներփակեալ պիտի գտնես

«1°. Երկու հազար չորս հարիւր թոսկանայի ֆրանքի լումայագիր մը՝ վճարելի Ֆիորէնցայի մէջ Կոձձիին դրամատեղանը։

«2°. Ցանձնարարական նամակ մը Մօնթէ-Քրիսթոյի ուղղեալ, որու վրայ քառասունևութը հազար ֆրանքի վարկ մը կը բանամ քեզ։

«Կոմսին տունը գտնուէ մայիսի 26ին իրիկուան ժամը եօթնին։

(Սպորթբէօլ) «ԱԲԲԱՅ ՊԻՒԶՈՆԻ։»

— Ո՛հ։

— Ի՞նչ ըսել կ՚ուզես, Հարցուց դնդապետը։

— Ըսել կ՚ուզեմ թէ ասոր նոյնը ես ալ ընդունած եմ։

— Դուն։

— Այո, ես։

— Աբբայ Պիւզոնիէն։

— Ոչ։

— Հապա որմէ՞։

— Լորտ Վիլմոր անուն Անգլիացիէ մը, որ Մէնպատ Նատասթի անունը կը կրէ։

— Աբբայ Պիւզոնին իմ չճանչնալուս պէս դուն ալ այդ լորտ Վիլմորը չես ճանչնար։

— Ես քեզմէ աւելի բաղդատոր եմ եղեր։

— Տեսա՞ր զան։

— Այո, մէկ անգամ։

— Ո՞ր տեղ։

— Ձեմ կրնար ճիշդ ըսել. դուն ալ ինձմէ աւելի պիտի չկրնաս հասկընալ և անօգուտ պիտի ըլլայ ըսելը։

— Եւ ինչ գրուած էր այն նամակին մէջ,

— Կարդա։

«Աղքատ ես դուն, և ողորմելի ապագայ մ՚ունիս. կ՚ուզես անուն մը ստանալ, աղատ և հարուստ ըլլալ։»

— Անշուշտ, ըսաւ երիտասարդը իւր կրունկներուն վրայ խաղալով իրեն այսպէս հարցում մը եղածի պէս։

«Ճենովայի ըսուած Նիսի դռնէն դուրս ելնելուդ պէս՝ պատրաստ գտնուած կառքը մտիր, ու Թիւրէնէն, Շամպէրիէն և Բօն-Տը-Պօվուազէնէն անցնելով Բարիզ եկու։

«Շանզ-Էլիզէի առջի փողոցը, թիւ 30, Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին տունը ներկայացիր մայիսի 26ին իրիկուան ժամը եօթնին, և հայրդ անոր հարցուր։

«Դուն Պարթոլոմէօ Գավալկանթի մարքէզին և Օլիվա Գորսիա-

նարի մարքէզուհոյն որդին ես, ինչպէս որ պիտի հաստատեն մարքէզին քեզ յանձնելու վկայագիրները, որոց միջոցաւ կարող պիտի ըլլաս այս անունով Բարիզեան ընկերութեանց մէջ ներկայանալ։

«Տարին յիսուն հազար ֆրանքի եկամուտ մը պիտի յանձնուի քեզ։

«Ներփակեալ պիտի գտնես հինգ հազար ֆրանքնոց լումայագիր մը՝ վճարելի ի դրամատեղւոյն Պ. Ֆերրէօյի, որ Նիսի մէջ սեղանաւոր է. պիտի գտնես նաև յանձնարարական նամակ մը Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսին վրայ, որ իմ խնդրանօքս յանձնառու եղած է քեզի պէաք եղածը հոգալ։

«ՄԷՆՊԱՏ ՆԱՏԱՍԹԻ։»

— Պատուական նամակ մ՚է այդ։

— Այնպէս չէ՞։

— Կոմսը տեսա՞ր։

— Հիմա քովէն կու գամ։

— Վաւերացո՞յ։

— Ամէն բան։

— Այս գործէն բան մը հասկըցա՞ր։

— Ճշմարիտ ոչ։

— Մէջերնէս մէկը խաբուած պիտի ըլլայ։

— Ոչ ես եմ և ոչ դուն։

— Ոչ, անտարակոյս։

— Ուրեմն։

— Մեր ինչ հոգը, այնպէս չէ՞։

— Ճիշդ ես ալ այդպէս ըսել կ՚ուզէի. ուրեմն գործը մինչև վերջը տանինք, և միշտ համաձիտ ըլլանք։

— Շատ աղէկ. պիտի տեսնես որ քեզի մանակից ըլլալու արժանաւոր եմ։

— Ամենևին տարակոյս չունիմ, սիրելի հայր իմ։

— Կը ճանչնամ ինձ ըրած պատիւդ, սիրելի որդեակս։

Մօնթէ-Քրիսթօ սրահը մտնելու համար այս ժամս յարմար սենեակ։

Անոր քայլերուն ձայնը առնելով, երկու մարդերը իրարու պրկայ մէջ նետուեցան. կռմնը զանոնք պրկընդխառնած պատ։

— Պ'երեւի թէ, պարոն մարքէզ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, պատճ զաւակնիդ ձեր փափաքածին համեմատ է։

— Ա՛հ, պարոն կոմս, ո՛րախութենէս այլայլած եմ։

— Հապա դո՛ւք, երիտասարդ։

— Ո՛հ, պարոն կոմս, երջանկութիւնս կատարեալ է։

— Երջանի՛կ հայր, երջանի՛կ զաւակ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Միայն մէկ բանի վրայ կը ցաւիմ, ըսաւ գնդապետը, որ շուտով Բարիզէն մեկնելու պարտաւորեալ եմ։

— Գո՛նէ, սիրելի պարոն Գաւալկանթի, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, կը յուսամ թէ զձեզ քանի մը բարեկամաց ներկայացընելէս առաջ չէք մեկնիր։

— Պարոն կոմսին հրամանները կատարելու պատրաստ եմ, ըսաւ գնդապետը։

— Հիմա, երիտասարդ, ամեն բան խոստովանեցէ՛ք։

— Որո՞ւ։

— Ձեր հօրը. ձեր եկամտից վրայ քանի մը խօսք խօսեցէ՛ք առնոր։

— Ո՛հ, պարոն կոմս, կարեւոր խնդիրը կը բանաք, ըսաւ Անտրէա։

— Կը լսէ՛ք, գնդապետ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ։

— Անշուշտ։

— Բայց կը հաւատանա՞ք։

— Շատ աղէկ կը հասկընամ։

— Ստակի պէտք ունի կ'ըսէ այս սիրելի որդին։

— Ի՞նչ կ'ուզէք որ ընեմ։

— Զարմանալի բան. տուէ՛ք անոր։

— Ե՞ս։

— Ա՛յո՛, դուք։

Մօնթէ-Քրիսթօ երկու մարդոց մէջ տեղը մտաւ։

— Ա՛հա, ըսաւ Անտրէային՝ ծրար մը լուսայապիր տալով անոր։

— Ի՞նչ են ստակը։

— Ձեր հօրը պատասխանը։

— Իմ հօրս։

— Ա՛յո՛. միթէ հիմա չէիք ըսեր թէ ստակի պէտք ունիք։

— Ա՛յո՛։

— Ձեր հայրը ստակը ինձ կը յանձնէ որ ձեզ տամ։

— Իմ եկամուտս իրը առ հասիր։

— Բարիզի մէջ հաստատուելու ծախսերդ համար։

— Ո՛հ, սիրելի հայր իմ։

— Լռեցէ՛ք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. կը տեսնէք որ իւր կողմն տուած ըլլալս չուզեր որ ըսեմ։

— Ա՛յդ ազնուութեան յարգը կը ճանչնամ, ըսաւ Անտրէա ըսելով մայապիրերը իւր գրպանին մէջ դնելով։

— Շատ աղէկ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. հիմա կրնաք երթալ։

— Եւ երբ պատիւ պիտի ունենանք պարոն կոմսը վերստին տեսնելու, հարցուց Գաւալկանթի։

— Ա՛յո՛, հարցուց Անտրէա, երբ պիտի ունենանք այդ պատիւը։

— Շաբաթ օրը՝ եթէ կը հաճիք . . . այո՛, ձիշդ շաբաթ օրը . . . ։ Օթէյլ, Ֆօնթէնի փողոցը, թիւ 28 տանս մէջ քանի մը հոգի ճաշի հրաւիրած եմ, որոց մէջ պ. Տանկլար ձեր սեղանատէրն ալ կայ. հոն ձեզ անոր կը ներկայացնեմ. անշուշտ պէտք է որ ձեզ երկուքդ ալ ճանչնայ, որպէս զի ձեր ստակը համբէ։

— Փառատո՛ր հազուստով, հարցուց գնդապետը կէս ձայնիւ։

— Ա՛յո՛. միաղեսանիդ, խաչ նշանիդ և կարճ սուսգեսանիդ պիտի հագնիք։

— Հապա ես, հարցուց Անտրէա։

— Դուք խիստ պարզ պիտի հագուիք, այսինքն սև սուսգեստ, ապիկեալ կօշիկներ, սպիտակ բաճկոն, սև կամ կապոյտ թիկնոց և երկար փողկապ. հագուելու համար՝ պէյն կամ վէրոնիք ղրկեցէ՛ք տայարդարները կանչեցէ՛ք։ Թէ որ անոնց դանուած տեղը չէք գիտեր, Պաթիսթէնի հարցուցէ՛ք, ան պիտէ։ Եւ որովհետև հարուստ էք՝ ձեր հագուստին ձեւը ո՛րչափ պարզ ըլլայ, այնչափ աւելի ազդեցութիւն կ'ընէ։ Եթէ ձիւեր պիտի՝ Ցըլեաէօն գնեցէ՛ք, և պատիճին քով լաւ կառքեր կը պատրաստեն։

— Ժամը քանիին պիտի կարենանք ներկայիլ, հարցուց երիտասարդը։

— Ժամը վեցուկէսին։

— Շատ աղէկ, ժամը վեցուկէսին հոն ենք, ըսաւ պղտպետը ձեռքը պլխարկին տանելով։

Երկու Փավալկանթիները կոմսը բարեեցին և մեկնեցան։

Կոմսը պատուհանին մօտեցաւ, և տեսաւ զանոնք որ իրարու թեւը մտած գտիլիէն դուրս կ'ելլէին։

— Ստուգիւ, ըսաւ, երկու մեծ թշուառներ են ասոնք. ինչ դժբաղդութիւն որ իրեք հայր և որդի չըլլան։

Եւ վայրկեան մը տխուր մտածութենէ ետև՝

— Մորէլի տունը երթամ, ըսաւ. վասն զի տաղտկութիւնը ատելութենէ աւելի սիրտս կը նեղէ։

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

ՍՅՈՒԶՅԻ ՊԱՐՏԻԶԸ

Պէտք է որ մեր ընթերցողները ներեն մզ որ գիրենք վերստին Պ. Վիլլֆօրի տանը պատկից պարտէզը տանինք, և այն շաբաթա-

կիներով գրաւուած վանդակապատին ետին՝ մզի ծանօթ երկու երիտասարդները պտնենք։

Այս անգամ առաջ Մաքսիմիլիէն հասեր էր։

Վանդակապատին ձեղքուածքէն իր աչքը Պ. Վիլլֆօրի տան պարտիզակին մէջ թափանցելով ծառերուն մէջ տուներ մը տեսնելու և ծառուղիներուն աւազին վրայ մեսաքսեայ կէս կօշիկներու ձայնը առնելու կ'ըսպասէր։

Վերջապէս այնչափ անհամբերութեամբ սպասուած կօշիկներու ձայնը լսուեցաւ, և մէկ տուներէն տեղ՝ երկու տուներ կը մօտենային։

Վալանթինի յապաղման պատճառն էր սիրելի Տանկլարի և Էօժէնիին այցելութիւնը, որ խիստ երկարելով Վալանթինի սպասուած ժամը անցուցեր էր։

Ուստի իր ժամադրութենէն չվրիպելու համար՝ ծաղկահաս աղջիկը առաջարկեր էր օրիորդ Տանկլարին որ պարտիզին մէջ շրջայութիւն մը ընէ, ուզելով ցուցընել Մաքսիմիլիէնի որ ամենևին յանցանք չունէր իր յապաղմանը մէջ, որուն համար անտարակոյս իր սիրահարը կը տաղնապէր։

Երիտասարդը սիրահարներու յատուկ եղած խելամտութեան արագութեամբը ամեն բան հասկըցաւ, և իր սիրտը հանգարտեցաւ։

Ասկէ զատ՝ Վալանթին՝ առանց ձայնը հասնելու չափ մօտենալու, իր շրջապատութիւնը այնպիսի ձանապարհներէ կ'ուղղէր որ Մաքսիմիլիէն իր անցնիլը և վերադառնալը կը տեսնէր, և ամեն անգամ անցնելուն՝ իր ընկերուհիէն անտեսանելի նայուածք մը դէպ 'ի անոր կ'ուղղէր, որ վանդակապատին միւս կողմը կը թափթափէր և երիտասարդին կ'ըսէր. «Համբերէ, բարեկամ. կը տեսնես որ յանցանքը իմս չէ»։

Եւ Մաքսիմիլիէն իրօք կը համբերէր և կը զբաղեցնար այն երկու նորասէր աղջկանց հակապատկերը տեսնելով. մէկը գեղեցիկ ուռիի նման խոնարհ կեցուածքով, սակար նայուածքով խարտեաշ անձնաւորութիւն մը ընէ, ուզելով ցուցընել Մաքսիմիլիէնի որ ամենևին յանցանք չունէր իր յապաղմանը մէջ, որուն համար անտարակոյս իր սիրահարը կը տաղնապէր։

Երիտասարդը սիրահարներու յատուկ եղած խելամտութեան արագութեամբը ամեն բան հասկըցաւ, և իր սիրտը հանգարտեցաւ։

Ասկէ զատ՝ Վալանթին՝ առանց ձայնը հասնելու չափ մօտենալու, իր շրջապատութիւնը այնպիսի ձանապարհներէ կ'ուղղէր որ Մաքսիմիլիէն իր անցնիլը և վերադառնալը կը տեսնէր, և ամեն անգամ անցնելուն՝ իր ընկերուհիէն անտեսանելի նայուածք մը դէպ 'ի անոր կ'ուղղէր, որ վանդակապատին միւս կողմը կը թափթափէր և երիտասարդին կ'ըսէր. «Համբերէ, բարեկամ. կը տեսնես որ յանցանքը իմս չէ»։

Եւ Մաքսիմիլիէն իրօք կը համբերէր և կը զբաղեցնար այն երկու նորասէր աղջկանց հակապատկերը տեսնելով. մէկը գեղեցիկ ուռիի նման խոնարհ կեցուածքով, սակար նայուածքով խարտեաշ անձնաւորութիւն մը ընէ, ուզելով ցուցընել Մաքսիմիլիէնի որ ամենևին յանցանք չունէր իր յապաղմանը մէջ, որուն համար անտարակոյս իր սիրահարը կը տաղնապէր։

Երիտասարդը սիրահարներու յատուկ եղած խելամտութեան արագութեամբը ամեն բան հասկըցաւ, և իր սիրտը հանգարտեցաւ։

Ասկէ զատ՝ Վալանթին՝ առանց ձայնը հասնելու չափ մօտենալու, իր շրջապատութիւնը այնպիսի ձանապարհներէ կ'ուղղէր որ Մաքսիմիլիէն իր անցնիլը և վերադառնալը կը տեսնէր, և ամեն անգամ անցնելուն՝ իր ընկերուհիէն անտեսանելի նայուածք մը դէպ 'ի անոր կ'ուղղէր, որ վանդակապատին միւս կողմը կը թափթափէր և երիտասարդին կ'ըսէր. «Համբերէ, բարեկամ. կը տեսնես որ յանցանքը իմս չէ»։

Եւ Մաքսիմիլիէն իրօք կը համբերէր և կը զբաղեցնար այն երկու նորասէր աղջկանց հակապատկերը տեսնելով. մէկը գեղեցիկ ուռիի նման խոնարհ կեցուածքով, սակար նայուածքով խարտեաշ անձնաւորութիւն մը ընէ, ուզելով ցուցընել Մաքսիմիլիէնի որ ամենևին յանցանք չունէր իր յապաղմանը մէջ, որուն համար անտարակոյս իր սիրահարը կը տաղնապէր։

Երիտասարդը սիրահարներու յատուկ եղած խելամտութեան արագութեամբը ամեն բան հասկըցաւ, և իր սիրտը հանգարտեցաւ։

Ասկէ զատ՝ Վալանթին՝ առանց ձայնը հասնելու չափ մօտենալու, իր շրջապատութիւնը այնպիսի ձանապարհներէ կ'ուղղէր որ Մաքսիմիլիէն իր անցնիլը և վերադառնալը կը տեսնէր, և ամեն անգամ անցնելուն՝ իր ընկերուհիէն անտեսանելի նայուածք մը դէպ 'ի անոր կ'ուղղէր, որ վանդակապատին միւս կողմը կը թափթափէր և երիտասարդին կ'ըսէր. «Համբերէ, բարեկամ. կը տեսնես որ յանցանքը իմս չէ»։

Եւ Մաքսիմիլիէն իրօք կը համբերէր և կը զբաղեցնար այն երկու նորասէր աղջկանց հակապատկերը տեսնելով. մէկը գեղեցիկ ուռիի նման խոնարհ կեցուածքով, սակար նայուածքով խարտեաշ անձնաւորութիւն մը ընէ, ուզելով ցուցընել Մաքսիմիլիէնի որ ամենևին յանցանք չունէր իր յապաղմանը մէջ, որուն համար անտարակոյս իր սիրահարը կը տաղնապէր։

Երիտասարդը սիրահարներու յատուկ եղած խելամտութեան արագութեամբը ամեն բան հասկըցաւ, և իր սիրտը հանգարտեցաւ։

Ասկէ զատ՝ Վալանթին՝ առանց ձայնը հասնելու չափ մօտենալու, իր շրջապատութիւնը այնպիսի ձանապարհներէ կ'ուղղէր որ Մաքսիմիլիէն իր անցնիլը և վերադառնալը կը տեսնէր, և ամեն անգամ անցնելուն՝ իր ընկերուհիէն անտեսանելի նայուածք մը դէպ 'ի անոր կ'ուղղէր, որ վանդակապատին միւս կողմը կը թափթափէր և երիտասարդին կ'ըսէր. «Համբերէ, բարեկամ. կը տեսնես որ յանցանքը իմս չէ»։

Եւ Մաքսիմիլիէն իրօք կը համբերէր և կը զբաղեցնար այն երկու նորասէր աղջկանց հակապատկերը տեսնելով. մէկը գեղեցիկ ուռիի նման խոնարհ կեցուածքով, սակար նայուածքով խարտեաշ անձնաւորութիւն մը ընէ, ուզելով ցուցընել Մաքսիմիլիէնի որ ամենևին յանցանք չունէր իր յապաղմանը մէջ, որուն համար անտարակոյս իր սիրահարը կը տաղնապէր։

Երիտասարդը սիրահարներու յատուկ եղած խելամտութեան արագութեամբը ամեն բան հասկըցաւ, և իր սիրտը հանգարտեցաւ։

Ասկէ զատ՝ Վալանթին՝ առանց ձայնը հասնելու չափ մօտենալու, իր շրջապատութիւնը այնպիսի ձանապարհներէ կ'ուղղէր որ Մաքսիմիլիէն իր անցնիլը և վերադառնալը կը տեսնէր, և ամեն անգամ անցնելուն՝ իր ընկերուհիէն անտեսանելի նայուածք մը դէպ 'ի անոր կ'ուղղէր, որ վանդակապատին միւս կողմը կը թափթափէր և երիտասարդին կ'ըսէր. «Համբերէ, բարեկամ. կը տեսնես որ յանցանքը իմս չէ»։

Եւ Մաքսիմիլիէն իրօք կը համբերէր և կը զբաղեցնար այն երկու նորասէր աղջկանց հակապատկերը տեսնելով. մէկը գեղեցիկ ուռիի նման խոնարհ կեցուածքով, սակար նայուածքով խարտեաշ անձնաւորութիւն մը ընէ, ուզելով ցուցընել Մաքսիմիլիէնի որ ամենևին յանցանք չունէր իր յապաղմանը մէջ, որուն համար անտարակոյս իր սիրահարը կը տաղնապէր։

Ուելսրդ է ըսել որ այսպիսի ընդդիմապատակը երկու անձանց բաղդատութեանը մէջ դերազանցութիւնը դնէ երիտասարդին սրտին մէջ վաստնթինի կը վերաբերէր :

Կէս ժամ շրջապատութենէ ետև՝ երկու աղջիկները հեռացան :

Մաքսիմիլիէն հասկըցաւ որ սիկին Տանկլարի այցելութեան վախճանը հասեր էր :

Իրօք՝ վայրկեան մը ետքը՝ վաստնթին առանձին երեցաւ :

Իր վերապարձը դիտող չարամիտ նայուածքէ մը վախնալով՝ օրիորդը կամաց կը քալէր, և փոխանակ ուղղակի վանդակապատին մօտենալու՝ դնաց նստարանի մը վրայ նստաւ՝ առանց յայտնի ընելու՝ խիտ ծառերը քննելէն և իր նայուածքը ամէն ծառուղիներուն խորերը թափանցելէն ետև :

Այս նախազգուշութիւնները ընելով վանդակապատին քով վազեց :

— Բարի լոյս, վաստնթին, ըսաւ ձայն մը :

— Բարի լոյս, Մաքսիմիլիէն. սպասեցուցի քեզի, բայց պատճառը տեսար :

— Այո՛, օրիորդ Տանկլար հետդ էր. չէի կարծեր որ անոր հետ այնչափ սիրով կապուած ըլլաս :

— Ո՛վ ըսաւ որ անոր հետ սիրով կապուած եմ, Մաքսիմիլիէն :

— Ոչ մէկը. բայց անոր թևը մանելէդ և անոր հետ խօսելու կերպէդ ինձ այնպէս երևցաւ. և կարծես թէ մէկ դպրոցի երկու ընկերակիցներ էիք ու գաղանիքնիդ իրարու կը յայտնէիք :

— Իրօք մեր գաղանիքը իրարու կը յայտնէինք. օրիորդը Պ. Մորսէրֆի հետ իր ամուսնութեան դժկամութիւնը կը յայտնէր, և ես կ'ըսէի անոր թէ Պ. ա'Էրբինէի հետ ամուսնանալը թշուառութիւն մը կը համարիմ :

— Սիրելի վաստնթին :

— Ահա ինչ է պատճառը, սիրելիս, որ իմ ու Էօժէնիին մէջ մտերմութեան երևոյթ մը տեսար. վասն զի չսիրած անձիս վրայ խօսելու ժամանակս՝ սիրած անձիս վրայ կը մտածէի :

— Ամեն բանի մէջ աղնիւ ես, վաստնթին, և դուն այնպիսի ձիրք

մը ունիս որ օրիորդ Տանկլար բնաւ պիտի չտնեռայ, այսինքն այն յանկուցիչ անսահման վայելչութիւնը որ կնոջ մը կը վայելէ, ինչպէս հոտը ծաղկին և համը պտղոյ : Վասն զի բաւական չէ ծաղկի մը որ գեղեցիկ ըլլայ և պտղոյ մը որ գեղեցիկ տեսք ունենայ :

— Քու սէրդ է որ այսպէս կ'երևակայէ, Մաքսիմիլիէն :

— Ոչ, վաստնթին, կ'երդնում : Հիմա երկու քիրդ ալ կը դիտէի, և ձշմարիտ կ'ըսեմ որ օրիորդ Տանկլարի գեղեցկութիւնը տեսնելովս ալ՝ չէի համոզուեր որ մարդ մը կարենայ անոր սիրահարիլ :

— Պատճառն այն է որ ըսածիդ պէս դուն հոն էիր, Մաքսիմիլիէն, և իմ ներկայութիւնս էր որ գլեզ առիթաւ կ'ընէր :

— Ոչ, վաստնթին . . . բայց ըսէ, կ'աղաչեմ. . . պարզ հետաքրքրական հարցում մ'է ըրածս, որ օրիորդ Տանկլարի վրայ ունեցած կարծիքներէս յառաջ եկած է :

— Առանց դիտնալու թէ որո՞նք են ըրած կարծիքներդ, կ'ըսեմ քեզի որ իրաւունք չունիս : Երբ մարդիկ մեր վրայ դատաղութիւն կ'ընեն, մենք ողորմելի կանայք պէտք չենք գթութեան սպասել :

— Ա՛յս խնդրոյն մէջ դուք իրարու իրաւունք կու տաք :

— Վասն զի գրեթէ միշտ մեր գատաղութեանց մէջ կիրք կայ : Բայց գառնանք քու խօսքիդ :

— Օրիորդ Տանկլար մէկ ուրիշը սիրելուն համար է որ Պ. Մորսէրֆը կ'ատէ :

— Մաքսիմիլիէն, քեզ ըսի որ Էօժէնիին բարեկամը չեմ :

— Է՛հ, միթէ առանց բարեկամ ըլլալու՝ ծաղկահաս աղջիկները իրարու գաղանիք չեն յայտներ. անշուշտ այսպիսի հարցում մը ըրիր : Կը տեսնեմ որ կը ժպտիս. ըսէ ուրեմն ինչ ըսաւ :

— Ըսաւ թէ ամենևին մէկը չսիրեր, թէ ամուսնանալ չուզեր, և իր ամենէն մեծ ուրախութիւնը պիտի ըլլայ աղատ և անկախ կեանք մը վարելը և թէ Ը փափաքեր որ իր հայրը հարստութիւնը կորսնցնէր, որպէս զի օրիորդ Լուիզ ա'Էրվիլլի իր բարեկամուհւոյն պէս արուեստաւոր մը ըլլար :

— Կը տեսնեմ :

— Բայց ինչ կը գտնեն այս խօսքերը :

— Ոչինչ, պատասխանեց Մաքսիմիլիէն ժպտելով։

— Ուրեմն դուն ինչո՞ւ ժպտեցար հիմա։

— Ոչինչ։

— Կ՚ուզե՞ս որ հեռանամ։

— Ո՛չ, ոչ, ոչ. թողուր այս խօսքերը և մը խնդրոյն դառնանք։

— Ա՛յո՛, ստոյգ է. վասն զի հարիւր տասն վայրկեան ունինք միասին անցընելու։

— Ինչ դժբաղդ եմ եղեր, ըսաւ Մաքսիմիլիէն սրտաբեկ։

— Ա՛յո՛, Մաքսիմիլիէն, իրաւունք ունիս, ըսաւ Վալանթին ախորժելիաձայն, և դուն ողորմելի բարեկամուհի մը ունիս։ Խնդա՛ Մաքսիմիլիէն, ինչ կեանք է այդ որ ինձի համար կ՚անցընես, դուն որ երջանիկ ըլլալու արժանի ես։ Հաւատա՛ ինձ, այս բանիս համար չարաչար կը մեղապարտիմ դիս։

— Ինչո՞ւ կը տաղնապիս, սիրելիդ իմ Վալանթին, երբ ես այս կերպով երջանիկ կ՚ըլլամ, երբ այնչափ երկար ժամանակ սպասելով գոհ կ՚ըլլամ քու հինգ վայրկենի տեսութենէդ, քու երիս խօսքերէդ, և այն խորին ու մշտնջենաւոր համոզումէն, որ Աստուած մեր սիրոյն պէս նեղսրտալի երկու սրտեր ստեղծած չէ, մանաւանդ դրեթէ հրաշքով զանոնք միացուցած չէ որ իրարմէ բաժնէ։

— Շնորհակալ եմ, Մաքսիմիլիէն. երկուքնուս համար ալ յուսա. այս կերպով կիսով չափ երջանիկ կ՚ըլլամ ես ալ։

— Ինչ ունիս դարձեալ, Վալանթին, որ այսպէս շուտով ինձմէ բաժնուիլ կ՚ուզես։

— Չեմ դիտեր. սիրելին Վիլլֆօր աղաչեր է որ իր սենեակին երթամ ըսելով թէ խօսք մը ունի ինձ հաղորդելու, ուրկից կախեալ է եղեր հարստութենանս մէկ մասը։ Ո՛հ, տէր Աստուած, թող առնուն հարստութիւնս, հոգ չէ, ես շատ հարուստ եմ, բայց առնելէ ետև գիս հանդարտ և ազատ թողուն. աղքատութենանս մէջ ալ պիտի սիրես զիս, այնպէս չէ, Մորէլ։

— Ո՛հ, ես միշտ պիտի սիրեմ զքեզ. ինչ հոգս է հարստութիւնը կամ աղքատութիւնը, երբ Վալանթինս քովս ըլլայ, և ես ապահով ըլլամ որ իմ ձեռքս մէկը պիտի չառնու զանոնք։ Բայց

այն հաղորդելու խօսքը, Վալանթին, չես վախնար որ ամուսնութենանդ վերաբերեալ լուր մը ըլլայ։

— Չեմ կարծեր։

— Սակայն մտիկ ըրէ ինձի, Վալանթին, և մի վախնար, վասն զի որչափ որ ապրիմ, ատիւը պիտի չսիրեմ։

— Կը կարծես որ կ՚ապահովէս դիս այդ խօսքով, Մաքսիմիլիէն։

— Դէրէ, իրաւունք ունիս, քիչ մը ամաչելի եմ։ Ըսէ կ՚ուզէի թէ անցեալ օր պարոն Մորսէրվը տեսայ։

— Եաքո՞ւբ։

— Ինչպէս պիտես՝ պ. Փրանց իր բարեկամն է։

— Ա՛յո՛, շարունակէ։

— Փրանցէն նամակ մը ընդուներ է, որ իր մերձաւոր դարձը կ՚իմացընէ։

Վալանթին դեղնեցաւ, և ձեռքը վանդակներուն կը թնդցուց։

— Ո՛հ, աէր Աստուած, ըսաւ, արդեօք այս է ինձ բսելու խօսքը. բայց ա՛խ, սիրելին Վիլլֆօր երբէք չհաղորդեր ինձ այսպիսի լուր մը։

— Ինչո՞ւ։

— Ինչո՞ւ . . . չեմ դիտեր . . . բայց ինձ այնպէս կ՚երեւի որ սիրելին Վիլլֆօր թէև բացարձակապէս այն ամուսնութեան չընդդիմանար, բայց համակիր չէ անոր։

— Բայց դիտես, Վալանթին, որ սիրելին Վիլլֆօր սիրելի կին մը կ՚երեւի ինձ։

— Ո՛հ, այդչափ մի արտարար, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ Վալանթին տխուր ժպիտով մը։

— Վերջապէս եթէ այն ամուսնութեան հակակիր է, և կ՚ուզէ արձել զայն, գուցէ ականջը տրիշ առաջարկութեան մը բացած է։

— Մի այդպէս կարծեր, Մաքսիմիլիէն. սիրելին Վիլլֆօրի մերժելը ամուսինները չէ, այլ ամուսնութիւնը։

— Ինչպէս, եթէ այդ առաջին ամուսնութիւնը կ՚առնէ, ինչո՞ւ ամուսնացեր է։

— Ձեռ հասկընար, Մաքսիմիլիէն. երբ տակէ տարի մը առաջ վանք մը քաշուելու խօսքը ըրի, թէև պարտաւորեալ քանի մը

ունեց. ապահով եմ որ հայրս անգամ անոր թելադրութեամբը համոզուելու. միայն հաւս արդիւնք պիտ: Չեմ կրնար երևակայել, Մաքսիմիլիէն, թէ ինչպէս աչքերովը իր զգացումները կը յայտնէր այն ողորմելի ծերունին, որ աշխարհիս մէջ միայն գիս կը սիրէ և (թող ներէ ինձ Աստուած՝ եթէ ըրածս հայհոյութիւն մ'է) ինձմէ զատ մէկը չսիրեր զան: Տեսնելիր, Մաքսիմիլիէն, երբ իմ դիտաւորութիւնս իմացաւ, ինչպէս երեսս նայեցաւ, ինչ յանդիմանութիւն կար այն նայուածքին մէջ, և ինչ յուսահատութիւն իր անշարժ այտերուն վրայէն անհատաչ և անտրտունջ վար գլորած արտասուացը մէջ: Ա՛հ, Մաքսիմիլիէն, սրտիս մէջ խղճի խայթ մը զգացի, ու անոր ոտքերուն ընկայ պոռալով, «Ներէ, ներէ, հայր. ինչ որ կ'ուզեն թող ընեն ինծի, երբէք չեմ բաժնուիր ես քեզմէ»: Ա՛յն ատեն իր աչքերը դէպ 'ի երկինք վերցուց: Մաքսիմիլիէն, ես կրնամ շատ նեղութիւններ կրել. քանզի հաւս այն նայուածքը կրնայ նեղութեանցս փոխարէնը կանխաւ հատոյց ինձ:

— Սիրելիդ իմ Վալանթին, հրեշտակ մ'ես դուն, և չեմ գիտեր ձշմարիտ թէ ինչպէս այն պէտութիւնները յաջ և յահեակ զարնելէս ետև արժանի եղայ զքեզ ձանչնալու: Բայց վերջապէս ըսէ ինծի, Վալանթին, չիարդուելովդ սիրկին Վիլլֆօրի օգուտը ինչ է:

— Ձսեցիր հիմա, Մաքսիմիլիէն, որ քեզի հարուստ եմ ըսի, այո, խիստ հարուստ: Մօրմէս ինձ մնացած ժառանգութենէն միտուն հազար ֆրանք եկամուտ ունիմ. նոյնչափ մը ևս պիտի թողուն Սէն-Մէրանի մարքէզ հաւս և մարքէզուհի հանիս. պ. Նուարթիէ յայտնապէս միտք ունի իր միակ ժառանգն ընել զիս: Հետևաբար Էտուար եղբայրս, որ սիրկին Վիլլֆօրի կողմանէ հարստութիւն մը չունի, ինծի հետ բաղդատելով ալքատ է: Եւ որովհետև սիրկին Վիլլֆօր իր զառակը չափազանց կը սիրէ, եթէ ես վանքը մնած ըլլայի, իմ բոլոր հարստութիւնս Էտուարին պիտի մնար. քանզի հայրս մարքէզին, մարքէզուհւոյն և իմ հարստութիւններս իր վրայ պիտի կեդրոնացնէր:

— Ա՛հ, երիտասարդ և պեղծիկ կնոջ մը վրայ այս ընչասիրութիւնը ուրշափ այլանդակ կ'երևի:

— Ուշ դիր, Մաքսիմիլիէն, որ այս ընչասիրութիւնը իրեն համար չէ, այլ իր որդւոյն համար, և քու իրր յանցանք մը նկատած՝ մայրական սիրոյ նկատմամբ գրեթէ առաքինութիւն մ'է:

— Ինչ կ'ըսես, Վալանթին, արդեօք այդ հարստութեան մէկ մասը Էտուարին թողուս:

— Բայց ո՞րն է այդպիսի առաջարկութիւն մը ընելու միջոցը, մանաւանդ այնպիսի կնոջ մը, որուն բերանէն անշահասիրութեան խօսքը կը լսուի միայն:

— Վալանթին, իմ սէրս միշտ նուիրական պահած եմ, և ամէն ուրիշ նուիրական բաներու պէս յարգանաց փոշովը ծածկած սրտիս մէջ պահած եմ. աշխարհիս մէջ մէկը և ոչ իսկ քոյրս իմ սիրոյս վրայ կասկածած չէ, և ես ամենևին մէկու յայտնած չեմ: Վալանթին, հրաման կու տաս ինձ որ մեր սիրոյն վրայ բարեկամի մը խօսիմ:

Վալանթին սարսռաց:

— Բարեկամի մը կ'ըսես, Մաքսիմիլիէն, միայն այդպէս խօսիլդ լսելով կը սարսռամ. բարեկամի մը, և ո՞վ է այդ բարեկամը:

— Մտիկ ըրէ, Վալանթին. երբէք պզացած ես մէկու համար այնպիսի անդիմադրելի համակրութիւն մը, որ այնպիսի ազդեցութիւն կ'ընէ սրտիդ որ մարդ մը առաջին անգամ տեսնելով կարծիս թէ երկար ժամանակէ 'ի վեր ձանչցած ես զան, և ինքնիրեն կը հարցընես թէ ո՞ւր տեղ և ինչ ժամանակ զան տեսեր ըննդ կը հարցընես թէ ո՞ւր տեղ և ինչ ժամանակ զան տեսեր ես, և սակայն ոչ տեղը և ոչ ժամանակը յիշելով. այնպէս կը կարծես թէ մերինէն յառաջագոյն աշխարհի մը մէջ ձանչցած ես զան, և թէ այն համակրութիւնը յիշատակ մ'է որ սրտին մէջ կը ծագի:

— Այո:

— Ես ալ նոյն համակրութիւնը զգացի այն տարօրինակ մարդը առաջին անգամ տեսնելով:

— Տարօրինակ մարդ կ'ըսես:

— Այո:

— Ուրեմն երկար ժամանակէ 'ի վեր կը ձանչնաս զան:

— Հազիւ տասն կամ տասն օրէ 'ի վեր:

— Ես ամեն ինչ կանեմ, որ ձեր հոգսերը թեթևանան, — ասաց Աստղիկը, — ես ձեզ համար ամեն ինչ կանեմ, միայն թե ինձ ասեք, թե ինչ պիտի անեմ։

— Ես ոչինչ չեմ ուզում, — պատասխանեց Ալիքսանդրը, — միայն թե ինձ մի հարց տուր։

— Ի՞նչ հարց։

— Ես ուզում եմ իմանալ, թե ինչո՞ւ ես դու ինձ համար այդքան շատ բան անում։

— Ինչո՞ւ։ Ես չգիտեմ, ինչո՞ւ։ Ես ինքս էլ չգիտեմ, ինչո՞ւ։ Ես ինքս էլ չգիտեմ, ինչո՞ւ։ Ես ինքս էլ

բայց ոչ, տեսաւ որ ես Թշուառ մ'եմ, հասկցաւ որ իրեն օգուտ մը չունիմ, և ինձ ուշադրութիւն անգամ չըրաւ։ Ա՛վ դիտէ իսկ որ հօրս, տիկին Վիլըֆօրի կամ եղբօրս հանդիպի երեւելու համար իր զօրութիւնը ներածին չափ ինձի Թշնամութիւն մը պիտի չընէ։ Ընչուշտ այսպէս առանց պատճառի նախատուելու ազդիկ մը չեմ, դուն ալ այնպէս չըսիր, Մաքսիմիլիէն. նեղէ ինձի, սիրելիս, շարունակէց ծաղկահաս աղջիկը իր խօսքերուն երիտասարդին պատճառած ազդեցութիւնը տեսնելով, երբեմն անհամոյ խօսքեր կ'ընեմ, և այն մարդուն վրայ հիմա այնպիսի խօսքեր ըսի որ երբէք մտքէս անգամ անցած չէին։ Քեզի ըսեմ՝ անոր այնպիսի ազդեցութիւն մը ունենալը և ինձի համար ալ ի՛ պարծ դնելը չեմ ուրանար, բայց եթէ այդ ազդեցութիւնը ի պարծ դնէ՝ ազդիկ համոզուած եմ որ ինձ ջնասելու և գիս կործանելու համար պիտի ընէ։

— Շատ ազդիկ, Վալանթին, բաւ Մորէլ ժպիտով մը, խօսքը չընենք ալ, ու ես բան մը չեմ ըսեր անոր։

— Ախոյս, սիրելիս, բաւ Վալանթին, կը տեսնեմ որ սիրտդ կը վիրաւորեմ. ինչո՞ւ չկարենայի ձեռքդ սեղմել քեզմէ ներում խնդրելու համար։ Բայց վերջապէս ես ալ կ'ուզեմ որ համոզես գիս. ըսէ, ինչ ըրաւ քեզ այդ Մօնթէ-Քրիսթոյ կոմսը։

— Ստուգիւ, Վալանթին, կոմսին ինձ ըրածը հարցընելով կը շփոթեես գիս. դիտեմ ազդիկ որ երեւելու բան մը չըրաւ, իմ անոր վրայ ունեցած համակրութիւնս ալ բնազդական է և ամենևին ապացոյցներով չհաստատուիր։ Միթէ արեգակը բան մը ըրած է ինձ. ոչ, միայն թէ գիս կը տաքցնէ և իր լուսովը գեղեզ կը տեսնեմ։ Միթէ այս կամ այն բուրմունքը բան մը ըրած է ինձ. ոչ, իր հոտը իմ զգայարանացս մէկը հաճոյապէս կը հեշտացընէ. երբ այս բուրմունքը գովելու պատճառը հարցընեն ինձ՝ ուրիշ բան չունիմ պատասխանելու։ Իմ անոր վրայ ունեցած սէրս տարօրինակ է, ինչպէս նաև անոր իմ վրաս ունեցածը։ Գազանի ձայն մը կ'ինծայընէ ինձ թէ այս անակնկալելի և փոխադարձ սիրոյն մէջ դիտած ուրիշ բան մը կայ։ Իր ամենէն պարզ գործողը և ամենէն դազոնի մտածութեանցը և իմ գործոց ու մտածութեանցս մէջ յարընչակցութիւն մը կը նշմարեմ։ Գտնելու պիտի ծիծաղիս իմ վրաս, Վալանթին, բայց այս մարդը ճանչնալէս ի վեր այլանդակ կարծիք մը կ'ընեմ թէ ամեն ունեցած յաջողութիւններս անկէ կը բղխին։ Ըյսու ամենայնիւ առանց այս պաշտպանին պէտք ունենալու՝ երեսուն տարի ապրեր եմ, այնպէս չէ՞։ Բայց ինչ հոգ, հիմա օրինակ մը տամ. շաբաթ օրուան համար դիս ճաշի հրաւիրեց, բարեկամաց մէջ սովորաբար այսպիսի հրաւէրներ կ'ըլլան, այնպէս չէ։ Բայց իմացայ որ հայրդ այն ճաշին հրաւիրուած է, մայրդ ալ պիտի գայ։ Հոն անոնց պիտի հանդիպիմ, և ո՛վ դիտէ թէ ապագային մէջ այս տեսակցութիւնէն ինչ պիտի հետեւի։ Ըստ երեւութիւն պարզ պարագաներ են ատոնք, սակայն ես անոնց մէջ այնպիսի բան մը կը նշմարեմ, որ գիս կը զբաղցնէ. այն տեսակցութիւնէն զբաղանալի մտերմութիւն մը կը դուշակեմ. ինքնիրենս կ'ըսեմ թէ կոմսը՝ այն եզական մարդը, որ ամեն բան կը դուշակէ, ուզած է որ ես գ. և տիկին Վիլըֆօրի հետ գտնուիմ, և ձշմարիտ կ'ըսեմ՝ երբեմն անոր աչաց մէջ կը փնտռեմ թէ արդեօք իմ սէրս դուշակած է։

— Սիրելի բարեկամ, բաւ Վալանթին, եթէ միշտ նոյնօրինակ դատողութիւններդ լսած ըլլայի, պիտի ըսէի թէ կը ցնորես, և ստուգիւ ուղղամտութեանդ վրայ պիտի վախնայի։ Մտածէ քիչ մը. յիրաւի այս հանդիպման մէջ դիպուածէ աւելի ուրիշ բան կը նշմարես։ Հայրս, որ ամենևին դուրս չելներ, տասն անգամ այս հրաւէրը մերժեց տիկին Վիլըֆօրի, որ ընդ հակառակն մեծ փափաք ունի այն տարօրինակ նապաստակը անոր տանը մէջ տեսնելու, և մեծ դժուարութեամբ հօրս խօսքը առաւ որ իրեն ընկերանայ։ Ո՛չ, ոչ, հաւատա ինձ, Մաքսիմիլիէն, այս աշխարհիս մէջ քեզմէ զատ ուրիշ չունիմ բայց եթէ հարս օգնութիւնը, որ դիակ մ'է, և ողբալի մօրս պաշտպանութիւնը, որ ստուեր մ'է։

— Կ'ըզգամ որ իրաւունք ունիս, Վալանթին, և ուղիղ դատողութիւն կ'ընես, բաւ Մաքսիմիլիէն. բայց քու քաղցր ձայնդ, որ իմ վրաս այնչափ զօրաւոր է, այսօր չկրնար համոզել զիս։

— Եւ ոչ քուկդ գիս, և կը խոստովանիմ որ եթէ յառաջ բերելու ուրիշ օրինակ չունիս . . . :

— Օրինակ մը ունիմ, բաւ Մաքսիմիլիէն երկմտելով, բայց յա-
բաւի, Վալանթին, ինչնին խոստովանելու պարտաւորւած եմ որ
առաջինէն աւելի այլանդակ է :

— Աւելի գէշ, բաւ Վալանթին ժպտելով :

— Սակայն այս ալ առաջինին չափ ատոյգ կ'երեւի ինձ, որ պի-
տակ մարդ մ'եմ, և տասն տարիէ ի վեր գինուորութեան ծա-
ռայելով, կեանքս պարտաւորած եմ այն ներքին ձայնին որ կ'ըզ-
գուշացնէ պիս գէպ ի յառաջ կամ ետեւ շարժում մը ընելու,
որպէս զի այն գնտակը որ պիտի մեղքնէր պիս քովէս անցնի :

— Սիրելիդ իմ Մաքսիմիլիէն, ինչու այդ գնտակներէն ազատե-
լու համար բրած ազօթքներս չես յարգեր : Երբ յԱփրիկէ կ'եր-
թաս, այնտեղուն ոչ ինծի և ոչ մօրս համար կ'ազօթեիր, այլ միայն
քեզի համար :

— Ձքեզ Ճանչնալէս ի վեր իրաւունք ունիս, բաւ Մորէլ ծի-
ծաղելով. բայց զքեզ Ճանչնալէս ետաջ, Վալանթին :

— Ըստ որում չես ուզեր ինձ պարտաւոր ըլլալ, անգութ, դա-
ձիր ուրեմն այն օրինակը պատմելու, որուն այլանդակ ըլլալը ինք-
նին խոստովանեցար :

— Ուրեմն հոն ծաղին կապուած ձիս նայէ :

— Ո՛հ, ինչ սքանչելի կենդանի մ'է, բաւ Վալանթին, ին-
չու վանդակներուն մէջ չբերիր որ հետը խօսէի :

— Ինչպէս որ կը տեսնես՝ խիստ Թանկագին ձի մ'է, բաւ Մաք-
սիմիլիէն : Գիտես, Վալանթին, որ իմ հարստութիւնս ահմանա-
ւոր է, և ես վիճակս ձանչցող մարդ մ'եմ. ձիուկաս մը քով
այս սքանչելի Աէքէան տեսայ (ձիս այս անունը տուի) անոր գինը
հարցուցի, և չորս հազար հինգ հարիւր ֆրանք պատասխանեցին.
ինչպէս որ կը հասկնաս՝ գնոյն բարձրութիւնը պատճառաւ ետ
կենալու պարտաւորեցայ, սակայն ատոր վրայ յաւէտ բաժնուե-
ցայ անոնմէ. ըստ որում ձին մեծութեամբ մը ինձ նայեցաւ, իր
գլուխը ինձ պղտիցց, և խիստ շնորհալի ու սիրուն եղանակաւ բո-
լորտիքս դարձաւ : Նոյն իրիկունը՝ տասնս քանի մը բարեկամներ ու-
նէի, որոնք էին գ. Շամբօ Ուրնօ. գ. Տլպրէ և քանի մը ուրա-
հանները, որոց անունը անգամ չձանչնալուդ բաղդատութեամբ ես : Ուրաչ-

րակեցին որ Թուղթ խաղանք. ես ամենևին Թուղթ չեմ խաղար.
վասն զի այնչափ հարստահ չեմ որ կարենամ կորսընցնել, և ոչ
այնչափ աղքատ որ շահիլ ուզեմ : Ինչ կրնայի ընել, իմ տասնս
մէջն էի. Թուղթ բերել տուի : Բայց խաղալ սկսելու ատեն Մօն-
Թէ-Քրիսթոյ կամրը հասաւ. ան ալ իր տեղը նստաւ, միասին
խաղացինք, և ես շահեցայ. հապա կը հաւատաձակիմ խոստովանիլ
քեզ այս բանս, Վալանթին, քանզի հինգ հազար ֆրանք շահե-
ցայ : Ակս դիշերին իրարմէ բաժնուեցանք. բայց ես չկրցայ համբե-
րել, կառք մը բռնեցի, և Ձիավաճառին քովը գացի. սրան բա-
խտաւոր զանգակը հնչեցուցի, դուռը բանալու ակռաը անշուշտ պիս
խենթի կարծած է. քանզի հապա բացուած գրան ներքը յայտնեցի :
Ախտը մտայ. ինչ ուրախութիւն, Աէքէան մեր բին տեղը իր
խոտը կ'ուտէր : Իսկոյն ձեռօքս Թամբը տուի, անոր վրայ գրի, և
տասնը գլուխը անցուցի. Աէքէան այս պարծանքս խիստ շնոր-
հալի կերպիւ կը հնազանդէր : Եսքը՝ ապշեալ ձիավաճառին ձեռ-
քը չորս հազար հինգ հարիւր ֆրանքը համրեցի, Շանզ-Էլիզէ վերա-
դարձայ և կամ Թէ ըսեմ՝ բոլոր գիշերը այն կողմերը շրջապտեցայ :
Ինչ կ'ըսես, սիրելիս, կամքին պատուհանը լուսաւորուած տեսայ,
սիրելիս որ ինձ համար կը վառուէր : Ուրախութենէս ետին անոր տուեցը
ինձ այնպէս երեցաւ Թէ վարպետներուն ետին անոր տուեցը
նշմարեցի : Հիմա պիտի երդնում, Վալանթին, որ այն ձիուն փափա-
քելս կամրը հասկցած և պիտանի կերպընցուցած է որ ես շահիմ :

— Սիրելի Մաքսիմիլիէն, յիրաւի դուն մտայածին իրայ հատա-
տայող մարդ մ'ես եղեր . . . : Երկար տասն պիտի չսիրես պիս
. . . : Այս պաղատարներու տէր մարդ մը մերինին պէս միօրի-
նակ կեցուածքներու մէջ հաստատ չկրնար կենալ . . . : Բայց,
ով Աստուած . մտիկ ըրէ, պիս կը կանչեն . . . կը լսես :

— Ո՛հ, Վալանթին, վանդակայ ձիղբուածքէն ամենէն փոքրիկ
մասդ երկնցուր որ համբուրեմ :

— Մաքսիմիլիէն, արդէն ըսինք Թէ իրարու երկու ձայն և եր-
կու տուեր պիտի ըլլանք :

— Ինչպէս որ կը հաճիս, Վալանթին :

— Միթէ այդ ընելդս երջանիկ պիտի ըլլաս :

— Ո՛հ, այո :

Վալանթին նոտարանին վրայ եղաւ, և ոչ թէ իր փոքր մատը Ձեղքաւածքին մէջէն, այլ իր ամբողջ ձեռքը վանդակին վրայէն երկնցուց։

Մաքսիմիլէն ձայն մը հանեց, և վանդակներուն առջեւի քարին վրայ եղնելով, այն պաշտելի ձեռքը բռնեց և իր կիզիչ շրթեռը անոնց յարեց։

Բայց այն փոքրիկ ձեռքը իսկոյն սահելով, Վալանթին փախաւ՝ դուչէ իր զգայած ապրեցութենէն ոտկալով։

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Պ. ՆՈՒԱՐԹԻԷ ՏԸ ՎԻԼՖՓՕՐ

Ահա ինչ պատահեր էր Թապաւորի դործակալին առնը տիկին Տանկլարի և իր աղջկան Մինեթէն ետև և երկու սիրահարներուն խօսակցութեանը միջոցին։

Պ. տը Վիլֆֆոր կնոջը հետ իր հօրը սենեակը գացեր էր. իսկ Վալանթինի ձուր ըլլալը արդէն գիտէնք։

Երկու ամուսինները ծերունին բարեւելէն և Պարուա հին ծառային Ճանրայ տալէն ետև, որ քանեհինգ տարիէ ՚ի վեր Պ.

Նուարթիէի ծառայութեան մէջ կը գտնուէր, ձերունին երկու կողմը նստան։

Պ. Նուարթիէ, իր անուանակոչ մեծ թեւաթոուին վրայ, ուր առաւ կը նսեմցընէին և իրիկունը կը հանէին, և հայելիի մը առջեւը նստած, որուն մէջ բոլոր սենեակը կ՚երեւէր, ու անարդել և առանց շարժում մը ընելու՝ թէեւ անկարող, կը տեսնէր թէ ո՛վ իր սենեակը կը մտնէ, ո՛վ կ՚ելնէ, և իր բոլորտիքը ինչ կ՚ընեն. Պ. Նուարթիէ դիակի մը պէս անշարժ կեցած՝ հանճարեղ և աշխոյժ աչքը՝ իր զաւակները կը դիտէր, որոց ըրած ակնածական խոնարհութիւնը պաշտօնական և անակնածելի յայտարարութիւն մը կը յայտնէր անոր։

Երեք քառորդով պէտք՚ի գերեզմանը հակեալ այս մարդկային մարմինը կենդանացընողն էին երկու կայծերու նման իր երկու զգայարանքը, այսինքն՝ լսողութիւնը և տեսողութիւնը, և այն երկու պատուհանքէն միայն մէկը արձանը կենդանացնող ներքին կեանքը կ՚արտայայտէր, և այն էր իր աչքը, որ այն հեռաւոր լոյսերուն կը նմանէր, որոնք դիշեր ժամանակ՝ անապատի մը մէջ կորսուած Ճանապարհորդի մը կ՚լուսցընեն թէ այն լուսթեան և մթութեան մէջ տակաւին կենդանի էակ մը կը գտնուի։

Ինչպէս որ կը պատահի միւս գործարաններէն զրկուած մէկ գործարանի մը՝ ժամանակաւ Պ. Նուարթիէի մարմնոյ և մտայ ունեցած գործունէութիւնը, Ճարտարութիւնը, յիշը և հանճարը հիմա միայն իր աչքոյ մէջ կենդրոնացած էին. ձերունւոյն աչքը՝ ինչպէս նաև յօնքը սև էին, իսկ ուսերուն վրայ երկնցած ու կախուած գլխի մազերը ձերմակած էին։

Յիրաւի՝ իր բազկաց շարժումը, ձայնին հնչիւնը և մարմնոյ կեցուածքը կորսընցուցած էր, բայց իր զօրաւոր աչքը անոնց պակասը կը լեցընէր. քանզի իր աչքը կը հրամայէր, և անոնցմով շնորհակալ կ՚ըլլար։

Կենդանի աշխոյժ գիակ մ՚էր ան, և իր մարմարիոնի նման դէմքը տակաւին կ՚երեւէր, որուն վերի կողմը բարկութիւն մը կը բորբոքէր կամ ուրախութիւն մը կը փայլէր։

Միայն երեք հոգի այն տպաւորչի կախուածահարին լեզուն կը

հասկընային, որոնք էին Վիլըֆօր, Վալանթին և այն հին ծառան, որուն վրայ արդէն խօսեցանք:

Բայց որովհետև Վիլըֆօր շատ փիչ անգամ իւր հայրը կը տեսնէր, կամ թէ ըսենք պարտաւորեալ անոր քովը կ'երթար, և պատճառն ալ չէր Ջանար անոր միտքը հասկընալով հաճելի երևելու. ուստի ծերունւոյն բոլոր երջանկութիւնը իւր թոռ աղջկան վրայ կայացած էր, և Վալանթին իւր անձնանուիրութեամբը, սիրովը ու համբերութեամբը նատարթիէի նայո ածէն անոր ամէն պիտաւորութիւնները հասկընալու կարող եղեր էր:

Ա յս համր և ուրիշներէ անխնայելի լեզուին Վալանթին ձայնով, շարժուձեւերով և յօժարութեամբ կը պատասխանէր, այնպէս որ կատարեալ խօսակցութիւններ տեղի կ'ունենային այն ծաղկահաս աղջկան և այն կաւեղ'ն կեղծ արձանին մէջ, որ պրիթէ փոշիացեր էր, սակայն տակաւին մարդ մ'էր այն անուանման պիտութեամբ, անլուր կրթուածոյ թեամբ և այնպիսի զօրաւոր կամքով մը, որչափ կրնայ ունենալ հնազանդեցնելու անկարող մարմին մը:

Այսպէս Վալանթին ծերունւոյն միտքը հասկընալու եղանակը տրված ըլլալով, քիչ անգամ կը պատահէր որ սովորական խօսակցութեանց մէջ այն կէս անզգայ պիակին բաղձանքը և պէտքը ձչլիւ չդուշակէր:

Իսկ Պարուա, որ քանի հինգ տարիէ ՝ի վեր իւր սիրոջը կը ծառայէր, անոր սովրութիւնները այնչափ աղէկ գիտէր, որ պրիթէ չէր պատահեր որ նատարթիէ իրմէ բան մը խնդրելու պէտք ունենայ:

Հետևաբար Վիլըֆօր ոչ միայն և ոչ միւսին կարօտութիւն ունէր իւր հօրը հետ լինելու զարմանալի խօսակցութեան սկսելու համար:

Ինչպէս ըսինք՝ Վիլըֆօր ալ ծերունւոյն հետ խօսակցելու կերպը կատարեալ գիտէր, և եթէ շատ անգամ չէր դործածեր զայն, պատճառը իւր ձանձրութիւնը և անտարբերութիւնն էր:

Ոսոի Թոզուց որ Վալանթին պարտէզը լքնէ, Պարուան անոր քովէն հեռացաւ, և իւր հօրը աջ կողմը նստելէն ետև, ինչ ատեն սիրոյն Վիլըֆօր ձախ կողմը նստեր էր, բսաւ.

— Պարոն, Վալանթին մեզի հետ չգալուն և Պարուան ասկէ հեռացընելուս համար մի զարմանար. քանզի մեր մէջը ընելու խօսակցութիւնները ծաղկահաս աղջկան կամ ծառայի մը առջև տեղի ունենալիք խօսքեր չեն. տիկին Վիլըֆօր և ես քեզ հաղորդելու լուր մը ունինք:

Նատարթիէի դէմքը այս յանդիմանին վրայ բան մը չյայտնեց, իսկ ընդ հակառակն Վիլըֆօրի աչքը կարծես թէ ծերունւոյն սրսկին ամենէն խորը թափանցել կ'ուզէր:

— Այս լուրը, շարունակեց թագաւորի պործակալը իւր ցուրտ ձայնովը, որ կարծէր թէ ամենեին ընդիմութիւն պիտի չունենայ, տիկին Վիլըֆօր և ես ապահով ենք որ քեզ հաճելի պիտի եղեւ:

Ծերունւոյն աչքը միշտ անշարժ կեցած էր. նատարթիէ մտիկ կ'ընէր և ուրիշ բան չէր յայտներ:

— Պարոն, կըսենք Վիլըֆօր, Վալանթինը պիտի ամուսնացընենք:

Մոմ դէմք մը այնչափ տառապ պիտի չունար, որչափ ծերունւոյն դէմքը այս լուրին վրայ:

— Երբ ամիսն առաջ ամուսնութիւնը տեղի պիտի ունենայ, կըսենք Վիլըֆօր:

Ծերունւոյն աչքը անշարժ մնայ:

Տիկին Վիլըֆօր ալ խօսքը շարունակելով ըսաւ.

— Մտածեցինք որ այս լուրը քեզ կարևոր կրնայ ըլլալ. ըստ որում Վալանթին միշտ քու համակրութիւդ ստացած կ'երևի. կը մնայ միայն անոր ամուսինը ըլլալու երիտասարդին անունը քեզ ըսելու: Վալանթինի համար խիստ մեծ բաղդատրութիւն մ'է այս, և մեր սահմանած ամուսինը մեծ հարստութիւն, բարի համբաւ և բարօրութեան կատարեալ վստահութիւններն ունի, և որուն անունը քիչ անծանօթ չէ. քանզի պ. Ֆրանզ տը Ֆէնդել, սեռնունը քիչ անծանօթ չէ. պոհ ա'էրինէն է:

Վիլըֆօր իւր կնոջ այս փոքրիկ տեղեկութեան ժամանակ աչքուանին տեղի ուշադիր նայուածք մը յարեր էր ծերունւոյն վրայ:

Երբ տիկին Վիլլըֆօր Ֆրանզին անունը արտասանեց, Նուարթիէի աչքը, որուն ամեն շարժումները իր որդին աղէկ կը ճանչնար, սարսռաց, և արտանունքը կարծես փայլակ մը արձակուելու տեղի տալու համար ընդարձակուեցան, ինչպէս կ'ըլլան շուրթերը խօսք մը խօսելու առեն:

Թագաւորի գործակալը, որ իր և Ֆրանզին հօրը մէջ տեղի ունեցած քաղաքական թշնամութեանց հին պատմութիւնները գիտէր, իր հօրը աչաց հրոյն և յուզման պատճառը հասկըցաւ, սակայն չտեսնել ձեւացուց, և իր կնոջը կիսատ թողուցած խօսքը շարունակելով,

— Պարոն, ըսաւ, ըստ որում Վալանթին իր ննեւտասներորդ տարին պիտի մտնէ, պէտք է որ ամուսնանայ: Սակայն ամենևին մոռցած չենք զքեզ, որ մեր խորհուրդին մասնակից ըլլաս. ապահով ենք որ Վալանթինի ամուսինը եթէ չուզէ մեր քովը կենալ, որ դուք նեղութիւն պատճառէնք երիտասարդ ամուսնացելոյ, դուն պիտի ուզէ որ դուն անոնց քովը կենաս, քանզի Վալանթին մանաւորապէս կը սիրէ զքեզ և դուն ըստ երևութիւն անոր սիրոյն կը պատասխանես. այս կերպով քու սովորութիւններդ ամենևին չես կորսընցըներ, և քու վրադ հսկող մէկի տեղ երկու զաւակ պիտի ունենաս:

Նուարթիէի նպատակը ահարկու երևցաւ:

Անտարակոյս ծերունւոյն սրտին մէջ ահռելի բան մը անցեր էր. անտարակոյս իր ցաւոց և բարկութեան ձայնը մինչև կոկորդը կը բարձրանար, բայց դուրս ելնել չկրնալով, կը խեղդէր զան. վասն զի դէմքը ծիրանեգոյն ներկուեցաւ և շուրթերը կապուտցան:

Վիլլըֆօր սրտի հանդարտութեամբ պատուհան մը բացաւ ըսելով,

— Օգը շատ տաք է հոս, և այս տաքութիւնը պ. Նուարթիէի կը վնասէ:

Նոքը վերադարձաւ, բայց իր տեղը չնստաւ:

— Պ. ա'էբինէ և իր ընտանիքը, յաւելցուց տիկին Վիլլըֆօր, այս ամուսնութեան սրտով կը բաղձան, թէև իր ընտանիքը մօր եղբայրէ մը և մօրաքոյրէ մը կը բաղկանայ միայն. իր մայրը գինքը ծնած առեն մեռեր է, և հայրը 1815ին այսինքն մանկան հասակ երկու տարեկան եղած ժամանակը սպաննուեր է. ուստի այս ամուսնութիւնը միայն իր կամքէն կախեալ է:

— Գաղտնի սպանութիւն մը, կրկնեց Վիլլըֆօր, որուն հեղինակները անծանօթ մնացին, թէև շատ մարդիկ կասկածուեցան:

Նուարթիէ այնպիսի ջանք մը ըրաւ, որ իր շուրթերը ժպտելու պէս ձևացան:

— Արդ՝ ձշմարիտ յանցաւորները, շարունակեց Վիլլըֆօր, անոնք որ գիտեն թէ յանցանքը իրենք գործեցին, և որոց վրայ կրնայ իրենց կենացը մէջ մարդկային դատաստանը և իրենց մեռնելէն ետև Աստուծոյ դատաստանը իջնել, երջանիկ պիտի ըլլային եթէ մեր տեղը ըլլային, և եթէ աղջիկ մը ունենային որ կասկածի երևոյթն անպատ ջնջելու համար Պ. Ֆրանզ ա'էբինէին տան:

Նուարթիէ այնպիսի ուժով ինքզինքը զսպեց և հանդարտ երևցաւ, որ իր տակաւ կացութենէն չէր սպասուեր:

— Այո, կը հասկընամ, պատասխանեց ծերունին իր նայուածքով Վիլլըֆօրին:

Եւ այս նայուածքը իր խորին արհամարհանքը և իրաւացի բարկութիւնը կը յայտնէր:

Իսկ Վիլլըֆօր թեթև կերպով իր ուսերը շարժեր էր՝ պատասխանի այն նայուածքին, որուն նշանակութիւնը շատ աղէկ հասկըցեր էր:

Ետքը նշան ըրաւ իր կնոջը որ ոտք ելնէ:

— Ուրեմն, պարոն, ընդունէ իմ ակնածական յարգանքս: Կը հաճիս որ էտուարս ալ դայ իր յարգանքը մատուցանելու:

Ծերունին աչքը դոցելով իր հաճութիւնը, զանոնք ստէպ քթթելով իր մերժումը, և գէպ՝ի երկինք վերցընելով իր բաղձանքը կը յայտներ:

Եթէ Վալանթինը ուզէր, իր ձախ աչքը միայն կը դոցէր:

Իսկ եթէ Պարուան ուզէր, ձախ աչքը կը փակէր:

Տիկին Վիլլըֆօրի այս առաջարկութեան վրայ ծերունին աշխուժիւ իր աչքը քթթեց:

— Այո՛, պատասխանեց նայուածքը բարկութեամբ։

— Կը հասկընամ, քեզի չըսելուս համար կը նեղանաս. բայց ինչ կրնայի ընել, ինծի պատուիրեր էին որ քեզ բան մը չըսեմ, և այս պատճառաւ ինծի իսկ բան մը չըսին, և ես հետաքրքրութեամբ կերպով մը այս գաղտնիքը իմացայ, և ասոր համար քեզմէ ալ գաղտնի պահեցի. ներէ ինծի, սիրելի հայր Նուարթիէ։

Ծերունին հաստատ և անշարժ նայուածք մը յարելով, այս պատասխանը տալ կ՚երևէր։

— Միայն լուսթիւնդ չէ որ զիս կը նեղացընէ։

— Ի՞նչ բան է ուրեմն, հարցուց ծաղկահաս աղջիկը. դուցէ կը կարծես որ զքեզ պիտի թողում, բարի հայր, և ամուսնանալով պիտի մոռնամ զքեզ։

— Ոչ, ըսաւ ծերունին։

— Ուրեմն ըսին թէ պ. ա՛էրինէն կը հաւանի որ միաւեղ կեանք։

— Այո՛։

— Ուրեմն ինչո՞ւ բարկացար։

Ծերունւոյն աչքը անսահման քաղցրութիւն մը յայտնել կ՚ուզէին։

— Այո՛, կը հասկընամ, ըսաւ Վալանթին. վասն զի դուն դիս կը սիրես։

Ծերունին նշան ըրաւ թէ այո՛։

— Եւ կը վախնաս որ պժբաղդ չըլլամ։

— Այո՛։

— Ֆրանգը չես սիրեր։

Նուարթիէի աչքը երկար չորս անգամ կրկնեցին։

— Ոչ, ոչ, ոչ։

— Ուրեմն խիստ վշտացած ես։

— Այո՛։

— Մտիկ ըրէ ուրեմն, ըսաւ Վալանթին Նուարթիէի առջև ծնկան վրայ գալով, և իր բազուկներովը անոր պարանոցին փաթթելով, ես ալ վշտացած եմ, քանզի ես ալ չեմ սիրեր պ. Ֆրանգ ա՛էրինէն։

Տիկին Վիլըֆոր յայտնի մերժում մը տեսնելով, իւր շուրթերը խածաւ։

— Ուրեմն Վալանթինը զրկեմ, ըսաւ։

— Այո՛, պատասխանեց Նուարթիէ աչքը ուժգնութեամբ դոցելով։

Պ. և տիկին Վիլըֆոր զան բարևելով դուրս ելան, և հրամայեցին որ Վալանթինը կանչեն, որ թէև արդէն իմացեր էր թէ պ. Նուարթիէի քովը նոյն օրը գործ մը պիտի ունենայ։

Անոնց դուրս ելնելէն ետև՝ Վալանթին իր սրտի յուզմունքէն բղոդրովին կարմրած ծերունւոյն սենեակը մտաւ։

Մէկ նայուածքը բաւական եղաւ ծաղկահաս աղջկան իր հային տրտնեղութիւնը և իրեն ըսելու խօսքեր ունենալը հասկընալու։

— Ո՛հ, ինչ պատահեցաւ, բարի հայր, ըսաւ Վալանթին. մի՞թէ նեղացուցին զքեզ. բարկացած կ՚երևիս։

— Այո՛, պատասխանեց ծերունին աչքերը դոցելով։

— Որո՞ւ բարկացար, հօրս. ոչ. տիկին Վիլըֆորի՞. ոչ. ինձի՞։

Ծերունին նշան ըրաւ թէ այո՛։

— Ինձի՞ բարկացար, կրկնեց Վալանթին զարմանքով։

Ծերունին իւր նշանը նորոգեց։

— Եւ ինչ րրի ես քեզի, սիրելի հայս, ըսաւ Վալանթին, բայց պատասխան չընդունելով շարունակեց. Այսօր չտեսայ զքեզ արդեօք իմ վրայօքս բան մը ըսին քեզ։

— Այո՛, ըսաւ ծերունւոյն նայուածքը ուժգնութեամբ։

— Ո՛հ, տէր Աստուած, ինչ կայ արդեօք. կ՚երդնում, բարի հայր, որ . . . ։ Ո՛հ, հասկըցայ . . . Պ. և տիկին Վիլըֆոր հիմա ասկէ մեկնեցան, այնպէս չէ՞։

— Այո՛։

— Եւ անոնք զքեզ բարկացընելու խօսքեր ըսին, Արդեօք ինչ ըսին. կ՚ուզեմ որ երթամ հարցնեմ անոնց, որպէս զի իմ անմեղութիւնս յայտնեմ քեզ։

— Ոչ, ոչ, պատասխանեց նայուածքը։

— Բայց դուն կը վախցընես զիս. ո՛հ, ինչ ըսին արդեօք։ Է՛հ, հասկըցայ, ըսաւ աղջիկը աչքը խոնարհեցընելով և ասոր մտածելով. արդեօք ամուսնութեանս վրայ խօսեցան։

Ուրախութեան նշոյլ մը հաւին աչոյ մէջ փայլեցաւ։

— Երբ վանք մը քաշուիլ ուզեցի, կը յիշեմ, ինծի խիստ բարկացար։

Արտասուաց կաթիլ մը ծերունւոյն չոր աւտեանդները թրջեց։

— Ա՛յս ամուսնութենէն խոյս տալու համար էր որ այնպէս ընել ուզեցի, և այն պատճառաւ յուսահատութեան մէջ կը գտնուէի։

Նուարթիէ դժուարաւ շունչ կ՚առնուր։

— Ա՛յս ամուսնութիւնը ուրիշն կը վշտացնէ զքեզ, սիրելի հայր իմ։ Ո՛հ, երանի թէ կարենայիր օգնել ինձ, երանի թէ կարենայինք միասեղ անոնց խորհուրդը արգիլել։ Թէև ողջամիտ հանճար մը և հաստատ կամք մը ունիս, բայց անոնց դէմ դնելու ոյժ չունիս։ Անոնց հետ մրցելու համար ինծի պէս և ինձմէ ալ աւելի տակաւ ես։ Ափսոս, քու զօրութեանդ և առողջութեանդ օրերուն մէջ պիտի կարենայիր զօրաւոր պաշտպան կանգնիլ ինծի, բայց այսօր իմ խօսքերս հասկընալէն և ինծի հետ ուրախանալէն կամ ցաւելէն ուրիշ բան չես կրնար ընել։ Ա՛յս ալ իմ վերջին երջանկութիւնս է, զոր Աստուած թողուցած է ինձ միանելէն զրկուելէն ետև։

Ա՛յս խօսքերուն վրայ Նուարթիէի աչոյ մէջ այնպիսի բարկութիւն մը նկարուեցաւ, որ ծաղկահաս աղջիկը այս խօսքերս կարծեց կարդալ անոնց մէջ։

— Կը սխալիս, ես քեզի համար տակաւին խիստ զօրաւոր եմ։

— Ձիս պաշտպանելու կարող ես, սիրելի հաւս, բաւ վանքին։

— Ա՛յո՛։

Նուարթիէ աչքը դէպ՚ի երկինք վերցուց, որ բան մը խնդրելու նշանն էր։

— Ի՞նչ կ՚ուզես, սիրելի հայր, բսէ։

Վանքին վայրկեան մը մտածեց թէ ինչ է ուզածը, և հետզհետէ միտքը նկածը բարձր ձայնիւ կը հարցնէր անոր, և տեսնելով որ իր ամեն խօսքերուն ծերունին ոչ կը պատասխանէ,

— Ուրեմն միս միջոցը ձեռք առնենք, բսաւ, քանի որ չեմ հասկընար ըսածդ։

Ա՛յն առեն այրուձիին բոլոր գիրերը միատ մի արտասանեց Ա՛էն միտքն ե, միանգամայն կաթուածահարին աչքը ուշադրութեամբ կը քննէր, ն գրին նուարթիէ նշան ըրաւ թէ այո՛։

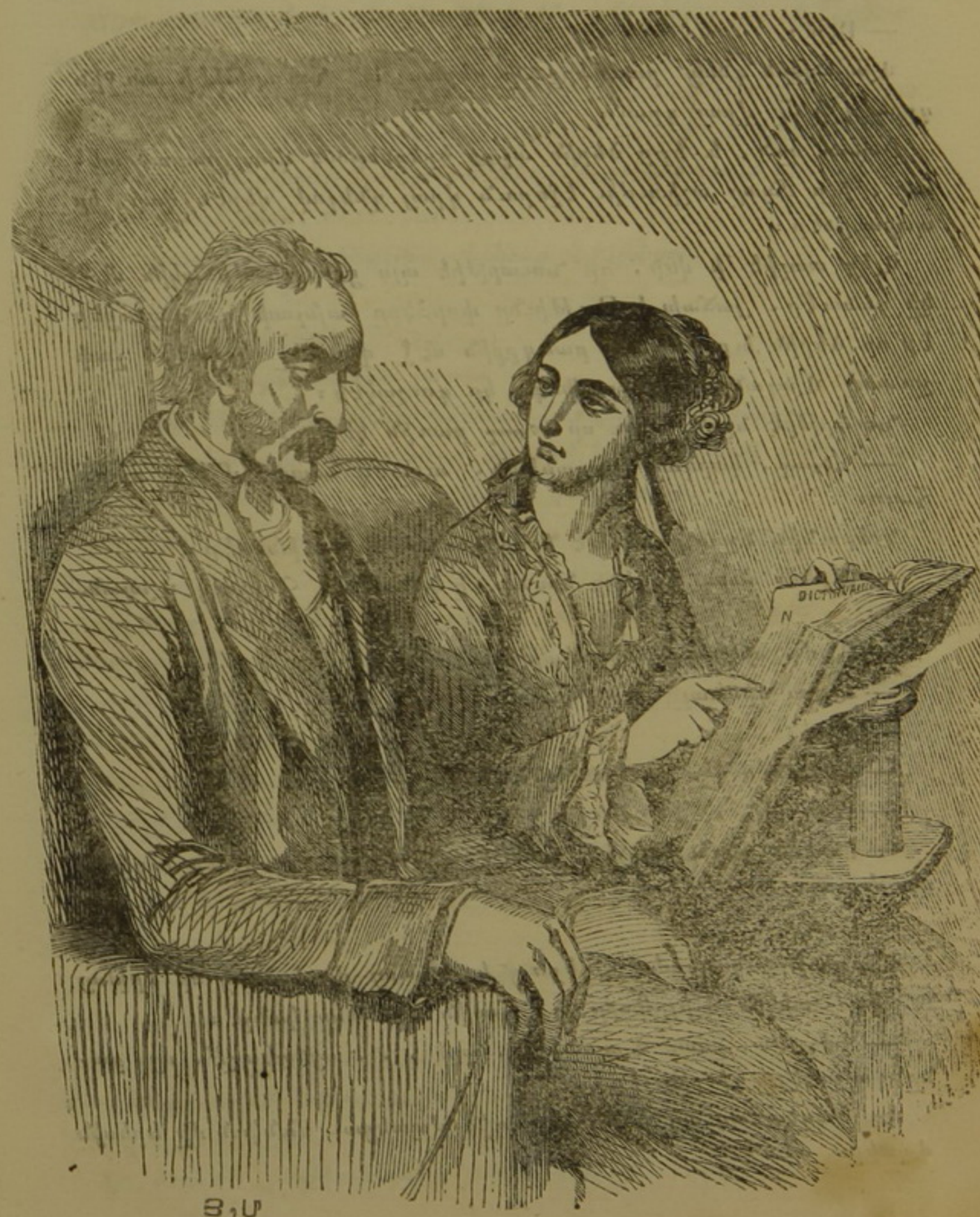

— Ուրեմն ուզած բառդ ն պիրով կ'ըսկսի. տեսնենք հիմա ն գիրով ինչ պիտի կապենք։ Նա-Նե-Նէ-Նը-Նի-Նո-Նօ։

— Այ՛, այ՛, այ՛, ըսաւ ծերը։

— Նօ՞ է։

— Այ՛։

Վալանթին դնաց բառգիրք մը բերաւ ու Նուարթիէի առջին պրքակալի մը վրայ դրաւ։

Բայաւ ղան, և երբ ծերին աչքը երեսներուն վրայ յարած տեսաւ, իր մատը աշխուժիւ էջերուն վրայ դնելով վերէն վար կը պտրտցընէր։

Վէյ տարիէ՛ի վեր, որ Նուարթիէ այս ցաւալի վիճակին մէջ կը գտնուէր, յաճախ կրթուելուն փորձերը այնչափ դիւրացուցեր էր որ ծերին իր ձեռօքը բառգրքին մէջ փնտռել կրցածին չափ շուտով Վալանթին անոր միտքը կը գուշակէր։

Նուարթիէ նշան ըրաւ որ նօթառ բառին կենայ։

— Նօթառ, կարդաց Վալանթին. ուզածդ նստար մ'է, բարի հայր։

Ծերունին նշան ըրաւ թէ իրօք նստար մը կը խնդրէր։

— Ուրեմն մարդ ղրկենք նստար մը կանչենք, հարցուց Վալանթին։

— Այ՛, պատասխանեց կաթուածահարը։

— Հայրս կիանալ պէտք է։

— Այ՛։

— Հիմա կ'ուզես որ կանչուի։

— Այ՛։

— Ուրեմն հիմա կանչել տամ, սիրելի հայր։ Ամէն ուզածդ այս է։

— Այ՛,

Վալանթին զանգակը հնչեցուց և ծառայ մը կանչեց որ երթայ Պ. կամ տիկին Վիլըֆօրը իր հաւին սենեակը կանչէ։

— Գոհ ես, ըսաւ Վալանթին, այ՛ . . . այնպէս չէ՞. այս բանը գուշակելը դիւրին չէր։

Եւ ծաղկահաս աղջիկը իր հաւին ժպտեցաւ մանկան մը երեսին ժպտելու պէս։

Պ. Վիլըֆօր Պարուային հետ նեբա մնաւ։

— Ինչ կ'ուզես, պարոն, հարցուց կաթուածահարին։

— Պարոն, ըսաւ Վալանթին, հաս նօտար մը կը խնդրէ։

Այս տարօրինակ և անակնկալի խնդրոյն վրայ Պ. Վիլըֆօր կաթուածահարին երեսը նայեցաւ։

— Այ՛, ըսաւ այս վերջինը այնպիսի հաստատամտութեամբ մը, որ կը յայտնէր թէ Վալանթինի և իր ծառային օգնութեամբը, որոնք իր բաղձացածը հասկըցած էին, ինքը պատրաստ էր իր կամքը կատարել տալ։

— Նօտա՞ր մը կը խնդրես, կրկնեց Վիլըֆօր։

— Այ՛։

— Ինչ պիտի ընես։

Նուարթիէ պատասխան չտուաւ։

— Բայց ինչ պէտք ունիս նօտարի, հարցուց Վիլըֆօր։

Կաթուածահարին նայուածքը անշարժ կեցաւ, որով ըսել կ'ուզէր. — Անշուշտ կ'ուզեմ որ կամքս կատարուի։

— Մեզ խաղ մը խաղալու համար, այնպէս չէ՞, ըսաւ Վիլըֆօր։

— Բայց վերջապէս երբ պարոնը նօտար մը կը խնդրէ, ըսաւ Պարուա՝ հին ծառաներու սովորական հաստատամտութեամբը իր տիրոջը հրամանը պնդելով, յայտնի կ'երևի որ պէտք ունի անոր։ Երթամ ես նօտար մը կանչեմ։

Պարուա Նուարթիէէն զատ ուրիշ տէր չէր ճանչնար, և չէր հաւներեր որ փուճ տեղը անոր կամաց դէմ դրուի։

— Այ՛, նօտար մը կ'ուզեմ, ըսաւ ծերը վստահութեամբ աչքը գոցելով, և որպէս թէ ըսած ըլլար. — Տեսնենք, ո՞վ պիտի կարենայ ուզածս մերժել։

— Հիմա նօտարը կու գայ, քանի որ անշուշտ նօտար մը կ'ուզես, պարոն. բայց սաուգիւ ծաղրելի սենեակ մը պիտի ունենանք, ըստ որում ես ինքզինքս պիտի չհատպովեմ ու զքեզ չհատպովողն ալ ես պիտի ըլլամ։

— Հոգ չէ, ըսաւ Պարուա, ես կ'երթամ նօտարը կանչելու։

Եւ ծառան յաղթութեամբ դուրս ելաւ։

ԳԼՈՒԽ Ի

ՆՈՏԱՐԸ

Պարոնայի դուրս ելնելէն ետև՝ Նուարթիէ Վալանթինի երեսը կը նայէր այն ագդու նայուածքով որ շատ բաներ կ'իմացընէր։

Ծաղկահաս աղջիկը անոր միտքը հասկըցաւ և վիլլֆօր իսկ, ըստ որում իւր ձակտին վրայ տխրութիւն մը պատեց, և յօկքը կնձռեց։

Ութոռ մը առաւ, կաթուածահարին սենեկին մէջ տեղաւորուեցաւ և սպասեց։

Նուարթիէ կատարեալ հանդարտութեամբ անոր ըրածը կը դիտէր, բայց իւր աչքին պոչովը Վալանթինի նշան ըրաւ որ հոդը չընէ և հոն սպասէ։

Երեք քառորդ ետքը ծառան նօտարին հետ ներս մտաւ։

— Պարոն, ըսաւ Վիլլֆօր գիրար ողջունելէն ետև, գքեզ հոս կանչողը Պ. Նուարթիէ տը Վիլլֆօրն է. ընդհանուր կաթուած մը իւր անդամոց և ձայնին գործածութիւնը կորսընցընել տուաւ և միայն մենք մեծ դժուարութեամբ հասկընանք։

Նուարթիէ աչօքը այնպիսի ծանրութեամբ և հրամայական կերպիւ Վալանթինը կանչեց որ օրիորդը իսկոյն պատասխանեց։

— Պարոն, ես հաւիս ամէն ըսել ուզած խօսքերը կը հասկընամ։

— Ատոր է, յաւելցուց Պարուա, ատոր է, ամէն բան կը հասկընայ, ինչպէս որ ձանրան քեզ ըսի։

— Ներէ, պարոն, գուն ալ, օրիորդ, ըսաւ նօտարը Վիլլֆօրի և Վալանթինի դառնալով. այս այնպիսի պարագայ մ'է որ տէրութեան պաշտօնատար մը առանց վտանգաւոր պատասխանատուութեան մը տակ մնալու չկրնար անխոհեմութեամբ այսպիսի գործ տեսնել։ Արձանագրութիւնը վաւերական ըլլալու էական բանը այն է

որ նօտարը ազէկ հասկցած ըլլայ թէ արձանագրել տուողին կամքը հաւատարմութեամբ ի գործ կը դնէ։ Արդ՝ որովհետև ես ալ չեմ կրնար համր անձի մը հաճութիւնը կամ տհաճութիւնը ստուգել, և համրութեանը պատճառաւ իւր բաղձանաց կամ դժկամութեանց առարկայ՝ ինծի յայտնապէս հաստատուած չըլլալուն՝ իմ ընելս գործս բոլորովին անօգուտ է և. օրինաւոր կերպով կատարուած սլիտի չըլլայ։

Նօտարը քայլ մը առաւ որ մեկնի։

Թաղաւորի դործակալին շրթանց վրայ յաղթութեան հաղիւ նշմարելի ժպիտ մը նկարուեցաւ։

Իսկ Նուարթիէ այնպիսի տրտմութեամբ մը Վալանթինի նայեցաւ որ ծաղկահաս աղջիկը նօտարին ձանրան կտրեց։

— Պարոն, ըսաւ անոր, հաւիս հետ խօսեցած լեզուս այնպիսի եղանակ մ'է, որ գիւրաւ կը սորվուի, և կրնամ քանի մը վայրկենի մէջ կարող ընել գքեզ որ հասկըցածիս պէս գուն ալ կրնաս։ Ըսէ, պարոն, խիղճդ կատարեալ հանդարտ ըլլալու համար ինչ կը խնդրես։

— Մեր արձանագրութիւնը վաւերական ըլլալու համար պէտք եղածը կը խնդրեմ, օրիորդ, պատասխանեց նօտարը, այսինքն՝ իւր հաճութեան կամ տհաճութեան ապահովութիւնը։ Կտակընելու ատեն հոգ չէ եթէ մարդուս մարմինը հիւանդ է, բայց խելքը ողջ ըլլալ պէտք է։

— Ուրեմն, պարոն, երկու նշաններով այդ ապահովութիւնը պիտի ընդունիս, և պիտի տեսնես որ հաւս մինչև այս ժամս իւր իմացականութեան ամբողջութիւնը կը վայելէ։ Պ. Նուարթիէ իւր ձայնէն և մարմնոյ շարժուձեւերէն զրկուած ըլլալով այն ըսել ուզած առիթը աչքը կը գոցէ, և ոչ ըսելու համար գանունք քանի մը անգամ կը թթթէ։ Այսչափ պիտանալի բաւական է Պ. Նուարթիէի հետ խօսելու համար. հիմա կրնաս փորձել։

Ծերունւոյն Վալանթինի ուղղած նայուածքը խանդակաթ սիրոյ և երախտագիտութեան զգացմամբ լեցուն էր, որ նօտարն անդամ հասկըցեր էր։

— Աղջիկ թոռանդ ըսածները լսեցիր և հասկըցար, պարոն, հարցուց նօտարը։

Նուարթիէ մեղմով աչքը գոցեց և վայրկեան մը եղբը բացաւ զանոնք։

— Եւ անոր ըսածը կը հաստատեն, այսինքն՝ ձիշդ անոր ըսած նշաններով քու վիտքդ կը հասկըցընեն։

— Այո՛, պատասխանեց վերսային ծերը։

— Դուն գիս կանչեցիր։

— Այո՛։

— Կտակագիրդ շինելու համար։

— Այո՛։

— Եւ չեմ ուզեր որ կտակագիրդ չըրած մեկնիմ։

Կաթուածահարը աշխուժիւ և շատ անպատ աչքերը քթթեց։

— Հասկըցար հիմա, պարոն, ըսաւ աղջիկը, և խիղճդ հանդարտ է։

Բայց նօտարը անոր պատասխան տալէն առաջ՝ Վիլըֆօր մէկ կողմ քաշեց զան։

— Պարոն, ըսաւ կը կարծեմ որ մեկը Պ. Նուարթիէ տը Վիլըֆօրի ընդունածին պէս ֆիզիկական տոսկալի հարուած մը ընդունի և իր մտաւորական վիճակը չխանգարուի։

— Ձիս անհանգիստ ընողը այդ չէ, պարոն, պատասխանեց նօտարը. այլ կը մտածեմ թէ հարցումները ընելէ առաջ ինչպէս կարող պիտի ըլլանք անոր միտքը դուշակելու։

— Կը տեսնես որ անկարելի է, ըսաւ Վիլըֆօր։

Վալանթին և ծերը անոնց խօսակցութիւնը կը լսէին։

Նուարթիէ իր նայուածքը այնպէս անշարժ և հաստատ Վալանթինի վրայ յարեց, որով կը հրաւիրէր զան որ պատասխան տայ։

— Պարոն, ըսաւ աղջիկը, հոգ մի ըներ այդ մասին. հաւիս միտքը հասկընալը որչափ և դժուար ըլլայ կամ որչափ և դժուար եղիի, ես պիտի յայտնեմ քեզ զանոնք, որպէս զի այս մասին ունեցած տարակոյսդ փարատեմ։ Վեց տարի է որ Պ. Նուարթիէի քովն եմ, թող ըսէ թէ վեց տարիէ՝ի վեր իր բաղձանաց միայն մեկը ինձ հասկըցընել չկրնալուն համար իր սրտին մէջ մնացած է։

— Ոչ, պատասխանեց ծերը։

— Փորձենք ուրեմն, ըսաւ նօտարը. պարոն, օրիորդը իրը թարգման կ'ընդունիս։

Կաթուածահարը նշան ըրաւ թէ այո՛։

— Լաւ. ըսէ ուրեմն, պարոն, ինչ կը խնդրես ինձմէ և ինչ արձանագրութիւն կ'ուզես որ բնեմ։

Վալանթին այրուբէնին գիրերը միաւ մի մինչև Կ արտասանեց։

Նուարթիէի ձարտարախօս աչքը այս գիրին կեցուց զան։

— Պարոնին խնդրածը Կ գիրն է, ըսաւ նօտարը. յայտնի կ'երևի։

— Կեցիր, ըսաւ Վալանթին։

Եղբը դնաց բառգիրքն առաւ, և ուշադիր նօտարին առջևը անոր թուղթերը դարձուց։

Վալանթինի մատը բառերուն վրայ պարտած ժամանակ՝ Նուարթիէի աչքը կտակ բառին կեցուց զան։

— Կամ, ըսաւ նօտարը, գործը յայտնի կ'երևի պարոնը իր կտակը ընել կ'ուզէ։

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ քանի մը անգամ կրկնելով։

— Մտածիր զարմանալի բան է այս, պարոն, ըսաւ նօտարը՝ ապշեալ Վիլըֆօրին դառնալով, այնպէս չէ՞։

— Այո՛, իրօք զարմանալի է, պատասխանեց Վիլըֆօր, և կտակագիրը աւելի զարմանալի պիտի ըլլայ. վասն զի վերջապէս չեմ կարծեր թէ առանց աղջկանս հանճարեղ ազդեցութեանը յօդուածները բառ առ բառ թղթին վրայ ինքնին գան շարուելու։ Եւ Վալանթին այս կտակիդ մէջ դուցէ շահ մը ունենալուն՝ Պ. Նուարթիէ տը Վիլըֆօրի անյայտ կամացը արժանաւոր թարգմանը չկրնար ըլլալ։

— Ոչ, ոչ, ոչ, ըսաւ կաթուածահարը։

— Ինչպէս, ըսաւ Վիլըֆօր, Վալանթին կտակին մէջ շահ մը չունի՞։

— Ոչ, ըսաւ Նուարթիէ։

— Պարոն, ըսաւ նօտարը, որ իր տեսած փորձէն դոհ ըլլալով կը յուսար այս զարմանալի դէպքը ընկերութեանց մէջ մանրամասնաբար պատմել. պարոն, ասկէ առաջ անկարելի կարծածս

Հիմա խիստ դիւրին կ'երեւի ինձ, և այս կտակը պարզապէս խոր-
հրդաւոր կտակ մը պիտի ըլլայ, քանզի օրէնքը պիտի քննէ և պի-
տի վաւերացընէ զայն, միայն թէ եօթն վկաներու առջև կարդա-
ցուի, անոնց առջևը կտակարարէն հաստատուի, և նօտարի մը ձե-
ռօք կատարուի միշտ անոնց առջևն։ Սովորական կտակէն հազիւ
քիչ մը աւելի ժամանակ պէտք է զայն կատարելու համար. բսա ո-
րում կտակայ օրինակը միշտ մի և նոյնը կ'ըլլայ, բայց մանրա-
մասն տեղեկութիւնները կտակարարին դործոյ վիճակէն և քեզմէ
պիտի ընդունինք, քանզի դուն անոր գործոյ խնամատարու ըլլալով
կը ճանչնաս զանոնք։ Եւ որպէս զի այս կտակագիրը բոլորովին
հաստատ ըլլայ, պէտք է որ կատարեալ վաւերականութիւն մը առնք.
պաշտօնակիցներէս մէկը կրնայ օգնել ինձ, և սովորութեանց հա-
կառակ՝ կտակը գրուած ժամանակը ներկայ գտնուելու։ Պարոն,
գոհ ես, շարունակեց նօտարը ծերին դառնալով։

— Այո, պատասխանեց Նուարթիէ իր միտքը հասկցուելուն
տրտում երեւելով։

— Ինչ պիտի ընէ արդեօք, ըսաւ ինքնիրեն վիլֆոր, որուն
քարձր պաշտօնը կ'ըսափիչէր զինքը որ զգոյշ կեցայ, բայց չէր կրնար
դուշակել թէ իր հայրը ինչ նպատակ ունի։

Ուստի առաջին նօտարին նշանակած երկրորդ նօտարը կանչելու
համար մէկը ղրկեց. բայց Պարուա ամեն բան լսելով և իր սի-
րոյ բաղձանքը դուշակելով, արդէն մեկներ էր։

Այն առեն թագաւորի գործակալը իր կնոջը լսայցնել տուաւ
որ վեր ելնէ։

Քառորդէ մը ամեն մարդ կաթուածահարին սենեակը գումարուե-
ցաւ. երկրորդ նօտարն իսկ եկեր էր։

Քանի մը խօսքով ազրութեան պաշտօնատարները իրարու համա-
ձայնեցան։

Անձ և անորոշ գրուած կտակի մը օրինակը Նուարթիէի կար-
պային. եաբը անոր խելքը գլուխը ըլլալը քննել սկսելու համար՝
առաջին նօտարը անոր կողմը գառնալով ըսաւ.

— Երբ մէկը իր կտակը կ'ընէ, պարոն, ի հնարս մէկուն և ի
ձեաս մէկ ուրիշին կ'ընէ։

— Այո, ըսաւ Նուարթիէ։

— Հարստութիւնդ որչափ ըլլալը գիտես։

— Այո։

— Ուրեմն հիմա քանի մը դումարներ պիտի ըսեմ, որոնք հետ-
զհետէ պիտի աւելցընեմ, քու հարստութիւնդ նշանակող դումա-
րին հասած ժամանակս կեցուր պիս։

— Այո։

Այս հարցափորձը գրեթէ հանդիսաւոր կերպով կը կատարուէր.
մարմնոյ դէմ իմացականութեան մրցումը դուցէ երբէք այնչափ
յայտնի երեւցած չէր, և եթէ այս տեսարանը վեմ ալ չկարե-
նանք ըսել, գոնէ հետաքրքրական էր։

Նուարթիէի բոլորտիքը շրջան մը կազմած էին։

Երկրորդ նօտարը սեղանի մը առջև նստած գրելու պատրաստ
կը գտնուէր. առաջին նօտարը անոր առջևը ոտքի վրայ կանգնած
հարցափորձ կ'ընէր։

— Հարստութիւնդ երեք հարիւր հազար ֆրանքէն աւելի է,
այնպէս չէ, հարցուց նօտարը։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ այո։

— Ձորս հարիւր հազար ֆրանք ունիս, հարցուց նօտարը։

Նուարթիէ անշարժ կեցաւ։

— Հինգ հարիւր հազար։

Ծերը նոյնպէս անշարժ մնաց։

— Վեց հարիւր հազար, եօթն հարիւր հազար, ութ հարիւր
հազար, ինն հարիւր հազար։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ այո։

— Ինն հարիւր հազար ֆրանք ունիս։

— Այո։

— Անշարժ կալուածք են, հարցուց նօտարը։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ ոչ։

— Մուրհակներ են, հարցուց նօտարը։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ այո։

— Այդ մուրհակները քու ձեռքդ են։

Նուարթիէ նայուածք մը ուղղեց Պարուային, և ծառան սենե-

կէն դուրս ելաւ, ու վայրկեան մը ետքը արկղիկով մը վերադարձաւ։

— Կ՚ուզեն որ այս արկղիկը բանանք, հարցուց նօտարը։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ այո։

Արկղիկը բացին և ինն հարիւր հազար ֆրանքի մուրհակներ գտան։

Առաջին նօտարը ամեն մուրհակները մի առ մի իւր պաշտօնակցին տուաւ. Նուարթիէի յայտնաձին համեմատ հաշիւը ճիշդ էր։

— Շատ աղէկ, ըսաւ. յայտնի կը տեսնուի որ իմայողութիւնը իւր ամեն զօրութեանը և ընդարձակութեանը մէջն է։

Եաքը կաթուածահարին դառնալով,

— Ուրեմն, ըսաւ, ինն հարիւր հազար ֆրանք դրամագլուխ ունիս, որունք շահու դրուած ըլլալով պէտք են գրեթէ քառասուն հազար ֆրանք եկամուտ բերին։

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ։

— Այս հարստութիւնը որո՞ւ կ՚ուզես թողուլ։

— Ո՛հ, ըսաւ տիկին Վիլլֆօր, սարսակուսելի բան չկայ. պ. Նուարթիէ իւր միակ աղջիկ Լուսը օրիորդ Վալանթին Վիլլֆօրը կը սիրէ. վեց տարիէ ի վեր օրիորդը կը խնամէ զան և իւր հանապազօրեայ խնամքովը հաւին սէրը և կրնամ ըսել գրեթէ երախտապիտութիւնը դրաւելու արժանի եղած է. ուստի իրաւացի է որ իւր անձնանուիրութեան փոխարէնը ընդունի։

Նուարթիէի աչքը կարծես փայլակ մը արձակեց յուսընելու համար որ տիկին Վիլլֆօրի այս կնոջ զգացումներէն խաբուած չէր։

— Ուրեմն օրիորդ Վալանթին տը Վիլլֆօրի՞ն պիտի թողուս այս ինն հարիւր հազար ֆրանքը, հարցուց նօտարը, որ այս պայմանը արձանագրել տալու պատրաստ էր, սակայն կ՚ըսպասէր որ Նուարթիէի հաւանութիւնը առնու, և կ՚ուզէր այս հաւանութիւնը այն զարմանալի տեսարանին ամեն վկաներուն հաստատել տալ։

Վալանթին քայլ մը ետ քաշուեր էր և դլուխը խոնարհեցուցած կու լար։

Ծերունին վայրկեան մը խորին խանդաղատութեան նշանով աւնոր նայեցաւ. ետքը նօտարին դառնալով, խիստ յայտնի կերպով աչքը թթեց։

— Չէ՞ կ՚ըսես, ըսաւ նօտարը, միթէ օրիորդ Վալանթին տը Վիլլֆօր քու ընդհանուր ժառանգդ չէ՞։

Նուարթիէ նշան ըրաւ թէ ոչ։

— Չե՞ս սխալիր, ըսաւ նօտարը զարմանքով, ո՞չ է ըսածդ։

— Ոչ, կրկնեց Նուարթիէ, ոչ։

Վալանթին գլուխը վերցուց. ողբմելին ապշեալ միացեր էր չէ թէ ժառանգութենէ զրկուելուն, այլ այնպիսի կտակագիրէ մը յառաջ եկած զգացումէ մը զրգռած ըլլալուն համար։

Բայց Նուարթիէ այնչափ խանդաղատանօք անոր նայեցաւ, որ Վալանթին պատասխանեց.

— Ո՛հ, բարի հայր, յայտնի կը տեսնեմ. միայն ժառանգութենէդ կը զրկես զիս, այլ սիրտդ ինձ կը թողուս։

— Ո՛հ, այո, անշուշտ, ըսին կաթուածահարին աչքերը պայուելով այնպիսի նշաններով, որոյմէ Վալանթին չէր կրնար խաբուիլ։

— Շնորհակալ եմ, մրմնջեց ծաղկահաս աղջիկը։

Սակայն այս մերժումը տիկին Վիլլֆօրի սրտին մէջ անակնկալ յոյս մը պատճառեր էր։

Ուստի ծերին մօտեցաւ։

— Ուրեմն Էտուար տը Վիլլֆօր թոռի՞դ կը թողուս հարստութիւնդ, սիրելի պ. Նուարթիէ, հարցուց մայրը։

Աչքը պղտիկ բացուիլը սոսկալի եղաւ, գրեթէ ատելութիւն մը կը յայտնէր։

— Ո՛չ, հարցուց նօտարը. ուրեմն պ. Վիլլֆօր քու որդո՞դ պիտի թողուս, որ հոս ներկայ է։

— Ոչ, պատասխանեց ծերունին։

Երկու նօտարները ապշեալ իրարու երես նայեցան։

Վիլլֆօր և իւր կինը զգացին որ կարմրեցան՝ մէկը ամչնալէն, միւսը բարկութենէն։

— Բայց ինչ ըրինք քեզի, հայր, ըսաւ Վալանթին. ուրեմն ալ չե՞ս սիրեր զմեզ։

Ծերունին իւր նայուածքը արտօսութեամբ իւր որդւոյն և հարսին վրայ շրջեց ու խորին խանդաղատանօք Վալանթինի վրայ յարեց։

— Ուրեմն եթէ կը սիրես զիս, սիրելի հայր, ըսաւ ծաղկահաս

աղջիկը. քու սէրդ գործով միացար: Իմ սիրտս կը ճանչնաս, պիտես որ ես երբէք քու հարստութեանդ չմտածեցի. մանաւանդ կ'ըսեն թէ մօրս կողմանէ հարուստ եմ ես և չափէն աւելի. բաց յաորէ ուրեմն միտդ:

Նուարթիէ իր սիրալիր նայուածքը Վալանթինի ձեռքին վրայ յարեց:

— Ձեռքս, ըսաւ:

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ:

— Վալանթինի ձեռքը, կրկնեցին ամէն հանդիսականները:

— Ա՛հ, պարոններ, կը տեսնէք որ ամէն բան անօգուտ է, և հայրս խենթ մ'է, ըսաւ Վիլըֆոր:

— Ո՛հ, ըսաւ յանկարծ Վալանթին, հասկըցայ. ամուսնութիւնս ըսել կ'ուզես, այնպէս չէ՞, բարի հայր:

— Այո՛, այո՛, այո՛, կրկնեց երէք անգամ կաթուածահարը և ամէն անգամ իր ապահանուները բանալուն կարծես փայլակ մը արձակելով:

— Ամուսնութեանս համար բարկացած ես մէզ, այնպէս չէ՞:

— Այո՛:

— Բայց անտանելի է այս, ըսաւ Վիլըֆոր:

— Ներէ, պարոն, ըսաւ նօտարը, ընդհակառակն ամէն բան օրինաւոր է, և ինձ այնպէս կ'երևի թէ պարծերը կատարեալ իրաւունք կը շղթայուին:

— Ձե՞ս ուզեր որ Ֆրանզ ա'Էպրինէին հետ ամուսնանամ:

— Ոչ, չեմ ուզեր, յայտնեց ծերին աչքը:

— Եւ կամայդ հակառակ ամուսնանալուն համար թուղթ ժառանգութենէ կը զրկես, ըսաւ նօտարը:

— Այո՛, պատասխանեց Նուարթիէ:

— Ուրեմն առանց այս ամուսնութեան քու ժառանգդ պիտի ըլլայ:

— Այո՛:

Այն ատեն ծերին բոլորակը խորին լռութիւն մը տիրեց:

Երկու նօտարները իրարու խորհուրդ կը հարցընէին:

Վալանթին ձեռքերը միացուցած երախտագէտ ժպիտով իր հայրին կը նայէր:

Վիլըֆոր իր նուրբ շուրթերը կը խածնէր:

Տիկին Վիլըֆոր չէր կրնար իր դիմայ վրայ ակամայ ասպառծուած ուրախութեան զգայումը զսպել:

— Բայց, ըսաւ վերջապէս Վիլըֆոր առաջին լռութիւնը խզելով, ինձ այնպէս կ'երևի թէ այն ամուսնութեան պատշաճութիւնները քննելը միայն ինձ կ'իյնայ: Աղջիկս տէրը միայն ես եմ. կ'ուզեմ որ Պ. Ֆրանզ ա'Էպրինէին հետ ամուսնանայ, և պիտի ամուսնանայ:

Վալանթին լալով թևաթոռի մը վրայ ընկաւ:

— Պարոն, ըսաւ նօտարը ծերին դառնալով, եթէ օրիորդ Վալանթին տը Վիլըֆոր Պ. Ֆրանզին հետ ամուսնանալու ըլլայ, հարստութիւնդ որո՞ւ թողելու միտք ունիս:

Նուարթիէ անշարժ կեցաւ:

— Սակայն անշուշտ մէկու պիտի թողուս:

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ:

— Ընտանիքիդ մէկուն:

— Ոչ:

— Աղքատայ ուրիմն:

— Այո՛:

— Բայց, ըսաւ նօտարը, գիտես որ օրէնքը չներեր որ զառակը ժառանգութենէ բոլորովին զրկես:

— Այո՛:

— Ուրեմն օրէնքին հրամայածին չափը ուզած մարդիդ պիտի թողուս:

Նուարթիէ անշարժ կեցաւ:

— Թողածիդ պէս տնօրինել կ'ուզես:

— Այո՛:

— Բայց մտհոգանէդ եռև կտակդ կը ջրեն:

— Ոչ:

— Հայրս կը ճանչնայ զիս, պարոն, ըսաւ Պ. որ Վիլըֆոր, գիտէ որ իր կամքը ինձի նուիրական պիտի ըլլայ, և կը հաւատայ որ իմ կացութեանս մէջ չեմ կրնար աղքատայ դէմ դատ բանալ:

Նատալիէի աչքը յաղթութիւն յայտնեց։

— Վերջապէս ինչ պիտի ընես, պարոն, հարցուց նօտարը Վիլլըֆօրին։

— Ոչինչ, պարոն, հայրս իւր մտայղը մէջ որոշում մը ըրած է, և ես պիտեմ որ իւր որոշումը չփոխեր։ Ուստի իւր որոշմանը պիտի հնազանդիմ։ Այս ինն հարիւր հազար ֆրանքը աղքատները պիտի հարստացնեն. բայց ես ձերի մը մտային հաճոյից չեմ թողուր, ու իմ խղճիս համեմատ ի դործ պիտի դնեմ։

Եւ Վիլլըֆօր իւր կնոջը հետ դուրս ելաւ, ազատ թողլով իւր հայրը որ ուզածին պէս կտակը ընէ։

Նոյն օրը կտակը շինուեցաւ։

Վիլլեր կանչուեցան, անոնց առջին ձերբունին իւր կամքը հատատեց, և վերջապէս կտակը կատարուելով իրենց ընտանեաց նօտարին պ. Տէշանէլ յանձնուեցաւ։

ՎԵՐՋ ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍԻՆ

ՑԱՆԿ ԳԼԽՈՑ

	Եր֊
Ա. Նախաձաշը . .	3
Բ. Ներկայացումը .	18
Գ. պարոն պէրթուչիօ	36
Դ. Օթէօյլի տունը .	42
Ե. Վրէժխնդրութիւնը	51
Զ. Արեան անձրեւ. .	80
Է. Անապահովութեան վարկը	96
Ը. կառավիզ ճարտուկ ձիերը	112
Թ. գաղափարախօսութիւն	127
Ժ. Հայտնի	141
ԺԱ. Մորելի ընտանիքը	147
ԺԲ. Բիւրամ եւ թիգպէ	161
ԺԳ. Թունաբանութիւն	174
ԺԴ. Բօպէր ատտանան	192
ԺԵ. Արձէթղծոց գնոյն բարձրանալն ու իջնելը	212
ԺԶ. Գաղտագանթի գնդապետը . . .	225
ԺԷ. Անտրէա գաղտագանթի . . .	239
ԺԸ. Առաւոտի պարտէզը	254
ԺԹ. Պ. Նուարիէ ոչ վիլլֆօր . . .	268
Ի. կտակը	280
Վրիպակ . . .	290

ՎՐԻՊԱԿ

219րդ երեսին վէց 29րդ տողէն ետք ձեռնադրուելու պարբերութիւնը ամբողջ է։

— Էհ, ստուգիւ հարկ եղածէն աւելի արժանիք կու տաք ինծի, ձեզ միայն հաճելի ըլլալ կը փափաքիմ և ոչ ուրիշ բան։

3 n

1872
1873
1874

1
2

2013